

H. SZILÁGYI ISTVÁN – KELEMEN LÁSZLÓ

Miként vélekedünk a jogról?

Szociálpszichológiai kutatás
2018

hvgorac

© H. Szilágyi István, 2019
© Kelemen László, 2019
© HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019

Lektorálta: Könyves Tóth Előd

A kézirat lezárva: 2019. június

A könyv megjelenését
a Kelemen, Mészáros, Sándor és Társai Ügyvédi Iroda
támogatta.

A kiadó számára minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részleteit tilos
reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel
– elektronikus, fényképeszeti úton vagy módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

ISBN 978 963 258 453 9

Budapest, 2019
A HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. kiadása
Internet: www.hvgorac.hu
E-mail: info@hvgorac.hu
Felelős kiadó: dr. Frank Ádám, a kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: dr. Gábor Zsolt
Tipográfia és műszaki szerkesztés: Harkai Éva
Szedés: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

László János professzor úr emlékére

TARTALOM

Előszó	9
1. A kutatás célja	11
2. A kutatás elméleti háttere	15
2.1. A jogtudat két szintje	15
2.2. Egyéni jogtudat és jogi kultúra (I): közvetítő struktúrák	29
2.3. A jogi kultúra	33
2.4. Az egyéni jogtudat	36
2.5. Egyéni jogtudat és jogi kultúra (II): társaslélektani aspektus	40
2.6. Néhány módszertani megfontolás	42
2.7. A kutatás a kortárs empirikus vizsgálódások összefüggésében	44
3. A kutatás módszertana	55
3.1. A kutatás kérdőíve	55
3.2. A minta	59
3.3. Az adatok feldolgozásának módszere és főbb elemzési szempontjai ...	59
4. A kutatási eredmények elemzése	61
4.1. A minta szociodemográfiai jellemzése	61
4.2. A társadalom aktuális kérdései iránti érdeklődés	63
4.2.1. <i>Információszerzési források és azok hitelessége</i>	64
4.2.1.1. Sajtótermékek	64
4.2.1.2. Híradók	67
4.2.1.3. Internetes portálok	69
4.2.1.4. Internethasználat	73
4.3. Pártpreferencia	75
4.4. Egyén és társadalom	76
4.4.1. <i>Elosztás, életkilátások</i>	76
4.4.1.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	76
4.4.1.2. Többdimenziós összefüggések	78
4.4.2. <i>Társadalmi problémák, globalizáció</i>	91
4.4.2.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	91
4.4.2.2. Többdimenziós összefüggések	93
4.4.3. <i>Egyén és önreflexió</i>	102
4.4.3.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	102
4.4.3.2. Többdimenziós összefüggések	105
4.4.4. <i>Közösségek, emberek</i>	134
4.4.4.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	134
4.4.4.2. Többdimenziós összefüggések	136

4.5. Jog, bűnözés, igazságszolgáltatás	144
4.5.1. Jogalkotás, jogalkalmazás, halálbüntetés, bűnözéshez vezető okok	144
4.5.1.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	144
4.5.1.2. Változások a 2010-es adatfelvételhez képest	147
4.5.1.3. Többdimenziós összefüggések	152
4.5.2. A bűnözővé válás okai	162
4.5.2.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	162
4.5.2.2. Változások a 2010-es adatfelvételhez képest	164
4.5.2.3. Többdimenziós összefüggések	169
4.5.3. Bűncselekmény, sértett, áldozat	174
4.5.3.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	174
4.5.3.2. Változások a 2010-es adatfelvételhez képest	176
4.5.3.3. Többdimenziós összefüggések	179
4.5.4. Az igazságszolgáltatás elfogadottsága	181
4.5.4.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	181
4.5.4.2. Változások a 2010-es adatfelvételhez képest	182
4.5.4.3. Többdimenziós összefüggések	186
4.6. Rendszerkritika és világkép	191
4.6.1. Rendszerigazolás, rendszerkritika	191
4.6.1.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	191
4.6.1.2. Változások a 2010-es adatfelvételhez képest	193
4.6.1.3. Többdimenziós összefüggések	199
4.6.2. Igazságos világba vetett hit	214
4.6.2.1. A 2018-as adatfelvétel eredménye	214
4.6.2.2. Változások a 2010-es adatfelvételhez képest	215
4.6.2.3. Többdimenziós összefüggések	219
4.7. A kutatási eredmények összefoglalása	225
4.7.1. Informálódás	225
4.7.2. Pártpreferencia	226
4.7.3. Egyén és társadalom – elosztás, életkilátások	226
4.7.4. Egyén és társadalom – globalizációs hatások	227
4.7.5. Egyén és társadalom – önjellemzés	227
4.7.6. Jog, bűnözés, igazságszolgáltatás	227
4.7.7. Rendszerkritika és világkép	229
4.7.8. Jog, bűnözés, igazságszolgáltatás, rendszer, igazságos világ összefüggései és ezek változása	229
5. Mellékletek jegyzéke	232
5.1. Számú melléklet – kérdőív	233
5.2. Számú melléklet – a képzett skálák kialakításának pontosítása	245
Diagramok és táblázatok jegyzéke	248

ELŐSZÓ

A jelen kötet egy tizenkét éve elkezdődött kutatási sorozatba illeszkedik. 2007-ben nappali tagozatos joghallgatóknak az igazságszolgáltatással, bűnözéssel és bűnüldözéssel kapcsolatos véleményét (attitűdjét) térképeztem fel. 2010-ben már egy ezerfős reprezentatív, továbbá egy százfős jogász mintát összehasonlításával az igazságszolgáltatási rendszer megítélésében és elfogadottságában mutatkozó különbségeket próbáltam feltárni. A kutatás fókuszába egyes pszichológiai jellemzők, így az elidegenedés, az önbecsülés, a gondolkodási stílus, a gondolkodás nyitottsága és zártsága, az autokratizmus iránti igény, valamint a globalizáció és parokializmus kettősségének vizsgálata került. 2012-ben, öt év elteltével megismételtem a joghallgatók körében korábban már lefolytatott kérdőíves felmérést. Céлом az időben eltérő két kutatás eredményeinek összevetése volt. A jelen kötetben bemutatásra kerülő kutatás pedig a nyolc évvel ezelőtti reprezentatív mintán alapuló vizsgálat folytatása. Erre tekintettel, mind a négy kutatás magában hordozza a longitudinális jelleget.

Milyen kutatás eredményeivel szembesül a könyvet kezébe vevő olvasó?

Mind a három előző kutatási kötet címe alatt alcímként az szerepelt, hogy „Szociálpszichológiai kutatás”. A mostani kötet ugyancsak a szociálpszichológiai kutatások körébe illeszkedik. A pszichológia tudománya számos kutatási területet és módszertani megközelítést fog át. A pszichológia jól tükrözi azt, hogy a társadalomról való gondolkodásnak kétféle hagyománya van: a társadalom-központú megközelítés, illetve az egyénközpontú megközelítés. Az előbbi a társadalmi struktúrák, intézmények és csoportok egyéni viselkedést meghatározó szerepére helyezi a hangsúlyt, míg utóbbi az egyénben zajló folyamatok és funkciók elsődlegességét hirdeti.

A szociálpszichológia a társadalom-központú megközelítés hagyományát követi, hiszen a társas kapcsolatokat és az egyének egymásra gyakorolt hatását tanulmányozza. Kutatásunk tehát egy olyan szociálpszichológiai kutatás, amely a magyar politikai és jogi intézményrendszerrel kapcsolatos vélekedéseket és értékeléseket kívánja feltárni. A kutatás tárgya tehát egy klasszikus attitűdkutatás. Az attitűdök attitűdtárgyakra vonatkozó kognitív, affektív és viselkedés összetevőkből álló összegző értékelések. De miért is olyan fontosak az attitűdök? Az attitűd és magatartás viszonya az attitűdkutatás egyik fontos területe. Az egyén szintjén az attitűdök befolyásolják a percepciót, a gondolkodást és fizikálisan megjelenő magatartást. Ha interperszonális szinten ismerjük mások attitűdjét, akkor a világ megnyílik számunkra, és az emberek kiszámíthatóbbá válnak. Csoportok közötti szinten a saját csoportunk és más csoportok iránti attitűdjeink a csoportok közötti együttműködés, versengés és konfliktus meghatározó elemei.

Módszertani szempontból kutatásunk korrelációs kutatás. A szociálpszichológiai kutatás három alaptípusát különböztetjük el: leíró, korrelációs és kísérleti kutatás. A korrelációs kutatás nem oksági kapcsolatokat kíván feltárni, hanem azt vizsgálja, hogy valamilyen pszichológiai értelemben releváns jelenség változásának mértéke szabályos viszonyban áll-e valamiféle más tényező változásával, vagyis összefüggéseket, korrelációkat kutat.

A módszerek részletesebb leírásához különbséget kell tenni a szociálpszichológiai kutatási stratégiák között is. Három kutatási stratégiát különböztetünk meg: a *survey*-

kutatást (felmérést), a kvázi kísérletet és a valódi randomizált kísérletet. A három stratégia közötti különbség abban rejlik, hogy alkalmazásuk esetén mennyire tudunk általánosítani egy népe sségre, és mennyire tudunk oksági következtetést levonni. A kutatási stratégia alapján a jelen kutatás korrelációs kapcsolatokat feltáró *survey*-kutatás (felmérés).

A következő módszertani kérdés az, hogy kutatásunkban megkérdezett válaszadók mennyire reprezentálják az adott populációt?

A *survey*-kutatásban a mintavétel két fő típusa használatos: valószínűségi (egyszerű random minta) és a nem valószínűségi. Az utóbbi legtipikusabb formája a kvótaminta, amelynek az a célja, hogy olyan mintát válasszunk, amely tükrözi a népe sség alapvető sajátosságait (életkor, nemi összetétel, foglalkozás stb.). A reprezentatív felmérésünk kvótamintán alapszik.

Végezetül módszertani szempontból eljutottunk az adatgyűjtési technikához. Három fő adatgyűjtési technikát határozzunk meg: megfigyelést, önbeszámolót és rejtett módszereket (például válaszkéslekedés időtartamának mérése). Az önbeszámolóra építő adatgyűjtés során a résztvevők vélekedéseire, attitűdjére vonatkozó kérdéseket közvetlen nekik tesszük fel és az ő válaszaik alkotják az adatokat. Az önbeszámolón alapuló adatgyűjtés két módszere: kérdőív és az interjú. Kutatásunk során mi kérdőívet alkalmaztunk.

Összegezve: kutatásunk egy olyan korrelációs szociálpszichológiai kutatás, amely kvótaminta szerint kialakított reprezentatív, kérdőíves felmérésen alapul.

2010-ben a reprezentatív mintán folytatott kutatásomban témavezető professzorom néhai László János és az Ausztráliában oktató-kutató Fogács József szakmai segítségével, iránymutatásai segítettek át a kutatási eredmények feldolgozása és értelmezése során felmerülő nehézségeken. Az egyetemistákkal kapcsolatos második kutatásomban Hollán Miklós volt a szerzőtársam, akinek szintén köszönettel tartozom.

Hálás vagyok a jelen kötet szerzőtársának, H. Szilágyi Istvánnak az elméleti fejezetek megírásáért és azoknak a kortárs kutatási eredményekkel való harmonizálásáért, miáltal a jog és pszichológia határán mozgó, interdiszciplináris tanulmány jöhetett létre. Az ő nevében is köszönetet mondok Gajduschek György, Fekete Balázs és Fleck Zoltán kollégáknak a szakmai segítségükért.

A kötet módszertani megalapozottságát Könyves Tóth Előd szakmai szigora garantálja.

Remélem, hogy ez a kötet – a korábbi kutatásokhoz hasonlóan – szakmai vitákat vált ki és újabb kutatásokra inspirál. A kutatás adatbázisa az interneten szabadon elérhető lesz, így minden érdeklődő számára további elemzésre és értelmezésekre ad majd lehetőséget.

A sztoikus filozófia utolsó jelentős alakja, a császár-gondolkodó Marcus Aurelius szavai mindig nyitottságra és mások véleményének meghallgatására ösztönöznek:

„Ha valaki meggyőző módon rám tudja bizonyítani, hogy ítéletem vagy magatartásom helytelen, készséggel visszakozom, mert az igazságot keresem, az igazság pedig még soha senkinek nem ártott. Önmagának árt viszont az, aki megátalkodik a tévedésében és tudatlanságában.”

Budapest, 2019 júniusa

Kelemen László

1. A KUTATÁS CÉLJA

A jelen kutatás egy 2007-ben kezdett projekt negyedik ciklusa, amelynek alapvető célkitűzése a magyar társadalom jogról kialakított vélekedéseinek, valamint az ezekben a 2010 tavasza és 2018 ősze között eltelt közel egy évtizednyi periódusban bekövetkezett változások feltérképezése. E vállalkozás lehetőségei szerint igyekszik hozzájárulni a hazai társadalomtudományokban – szociológiában, társaslélektanban, politikatudományban, kriminológiában – és közelebbről a jogszociológiában a magyar társadalom jogtudata és a magyar jogi kultúra vizsgálatára irányuló, az elmúlt évtizedben újra megélénkülő kutatásokhoz, melyeket nem kis részben éppen e kutatási projekt inspirált.

A kutatás első szakaszában a vizsgálat célcsoportja a joghallgatók voltak. A kutatásszervezés viszonylagos könnyebbségén túl számos megfontolás szolgált a választás mellett. Az egyetemi tanulmányok időszaka, mely a társadalmi nevelés szekunder fázisában zajlik, a jogi szocializáció kritikus szakasza – ebben a periódusban kezdődik a professzióba belépő új nemzedékek számára a jogász hivatás speciális tudásanyagának és mögöttes értékrendjének elsajátítása, egyúttal a laikus jogszemlélettől való eltávolodásuk. A célcsoport választása tehát összetett vizsgálati tematikát kínált az elméletépítés szempontjából: (a) a kutatás általános szociálpszichológiai megalapozása a „szociális reprezentáció” elméletére támaszkodva; (b) a „laikus” és a „szakértő” fogalmának operacionalizálásához a laikus és a tudományos ismeretek episztemológiai elemzése; (c) társadalmi nevelés és a jogi szocializáció elméleti problémáinak feldolgozása, különös tekintettel a tanulási folyamatot befolyásoló ágensek (családi háttér, médiaszerkezet, kortárs csoport) és tényezők (közéleti és politikai tájékozottság, politikai beállítottság) hatásának tisztázása; (d) a kutatás módszertani szempontjaihoz igazodva, a büntetőjog-tudomány és a kriminológia elméleteinek áttekintése az egyes erkölcsileg fokozottan színezett deviáns viselkedések (drogfogyasztás) és büntetési nemek (halálbüntetés), valamint a bűnözés okai vonatkozásában.

A vizsgálat módszertani konstrukcióját négy, egymással részben összefüggő választás határozta meg: (e) a kvantitatív, kérdőíves módszer alapulvétele, s ezzel összefüggésben a kérdőív tematikájának és az itemekhez kapcsolódó skálák kidolgozása; (f) a *survey*-típusú adatfelvételi technika választása összefüggött azzal a kutatás első fázisában már megjelenő igénnyel, hogy a válaszadók körülményeinek és vélekedéseinek változása időben összevethető legyen, tehát a longitudinális vizsgálatok megalapozására való törekvés; (g) a részminták meghatározása (első és ötödéves joghallgatók) ugyanakkor nem csupán az időbeli összehasonlítás lehetőségét kínálta, hanem alkalmat adott a laikus és a professzionális jogszemlélet különbségeinek feltárására, illetve a jogásképzés hatékonyságának vizsgálatát is megalapozta; (h) a jog ismeretére és értékelésére irányuló kérdések tartalmilag a büntetőjog területére fókuszáltak, tekintetbe véve, hogy a laikusok körében a jognak ez a területe a legismertebb, egyes problémák erkölcsileg érzékenyek, ezért gyakran társadalmi szinten is vitatottak. Ez utób-

bi mozzanat biztosította, hogy a jogra vonatkozó vélekedéseket a politikai beállítottság, a rendszerigazolási igény, illetve az igazságos világba vetett hit még általánosabb összefüggéseibe állítva ragadja meg a kutatás.

A fenti elméleti és módszertani szempontokra tekintettel került lebonyolításra 2007-ben a kutatási projekt első adatfelvétele. A mintába két fővárosi egyetem – az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE ÁJK) és a Károli Gáspár Református Egyetem (KGRE ÁJK) – joghallgatói kerültek kiválasztásra. Az előbbiből 150 elsős, az utóbbiból 100 ötödéves hallgató. A kérdőív szerkezete az általánostól a speciális felé haladás logikáját követte. Először a közéleti tájékozottságra, majd a politikai beállítódás felderítésére összpontosított, s ezt követően fókuszált a szakmai ismereteket jobban tükröző problémákra, az igazságszolgáltatás, a bűnözés és a bűnmegelőzés kérdéseire, végezetül pedig a jövőbeli pályafutásra vonatkozó elképzeléseket igyekezett felszínre hozni. A vizsgálódások e kezdeti szakaszában a fentiekben vázolt elméleti problémák közül a (b) és (d) pontban jelzettek kerültek mélyebb elemzésre. A felvett adatok elemzésének eredményei közül a továbblépés szempontjából legfontosabbnak az látszott, hogy a „szakértő” jogszemlélet kialakulásának ebben az átmeneti szakaszában a szoros értelemben vett jogi ismeretek gyarapodása lényegesen nem befolyásolja a hivatásba belépő új nemzedékek jogra vonatkozó általános elképzeléseit. Ezzel szemben sokkal jelentékenyebb hatással van a válaszadók jogra vonatkozó vélekedéseinek alakulására a politikai értékrendjük, a közéleti tájékozottságuk és az anyagi helyzetük.¹

A második, 2010-ben lezajlott kutatási ciklusban jelentősen módosultak a vizsgálódások célkitűzései.² Noha, az érdeklődés egyik aspektusa továbbra is a laikus és a professzionális jogszemlélet összevetése maradt, azonban most már a kettő között átmenetet képező joghallgatói vélemények helyébe a „valódi” laikusok – amennyiben már az elsős joghallgatók politikai és közéleti tájékozottsága, családi és egzisztenciális háttére is eleve eltért a korosztályuk átlagától – és a „valódi” jogászok nézeteinek összehasonlítása került. Ugyanakkor – mivel a laikusokat megjelenítő 150 fős joghallgatói minta helyébe egy országos, reprezentatív minta került – így lehetőség nyílt arra, hogy a magyar társadalom véleményét tartalmi szempontból átfogóan feltárja a kutatás bizonyos, a joggal kapcsolatos, társadalmilag vitatott kérdések kapcsán. Az ötödéves – a korábbi vizsgálatok során „félszakértőnek” tekintett – joghallgatók mintáját pedig egy 100 fős jogász minta váltotta fel az összevetés másik oldalán.

Az átdolgozott, de szerkezetében a korábbihoz hasonló, kérdőívből kimaradtak a jogismeretet és a politikai tájékozottságot objektíve mutató kérdések („itemek”). Helyükbe számos új került, amelyek a jogra vonatkozó nézetek társas és egyéni lélektani beágyazottságát igyekeztek feltárni. Egy nemzetközi kutatáshoz illeszkedve szintén új szempontként jelentkezett a politikai beállítódást vizsgáló korábbi kérdések mellett a globalizáció – parókializmus aspektusára fókuszáló kérdések. Mindezek mellett továbbra is szerepeltek az információszerzésre (médiafogyasztás), valamint az igazságszolgáltatással, a bűnözéssel és a bűnmegelőzéssel kapcsolatos itemek.

1 A kutatás eredményeinek bemutatására ld.: KELEMEN László: *Joghallgatók a jogról*. Budapest, Sprinter, 2009.

2 Vö.: KELEMEN László: *Miként vélekedünk a jogról?* Budapest, Line Design, 2010.

E tartalmi változásokkal összhangban az elméleti tájékozódás súlypontja is áttevődött a fentebb az (a) pontban kiemelt teoretikus problémákra. Módszertani szempontból a kutatás jelentőségét aláhúzza az a tény, hogy ez volt a rendszerváltást követően az első, a magyar lakosság egészét reprezentáló mintára lefolytatott jogtudatkutatás.³

A projekt harmadik fázisa szorosan kapcsolódott az első, 2007-ben a joghallgatók körében lefolytatott kutatáshoz, amennyiben az akkor már tervezett és részben megvalósított longitudinális vizsgálat módszertanilag szabatosabb kivitelezését jelentette. Az öt évvel később, 2012-ben, a korábbival gyakorlatilag azonos kérdőívvel⁴ végzett adatfelvétel mindkét almintája – 141 elsős és 132 ötödéves hallgató – az ELTE ÁJK-ról került kiválasztásra, míg a KGRE ÁJK-ról vett 2007-es almintá kikerült az elemzésből. Ez azért volt metodológiai szempontból szerencsés megoldás, mert – miként azt a későbbi kutatások igazolták⁵ – a két intézmény rekrutációs bázisa különböző, így az oktatásba belépő hallgatók társadalmi helyzete közötti eltérés eleve torzította volna az összehasonlítást. A három almintá – az ELTE ÁJK-n 2007-ben elsőéves, 2012-ben elsőéves és a 2012-ben ötödéves hallgatók mintái – komparatív analízise nem csupán azt tárta fel, hogy az eltelt öt év alatt a tanulmányaikat kezdő hallgatók között milyen eltérések mutatkoztak a szociodemográfiai tényezők, a közéleti tájékozottság, a politikai beállítottság, az igazságszolgáltatás megítélése, a bűnözésre és a bűnmegelőzésre vonatkozó vélekedéseik, valamint a jövőbeli pályafutásukra vonatkozó elképzeléseik között. Ezen túlmenően lehetőség nyílt arra is, hogy – a hazai kutatások történetében úttörő módon – vizsgálják, hogy a jogásképzés milyen hatást gyakorolt e nézetek alakulására. A módszertan fejlesztése szempontjából fontos előrelépés volt az is, hogy az adatok elemzésére a korábbiaknál szofisztikáltabb statisztikai elemzési módszerek (faktoranalízis) is alkalmazásra kerültek.⁶

A vizsgálat eredményei⁷ – melyek általában megerősítették a 2007-es adatok elemzésekor már észlelt tendenciák továbbhatását – közül itt csupán kettőt érdemes megemlíteni érdekességük kedvéért. Az egyik megállapítás, hogy a vizsgált időszakban a képzésben részt vevő évfolyamban a nők aránya kétharmadról közel háromnegyedre emelkedett.⁸ A másik figyelemre méltó megfigyelés pedig, hogy a jogásképzés több vonatkozásban is a liberális politikai nézetek elfogadását erősítette a hallgatók körében.⁹

3 A kutatás értékelésére ld. GAJDUSCHEK György: *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után*. In: H. SZILÁGYI István (szerk.): *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Budapest, Pázmány Press, 2018. 63–94., 80.

4 A 2012-es, legfrissebb kriminálstatisztikai adatokat felhasználva került aktualizálásra egy item. Ld. KELEMEN László – HOLLÁN Miklós: *Joghallgatók a jogról II*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 18.

5 Ld.: FÓNAI Mihály: *Joghallgatók. Honnan jönnek és hová tartanak?* Debrecen, DE ÁJK – DELA Könyvkiadó Kft., 2014. 52–58.

6 A kutatás módszertani szempontú áttekintésére ld.: GAJDUSCHEK: *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után*, 68–69.

7 A kutatás eredményeinek részletes bemutatására ld. KELEMEN–HOLLÁN: *Joghallgatók a jogról II*.

8 Ez nyilvánvalóan előrevetíti a jogász professzió elnőiesedésének egyébként már korábban és azóta is érzékelt folyamatát. Az ügyvédek vonatkozásában erről ld. UTASI Ágnes: *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998–2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2015.

9 A jogásképzésnek a liberális eszmék elfogadtatásában játszott pozitív szerepét alátámasztották az ELTE Jogszociológiai kutatócsoportja által végzett vizsgálatok is. Vö.: FLECK Zoltán – KRÉMER Ferenc – NAVRATIL Szonja – USZKIEWICZ Erik (szerk.): *Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása*.

A fentiekben röviden ismertetett elméleti és módszertani alapokkal, kutatási tapasztalatokkal érkezett el a projekt a jelen fázisába. Ennek elsődleges célja a 2010-ben országos reprezentatív mintára lefolytatott vizsgálat longitudinálissá fejlesztése. A kérdezéstechnikai szempontokra tekintettel szerkezetileg némileg módosított, de tartalmában a korábbival közel azonos kérdőívvel¹⁰ ismét egy reprezentatív mintára történő adatfelvétel elvégzése.

Elméleti szempontból a kutatás alapvető célja tehát a leírás, a kérdőív tematikája által lefedett szociodemográfiai, társadalomlélektani, pszichológiai tényezők és a jogra – a bűnözésre, a bűnmegelőzésre és az igazságszolgáltatásra – vonatkozó vélekedések változásának regisztrálása. Ezen túlmenően azonban a vizsgálat nem törekszik a változások mindenre kiterjedő magyarázatára – ami az alkalmazott módszerrel gyűjtött adatok alapján egyébként sem volna lehetséges –, vagy akárcsak okozati összefüggések feltárására, hanem csupán olyan kapcsolatok – „együttjárások”, „szociológiai mintázatok” – megvilágítására, amelyek további elemzéseket és kutatási hipotézisek megfogalmazását teszik lehetővé. A projekt a felvett adatoknak a tudományos közönség számára könnyen hozzáférhető és statisztikailag kezelhető formában való nyilvánosságra hozásával kívánja segíteni a későbbi kiterjedtebb elemzéseket.¹¹

Másfelől azonban, az elméleti alapok szélesítése jegyében – miként a korábbi fázisokban is – a kutatás kifejezetten törekszik a vizsgálat eredményeinek a kortárs jogszociológia, kriminológia és más társadalomkutatások kontextusába helyezni¹², ami egyúttal segíti a változások megértését, értelmezését.

sa és az előítéletek csökkentése a jogászok és rendőrtisztek körében. Budapest, L'Harmattan, 2012. Az csak remélhető, hogy nem a kutatási eredmények publikálása készítette a kormányzatot a jogászképzés állami támogatásának megszüntetésére.

10 A média időközben bekövetkezett szerkezetváltozása folytán a médiafogyasztásra vonatkozó kérdést kellett tartalmilag frissíteni. Erről részletesen ld. alább a kutatás módszertanát bemutató fejezetet.

11 A jelen kötet megjelenésével egy időben az adatok az Open Science Framework rendszerébe kerülnek feltöltésre.

12 Ez különösen indokoltá vált évtizedünkben, mivel a hazai jogtudatkutatások az 1970-es évekbeli első virágkorukhoz hasonló reneszánszát élik. Ld.: H. SZILÁGYI István (szerk.): *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Budapest, Pázmány Press, 2018.

2. A KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERE

A következő gondolatmenet célja, hogy bemutassa és tisztázza azokat az alapvető fogalmakat, amelyek a hazai jogszociológiában, valamint más empirikus társadalomtudományi diszciplínákban a jogtudat vizsgálata során körvonalazódtak.¹³ Ez alkalmat ad arra is, hogy áttekintést adjunk a jogtudatkutatás fontosabb területeiről, hogy aztán megvilágíthassuk a jelen kutatás és a kortárs társadalomkutatási irányok összefüggéseit.

2.1. A JOGTUDAT KÉT SZINTJE

Elemzésünk¹⁴ kiindulópontjával a jogtudat egyéni és társadalmi szintjének megkülönböztetése kínálkozik. Ezt a distinkciót – természetesen az uralkodó marxista társadalomtudomány, s közelebről a marxista jogelmélet fogalmi kereteire tekintettel – az 1970-es években dolgozta ki a hazai jogszociológia¹⁵, ami részben magyarázza, hogy az egyénivel szembeállított „társadalmi” bizonyos fokig meghatározatlan maradt. Ennek oka az, hogy bár a kutatók számára világos volt, hogy a társadalmi rétegződésnek nagy jelentősége van a szocialista társadalom viszonyai között is, de a politikai ideológia szintjén vágyott „osztály nélküli társadalom” képzete, valamint a hagyományos közösségek lerombolásának, illetve a spontán csoportképződés akadályozásának tényleges politikai gyakorlata egyaránt abba az irányba hatott, hogy a „társadalmi” szint fogalmát az „össztársadalmi”, vagyis állami szinttel azonosítsák. Az egyéni és társadalmi szint elválasztása tehát egyúttal kimondatlanul azt a képet sugallta, hogy az egyén minden további közvetítő csoport közbejött nélkül, közvetlenül kapcsolódik a társadalmat képviselő államhoz.¹⁶ Az egyénnek a társadalomhoz mint legátfogóbb csoporthoz való kapcsolata efféle felfogásának túlzottan leegyszerűsítő voltával valójában már akkor tisztában voltak a kutatók, a jelen fejtegetésünk szempontjából azonban azt elfogadhatjuk kiindulópontként azzal, hogy a gondolatmenet későbbi részében még felbontjuk e szimplifikált viszonylatot.

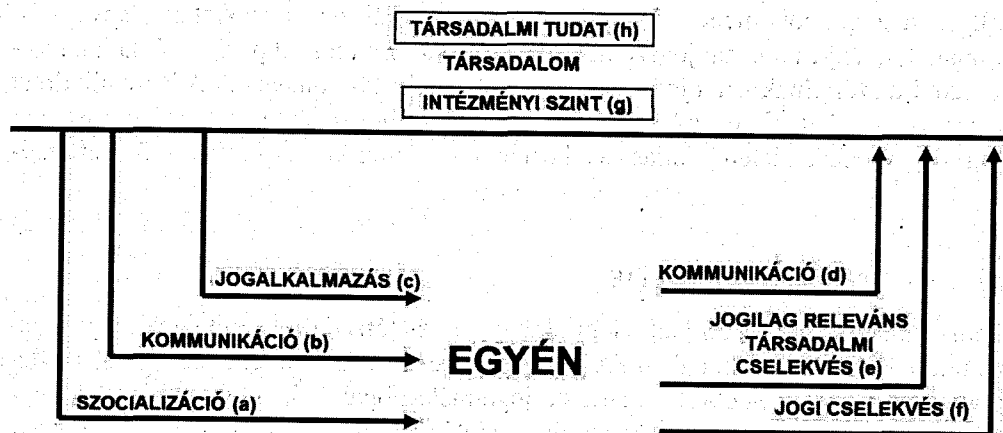
13 A hazai jogtudatkutatások eszmétörténeti áttekintésekor a szocializmus korszakára vonatkozóan elsősorban Fekete Balázs és H. Szilágyi István tanulmányára, míg a rendszerváltást követő korszakot illetően főként Gajdusчек György és Vinnai Edina összefoglalásaira támaszkodtunk. FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István: *Jogtudat-kutatások a szocialista Magyarországon*. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 19–62. BALÁZS FEKETE – István H. SZILÁGYI: *Knowledge and Opinion about Law (KOL) Research in Hungary. Acta Juridica Hungarica. Hungarian Journal of Legal Studies*, 58 (2017) 3. 326–358. GAJDUSЧEK György: *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után*. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 63–94. VINNAI Edina: *Jogismeret, jogi attitűd, jogtudat*. http://www.unimiskolc.hu/~www.juris/JOGSZOCIOLOGIA_EA_EGYBEN.pdf 14–24, különösen 24–29.

14 A következő elemzés korábbi változata önálló tanulmányként megjelent: H. SZILÁGYI István: *A jogtudat-kutatások elméleti problémáterképe*. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 97–122.

15 Ld.: SAJÓ András: *Jogi nézetek az egyéni tudatban. Állam- és Jogtudomány*, 1976/3.

16 E problémáról ld.: H. SZILÁGYI István: *A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága*. In: PÉNZES Ferenc – RÁCZ Sándor – TÓTH-MATOLCSI László (szerk.): *A szabadság felelőssége. Írások a 65. éves Dénes Iván Zoltán tiszteletére*. Debrecen, DUP, 2011. 324–337.

Vessünk most egy pillantást a jogtudat két szintjét összekapcsoló kölcsönhatásokra, amelyeknek a további elemzés számára elkülönített aspektusait az 1. ábra mutatja.

1. ábra

A társadalomtól az egyén felé haladva tehát három hatásnyalábot vagy mezőt különíthetünk el a vizsgálódások e kezdeti fázisában: a szocializációt (1a), a kommunikációt (1b) és a jogalkalmazást (1c). Az egyéntől társadalom irányába mutató hatások között pedig ismét a kommunikáció (1d), valamint a jogilag releváns társadalmi cselekvések (1e), illetve a kifejezetten jogi cselekvések (1f) mezőit érdemes elválasztanunk. A társadalmi szinten pedig el kell különítenünk az intézményi réteget (1g) és a társadalmi jogtudatot (1h).

Ad 1a. A szocializáció társadalomlélektanban használatos fogalmát itt némileg szűkebb értelemben használjuk. Egyrészt eltekintünk a tanulási folyamat alapvetően interaktív jellegétől, vagyis a nevelés folyamán a nevelt viselkedésének a nevelőre gyakorolt visszahatásáról, noha Seneca óta tudjuk: *homines cum docent, discunt*. Másrészt, bár a szociálpszichológiában az élethosszig tartó tanulás elképzelésének elfogadásával párhuzamosan egyre nagyobb figyelmet szentelnek a kutatók a társadalmi tanulás felnőttkori szakaszának, illetve a reszocializáció és az „átnevelés” problémáinak, számunkra a társadalmi nevelés fiatal felnőtt korral, a szilárd egyéni identitás kialakulásával záruló első szakasza lényeges. Ez utóbbi megfontolás alapja az, hogy a jogi szocializáció felnőttkori szakaszában döntően a jogról való ismeretek és tapasztalatok a személyiség kognitív szférájában zajló felhalmozása és feldolgozása játszik szerepet, amit azonban modellünkben külön kiemeltünk a társadalmi kommunikáció és a jogalkalmazás hatásmezőjének nevesítésével.

A társadalmi nevelésnek az identitás elnyeréséig tartó szakaszában a jogi szocializáció folyamata nem válik el világos határokkal a nevelés más aspektusaitól, különösen a születéstől a pubertásig tartó korai korszakban, melyben a személyiség a tekintély és a szabályok különféle társadalmi megjelenési formáihoz való viszonyának érzelmi és

akarati elemei formálódnak. A pubertást követő periódusban a személyiségfejlődés menetében aztán fokozatosan válik meghatározóvá a kognitív szféra, s ezzel párhuzamosan válnak egyre differenciáltabbá és gazdagabbá a jogi autoritásokról és a jogszabályokról szóló ismeretek, s egyúttal egyre reflektáltabbá és kritikusabbá az ezekhez való érzelmi, morális viszonyulás. Míg a szocializáció korai szakaszának legfontosabb ágense a család, addig a későbbiekben az iskola, a kortárs csoport és – napjainkban egyre növekvő mértékben – a média hatása lesz meghatározó.

A társadalom-lélektani kutatásokban két alapvető elméleti megközelítés alapján történtek kísérletek a szocializáció jelenségeinek értelmezésére és empirikus felderítésére. Az 1970-es években a Jean Piaget munkásságára épülő „kognitív fejlődés” irányzat alapjait Lawrence Kohlberg és June L. Tapp kutatásai fektették le. Ugyancsak nagyjából ebben az időben formálódott a Ronald L. Akers és Albert Bandura nevével fémjelzett „társadalmi tanulás” elmélete is. Míg az előbbi főként a személyiség kognitív fejlődésének belső dinamikáját, addig az utóbbi a külső, társadalmi hatások jelentőségét hangsúlyozta a szocializáció elméleti modelljében. A két irányzat közötti közvetítés, illetve azok elemeinek kombinálása jegyében kidolgozott „integrált szemlélet” pedig az 1980-as években Ellen S. Cohn és Susan O. White műveiben jelent meg először.

Az elmúlt fél évszázad során a jogi szocializáció kutatói számos a jogtudat jelenségével összefüggő jelenség elméleti megragadását célzó fogalmat és teoretikus összefüggést tártak fel, valamint széles körben folytattak empirikus kutatásokat, amelyek a jogpolitika és a joggyakorlat számára is fontos eredményeket produkáltak.

Az előbbi körben említhetjük a jogismeret és a „jogértés” (*legal reasoning*) kognitív mozzanatainak fogalmi elkülönítését az érzelmi motivációktól és értékelő jellegű attitűdöktől, valamint a jog használatának képességétől (jogi kompetencia), továbbá a jogtudat alakulásának fázisait és belső összetettségét, az ágensek és a nevelés alanyai közötti interakciók természetét feltáró elméleti konstrukciókat.

A gyakorlati jelentőséggel bíró empirikus kutatási témák között említhetjük például a jogértés és a jogi kompetencia fejlődésének vizsgálati eredményeit, amelyek műniciót adhatnak a büntethetőség korhatárának megállapításáról, illetve a kiskorúak jogi eljárásba (pl.: tanúként) való bevonásáról folyó jogpolitikai vitákhoz. Szintén tanulságosak a jogi ismeretek és a joggal kapcsolatos érzelmi beállítódások kialakításában az iskola és a média szerepének felmérése során született eredmények, amelyek hasznosíthatók (lennének) a tantervek és műsorpolitikák jogi nevelést segítő fejlesztése érdekében.

A jogi szocializáció problémaköre a hazai jogszociológiában az 1970-es évektől napjainkig mind elméleti¹⁷, mind az empirikus kutatások¹⁸ vonatkozásában kultivált kutatási terület. A jelen projekt előző fejezetben röviden ismertetett korábbi – különösen a joghallgatók jogtudatának vizsgálatára fókuszáló első és harmadik¹⁹ – fázisai természetesen szorosan kapcsolódtak az itt folyó kutatásokhoz, folyamatosan reflektálva a kortárs hazai elméleti²⁰ és empirikus vizsgálódások eredményeire.²¹

Ad lb. A kommunikációnak a társadalmi szint felől az egyén irányában működő vetületét tekintve az első megjegyzésünk természetesen, hogy az interakció másik – a kormányzat felől nézve: *feed back* – irányát az általunk javasolt modellben ugyancsak különválasztottuk (ld), melynek tárgyalására alább kerítünk sort. A most vizsgálandó viszonylatban tehát elsősorban az állami intézmények által a tömegtájékoztatás különféle csatornáin keresztül az állampolgárok felé küldött, jogról szóló információk áramlására gondolunk. Tartalmilag ez felöleli a tételes jogi szabályok kihirdetésétől és közlésétől kezdve, a bírósági döntések megismerhetőségén át, a jogalkotó és jogalkalmazó szervek felépítésére és működésére vonatkozó információkig a joggal kapcsolatos ismeretek rendkívül változatos körét. A kommunikáció folyamata szempontjából pedig alapvetően a közvetett és egyirányú kommunikáció közismert problémái merülnek fel a jogi információkhoz való hozzáférés biztosítása – a jogállam és a jogbiztonság feltételeként, illetve a jogi nevelés és az esetleges „jogi propaganda” eszközeként –, az információk szelekciója, sőt az esetleges dezinformáció, manipuláció lehetőségének vizsgálatakor. Ráadásul ezek a kérdések a különböző médiumok – nyomtatott sajtó, rádió, mozgóképfilm, televízió, internet stb. – információs szerkezetének és hatásmechanizmusainak összefüggésében még komplexebb formát öltenek.

17 Az elméletépítés szempontjából elsőként Sajó András foglalkozott behatóan a jogi szocializáció kérdésével. Az 1980-ban megjelent *Jogkövetés és társadalmi magatartás* című könyvében ismertetette a „kognitív fejlődés” irányzata által kidolgozott koncepciót. Az 1990-es években a Kohlbergi elmélet kritikája és az alternatív teoretikus irányokban való tájékozódás szempontjából jelentősek voltak Vajda Zsuzsanna és Váriné Szilágyi Ibolya kutatásai. Váriné a 2010-ben publikált monográfiájával a hazai kutatások meghatározó szaktekintélyévé vált. SAJÓ András: *Jogkövetés és társadalmi magatartás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. VAJDA Zsuzsanna: Az erkölcsi ítélet fejlődésének kutatása Piaget és Kohlberg után. *Magyar Pszichológiai Szemle* 1999/3 283–357. VÁRINÉ Szilágyi Ibolya: *Jogtudatról – alulnézetben*. Budapest, l'Harmattan, 2010. Az elméleti fejlemények legfrissebb áttekintésére ld.: PINCZÉS-PRESSING Zsuzsanna – FÜLÖP Márta: A morális fejlődés és a jogi szocializáció: elmélet és tapasztalat. In: HUNYADY György – BERKICS Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013.

18 Már a fizikai dolgozók jogtudatának vizsgálatára 1975–76-ban lefolytatott kutatás kérdőívében szerepeltek a válaszadók neveltetésére vonatkozó kérdések, de a jogi szocializációra összpontosító első kutatást Léderer Pál és Sajó András végezte tíz budapesti és pécsi középiskola egy-egy negyedik osztályának tanulói, elérhető szüleik és tanáraik körében 1982-ben. Az 1990-es évektől Váriné kutatta az általános és középiskolás fiatalok jogtudatának alakulását. SAJÓ András – SZÉKELYI Mária – MAJOR Péter: *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról*. Budapest, MTA ÁJTI, 1977. LÉDERER Pál – SAJÓ András: *Kutatási összefoglaló a jogi szocializáció vizsgálatáról*. Kézirat. Budapest, 1984. VÁRINÉ: *Jogtudatról – alulnézetben*.

19 Ld.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*. KELEMEN–HOLLÁN: *Joghallgatók a jogról II*.

20 Pl. Váriné fent említett kutatásainak számbavételére ld. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 14–15.

21 Pl. a joghallgatók körében végzett kutatások eredményeinek összevetése az Ifjúság 2008 Gyorsjelentés adataival. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 40–41., 165–167.

Ugyanakkor látni kell, hogy a kommunikáció eleme valójában az általunk kiemelt összes aspektusban megjelenik valamilyen formában. Például a jogi nevelésben – mint arra fentebb utaltunk – a média lényeges ágensegyüttesként tűnik fel. A felek közötti kommunikáció természetesen szintén fontos mozzanata jogalkalmazásnak, miként az nyilvánvaló az egyéni vélemény kifejezése, illetve a jogi vagy jogilag releváns egyéni társadalmi cselekvések esetében is. E megfontolásra tekintettel válik világossá, hogy az általunk most kiemelt empirikus kutatások csupán szűk területét képezik a kommunikáció jogban játszott szerepének feltárására irányuló elméleti és tapasztalati kutatások tágas mezejének.

Az 1960-as, '80-as években többek között Jürgen Habermas, Niklas Luhmann, Günther Teubner, Jacques Derrida és Jean Baudrillard munkássága állította az európai társadalomelméletben a kommunikáció jelenségét a kutatások homlokterébe. Az 1990-es években David Nelken a „jog mint kommunikáció” (*law as communication*) kutatási mezejének kijelölésékor igyekezett ezt az európai társadalomelméleti hagyományt szintetizálni az angolszász jogtudomány 1980-as évektől izmosodó új irányjaival, elsősorban a „jog és nyelv”²², valamint a „jog és irodalom”²³ törekvéseivel. Az empirikus jogszociológiai kutatásokra azonban ezek a társadalomelméleti, jogelméleti eredmények csupán évtizedes késéssel, s gyakran inkább a módszertani megfontolások kerülőútjain keresztül hatottak. Így a bennünket most közelebből érintő terület – a jog társadalmi kommunikációja – tapasztalati vizsgálata is a jogszociológián belül az 1960-as években kialakult úgynevezett KOL-kutatások (*Knowledge and Opinion about Law*) tematikájába illeszkedett, melynek elméleti hátterét a kortárs politikai szociológia, szociálpszichológia és kommunikációelmélet középszintű teóriái képezték.

Hasonló képet fest a hazai kutatás helyzete is, leszámítva a további megkérdőjelezést és töredezettséget: a társadalomelmélet német hagyományának recepciója zajlott le legkorábban, már az 1990-es években²⁴, míg a francia vonulat befogadása még napjainkban is folyamatban van. A „jog és irodalom” irányzata szintén a '90-es években kezdett meghonosodni²⁵, míg a „jog és nyelv” területén csak jóval az ezredforduló

22 A „jog és nyelv” nemzetközi fejleményeinek legfrissebb áttekintésére ld. VINNAI Edina: *Jog és nyelv – nyelv és jog*. In: FEKETE Balázs – FLECK Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 65–114. VINNAI Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017.

23 A külföldi fejlemények ismertetésére ld.: NAGY Tamás: *Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben*. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII, Fasc. 15*. Szeged 2003. H. SZILÁGYI István: *Jog és irodalom*. (Habilitációs előadás). *Iustum Aequum Salutare*, VI. 2010/1, 5–27.

24 Ebben a vonatkozásban kiemelkedő jelentőségű volt Pokol Béla, Karácsony András és Cs. Kiss Lajos munkássága. Ld.: POKOL Béla: *A jog szerkezete*. Budapest, Gondolat – Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 1991. Uő.: *Társadalomtudományi trilógia I–III*. Budapest, Századvég, 2004–2006. Cs. Kiss Lajos – KARÁCSONY András (szerk.): *A társadalom és a jog autopoetikus felépítettsége*. Budapest, ELTE ÁJK, 1994.

25 A „jog és irodalom” területén folyó legjelentősebb kutatások Kiss Anna, Nagy Tamás és a jelen szerző nevéhez fűződnek. Ld.: Kiss Anna: *Bűnbe esett irodalmi hősök*. Budapest, Publicitas Art Kft., 2008. NAGY Tamás: *Josef K. Nyomában. Jogról és irodalomról*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2010. H. SZILÁGYI István: *Jog – irodalom*. Szeged, SZTE ÁJK Összehasonlító Jogi Intézet, 2010.

követően kezdődtek meg a kutatások.²⁶ Ezeknek az elméleti irányoknak a Nelken által javasolt szintézisére pedig csupán a legutóbbi időben történtek kísérletek.²⁷

Mindezekről az elméleti erőfeszítésektől ugyancsak függetlenül kezdődött meg az 1960-as évek végétől a magyar jogszociológiában és kriminológiában a médiajog-ismeret²⁸, illetve a joggal kapcsolatos attitűdöket befolyásoló, s gyakran ellentmondásos hatásának vizsgálata. Az 1970-es és '80-as években a „jogi propaganda” eszközének tekintett televíziós műsorok hatásának vizsgálata ígéretes folytatása volt e problémakör kutatásának²⁹, azonban a következő évtizedben – összefüggésben a hazai jogtudatkutatások 1980-as évek közepétől tapasztalható lendületvesztésével – gyakorlatilag megszakadtak az ilyen irányú tapasztalati vizsgálatok. Csak az ezredfordulót követően indultak újra – s egymástól nagyrészt függetlenül – az idevágó kriminológiai³⁰ és jogszociológiai kutatások.³¹

Kutatássorozatunk minden korábbi szakaszában gyűjtöttünk adatokat a joghallgatók, a jogászok és a magyar lakosság egésze tekintetében a „médiafogyasztás” legkülönbözőbb aspektusairól: az információszerzésben használt médiumok arányáról, a nyomtatott sajtó, a televíziós hírműsorok és az internetes hírportálok olvasottságáról, az egyes médiumtípusok hitelességéről.³² Ez az adattömeg azonban inkább az általában vett közéleti tájékozottság vizsgálata során került felhasználásra, s mindeddig nem került analízisre a jogtudattal való összefüggése.

Ad 1c. A jogalkalmazás „párja” az egyéni jogi cselekvések (1f) mezeje, s a kettő együtt fedi le a hagyományos felfogás szerinti jogérvényesülés – jogalkalmazás és jogkövetés – területét. A jogalkalmazás hatásnyalábja tehát elsősorban a hatóság által *ex officio* kezdeményezett eljárásokat fogja át, míg az egyéni, állampolgári jogérvényesítés esetei kerülnek az egyéni jogi cselekvésekként nevesített körbe. Erősen le-

26 A „jog és nyelv” hazai kutatásában úttörő munkát végez a Szabó Miklós által szervezett Miskolci Egyetemen működő kutatócsoport. Vö.: SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvben a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010. SZABÓ Miklós (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2015. VINNAI: *Jog és nyelv határán*.

27 H. SZILÁGYI István: Kínos történetek. Jogi történetmesélés és jogszociológia. In: BODNÁR Kriszta – FEKETE Balázs (szerk.): *Iustitia meghallgat. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2018. 213–217. VINNAI: *Jog és nyelv határán*.

28 Már a hazai KOL-kutatások kezdetét jelentő, Kulcsár Kálmán által vezetett, 1965-ös jogismeretre vonatkozó kérdőív is tartalmazott a „médiafogyasztásra” mint ismeretforrásra vonatkozó itemeket. Vö.: KULCSÁR Kálmán: *A jogismeret vizsgálata*. Budapest, MTA-JTI, 1967.

29 Ld.: DANKÁNICs Mária – ERDŐSI Sándor: *A „Kék Fény” közvéleménye. Egy közönségkutatás tapasztalatai*. Budapest, MRT TK, 1974. VI. 8. NEMÉNYI Mária – SAJÓ András: *Levelek a tv „Jogi esetek” c. műsorához. Állam- és Jogtudomány*, 1984/2. 208–244.

30 Lásd például a 2005-ben a tartalomelemzés módszerével végzett kutatást. BARABÁS Tünde – GYURKÓ Szilvia – VIRÁG György: *Média és igazságszolgáltatás*. In: IRK Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 43. Budapest, OKRI, 2006. 11–38.

31 Ld. például a Kulcsár-féle kérdőív 2015-ös újrakérdését. GAJDUSCHEK Görgy – FEKETE Balázs: *Changes in the knowledge about the law in Hungary in the past half century. Sociologia* 57 (2015) 4. Paper 636. GAJDUSCHEK György – FEKETE Balázs: *A magyar lakosság jogismerete az elmúlt közel fél évszázadban. Összehasonlító elemzés Kulcsár Kálmán 1965-ös empirikus kutatása alapján*. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudatkutatások Magyarországon*, 173–220.

32 Ld. KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*. 105–110., 133–135. KELEMEN–HOLLÁN: *Joghallgatók a jogról II*. 34–37. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 76–86.

egyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az előbbibe tartoznak a közigazgatási, rendészeti, büntető, valamint a büntető igazságszolgáltatási tevékenységek, míg az utóbbiba a magánjogi akciók és a polgári jogi bíraskodás működése. Közelebbről nézve persze világos, hogy a modern jogrendszerekben számos olyan intézmény és eljárás működik, melyekben az *ex officio* hatósági eljárás szorosan összekapcsolódik az egyéni jogérvényesítés aktsaival – mint az nyilvánvaló például a hatósági engedélyezési eljárásokban, vagy a különféle közvetítői, békéltetői fórumok működése esetén –, így a jogalkalmazás és az egyéni jogi cselekvések elválasztása csak viszonylagos lehet.

A KOL-kutatások a múlt század utolsó évtizedeiben megerősítették a hagyományos doktrína feltevéseit, amennyiben tapasztalatilag kimutatták, hogy a jogalkalmazás során szerzett jogi tapasztalatok jelentősen befolyásolják mind az egyéni jogismeret szintjét, mind pedig a jogról kialakult vélekedéseket. A jogalkalmazás egyéni jogtudatra való – elsősorban a tényleges jogkövetés szempontjából vett – hatásának értelmezésére két teoretikus megközelítés alakult ki, melyek napjainkban is meghatározó befolyással bírnak. Az egyik a jog gazdasági elemzésének irányzata, melynek a hazai jogtudományban talán legismertebb képviselője Richard Posner. Az irányzat átfogóbb elméleti háttérét a racionális döntések elmélete adja, s a jogalkalmazás működésének leírását és értékelését pedig abból az egyszerű téziséből kiindulva végzi, hogy a megfelelő kiszámíthatósággal és hatékonysággal működő jogalkalmazás „olcsóbbá” teszi a jogkövetést, és „megdrágítja” a jogsértést vagy a jog elkerülésének lehetőségeit.³³ A másik, a társadalomlélektanra alapozó megközelítés legismertebb tekintélye Tom R. Tyler. E perspektívából szemlélve a jogalkalmazás egyéni jogtudatot befolyásoló szerepe a szocializáció korábbi fázisaiban kialakult jog iránti tisztelet, bizalom – a legitimitás – megerősítésében vagy éppen meggyengítésében ragadható meg. Míg a jog gazdasági elemzése a jogalkalmazás kapcsán a jogsértő vagy jogkerülő magatartásokat költségessé – ezért a racionális mérlegelés szempontjából nemkívánatosá – tévő szankciórendszerre összpontosít, addig a szociálpszichológiai megközelítés a jogalkalmazás igazságosságát, azonban belül is az eljárási igazságosság, a *fair play* fontosságát emeli ki.

E két alapvetően makroszintű elmélet inspirálta kutatásokon kívül meg kell említenünk azokról a törekvésekről, amelyek főként a jogi antropológia – az 1960-as, '80-as években az Egyesült Államokban Sally Falk Moore és Laura Nader munkássága nyomán kibontakozó – fejleményeiből merítenek.³⁴ E kutatások homlokterében a jogalkalmazás során keletkező jogi tapasztalatok létrejöttének megértése áll, és a jogalkalmazó fórumok mint „félautonóm társadalmi mezők” működésének mikroszociológiai elemzésére koncentrálnak.

33 A jog gazdasági elemzésének irányzatáról, illetve a jogszociológiai kutatásokkal való összefüggéséről ld.: CSERNE Péter: *Közgazdaságtan és jogfilozófia. Rendszertelen áttekintés a jog gazdasági elemzésének elméleti és módszertani alapjairól*. Budapest, Gondolat, 2015.

34 A jogi antropológia eredményeinek bemutatására ld.: H. SZILÁGYI István (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Noha a magyar elméleti jogtudomány már az 1980-as évektől igyekezett tájékozódni a jog gazdasági elemzésének lehetőségeiről³⁵, s az irányzat eredményeinek recepciója újabb lendületet vett az ezredfordulót követően, a jogalkalmazás szociológiai vizsgálata szempontjából mindeddig kevés hozadéka volt mindennek.³⁶ Jelentősebb kutatások zajlottak viszont a Tyler-féle szociálpszichológiai megközelítés jegyében az „intézményi bizalom” témájában.³⁷ Miután a jogi antropológia magyar jogtudományban való meghonosítása – a '90-es évek biztató kezdeteit³⁸ követően – kudarcot vallani látszik, az ehhez kapcsolható empirikus kutatások is elszigeteltek maradtak.³⁹

Ad 1d. Zárójelben hagyva most az egyéni jogtudat problémakörét, ezzel elérkeztünk az egyéntől a társadalmi szint felé irányuló hatások számbavételéhez, és ennek körében az egyéni kommunikáció jelenségéhez. A fogalomtisztázás felé tett első lépés alighanem annak a triviális összefüggésnek a megvilágítása lehet, hogy különbség van a között, amit az emberek gondolnak, mondanak, és amiként cselekednek. A jogról való egyéni megnyilvánulás tehát nem feltétlenül tükrözi azt, amit az illető valóban gondol a jogról, és még kevésbé lehet következtetni abból arra, hogyan fog cselekedni egy adott helyzetben. Ebből a belátásból két fontos következtetés adódik a jogról való egyéni megnyilatkozások vonatkozásában.

Az egyik, hogy a jogról való vélekedés – amiben szükségszerűen együtt jelennek meg valamilyen arányban a jogra vonatkozó tárgyi ismeretek és a jog értékelésének elemei – közlésével az egyén a társas lét szférájába lép, vagyis az egyéni jogi kommunikációnak politikai implikációi vannak. A jogról való vélemény megfogalmazásával és kinyilvánításával az egyén belép a közvéleménynek – Gabriel Almond és Sydney Verba kifejezésével élve – az állampolgártól a kormányzat felé, „felfelé” áramló folyamatába, egyúttal részesévé válik a politikai kultúra formálásának. A jogtudat – vagy az alább általunk javasoltak szerint: a jogi kultúra – és a politikai kultúra szoros összefüggése tehát már az egyéni kommunikáció szintjén is világossá válik.

Másfelől a fenti megfontolásoknak egyfajta módszertani óvatosságra kell inteniük a kutatókat: az egyéni jogtudat vizsgálata szempontjából nem feltétlenül megbízható egyedül a vizsgált személy véleményét kérni⁴⁰, anélkül, hogy megkísérelnénk megfi-

35 Vö.: HARMATHY Attila – SAJÓ András: *A jog gazdasági elemzése. Válogatott tanulmányok*. Budapest, KJK, 1984.

36 Noha itt érdemes megemlítenünk Gajdushek György kutatásait, melyek ugyan közvetlenül nem kapcsolódnak a jog gazdasági elemzésének elméleti megközelítéséhez, de mégis rokoníthatók azzal, lévén, hogy a hatósági szankció-alkalmazás problémáira koncentrálnak. Ld.: GAJDUSCHEK György: *Rendnek lenni kellene. Tények és elemzések a közigazgatás ellenőrzési és bírságolási tevékenységéről*. Budapest, KSZK-MKI, 2008.

37 Ld.: BODA Zsolt (szerk.): *Bizalom és közpolitika: Jobban működnek-e az intézmények, ha bíznak bennük?* Budapest, Argumentum, MTA TK Politikatudományi Intézet, 2016.

38 Ld.: H. SZILÁGYI István: *A jogi antropológia főbb irányai*. Budapest, Osiris, 2000.

39 A jogalkalmazás antropológiai vizsgálata kapcsán az egyetlen fontosabb kutatás: Loss Sándor – H. SZILÁGYI István: A „cigány per”. *Beszélő*, 6 (2001) 4. 94–100.

40 Különösen a survey-típusú, kérdőíves vizsgálatok esetében merül fel élesen ez a probléma: a megkérdezett nem azt válaszolja, amit gondol egy bizonyos kérdésről, hanem azt, amit úgy véli, hogy általában „elvárható”, „politikailag korrekt” stb.

gyelni tényleges viselkedését. Ebből adódik, hogy e területen különösen fontosak a mikroszociológiai vizsgálatok.

Ezt a következtetést támasztja alá az is, ha számításba vesszük az egyéni szintű kommunikáció interaktív természetét, ami viszont túlmutat a modellépítésünk e fázisán, hiszen a társadalmi élet „földszintjén” zajló diskurzusok vizsgálatánál nem tekinthetünk el a kontextust adó strukturális elemek – társadalmi rétegződés és csoportképződés, szervezeti formák, társadalmi mezők – vizsgálatától sem.

Az egyéni jogi kommunikáció nemzetközi kutatásai szempontjából nagyon jelentősek voltak az 1980-as évektől az egyesült államokbeli megélénkülő, jogi antropológiai indíttatású kutatások. A hazai jogszociológia a '70-es évek végén már számot vetett a fent jelzett elméleti kérdésekkel,⁴¹ de az egyéni jogi kommunikáció mikroszociológiai vizsgálatai – kezdetben a csoportkutatások ideológiai akadályai, később a jogi antropológia félbeszakadt recepciója folytán – mindmáig váratnak magukra.

Ad 1e. A jogilag releváns társadalmi cselekvések körében mindjárt érdemes elkülönítenünk a jogsértő magatartásokat és a jog elkerülését célzó cselekvéseket. A jogsértések formái és – ami a jogtudatkutatás szempontjából még fontosabb – a mögöttük álló motivációk tekintetében igen változatosak lehetnek. Az egyik szélsőséggént említhetjük a joggal való tudatos, politikailag vagy erkölcsileg motivált, nyílt (de erőszakmentes), demonstratív szembefordulást, a polgári engedetlenség esetét. A másik véglet lehet, mikor a jogsértés oka egyszerűen a jog nem ismerete (*ignorantia iuris*). Ezek közé helyezhető a „jogtól való elidegenedettség”, az észszerű mérlegelés, az érzelmi befolyásoltság, a „szándék” vagy az „akarat hibája” – illetve ezek valamilyen kombinációja – folytán bekövetkező jogsértő magatartások nehezen áttekinthető tömege, amiben az egyes jogágak felelősségi rendszerei igyekeznek dogmatikai szinten „rendet vágni”.

A jogsértések mögött álló tudati tényezők vonatkozásában nem alakult ki a nemzetközi irodalomban sem átfogó, középszintű elmélet, hanem a KOL-kutatások a jognak való engedelmesség korábban bemutatott elméleti irányainak – a szociálpszichológiai, illetve a racionális döntések teóriájának – valamilyen derivátumaira támaszkodva, az egyes jogágak felelősségi rendszeréhez igazodva vizsgálták ezeket. E kutatásokban – morális és politikai súlyára tekintettel – természetesen a kriminológia játssza a vezető szerepet, s a jogsértések motívumainak tapasztalati feltárása és elemzése jóval szerepesebb figyelmet kap a polgári és a közigazgatási jog terén. Hasonló helyzet alakult ki a hazai jogtudományban is⁴², hozzátevé ehhez, hogy a jogalkotás és a *policy making* hatékonyságának növelése érdekében az utóbbi időben a polgári és a közigazgatási jog

41 Ld.: SAJÓ: *Jogkövetés és társadalmi magatartás*.

42 A kriminológia terén az egyik első kutatásként ld.: VÍGH József – TAUBER István: A bűnözés megelőzése és a jogtudat egyes problémái. In: SZÜK László (szerk.): *A bűnmegelőzésről I. Tanulmánykötet*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1983. 64–111. Az ezredfordulót követően pedig pl.: KERESZSI Klára: Vélemények a bűnről és a büntetésről – egy lakossági attitűdvizsgálat tapasztalatai. In: IRK Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok 43*. Budapest: OKRI, 2006. 203–240. A családjog vonatkozásában végezett kutatást Boros László és Sajó András 1976–77-ben egy reprezentatív mintára: BOROS László: *A család és a családi jog megjelenése az állampolgárok tudatában* / SAJÓ András: *Jogtudat, jogismeret*. Budapest, MTA Szociológiai Intézet, 1983. A közigazgatási jog terén ld.: GAJDUSCHEK: *Rendnek lenni kellene*.

terén is egyre gyakrabban merül fel igényként, hogy empirikus vizsgálatokkal kíséreljék megbecsülni a szabályozás alanyainak várható reakcióit.⁴³

Ami a jog elkerülését célzó viselkedést illeti, az lényegében az egyénnek azt a törekvését jelenti, hogy a jog eszközei helyett más konfliktusmegoldási módokat keressen. Ezek egy része a „jog árnyékában” működő közvetítői, békéltetői fórumok, más része azonban az állam jogától nagyrészt vagy teljesen független közösségi vagy csoportszinten működő, kevésbé formalizált intézmények, hagyományos eljárások vagy a társadalmi gyakorlat sajátos mintázatai.⁴⁴

Az állami joggal funkcionálisan egyenértékű konfliktuskezelési mechanizmusok és eljárások, illetve az azokat igénybe vevők motívumainak vizsgálata hagyományosan a jogi antropológia érdeklődési körébe tartozott. Innen került át az 1980-as években a jogszociológiába a „nem-formális vitarendezési eljárások” (*informal justice*) témaként, ami aztán a következő évtizedben kiegészült a „jog árnyékában” működő békéltető- vagy közvetítőeljárások és intézmények (*restorative justice*) kidolgozása kapcsán született kutatásokkal.

A hazai jogi antropológia egyetlen – bár kétségtelenül fontos – kutatást produkált e területen az 1990-es évek végén⁴⁵, míg a békéltető- és közvetítőeljárások empirikus vizsgálata az ezredforduló után – ezek magyar jogba való bevezetésüket követően – indultak meg.⁴⁶

A jelen kutatás közvetlen előzményét jelentő 2010-es adatfelvétel mind a jogsértő, mind pedig a jog elkerülését célzó magatartások vizsgálatához kapcsolódott. Az előbbihez a bűncselekmények áldozatául válására vonatkozó itemekkel⁴⁷, melyek révén nyert adatok alapján következtetni lehet a „látens bűnözés” arányára⁴⁸, illetve a bűn-

43 Példaképpen említhetjük a 2015 júniusában az Országos Bírósági Hivatal szervezésében a polgári eljárási kódex kodifikációs munkálataihoz kapcsolódóan a budapesti ügyvédek részvételével folytatott fókuszcsoporthoz tartozó interjút. Ld.: H. SZILÁGYI István – BADÓ Andrea: „Ha nem vagyunk úriemberek, azzal sincs baj...” Adalékok a magyar ügyvédség önképének vázlatához. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 323–354.

44 A társadalmi gyakorlat „normalizáló” hatására – vagyis arra, hogy a társadalmi gyakorlat normatív hatása leronthatja a jogi szabályok magatartásszabályozó erejét – a hazai kutatásokban elsőként a Boros–Sajó-féle 1976–77-es vizsgálat hívta fel a figyelmet: a csekély súlyú üzemi lopások esetében a lakosság csupán 43%-a alkalmazott volna büntetést, míg 11%-a semmiféle helytelenítésnek nem adta jelét.

45 Ld.: LOSS Sándor: *Romani kris* a dél-békési oláhigényoknál. Elmélet és gyakorlat. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Ius Humanum: Az ember alkotta jog*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2001. 9–22.

46 Lásd pl.: BARABÁS Andrea Tünde: A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 48. Budapest, OKRI, 2011. 98–114.

47 „Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat?” (A 2010-es kérdőív 15.1 számú iteme, a továbbiakban az idézett kérdőpontok jelölése: 2010/15.1); „Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekményektől tart?” (2010/15.2); „Volt-e már bűncselekmény áldozata?” (2010/34.1); „Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekmény?” (2010/34.2). Ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

48 A „látens bűnözés” kriminológiai szakkifejezése a bűncselekményeknek arra a csoportjára utal, melyekről nem szereznek tudomást a rendészeti vagy a büntetőrendszer szervei. A nyomozó hatóságok számára ismertté vált bűncselekmények és a látens bűnözés aránya a közbiztonság helyzetének objektív megítélésében és a lakosság általi szubjektív érzékelésében egyaránt fontos tényező. Erről ld.: BARABÁS Tünde: Általános viktimológia, látencia. In: IRK Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények I*. Budapest, OKRI, 2004. 157–198.

zés társadalmi percepciójára. Az eredmények összevetésre kerültek a vonatkozó korábbi empirikus kutatások megállapításaival.⁴⁹

Ami a jog elkerülésére irányuló magatartásokat illeti, ehhez a problémához az igazságszolgáltatásba vetett bizalom mérésére kidolgozott kérdéssor kapcsolódott, melyek közül kettő kifejezetten arra vonatkozott, hogy a válaszadó szerint érdemes-e egyáltalán pereskedni.⁵⁰

Ad 1f. A jogi cselekvések köre ismét két részre bontható. Egyrészt a jogi előírásoknak objektíve megfelelő „passzív” jogkövetés eseteire, másrészt mikor az egyén tudatosan, eszközként használja a jog által kínált lehetőségeket érdekei, vagy egyéb igényeinek érvényesítésére. A jog általában vett érvényesülésének és hatékonyságának szociológiai vizsgálata szempontjából az előbbi, míg a jogtudatvizsgálatokból az utóbbi az érdekesebb.

A „passzív” jogkövetés esetén a személy cselekvése objektíve megfelel a jogi előírásoknak, függetlenül annak motívumaitól. Itt a hangsúly tehát az egyén jogi kötelezettségeinek teljesítésén van, ami lehet a jogalkalmazó hatósági eljárás során megállapított kötelezettség (pl. az adóbevallás megfelelő időben és formában való benyújtása), illetve a magánszemélyek között létrejött (többségében polgári jogi természetű) kötelezettségek teljesítése. A jogszociológia a múlt század kezdetétől – Eugen Ehrlich munkássága nyomán – tisztában van a vita nélkül teljesebbé menő jogügyleteknek és jogi akcióknak – John Griffiths kifejezésével élve: *trouble-less cases*⁵¹ – a jogélet egésze szempontjából vett jelentőségével. A jogi cselekvések e tömege alkotja az „élő jogot”, noha tudjuk, hogy a „passzív”, „közömbös” jogkövetés gyakran valójában a jogot támogató más társadalmi normarendszerek – erkölcs, szokás, illem stb. – hatásának tudható be.

Ezzel szemben a jogi cselekvések másik típusa, mikor az egyén képes eszközként használni a jogot, nem csupán a jog viszonylag magas szintű ismeretét, a „jogértést”, hanem a joggal kapcsolatos sajátos attitűd, a „jogosultság-tudat” meglétét is feltételezi. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az egyén a jogszolgáltató hatóságokkal szemben nem a kére (bagging), hanem a követelés (claiming) diszpozíciójára támaszkodik.⁵² A jog eszközként használatának azonban nem csupán az egyén szubjektumában rejlő feltételei vannak, hanem bizonyos külső, az egyén számára tényszerűen adott körülmények is szükségesek: a pereskedéshez meghatározott társadalmi forrásoknak kell rendelkez-

49 Az Országos Kriminológiai Intézet által 1997-ben és 2003-ban lefolytatott vizsgálatok, az ENSZ felkérésére 2000-ben készített kutatás, valamint az Országos Bünmegelőzési Bizottság megbízásából végzett felmérés megállapításainak táblázatos áttekintését ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 4. számú melléklet, 188–189.

50 „Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni.” (2010/13.5.); „Nem érdemes pereskedni, mert az csak az ügyvédeknek kedvez.” (2010/13.6.). Ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

51 Ld.: JOHN GRIFFITHS: The Social Working of Legal Rules. *Journal of Legal Pluralism*, 35 (2003) 48. 1–84.

52 Ugyanakkor érdemes megjegyeznünk, hogy a jog instrumentális használatának képessége nem feltétlenül jár együtt a jog tiszteletének vagy a jogba vetett bizalom magas szintjével. Erre a KOL-kutatásokban éppen a jogászok jogtudatának vizsgálata világított rá. A racionális döntések elmélete értelmében ez magyarázható úgy, hogy minél többet tud valaki a jogról és a jogalkalmazás működéséről, annál jobban meg tudja becsülni a jogérvényesítés hatékonyságát (hatékonytalanságát).

zésre állnia – idő, pénz, műveltség stb. –, melyek hiánya a jog segítségül hívásának akadályát képezheti. E társadalmi erőforrások természetesen a társadalmi rétegződés mentén egyenlőtlenül oszlanak meg, amit jelez, hogy a kritikai szemlélet jegyében a jogszociológia e kérdéskört a „joghoz való hozzáférés” (*access to law*) témájaként tárgyalja az 1980-as évektől kezdve.

A jogi cselekvés előbbi típusának – az „élő jognak” – a vizsgálata elsősorban a mikroszociológiai, jogi antropológiai, illetve kvalitatív (dokumentumelemzésen alapuló) kutatásokat igényli, míg az utóbbi típus esetében a „jogosultságtudat”, a perforgalom és a „pereskedési hajlam” elemzése kínálkozik. Míg az „élő jog” kutatásának jelentős képviselője volt például Laura Nader vagy John Griffiths az ezredfordulót megelőző évtizedekben, addig a pereskedési hajlam vonatkozásában Erhardt Blankenburg vagy napjainkban Masayuki Muriyama kutatásai említhetők jellemző példaként.

A magyar jogszociológiában fenti témák közül a pereskedési hajlam feltérképezésére az 1970-es években⁵³, illetve a jogosultságtudat vizsgálatára⁵⁴ az 1980-as években történtek elszigetelt kísérletek, amelyek csupán évtizedünkben találtak folytatásra.⁵⁵

A jog elkerülésére irányuló vizsgálódások bemutatása kapcsán a fentiekben már említettük, hogy a jelen projekt korábbi fázisában alkalmazott kérdőív tartalmazott egy kérdéssort a bíróságokba vetett bizalom mérésére.⁵⁶ Nyilván a bizalom nagyobb mértéke jelzi, hogy a jogot inkább hajlanak igénybe venni az emberek vitás ügyeik rendezésére, mintsem elkerülni azt. Tehát ugyanazok az adatok, amelyek a jog elkerülése irányába mutatnak, fordított előjellel a jog eszközként való használatára vonatkozó hajlandóságot jelzik.

Ad lg. Az egyéntől a társadalom szintje felé, „felfelé” ható hatásmezőket áttekintve ismét elértük a „társadalmi szintet”, melynek földközélebbi – amennyiben a társadalom tagjainak cselekvéséhez közvetlenül kapcsolódó – rétege, a hagyományos terminológiával élve, az állami vagy kormányzati szervezet szintjeként azonosítható. E fogalomhasználatot azonban itt két vonatkozásban is árnyalniunk kell. Egyrészt, az „állami” vagy „kormányzati” jelzők a politikai elem dominanciáját idézik fel, miközben az elemzésünk a jogi konnotáció előtérbe helyezését implikálja. Ezért például a parlament vagy a kormány működésében számunkra nem annyira a politikai döntéshozatal, mint inkább a jogalkotás funkciója lesz érdekes. Ebből a sajátos jogi perspektívából igyekszik meghatározni például Lawrence Friedman ezt az intézményi réteget mikor a jogrendszer egyik elemeként – a jogi normák és a jogi kultúra mellett – emlí-

53 A polgári perek szociológiai sajátosságainak vizsgálatára folytatott 1976-os kutatás eredményeiről lásd: KULCSÁR Kálmán: *Társadalom, gazdaság, jog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982. 203–229.

54 Vö.: SAJÓ András: *A jogosultság-tudat vizsgálata. Kutatási összefoglaló*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete [kézirat], 1988.

55 A pereskedési hajlam vizsgálatára ld.: RÓBERT Péter – FEKETE Balázs: Ki ellen nyerne meg ön egy pert? In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 303–322. A jogosultságtudat kutatására pedig éppen folyamatban van az OTKA 125520 *A jogosultság kultúra hiánya a közép-európai jogi kultúrákban. Mítosz vagy valóság?* című projektje.

56 Ld.: a 8 itemből álló 2010/13-as skálát. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

ti a jogi intézményrendszert. Vagy Blankenburg a „jogi infrastruktúráról” szólva, melybe adott esetben beleérthetjük a jog árnyékában működő, a jog elkerülését intézményesen biztosító nem állami szervezeteket is.

Másrészt, a megszokott fogalomhasználat reflektálatlanul hagyja a szervezeti komplexitás tényét. S itt nem elég csupán a jogszociológiában elfogadott – a hatalmi ágak elválasztásának politikai doktrínáját tükröző –, a jogalkotó, (a vitarendezésre és szankcióalkalmazásra koncentráló) jogalkalmazó és a „szabályozhatóságok” funkcionális elkülönülésére gondolnunk. A jogi intézmények valójában rendkívül bonyolult belső tagoltságot mutatnak a szervezeti érdekeik, a társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférésük, a hatalmi és a kommunikációs viszonylataikban.

Természetesen a jogi intézmények összehangolt, átlátható strukturáltsága; kiszámítható, megbízható és hatékony működése; az állampolgár általi könnyű elérhetősége; a szervezeti ethosza (Ki kit szolgál? Az állam a polgárt, vagy *vice versa*?); a nyilvánosság és a demokratikus ellenőrzés egyéb formáinak alávetettsége;⁵⁷ ezek mind-mind olyan tényezők, amelyek egyaránt hatnak a jogról a szocializáció és a társadalmi kommunikáció által kialakított eszmei képre, a jogba vetett bizalom fokára, illetve az azt megerősítő vagy leromboló egyéni jogi tapasztalatok tömegére.

Kutatásunk korábbi fázisában a fentebb már említett, az igazságszolgáltatás – alapvetően a bíróságok – iránti bizalom mérésére szolgáló skála mellett a kérdőívben szerepelt három itemsor – kettő a magyar társadalom általános értékelését firtatta⁵⁸, míg a másik a jogalkotással és a jogalkalmazással kapcsolatos kérdőpontokat tartalmazta⁵⁹ –, amelyek révén nyert adatok hozzájárulhatnak az állampolgároknak a kormányzat és az állami intézményrendszer működéséről kialakult kép tisztázásához.

Ad lh. Az előzőnél is radikálisabb fogalmi korrekciót javasolunk a „társadalmi jogtudat” koncepciója kapcsán, s itt kritikus fázisába ér eszmefuttatásunk. Mint láttuk, elemzésünk kiindulópontjaként a „szocialista jogtudomány” fogalmait és szemléleti perspektíváját vettük alapul, már csak azért is, mert ezek – többé-kevésbé reflektálatlanul – tovább éltek a múlt század utolsó évtizedében, és az ezredfordulót követően is jelen vannak a hazai jogszociológiában.⁶⁰ Tegyük hozzá, hogy a részben marxista (nomarxista) ihletettségű, és a jogszociológiai kutatásokra napjainkig nagy hatással bíró *Critical Legal Studies* mozgalom képviselői szintén napjainkig használják a „jogtu-

57 E témában nagyon tanulságosak például a magyar bírósági rendszer jogszociológiai elemzése körében Badó Attila, Bencze Máttyás és Fleck Zoltán kutatásai. Az öröndetesen gazdag irodalomból csupán példaként említve néhányat ld.: BADÓ A. – BÓKA J.: *Európa kapujában: reform, igazság, szolgáltatás*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002. BENCZE M. – BADÓ A.: *Területi eltérések a büntetéskeiszabási gyakorlat szigorúságát illetően Magyarországon 2003 és 2005 között*. In FLECK Z. (szerk.): *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 125–147. FLECK Z. (szerk.): *Bíróságok mérlegen II: A szervezettől a jogértelmezési gyakorlatig*. Budapest, Pallas Kiadó, 2008.

58 Ld.: 2010/11. és 2010/18. skálát. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

59 Ld.: uo. a 2010/12. itemsort.

60 Ennek egyik oka valószínűleg a jogi antropológia intézményesülésének már többször említett megakadása, és általában a kulturális antropológiának a magyar akadémiai szférában való bizonytalan helyzete. Ugyanakkor például a hazai politikatudomány viszonylag hamar adaptálta a „politikai kultúra” fogalmát. Vö.: VARGA Tamás: A politikai kultúra és értelmezései a magyar politikatudományban. *Politikatudományi Szemle*, 1997/3. 133–168.

dat” (*legal consciousness*) kifejezést a csoport, osztály vagy társadalmi szintű „ideológiai” képződményekre (és az egyéni tudati jelenségekre) is.

Ezzel szemben úgy véljük, hogy a „társadalmi jogtudat” helyébe a jogszociológiai vizsgálatok szempontjából világosabb – és épp’ ezért operacionalizálhatóbb – „jogi kultúra” fogalmát kellene állítanunk. Először is látnunk kell, hogy a jogtudat társadalmi szinten másképpen kapcsolódik a (politikai) közösséget mint egészet képviselő intézményi réteghez – amit szokásosan az állammal vagy a kormányzattal azonosítunk –, mint az egyéni jogtudat az egyénhez mint társadalmi és pszichofizikai realitáshoz. Szemben az egyénnek a saját jogtudatához való kapcsolatával, az állam egyáltalán nem kizárólagos hordozója és alakítója a társadalmi jogtudatnak. Míg az egyén viselkedéséből elvileg rekonstruálható az egyén jogtudata, addig az állami szervek „tevékenységéből” nem következtethetünk a társadalom jogtudatára minden vonatkozásban, mivel ez utóbbi sokkal tágabb jelenségek kört foglal magában és sokkal komplexebb összefüggésben van az államként azonosított intézményi réteggel.

A legtriviálisabb érv e megfontolás mellett – melynek azonban messze ható módszertani implikációi vannak – azonban az, hogy a „társadalmi jogtudat” egy „kollektív személyiség” létét feltételezi (a marxi „osztálytudat” mintájára), ami viszont az empirikus vizsgálódások szempontjából nem értelmezhető. Lélektanilag szabatos értelemben tudata csupán az egyénnek van, s a számára külsődleges, társadalmilag adott, s többé-kevésbé objektívált formában jelentkező „gondolati”, „eszmei” (érzéki-leg közvetlenül nem megragadható) jelenségek a kultúra szférájába tartoznak.

Nem mintha e pusztán terminológiai cserével minden elméleti nehézség elhárítható volna. Jól mutatja ezt például a nemzetközi irodalomban a Friedman által proponált jogi kultúra fogalma körül kialakult vita⁶¹, melyben – többek között – Roger Cotterrell erős ellenérveket fogalmazott meg: a jogi kultúra fogalma a szociológiai vizsgálatok szempontjából véve reziduális kategória; túl sokat akarnak magyarázni vele, miközben nem határoz meg lényegi szempontokat; és Friedman-féle „külső” és „belső” jogi kultúra elválasztása (erre még később visszatérünk) nem világos. Hasonlóan „kultur-szeptikus” állásponton van Erhard Blankenburg és Masayuki Murayama is⁶², akik hangsúlyozzák, hogy a társadalom tagjainak jogról vallott elképzelései nem a különféle eszmék jegyében formálódnak, hanem valójában a jogi intézményrendszer, a „jogi infrastruktúra” által kínált gyakorlati lehetőségek alakítják azokat.

Mielőtt azonban rátérnénk a jogi kultúra fogalmának kibontására – az eddigi elemzésünk alapvetően strukturalista szemléletéhez igazodva –, vegyük most számba azokat a társadalmi szerkezeteket, amelyek az egyén és az állam közé ékelődnek, s egyfajta közvetítő közegekként funkcionálnak. Ezáltal egyúttal orvosoljuk az elemzésünk

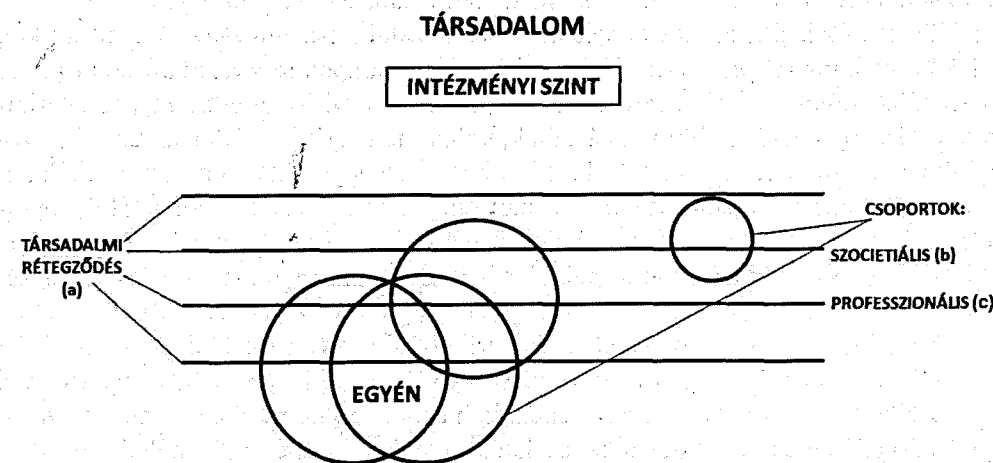
61 E diskurzus rekonstrukciójához fontos segítséget jelentett: FEKETE Balázs: A kortárs ‘jogi kultúra’ fogalom eredete: Lawrence M. Friedman a jogi kultúráról. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 123–143.

62 Vö.: Erhard BLANKENBURG: Patterns of Legal Culture: The Netherlands Compared to the Neighboring Germany. *The American Journal of Comparative Law*, 46 (1998) 1, 1–41. Masayuki MURAYAMA: Culture, Situation and Behaviour. In: Dimitri VANORVERBEKE – Jaroen MAESSCHALCK – David Nelken – Stephan PARMENTIER: *The Changing Role of Law in Japan*. Cheltenham UK – Northampton MA USA, Edward Elgar Publishing, 2014. 189–205.

kezdetén jelzett problémát, miszerint a szocialista jogelmélet – ideológiai korlátaiból következően – számításán kívül hagyta az egyén és az állam közötti társadalmi struktúrák jelentőségét a jogtudat két szintjének magyarázatában.

2.2 EGYÉNI JOGTUDAT ÉS JOGI KULTÚRA (I): KÖZVETÍTŐ STRUKTÚRÁK

Eszmefuttatásunk e szakaszát érdemes John Griffiths instrumentális jogszemlélet bírálata kapcsán megfogalmazott intelmeinek felidézésével kezdenünk, miszerint nem szabad megelégednünk arról, hogy az egyén sohasem kapcsolódik közvetlenül az államhoz, hanem mindig kisebb-nagyobb, egymást részben átfedő csoportok és közösségek rendszerén keresztül; hogy a jogalkotótól a norma címzettje felé irányuló jogi üzenet sohasem valamiféle normatív vákuumon keresztül halad; és hogy az állam nem rendelkezik kizárólagos normatív monopóliummal.⁶³ E megfontolások fényében kezdhethetünk hozzá az egyén és társadalom közé ékelődő, közvetítő strukturális elemek számbavételéhez, amelyek áttekintéséhez a 2. ábra nyújt segítséget.

2. ábra

Ezek tehát a társadalmi rétegződés hierarchikus szerkezete (2a), illetve a szocietális (2b) és a professzionális csoportok (2c) képződményei.

Ad 2a. Az egyén társadalmi státuszát meghatározó „kemény tények” közé tartozik a nem, kor, vagyoni helyzet, jövedelem, műveltség (iskolázottság) és a lakóhely. A társadalmi rétegződés jogismeretre, illetve jogtudatra való hatását már a KOL-kutatások első, Adam Podgóreczky és Berl Kutchinsky nevével fémjelzett, 1960-as években lezajlott hullámában vizsgálták a kutatók. Az eredmények azt mutatták, hogy a rétegződést meghatározó tényezők mindegyike több-kevesebb hatással volt a vizsgált minták

63 Erről részletesebben ld.: H. SZILÁGYI István (szerk.): *Társadalmi-jogi kutatások*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 73–76.

jogtudatára, azonban nem lehetett valamiféle általános összefüggést találni. Úgy tűnt, hogy e tényezők hatása különféle mintákba rendezhetők, de ezek országonként és jogi kultúráként változó képet mutattak. A későbbi kutatások két tendenciát valószínűsítettek: az egyik, hogy a jogismeret alakulására a legjelentősebb hatással az iskolázottság szintje van. Másrészt, hogy a nemek közötti különbségek idővel csökkentek mind a jogismeret szintjét, mind a jogról alkotott véleményt tekintve.

A hazai jogtudatkutatók is kezdettől fogva nagy figyelmet szenteltek a társadalmi rétegződés kérdéseinek, és a longitudinális vizsgálatok ugyancsak a fenti trendek érvényesülését jelezték a magyar lakosság jogismeretének és jogtudatának alakulásában.⁶⁴

A válaszadók társadalmi státuszának – tehát a társadalmi rétegződésben elfoglalt pozíciójának – számos aspektusát vizsgálta az előző, 2010-es kutatási szakban alkalmazott kérdőív is. Így a lakóhely, nem, kor, iskolázottság, családi állapot, foglalkozás, az anyagi helyzet objektív (a háztarásban egy főre jutó jövedelem) és szubjektív megítélésére vonatkozó adatok kerültek rögzítésre.⁶⁵ Az eredmények elemzése alátámasztotta a fentiek alapján előfeltételezett összefüggést, miszerint a magyar társadalom véleménye nagymértékben megoszlik a joggal és általában a közélettel kapcsolatos különböző problémák megítélésben a társadalmi státusz egyes vetületeiben.

Ad 2b. A szocietális csoportok jelentősebb alakzatai a családi-rokonsági, az etnikai, a lokális, a korosztályi, a vallási vagy világnézeti⁶⁶ alapon szerveződő csoportok. A szocietális csoportok – a közvetlen, *face-to-face* kommunikációs és személyközi érintkezési viszonyok erős affektív hatásainak, valamint a sajátos belső lélektani dinamikájuknak köszönhetően – jelentős hatással bírnak az egyén identitásának formálódására és alakulására. Noha a kutatók kezdettől fogva feltételezték a szocietális csoportok hatását az egyéni jogtudat vonatkozásában, az ez irányú kutatások csupán az 1970-es évek közepétől – az antropológiából átvett „részt vevő megfigyelés” módszerének adaptációját követően – vettek lendületet. A következő évtizedekben a kutatók az izraeli kibucoktól kezdve a közép-amerikai chiapas indián közösségeken át az egyesült államokbeli kertvárosi lakóközösségekig, a legkülönbözőbb csoportokban vizsgálták a csoport belső szerkezetének, kohéziójának, kultúrájának hatását a vita rendezési eljárásokra és a joggal kapcsolatos egyéni elképzelések formálódására.

E területen gyakorlatilag hiányoznak a hazai kutatások: az 1980-as évek végéig a szocietális csoportok kutatásának politikai-ideológiai akadályai voltak, azt követően pedig egyéb – fentebb már több ízben jelzett – tudományszociológiai tényezők akadályozták az ilyen, alapvetően mikroszociológiai módszereket kívánó vizsgálatok meghonosodását.⁶⁷

64 Ld.: KULCSÁR: *A jogismeret vizsgálata*. és GAJDUSCHEK–FEKETE: Changes in the knowledge about the law in Hungary in the past half century; GAJDUSCHEK–FEKETE: A magyar lakosság jogismerete az elmúlt közel fél évszázadban.

65 Ld.: a 2010/1, 2, 3, 4, 5, 6, 29, 30, 31 és 32-es itemeket. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

66 Itt a „világnézetet” egészen tág értelemben kell felfognunk, ami a politikai világnézettől a legkülönbözőbb „rajongói klubok” mögött kivehető ideológiai formákat egyaránt magában foglalja.

67 Az egyetlen fontos kivételt Loss Sándor úttörő jellegű kutatásai jelentették. Ld.: Loss: *Romani kris a dél-békési oláh cigányoknál*.

Ad 2c. A professzionális csoportok alkotják tulajdonképpen a társadalom munkamegosztáson alapuló struktúráját, mely magában foglalja a gazdaság, a politika, a kultúra és persze a jog szférájában működő mindenféle intézményt és többé-kevésbé formalizált szervezetet. Az egyén professzionális csoporthoz tartozása – „foglalkozása” – egyébként maga is státuszképző tényező, ami azonban az elmúlt évtizedekben már sokat veszített jelentőségéből. Mindazonáltal bizonyos professzionális csoportokban – „hivatásrendek”, szakszervezetek, politikai pártok, a gazdaság különféle ágazataiban működő vállalatok stb. – való részvétel differenciált módon befolyásolja a részt vevő egyének jogismeretét és jogtudatát, mivel foglalkozásuk körében speciális jogi *skillek*re van szükségük és sajátos jogi tapasztalatokra tesznek szert.

A KOL-kutatások első korszakában már találkozhatunk olyan kutatásokkal, amelyek a joghoz való viszonyban a foglalkozási csoporthoz való tartozás hatását vizsgálták, és ilyesfajta kísérletekre a hazai jogtudatkutatókban is sor került az 1970-es években.⁶⁸ Az 1980-as évektől kezdve azonban mind a nemzetközi, mind a hazai kutatások egyre inkább egyetlen „hivatásrend” jogtudatának vizsgálatára összpontosított: a jogászságéra.

De mit mondhatunk a jogászságról az empirikus kutatások fényében? A jogász hivatás magas társadalmi presztízsű értelmiségi pálya, melynek tagjai többségükben középosztálybeli családokból rekrutálódnak. A pályára lépés feltétele speciális képzés révén nyert elméleti képesítés (jogi diploma megszerzése), amit általában hosszabb-rövidebb idejű gyakorlati képzés követ. A jogász hivatásrend országonként és jogi kultúráként változó szerkezetben hivatási csoportokra bomlik (bírák, ügyvédek, ügyészek, igazgatási szakemberek). A hivatásrend e belső tagozódása, a csoportok egymáshoz viszonyított nagysága és presztízse, a hivatási csoportok közötti belső mobilitás jellegzetes pályái, mind olyan tényezők, amelyek befolyásolják a hivatásrend tagjai közötti kohézió nagyságát, a jogászság önképének alakulását, illetve ennek külső, társadalmi percepcióját (a jogászságról a társadalomban kialakult képet). A jogászokra evidensen jellemző a laikusokét meghaladó szintű jogismeret és jogértés, jogi kompetencia, ami viszont nem feltétlenül jár együtt a jogtisztelet magasabb szintjével.⁶⁹

68 Ld.: a gazdasági vezetők jogtudatának (1977), valamint a budapesti ház mesterek jog- és értéktudatának vizsgálatát (1979). SAJÓ András: A jogi nézetek rendszere a gazdasági vezetők jogtudatában. *Állam- és Jogtudomány*, 1981/4. 608–638. SAJÓ András: *A jogtudat mikrokörnyezeti meghatározói*. Budapest, MTA ÁJTI, 1981.

69 A jogász professzió fenti aspektusainak jogszociológiai vizsgálatára számos hazai kutatás folyt az elmúlt két évtizedben. A teljesség igénye nélkül, a különböző viszonylatokban végzett legutóbbi kutatásokból ld.: a joghallgatók rekrutációjának és professzióképeinek kérdéskörében pl. FÓNAI Mihály: *Joghallgatók: honnan jönnek, és hová tartanak?* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. A jogászképzés szociológiai elemzésére pl. NAGY Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Szeged, Pólay alapítvány, 2007. Uő: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Szeged, Pólay alapítvány, 2012. A joghallgatók jogtudatának vizsgálatáról: VISEGRÁDY Antal – SCHADT Mária: Egyetemi hallgatók jogtudata, jogismerete. *Jogelméleti Szemle* 2000/1. A jogállami értékek jogi oktatásban való átadásáról: FLECK és mások: *Technika vagy érték a jogállam? A bírák attitűdjeinek vizsgálatáról*. BENCZE Máttyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a magyar bírói ítélkezésben*. Budapest, Gondolat Kiadó – DE ÁJK, 2011. BADÓ Attila: „Azoknak másként fáj...” Diploma és büntetési-

A jogász hivatásrend társadalmi funkciója – és tulajdonképpen monopóliuma – a jogi kultúra normatív rétegének kidolgozása, „karbantartása”, illetve az ahhoz kapcsolódó doktrinális-dogmatikai réteg gondozása. Erre tekintettel érdemes itt visszatérnünk a jogi kultúra fogalmának meghatározásához (2.1. ad 1f.). Felvethető, hogy a jogi kultúra fogalmán belül – hasonlóan a Friedman által javasolt „külső” és „belső” jogi kultúra megkülönböztetéséhez – célszerű lenne elválasztanunk a „laikus” és a „professzionális” jogi kultúra térén. Nyilvánvaló, hogy a jogi kultúra egészének formálódása szempontjából az utóbbinak van döntő jelentősége – miként az is, hogy az előbbi, a jog működéséről a laikusokban kialakult kép, jelentősen eltérhet a jogászok által „befelé” (a jogászság felé) és „kifelé” (a társadalom egésze felé) sugározni kívánt képtől.

Mint az az előző fejezet (A kutatás célja) rövid ismertetéséből is kitűnt, kutatási projektünk első és harmadik fázisa nagyon szorosan kapcsolódott e problémakörhöz. Nem csupán a magyar jogász hivatásba belépők társadalmi helyzetének vizsgálatával, hanem a laikus és a professzionális ismeretek összevetésének ismeretelméleti és empirikus elemzésével, valamint a köztük lévő kapcsolat feltárásával is igyekezett hozzájárulni az e területen folyó kutatásokhoz.⁷⁰

Végezetül még két megjegyzés az egyén és társadalom között közvetítő struktúrák fenti vázlatához. Az egyik, hogy áttekintésünkben csupán a korporatív csoportokra és a társadalmi közegtől viszonylag világos határokkal elváló szerkezeti elemekre összpontosítottunk, és figyelmen kívül hagytuk az ún. „félautonóm társadalmi mezőket”. Ezek olyan társadalmi erőterek, amelyekben nem csupán egyes személyek, hanem korporatív csoportok is megjelenhetnek, s amelyek képesek az állami jogtól függetlenül, önálló normarendszereket generálni és érvényesíteni a résztvevőkkel szemben. A társadalmi szerkezet e szubtilis elemeinek vizsgálata csak mikroszociológiai módszerekkel lehetséges, amire egyébként a hazai kutatásokban – néhány kivételtől eltekintve⁷¹ – mindeddig nem került sor.

A másik megjegyzésünk pedig az lenne, hogy a közvetítő szerkezetek e sokféle tömege mintegy kaleidoszkópként felbontja és megsokszorozza a jogi szocializáció, kommunikáció és cselekvések korábban számba vett hatásnyalábjait. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy megsokszorozódnak a kutatási tárgyként kínálkozó hatások és összefüggések is. Nem csoda hát, hogy a jogban vagy a tudományban járatlan polgárok számára olykor leküzdhetetlen nehézséget okoz a jogról egy összefüggő, koherens kép alkotni. Ez azonban már átvezet bennünket fejtegetésünk utolsó részéhez, az egyéni jogtudat problémáinak áttekintéséhez.

szabás Magyarországon. In: SZABÓ: *A jog nyelvi dimenziója*, 117–128. Az ügyvédi hivatásrend szociológiai jellemzőiről: UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben* (1998–2015).

70 Ld.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*. KELEMEN–HOLLÁN: *Joghallgatók a jogról II*.

71 Ld.: LOSS–H. SZILÁGYI: *A „cigány per”*. CSAJBÓK Anita–KELEMEN Edit–H. SZILÁGYI István–BAKSA Attila: *Rom-ok között*. Miskolc, 2002. Anita CSAJBÓK–Edit KELEMEN–István H. SZILÁGYI–Attila BAKSA: *Among roma*. Miskolc, 2002.

2.3. A JOGI KULTÚRA

Jóllehet a nemzetközi kutatásokban már jóval korábban mutatkoztak azok a törekvések, melyek a jogot kulturális jelenséggént igyekeztek értelmezni⁷² – jogi gondolkodásunk horizontján csupán a '90-es években jelent meg a jogi kultúra fogalma. Elsőként a jogtörténetben – illetve az annak kebelében formálódó „jogi kultúrtörténet” kutatási területén⁷³ –, majd az összehasonlító jogtudományban.⁷⁴ A jogszociológiában jelentős késéssel bukkant fel a jogi kultúra fogalma, mivel a „szocialista jogtudomány” fogalmai és szemléleti perspektívája még az ezredfordulót követően is jelen vannak a hazai jogszociológiában.⁷⁵ Ezek kritikai vizsgálata csupán az elmúlt évtizedben kezdődött meg⁷⁶, párhuzamosan a jog kulturális jelenséggént való felfogása iránti érdeklődés növekedésével. Holott a jogi kultúra koncepciójának széles körű adaptációja – természetesen a kellő fogalmi tisztázás mellett – lendületet adhatna az empirikus kutatásokban a mikroszociológiai, illetve kvalitatív módszerrel végzett kutatásoknak⁷⁷, és lehetővé tenné például politikai kultúrával kapcsolatos kutatások integrálását, és egyáltalán a többi „kultúrtudománnyal” való termékeny interdiszciplináris diskurzusok kiépülését.

A jogi kultúra jelen vizsgálódásaink kiindulópontját jelentő, munkahipotézisnek tekinthető definícióját a következőképpen adhatjuk meg: a jogi kultúra a joggal kapcsolatos értékek, normák, leíró jellegű kulturális minták, narratívák, szimbólumok és a társadalmi gyakorlatok sajátos mintázatainak összessége.⁷⁸ A jogi kultúra közvetlenül kapcsolódik a legitimitás fogalma mentén a politikai kultúrához és egyébként is éles határok nélkül, szervesen illeszkedik a kultúra egészének szövetébe. A jogi kultúra egészen belül pedig – mint azt a közvetítő szerkezetek áttekintésénél (2.2. ad 2c.) már jeleztük – elválaszthatjuk a „laikus” és a „professzionális” jogi kultúra szféráját.

72 Erről ld.: FEKETE: *A kortárs jogi kultúra fogalmának eredete*.

73 A jogi kultúrtörténet meghatározó kutatóinak munkáiból ld. MEZEY Barna: Szimbólumok, jelképek, igazságügyi épületek. In: KENGyel Miklós (szerk.): *Perkultúra: Bírák ügyvédek, ügyfelek a nyolcvanas évek végén*. Pécs, Pro Pannónia, 1993. 7–13. MEZEY Barna (szerk.): *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2006. KAJTÁR István: Egy hatalmi jelkép kultúrtörténete: a sas. *Iura*, 1 (1994) 4. 11–17. KAJTÁR István: Jogi stílusunk kultúrtörténeti gyökereiről. In: HAMZA Gábor–KAJTÁR István–ZLINSZKY János (szerk.): *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére*. Pécs, JPTE JÁK, 1996. 124–132. KAJTÁR István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2004.

74 Ld. például Varga Csaba „összehasonlító jogi kultúrák” projektjét. Vö.: VARGA Csaba (szerk.): *Összehasonlító jogi kultúrák*. Budapest, Osiris, 2000.

75 Tegyük hozzá, hogy a részben marxista (neo-marxista) ihletettségű, és a jogszociológiai kutatásokra napjainkig nagy hatással bíró *Critical Legal Studies* mozgalom képviselői szintén napjainkig használják a „jogtudat” (*legal consciousness*) kifejezést a csoport, osztály vagy társadalmi szintű „ideológiák” képződményekre (és az egyéni tudati jelenségekre) is.

76 Ld.: H. SZILÁGYI: *A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága*, valamint H. SZILÁGYI: *A jogtudat-kutatások problématerképe*. 97–122.

77 Egy a kultúra fogalmára építő szociológiai jogfogalom kidolgozására tett kísérleteként ld.: H. SZILÁGYI István: *Ember, társadalom, kultúra – alapfogalmak*. [2. fejezet]; *Jog és társadalmi kontroll* [4. fejezet]. In: H. SZILÁGYI: *Társadalmi-jogi kutatások*. 26–43; 70–90.

78 A jogi kultúra koncepciójának kibontására ld.: H. SZILÁGYI István: Adalékok a jogi kultúra fogalmához. In: NAGY-JANKA Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai. I. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúrtörténeti, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar*, 2018. 109–124.

Annak érdekében, hogy a jogi kultúra fogalmát jobban megvilágítsuk, érdemes példaként bemutatnunk a „professzionális jogi kultúra” egy sajátos szeletének, az ügyvédség hivatási önképének egy nemrégiben végzett empirikus kutatás során készített konceptuális elemzését.⁷⁹

Kiindulópontunk tehát, hogy az ügyvédség önképéről folyó beszélt a kultúráról, s azon belül a jogi kultúráról folyó diskurzusba kell helyezni, és ebben a viszonylatban az ügyvédség önképét a – „laikus”, tehát nem jogász állampolgárok jogi kultúrájától elválasztott vagy azzal szembeállított – „professzionális jogi kultúra” egyik elemeként fogjuk fel. A hivatás önképe azonban maga is szellemi tartalmak, elemek együtteseként értelmezhető: értékek, normák, leíró jellegű kulturális minták, narratívák, szimbólumok és a hivatás képviselőinek magatartásáról leolvasható minták szövevényeként.

Az ügyvédi hivatás önképében megjelenő jellegzetes értékek – szakmai felkészültség (magas szintű jogismeret), igazságérzet, elfogulatlanság, az ügyfél érdekeinek feltétlen tisztelete stb. – egyúttal a jogász hivatás általánosabb értékeihez is tartoznak, és beágyazódnak a politikai kultúra még átfogóbb értékeibe, mint amilyenek a szabadság, egyenlőség vagy a társadalmi szolidaritás értékei.

Az önképnek a társadalmi cselekvések szintjéhez eggyel közelebb eső rétege a hivatás szabályainak rétege, amelyek egy része „írott”, jogi vagy jogi jellegű szabály, mint esetünkben például az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény vagy az ügyvédi kamarák etikai kódexei. Mindezek mellett természetesen léteznek íratlan szabályai – például kollegiális vagy a laikusokkal való érintkezés „udvariassági” szabályai – is a hivatásnak, melyek szintén a hivatási önkép részét képezik.

A leíró jellegű kulturális minták elsősorban nem azt mondják meg, hogy mit kell tenniük az adott helyzetben lévő cselekvőknek, hanem kijelölik a cselekvők pozícióját és kompetenciáját – tudósítanak arról, hogy egy adott társadalmi csoportnak mi a helye, cselekvési köre a társadalomban vagy közelebbről a jog világában. Esetünkben például a polgári perrendtartásról szóló törvény pervezetésre vonatkozó szabályai, amelyek címzettjei elsősorban a bírák, egyúttal kijelölik az ügyvédek pozícióját és lehetőségeit a pervitel menetének befolyásolására vonatkozóan.⁸⁰

Az értékeket, az előíró és leíró kulturális minták a fentiekben analitikusan elválasztott rétegeit a narratívák, esetünkben az ügyvédek által ismert és elbeszélte történetek szövik össze, egyúttal megteremtve – Robert Cover megfogalmazásával élve – azt a „normatív univerzumot”, amelyekben ezek jelentést nyernek.⁸¹ Minden hivatásnak vannak „nagy történetei”, mint például a magyar ügyvédség története, amit egyébként a jogtörténet diszciplínája hivatott kidolgozni, és az egyetemi képzés során előadni, „elmesélni” a jövőbeli ügyvédek számára. E nagy narratívák a hivatás mint korporatív csoport történetének fontosabb fordulópontjai, kiemelkedő alakjai köré fonódnak,

79 H. SZILÁGYI–BADÓ: *Ha nem vagyunk úriemberek, azzal sincs baj...*

80 A normatív (preskriptív) és a leíró (deskriptív) jellegű kulturális minták fogalmáról ld.: H. SZILÁGYI István: Ember, társadalom, kultúra – alapfogalmak. In: H. SZILÁGYI: *Társadalmi-jogi kutatások*. 26–43.

81 Vö.: NAGY Tamás: Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben. In: NAGY: *Josef K. nyomában*. 125–160.

amelyek az egész hivatási csoport identitásának alapját képezik. Ezekre a nagy narratívákra függeszkednek a lokális, „városi legendák” és a személyes történetek szövevényei, amelyek ezer szállal kapcsolódnak a kultúra más területeihez.⁸²

Az önképet kifejező szimbólumok itt megint csak nem a maguk fizikai valóságában értendők – luxusautó, drága karóra, rizsposz paróka, talár, „nagyon okos” telefon, csúcsmínőségű laptop stb. –, hanem mint sokjelentésű jelek. A szimbólumok egyszerre képesek jelezni a hivatáshoz való tartozás tényét, s egyúttal komplex érzelmeket és tudattartalmakat mozgósítani a kívülállóknak. Az ügyvédek esetében fokozott jelentősége van például a státusz szimbólumoknak, amelyek nem csak a középosztályhoz való tartozásukat jelzik, hanem egyúttal a sikeresség képzetét is keltik az ügyfelekben (mint például a luxusautó vagy a márkás karóra),⁸³ míg más szimbólumok (mint például egykor az ügyvédi táska)⁸⁴ kifejezetten a hivatáshoz való tartozást jelzik.

Szólnunk kell még a hivatás gyakorlóinak viselkedéséből leolvasható minták rétegeiről, amelyek a *tacit* tudáshoz tartoznak, s amelyeket a hivatásba belépők a kollégák tevékenységének megfigyelésével, „ellessével” ismernek meg. Ezek a hivatás fortélyai⁸⁵, trükkjei⁸⁶, amelyek csak a gyakorlatban sajátíthatók el, s amelyek gyakran jelentősen eltérnek a hivatás manifeszt önképének idealizált értékeitől és szabályaitól.

Fontos látnunk: annak ellenére, hogy a hivatási önkép formálásának alapvető tendenciája az értelmi egységre, belső koherenciára való törekvés, az önkép fent említett elemei és rétegei között mindig támadnak ellentmondások, belső feszültségek. Feltételezhetően minél koherensebb és világosabb az önkép, annál jobban képes biztosítani a hivatás gyakorlói közötti kohéziót, s jelentősen hozzájárulhat a hivatás érdekérvényesítő képességéhez. S fordítva, minél ellentmondásosabb, töredezettebb, homályosabb a professzió önképe, annál kevésbé képes integrálni tagjait, s annál védtelenebb a külső hatásokkal szemben. A szilárd és világos hivatási önképnek a professzió társadalmi helyzete alakulása szempontjából vett szerepe azonban mindig empirikus kérdés: a túlságosan erős korporatív szellem is válhat a társadalmi változásokra való adekvát reakálás akadályává.

Végezetül ki kell emelnünk a hivatás önképe és a laikusok által a hivatásról kialakított kép közötti viszony dinamikus jellegét. A kettő kölcsönösen alakítja egymást, egy

82 Így lesz például az amerikai televíziós sorozat főszereplője – a becsületes, az ártatlan védenek igazáért végsőkig küzdő ügyvéd, Petrocelli – után (gúnyosan) elnevezve a cigányok jogait védő egri ügyvéd Putricellinek. Vö: H. SZILÁGYI István: Nincs kegyelem – senkinek. In: FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – NAGY Tamás (szerk.): *Iustitia mesél. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Budapest, Szent István Társulat 2013. 89–112.

83 Az ügyvédek által státuszszimbólumként birtokolt javak részletes elemzésére ld.: UTASI: *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998–2015)*.

84 „Régen, még egyetemista koromban is, olyan volt az ügyvédi táska, mint az orvostáska, ilyen hosszúságú, és mindenki úgy készítette el a beadványát, hogy ketté volt hajtva az A/4-es papír, ez volt a szokásos méretezés. Ilyenek voltak az aktaborítók is, minden erre volt szabva.” Középkorú, vidéki ügyvéddel készített interjú. Uo. 258.

85 Mint például az ügyfelekkel vagy a hivatás más csoportjainak tagjaival való hatékony tárgyalás stratégiája. Vö.: Középkorú, nagyvárosi városi ügyvédnővel készített interjú. Uo. 243.

86 Mint például a hat példányban készülő szerződés aláírásakor egy-két példány becsúsztatása, melyeken a vételárként kisebb összeget tüntetnek fel, mint ami a tényleges megállapodásban szerepel.

olyan játékeret létrehozva, amely nélkülözhetetlen a társadalmi változásokhoz való alkalmazkodáshoz, vagy éppen a változások indukálásához.

Mi az, ami az eddigiekből fontos számunkra a továbblépéshez? Először is, hogy a laikus jogi kultúra szerkezete hasonló a professzionáliséhoz, csupán a normatív-dogmatikai rétege sokkal vékonyabb, és még inkább töredezett, logikai ellentmondásokkal terhes. E két jellemző – vagyis a jogismeret viszonylag alacsony szintjét⁸⁷, valamint a logikai ellentmondások jelenlétét a jogról alkotott laikus nézetekben⁸⁸ – fennállását megerősítették a magyar lakosság körében végzett legfrissebb kutatások is. E különbségek azonban fokozati jellegűek⁸⁹ – még ha nagyon lényegesek is –, s nem érintik a jogi kultúra e két aspektusának alapvető azonosságát az összetevők, a szerkezet és az elemeket összekötő finomszövet tekintetében. Ebből következik, hogy a laikus jogi kultúra leírása és megértése szempontjából is nagyon fontosak a jogról szóló, vagy a joggal kapcsolatos történetek. E narratívák, amelyek nem csupán a jogi kultúra elemeit – az értékeket, normákat, szimbólumokat és a társadalmi gyakorlatban kikristályosodó cselekvési, gondolkodási mintákat – kapcsolják és rendezik össze, hanem egyúttal a jogi kultúrát is beleszővik a kultúra egészébe.

2.4. AZ EGYÉNI JOGTUDAT

Kiindulásként érdemes felidézni a '70-es évek jogtudat kutatásaiban az egyéni jogtudat vizsgálatára vonatkozó koncepciókat⁹⁰, vagyis a jogtudat és a jogismeret kategóriáit, amiket aztán összekapcsolhatunk az egyéni psziché szerkezetét leíró hagyományos lélektani fogalmakkal.

A jogtudat és a jogismeret fogalmi relációjában az előbbi az átfogóbb kategória, a jogismeret tehát a jogtudat egyik alkotóeleme, amely az egyéni lélek kognitív (tudatos, racionális, értelmi) szférájához kapcsolható. A jogtudat bizonyos fokig reziduális kategória is, mert minden egyéb lélektani mozzanatot magában foglal, amit a jogismeret nem fed le: így elsősorban az érzelmi és az akarati elemeket, melyek a lélek affektív (tudatalatti, emocionális), illetve reaktív részéhez tartoznak. A következőkben tehát áttekintjük a jogtudattal kapcsolatos értelmi (a), érzelmi (b) és akarati (c) mozzanatok, végül megvizsgáljuk a jogtudat szerkezetének (d) problémáit.

Ad a. A jogismeret fogalmát itt bizonyosan tágabban kell értelmeznünk a pozitív jog szabályainak ismereténél, hiszen a jogértés és a jog eszközként való használatának képessége feltételezi a dogmatikai réteg valamelyes ismeretét is. A KOL-kutatások kezdetén már megfogalmazódott az a kiindulópont, hogy önmagában a jogismeret nem szükséges és nem is elégséges feltétele a jogkövetésnek, bár nyilvánvalóan elengedhetetlen a jogismeret eleme a jogi kompetenciának. Az empirikus vizsgálatok feltárták,

87 A jogismeret vonatkozásában ld.: GAJDUSCHEK-FEKETE: *A magyar lakosság jogismerete az elmúlt közel fél évszázadban*.

88 BERKICS Mihály: Laikusok és jogászok nézetei a jogról; Rendszer és jogrendszer percepciói Magyarországon. In: HUNYADY-BERKICS: *A jog szociálpszichológiája*. 141–160., 337–364.

89 E következtetés már megfogalmazódott kutatási projektünk második szakaszában. Vö.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 11.

90 Vö. SAJÓ: *Jogi nézetek az egyéni tudatban*.

hogy a laikusok jogismerete általában alacsony szintű – mindenképpen jóval alacsonyabb annál, hogy a jogászok által hirdetett *ignorantia iuris non excusat* elvét ne csupán a jogi felelősséget megalapozó fikciónak tekinthessük –, és jogterületenként változó. A büntetőjog szabályai általában a leginkább ismertek, míg a közigazgatási és a polgári jog szabályai lényegesen kevésbé. S ugyanígy: az anyagi jogi rendelkezésekkel inkább tisztában vannak a laikusok, mint az eljárási szabályokkal. A jogismeretet leginkább befolyásoló társadalmi tényezők a műveltség (iskolázottság) és a jogi tapasztalatok mennyisége – míg például a kor, a nem, a jövedelem vagy a „médiafogyasztás” különbségei nem, vagy csak csekély mértékben.⁹¹

Ugyanakkor a jogismeret nem fedi le a kognitív szféra joggal kapcsolatba hozható összes elemét, hiszen kézenfekvően idetartoznak az előítéletek és beállítódások döntési esetről esetre racionálisan nem ellenőrzött sémái is, amelyek azonban a jogi vagy jogilag releváns cselekvések vezérelveivé válhatnak. Természetesen ezek vizsgálata is a KOL-kutatások szerves részét képezi.

Végezetül felvethető az az egészen általános kérdés is, hogy egyáltalán az értelem, a tudatos és észszerű megfontolás mennyire tekinthető az egyéni cselekvést meghatározó tényezőnek. Mint tudjuk, a modern jogi doktrína emberképe éppen ezen az előfeltevésen nyugszik, és az állampolgárra úgy tekint, mint aki képes megismerni a jogi szabályokat, cselekvéseit ehhez igazítani, és általában racionálisan kalkulálni cselekvéseinek következményeit. A legközelebb ehhez a felfogáshoz talán a racionális döntések elméletének szemlélete áll, míg a társadalom-lélektani megközelítés azt hangsúlyozza, hogy az emberek sokkal gyakrabban követik a jogot, mint az a racionális mérlegelés alapján „megérné” számukra (erről ld. a 2.1. 1c. pontot).⁹²

Ad b. A joghoz való érzelmi viszonyulás problémakörében elsőként az a kérdés merül fel, hogy vajon létezik-e az emberi lélekben az igazságérzet vagy egy sajátos jogérzet. A hagyományos jogfelfogás igenlően válaszolja meg a kérdést, és például a XIX. század végén Herman Post és Joseph Kohler – a német etnológiai jogtudomány megalapozói – számára még evidensnek látszott, hogy a jogérzet (*Rechtsgefühl*) az emberi lélek feltétlen alkateleme (éppen ez alapozta meg számukra a jog egyetemes, történeti és társadalmi körülményektől független létének gondolatát). Ezt az elképzelést azonban háttérbe szorította a múlt század második felében a lélektanban az ösztönredukció elméletén alapuló felfogás, amely az emberi lélek sajátosságát a specializáltságában vélte felfedezni, s amely tagadta, hogy létezne az igazságérzetnek megfelelő ösztönimpulzus. Konrad Lorenz 1980-as években folytatott kutatásai fényében azonban ez a probléma újragondolható.⁹³

Ezt követően érdemes megvizsgálni, hogy vajon a jog viszonylatában hogyan jelennek meg, és hogyan értelmezhetőek az olyan érzések, mint a „tisztelet”, a „hűség”, a „bizalom” vagy éppen a „félelem”, a „szorongás”. Az elmúlt évtizedben az e problé-

91 Ezeket a megállapításokat a hazai jogismeretkutatások is megerősítették. Vö. KULCSÁR: *A jogismeret vizsgálata*, és GAJDUSCHEK-FEKETE: *A magyar lakosság jogismerete az elmúlt közel fél évszázadban*.

92 E problémáról ld. GAJDUSCHEK: *Miért engedelmeskednek az emberek a dohányzást tiltó jognak?*

93 Az igazságérzet kérdéséről ld. H SZILÁGYI István: A jog lélektani alapjai. In: H SZILÁGYI: *Társadalmi-jogi kutatások*. 102–107.

makörrel foglalkozó elméleti-szociológiai kutatások egyre inkább támaszkodnak az ideglettan (*neuroscience*) újabb eredményeire. Sőt lassanként egy önálló interdiszciplináris kutatási terület (*law and emotions*) is formálódni látszik a nemzetközi kutatásokban.⁹⁴ Nagyon tanulságosak ebben a vonatkozásban Sajó András kutatásai, melyek azt tanulmányozták, hogy az egyéni morális érzelmekből a jogi és politikai intézményrendszerrel való kölcsönhatásban hogyan alakulnak ki a jogi (alkotmányos) „közérzetek” (*public sentiments*).⁹⁵

Ad c. A hagyományos jogfelfogás hajlamos volt a jogkövetés elmaradását, illetve a jogsértő magatartást az „akarat hibájával” magyarázni. Az akarat lélektani elemének vizsgálatakor felmerülő egyik fontos kérdés az „erő” problémája. A jog egyéni célok elérésének eszközeként való használatának képessége – a jogi kompetencia – a jogismeret elemén kívül bizonyosan magában foglalja a konfliktusvállalásra való készséget is. Ezt az összefüggést látszanak alátámasztani az 1970-es években folytatott hazai jogtudatkutatások némely eredményei is. A kutatók PFT-tesztek (PFT = *Personal Frustration Tolerance*) segítségével vizsgálták, hogy az egyéni frusztrációtűrő képesség hogyan függ össze a deviáns viselkedések toleranciájának mértékével. Az eredmények azt mutatták, hogy a frusztrációt jobban tűrő személyek rendre intoleránsabbaknak bizonyultak (tehát hajlamosabbak voltak fellépni a deviáns viselkedésekkel szemben).⁹⁶ A hétköznapi tapasztalatok arra a problémára is felhívják a figyelmet, hogy a konfliktusvállalási készség, illetve az akaraterő a kor előrehaladtával is változik: az idősebb emberek inkább kerülnek a konfliktusokat, és lassanként „megpuhul” az akaratauk. Érdekes adalékul szolgál az „akaratgyengeség” problémájának vizsgálatához a racionális döntések elméletének egyik fejleménye, amely azt elemzi, hogy a racionális előrelátás segítségével hogyan orvosolható e lélektani nehézség („Odüsszeusz-probléma”).⁹⁷

Ez utóbbi gondolat átvezet bennünket ahhoz az általánosabban megfogalmazható kérdéshez, hogy vajon az érzelmek és az értelem hogyan hatnak az intenció alakulására. Úgy tűnik, hogy mind a nemzetközi, mind pedig a hazai jogtudatkutatásokban egyelőre várat magára az e területen folyó természettudományos kutatások eredményeinek szintetizálása.

Ad d. Az egyéni jogtudat szerkezetének feltárása végett szólnunk kell arról a tudati jelenségről, amely az egyéni lelki működésben hasonló szerepet játszik, mint amit a jogi kultúrában a narratívák töltenek be: nevezetesen a fentiekben – az elemzést segítő – világosan elválasztott tudati elemek (értelem, érzelem, akarat) összekapcsolását. Miként az elbeszélések és történetek szövik össze a kultúra absztrakt elemeit, az értékeket, normákat, szimbólumokat, az attitűdök hasonlóképpen integrálják a kognitív, az emocionális és a reaktív (cselekvéses) mozzanatokat. Gordon W. Allport klasz-

94 Ennek áttekintésére ld.: FEKETE Balázs: Jog és érzelmek: veszedelmes viszonyok? In: FEKETE-FLECK: *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről*. 249–284.

95 SAJÓ András: *Constitutional Sentiments*. New Haven, Yale University, 2010.

96 Vö.: SAJÓ-SZÉKELYI-MAJOR: *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról*.

97 Vö.: JON ELSTER: Rövid látás és előrelátás. In: JON ELSTER: *A társadalom fogaskerekei*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 50–59.

szikus meghatározása szerint, az attitűd a tapasztalat révén szerveződött mentális és idegi készenléti állapot, amely irányító vagy dinamikus hatást gyakorol az egyén reagálására mindazon tárgyak és helyzetek irányában, amelyekre az attitűd vonatkozik.⁹⁸ Az attitűdben szereplő elemek eltérő súlyú kombinációjaként értelmezhető egy sor más tudati képződmény, így például a kognitív mozzanat válik hangsúlyossá a sztereotípiák esetében, míg az érzelmi elem túlsúlya jellemzi az előítéletek szerkezetét, a diszkriminatív cselekvéshez pedig a reaktív mozzanat előtérbe kerülése vezet. A társadalmi élet különböző, összetett helyzeteire vonatkozó attitűdök sajátos személyiségjegyekké, -típusokká rendeződnek össze.

Az attitűd tárgya lehet valamilyen érzékileg tapasztalható dolog (időjárás) vagy társadalmi helyzet (találkozás, köszöntés), de lehetnek elvont eszmék, értékek és más a kultúra fogalma alá vonható szellemi képződmények. E megkülönböztetés azért lényeges, mivel az előbbiek esetében az attitűd stabilizálása vagy változása az érzéki tapasztalatokkal való szembesülésen múlik, míg a szellemi tartalmakra vonatkozó beállítódások gyakran csak a spekulatív – tartalmi, logikai, filozófiai elemzésen alapuló – ellenőrzésnek vannak kitéve, s ezért jóval nehezebben változtathatók meg. Mondanunk sem kell, hogy a jogra vonatkozó attitűdök java része éppen ez utóbbi csoportba tartozik.

Az attitűdök, beállítódások kialakulása a lelki élet természetes velejárója és számos pozitív funkciót töltenek be: segítik a társadalmi életben való tájékozódást, a különféle szituációkhoz való alkalmazkodást, a világ jelenségeire vonatkozó – a személy által érvényesnek vélt – ismereteket hordozzák, az attitűdök révén artikulálja, s fejezi ki a személy az identitását, s bizonyos helyzetekben a beállítódások védik a személy integritását. Mindemellett az attitűdök fontos szerepet játszanak a lelki energiával való gazdálkodásban is. Ez azt jelenti, hogy a személy endogén lelkienergia-termelése – freudi terminológiával: libidó – szempontjából a beállítódások szerinti cselekvés „energia-takarékos üzemmódot” jelent a döntési helyzetekben a lehetséges cselekvési alternatívák racionális számbavételének (gondolkodás) fokozott energiaigényével szemben. Többek között ez is magyarázza a beállítódások stabilitását, amelynek fenntartását különféle lelki mechanizmusok is segítik. Egyfelől a személy öntudatlanul törekszik a beállítódásait ellentmondásmentes rendszerré (világnézetté) szervezni, tehát kognitív konzisztenciára törekszik⁹⁹, s ennek érdekében az attitűdöket megerősítő információkat előnyben részesíti a kommunikáció folyamán. Másfelől a beállítódásoknak a tapasztalatokkal vagy a racionális mérlegeléssel való ütközése esetén keletkező belső feszültséget (kognitív disszonancia) a személy sok esetben a feszültségforrást jelentő

98 Vö.: GORDON W. ALLPORT: Attitudes. In: CARL MURCHISON (ed.): *A Handbook of Social Psychology*. Worcester, MA, Clark University Press, 1935. 789–844.

99 Ld.: FRITZ HEIDER: Attitudes and Cognitive Organization. *Journal of Psychology*, 21 (1946) 107–112. A kognitív ellentmondásra törekvés a narratív pszichológia szempontjából a narratív koherenciára való törekvésként jelenik meg. Tehát az elbeszélő igyekszik a történeteit (esetleg élettörténetét) úgy elmesélni, hogy abból egy érthető, koherens világnézet – s benne az elbeszélő személyisége is ilyenként – rajzolódjék ki. A narratív pszichológia bemutatására ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 22–25. LÁSZLÓ János: *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2005.

tapasztalatok, információk elkerülésével, szelekciójával kísérel meg enyhíteni (az attitűd megváltoztatása helyett).¹⁰⁰

A kutatók már a KOL-kutatások első hullámát követően arra a következtetésre jutottak, hogy az egyéni tudatban nem alakul ki a jogra vonatkozóan egy egységes, többé-kevésbé koherens nézet- és motívumrendszer. Ezt a feltevést támasztotta alá Helmuth Schelsky '70-es években nagy hatást gyakorló elmélete, amelyben elvetette az igazságérzet mint a joghoz való perszonális funkcionális viszony alapját képező ösztönimpulzus létét (ld.: fentebb a 3b. pontot).¹⁰¹ A későbbi nemzetközi és hazai empirikus kutatások egyöntetűen igazolták az egyéni jogtudat töredékességére vonatkozó a hipotézist.

Az egyéni jogtudat tehát fragmentált, a jogra vonatkozó ismeretek, értékelések, sztereotípiák, beállítódások tele vannak belső ellentmondásokkal, ezért nem képeznek egy egységes tudati dimenziót, így a joghoz való viszonyulás erősen a társadalmi kontextushoz kötődik.¹⁰²

Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy az egyéni jogtudat szerkezetének töredezettsége csoport vagy társadalmi szinten összegződve szociológiailag leírható és mérhető mintázatokhoz létre. E mintázatok vizsgálata pedig a jogi kultúrák összehasonlító vizsgálata, illetve a társadalomtörténeti és jogtörténeti kutatások irányába nyitja meg a jogtudatkutatók horizontját.¹⁰³

2.5. EGYÉNI JOGTUDAT ÉS JOGI KULTÚRA (II): TÁRSASLÉLEKTANI ASPEKTUS

Arra a kérdésnek a megválaszolására, hogy az egyéni cselekvések, kommunikációk milliárdjaiból hogyan jön létre a kultúra, s hogy ez utóbbi miként képes hatni az előbbiekre, a szociológia és a társadalomelmélet számos elméleti keretet kínál, amint arra a fenti fejtegetéseinkben magunk is utaltunk. E megközelítések közös vonása, hogy az egyén és a kultúra kapcsolatának magyarázatában a társadalmi szerveződés belső (szocio)logikáját, szerkezeti sajátosságait és mechanizmusait hangsúlyozzák.

Ezzel szemben a szociálpszichológia az egyéni és a társas érintkezés lelki folyamatainak összefüggései, szabályosságai, működési mechanizmusai vizsgálataiból kiindulva igyekszik magyarázni az egyéni tudat és a kultúra viszonyát. A kínálkozó teóriák közül a jelen kutatás programjának kidolgozása során a „szociális reprezentációk” elemétét vettük alapul, melyet a 2010-es kutatás eredményeit bemutató kötetben tárgyalunk részletesen.¹⁰⁴ E megközelítés elsősorban annak a folyamatnak a feltárására koncentrált, hogy egy adott közösség tagjai számára az ismeretlen tartalmak (tár-

100 Vö: LEON FESTINGER: *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, CA, Stanford University Press, 1957.

101 Sajó már a '70-es évek közepén erre az álláspontra helyezkedett, és ezt változatlanul fenntartotta későbbi elméleti összegző műveiben is. Ld.: SAJÓ: *Jogi nézetek az egyéni tudatban*.

102 E megállapítás megerősítésére a legfrissebb hazai empirikus kutatások fényében ld.: BERKICS: *Laikusok és jogászok nézetei a jogról*. BERKICS: *Rendszer és jogrendszer percepciói Magyarországon*. GAJDUSCHEK: *Miért engedelmeskednek az emberek a dohányzást tiltó jogoknak?*

103 Erre legutóbb az 1980-as évek közepén Sajó tett kísérletet. Vö.: SAJÓ ANDRÁS: *Látzat és valóság a jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986.

104 Ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 14–22. A „szociális reprezentáció” elméletéről ld. még: LÁSZLÓ JÁNOS: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Budapest, Kairosz, 1999.

gyak, eszmék) a társadalmi kommunikáció különböző csatornáin áthaladva miként válnak a hétköznapi viselkedés értelmezésének és irányításának eszközeivé.

Az érdeklődés e fókuszba rendkívül sokrétű vizsgálódásokat foglal magában. Így a társadalmi és az egyéni kommunikáció csatornáinak, formáinak elemzésétől kezdve, kiterjed az egyéni attitűdök, sztereotípiák, előítéletek, illetve az ezek szerveződéséből létrejövő személyiségjegyek, hitek (*beliefs, assumptions*) csoport- vagy társadalmi szintű mintázatainak vizsgálatán keresztül, az ezek formálódásában és stabilizálódásában szerepet játszó szimbólumok és narratívák szemiotikai, pragmatikai tanulmányozásáig.

A kutatási projektünk előzetes elméleti és metodológiai megfontolásaihoz igazodó kérdőíves módszer elsősorban a beállítódások, előítéletek és a személyiségjegyek, hitek mintázatainak, illetve az ezek közötti összefüggések feltárására alkalmas. Ennek megfelelően a 2010-es adatfelvétel kérdőívében számos itemsor vonatkozott a különféle személyiségjegyek¹⁰⁵, értékelő attitűdök¹⁰⁶, sztereotípiák¹⁰⁷ és hitek¹⁰⁸ mérésére, amelyek részletes bemutatására a következő, a kutatás módszertanát ismertető fejezetben kerül sor. Az akkor gyűjtött adattömeg feldolgozása jelenleg is folyamatban van, s mivel a kérdőív nem csupán a joggal, hanem a közélettel és a politikával kapcsolatos bizonyos vélekedéseket is felszínre hozott, ezért politikai pszichológiai elemzések alapját is képezheti.¹⁰⁹ A jelen adatfelvétel nyilván megsokszorozza a kiterjedt társadalomlélektani analízisek lehetőségét.

Fejtegetésünk e pontján érdemes még egyszer visszatérnünk a jogi kultúra és a társadalmi szintű jogtudat fogalmának vizsgálatához (2.1. ad 1h.). A két fogalom előzetes elemzéskor az utóbbi elvetését javasoltuk, és a jogi kultúra elemeinek felsorolásakor (2.3.) is kihagytuk az attitűdök és azok társadalmi szinten kialakuló mintázatainak említését, tekintettel arra, hogy ezek hordozói valójában a társadalom tagjai mint egyének, tehát inkább az egyéni jogtudat jelenségéhez kapcsolódnak. Figyelembe véve azonban, hogy az empirikus kutatásokban milyen nagy jelentősége van e társadalomlélektani aspektusnak, valamint arra, hogy az egyéni attitűdök és azoknak a társadalmi vagy csoport szintű eloszlásai különböző módon állnak elő – az egyik az egyéni psziché, a másik a társadalomlélektan törvényszerűségei szerint alakul –, ezért felvethető, hogy a jogtudat társadalmi szintű értelmezését nem kellene teljességgel el-

105 Lásd pl.: a 2010/27. és 28-as itemsorokat a személyiség autoriter vonásainak, illetve az „öt nagy személyiségjegy” mérésére. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

106 Pl.: a 2010/19-es skálája a válaszadók az egyenlőség és a méltányosság értékeihez való viszonyát vizsgálta, míg a 2010/24-es itemsor az önbecsülésüket (önértékelésüket) mérte. Uo.

107 A kutatás elméleti háttérének bemutatása kapcsán külön is elemzésre került a rendszerkritika, illetve a rendszerigazolás sztereotípiaszerveződése, melyek mérésére a 2010/11. és 18-as skála irányult. Ld.: uo. 33–39., valamint a 2. számú melléklet, 168–185.

108 Pl.: világ igazságosságába vetett hit más, különféle értékelő beállítódások szerveződésére való hatásának elemzésére ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 27–33., az annak mérésére vonatkozó 2010/17-es skálát pedig uo. 2. számú melléklet, 168–185.

109 Ld.: JAN-ERIK LÖNNQUIST – ZSOLT PÉTER SZABÓ – LÁSZLÓ KELEMEN: Rigidity of the Far-right? Motivated Social Cognition in a Nationally Representative Sample of Hungarians on the Eve of the Far-right Breakthrough in the 2010 Elections. *International Journal of Psychology*, 54 (2019) 3, 292–296.

vetni.¹¹⁰ E fogalomalkotási stratégia jelenik meg Kahei Rokumoto egy 2004-es munkájában vázolt elméletében, aki a jogi kultúrát (*legal culture*) a társadalmi szintű jogtudat (*legal consciousness*) részének tekinti, a jogismeret (*legal knowledge*) és a jogra vonatkozó attitűdök (*legal attitudes*), valamint a jogi érzelmek (*legal sentiments*) mellett. A jogi kultúra magfogalma a jogfogalom (*legal conception*), amely meglehetősen időbeli tartósságot mutat, szemben a jogismerettel és a jogra vonatkozó beállítódásokkal, érzelmekkel, amelyek rövid időn belül is jelentősen változhatnak.¹¹¹ E kérdés tisztázása azonban még további teoretikus vizsgálódásokat igényel.

2.6. NÉHÁNY MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁS

A következőkben néhány általános, elméleti jellegű módszertani megfontolásra tekintettel kívánjuk megvilágítani a jelen kutatás korlátait, illetve a benne rejlő lehetőségeket. Kiindulásként érdemes visszatérnünk az egyéni kommunikáció vizsgálata során már felvetett problémához (2.1. ad ld.), nevezetesen a jogra vonatkozó egyéni elképzelés, a ki nyilvánított vélemény és a jogi vagy jogilag releváns cselekvés megkülönböztetéséhez.

Míg a jogismeret – ha azt kissé „iskolás” módon leegyszerűsítjük a hatályos jogszabályok tartalmának ismeretére – az egyéni jogtudat kérdőíves módszerrel viszonylag egyszerűen és megbízhatóan mérhető eleme, addig az attitűdök – melyek érzelmi, értékelő és akarati mozzanatok is magukba olvasztanak – feltárása már sokkal komplikáltabb feladat. Ebben az esetben ugyanis világosan el kell különíteni három dolgot. Egyrészt, hogy a megkérdezett vagy más módon megnyilatkozásra bírt személy mit mond arról, hogy egy adott helyzetben mi a helyes, követendő viselkedés. Ez azonban nem feltétlenül esik egybe azzal, amit az illető „valóban gondol”, hiszen a válaszadásal, illetve megnyilatkozással az egyén mindig belép a társas élet világába, melynek elvárásai többé-kevésbé befolyásolni fogják állásfoglalását. A kérdezőbiztosnak tehát nem feltétlenül azt fogja válaszolni az interjúalany, amit „valóban gondol”, hanem amiről úgy véli, hogy az „politikailag korrekt”, vagy megfelel a közérkölcnek vagy a közvélemény elvárásainak, vagy éppen a jogi előírásoknak. Végezetül pedig abból, hogy mit mond, vagy valójában mit gondol helyesnek, még nem következik az, hogy egy konkrét helyzetben ténylegesen hogyan fog cselekedni az adott személy, mivel a legkülönbözőbb racionális megfontolások – „nem éri meg”, „a kivétel erősíti a szabályt” stb. – és akarati tényezők – „elkötelezettség”, „elszántság” vagy ezek hiánya – eltéríthetik az „elméletben” helyesnek vélt magatartás tanúsításától.¹¹² E nehézségekre

110 Ezt a meglátást Fleck Zoltán fogalmazta meg *A jogi kultúra természetrajza* címmel tartott tudományos szimpóziumon (a PPKE JÁK Jogbölcseleti Tanszék Jogszociológiai és a Jog és nyelv kutatócsoportjának közös rendezésében. PPKE JÁK, Budapest, 2019. május 2.).

111 Rokumoto elméletének ismertetésére ld. MURAYAMA: *Culture, Situation and Behaviour*, 191.

112 Miként azt Boda Zsolt az intézményi bizalom hazai alakulását vizsgáló, nemrégiben megjelent tanulmányában megjegyzi: „Az adatok ugyanakkor kevésbé támasztják alá a bizalom és a jogkövető attitűdök, illetve a jogkövető magatartás kapcsolatát. Ennek fő oka az, hogy a jogkövető attitűdök mérésének szokásos [kérdőíves] módja nyilvánvalóan ellentmondásos eredményeket ad a közép- és kelet-európai országokban. Precíz megfogalmazásban azt kell mondanunk, hogy az eddigi módszerek nem alkalmasak ennek az összefüggésnek a vizsgálatára.” BODA ZSOLT: „Bizalom, legitimitás és jogkövetés” In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. 255–278. 278.

tekintettel érthető, hogy az egyéni jogtudat szintjén működő attitűdök vizsgálata tematikusan és módszertani szempontból is sokrétű kutatási területet képez.

Az általunk alkalmazott kérdőíves módszer tehát alapvetően a vélemények és a vélekedések, nézetek feltérképezésére és mérésére alkalmas. Az első fontos megállapításunk tehát az lehet, hogy a véleménynek a megkérdezett személy tényleges elképzeléseitől, és aktuális cselekvésétől való viszonylagos függetlensége miatt a három elem között nem szabad okozati viszonyt feltételeznünk.

A véleménynek ezt a függetlenségét emeli ki a társaslélektan azzal, hogy az eszményi véleményt egy nyílt, jól megfigyelhető, észszerűnek tűnő kijelentésnek tekinti, amit azonban a változékonyság, ingatagság, indokolatlanság jellemez. Jó példái ennek az igazolhatatlan ízlésítéletek, vagy a valószínűségi becslések („Holnap biztos jó idő lesz.”). A vélemények ezt a „szabadságát” nevezik „beágyazatlanságnak”, amelynek négy alapvető dimenzióját szokás megkülönböztetni: a kognitív, a helyzeti, a szociális és a személyiségbeli beágyazatlanságot. Minél inkább beágyazottabb valamelyik dimenzióban a vélemény, annál inkább elveszíti, spontán, változékonnyá jellegét.

A vélemény eredeti jelentése szerint a kognitív szféra periferikus tünete, s minél inkább közelít a centrumhoz, annál inkább válik részévé a személy belső koherenciára törekvő világképének, nézetrendszerének, s ennyiben egyre inkább beszélhetünk vélemény helyett „nézetekről”, megfontolt értékítéletekről, logikai fejtegetésekről stb. Esetünkben a feladat éppen az, hogy a viszonylag spontán véleményreakciókból rekonstruáljuk a jogra vonatkozó mögöttes nézeteket, sztereotípiákat, attitűdöket. Ennek érdekében alakítottuk ki a skálákat oly módon, hogy igyekeztünk a tömegkommunikációban gyakran felmerülő paneleket, szlogeneket használni itemekként.

A vélemény helyzeti beágyazódása a leginkább közismert nehézsége a kérdőíves kutatásnak, vagyis az a probléma, hogy a válaszadó nem a saját véleményét közli, hanem azt, amiről úgy véli, hogy az adott helyzetben mondani „illik”, vagy „politikailag korrekt”, „elvárható” stb. E probléma politikai aspektusa különösen fontos az olyan kutatási tárgyak esetében, mint a miénk is, hiszen a jogról kialakított vélemény fontos mozzanata a mindenkor kormányzat legitimációjának. Az ebből fakadó „kényszert” aligha lehet alábecsülni régióinkban, olyannyira, hogy például Angelusz Róbert felveti a kérdést, hogy a szocializmus idején készített közvélemény-kutatások véleményreakcióit tekinthetjük-e egyáltalán véleménynek.¹¹³

A szociális beágyazódás esetén az egyénnek valamilyen – pl. vallási, politikai, világnézeti vagy professzionális – csoporthoz való tartozás iránti igénye az, amihez a válaszadó a megnyilatkozását igazítja a saját elképzelései helyett. A szociális beágyazódás sokrétűségének áttekintését segítheti az egyén és a társadalom közé ékelődő közvetítő szervezetek fentiekben ismertetett vázlata (2.2.).

Végezetül a személyiségbeli beágyazódásról akkor beszélhetünk, mikor a vélemény valamilyen tudatalatti készletet – előítélet, érzelmi elfogultság – foglyává válik. Mint arra fentebb már utaltunk, a jelen kutatásban alkalmazott kérdőív nagy számban tartalmaz olyan itemsorokat, amelyek az ilyesfajta kapcsolatokat segítik felderíteni (2.5.).

113 Vö.: ANGELUSZ RÓBERT: A látens közvélemény újragondolása. *Szociológiai Szemle*, 2009/4 7–24.

Ide kapcsolódik még a narratív koherenciára való törekvés problémája is, vagyis hogy a kérdőív kitöltése során a válaszadó esetleg igyekszik egy (általában rá nézve kedvezőnek gondolt) képet sugározni magáról, s így a válaszait az önmagáról kialakítandó, idealizált projekcióhoz igazítja (...mert én ilyen jó ember vagyok). A személyiségbeli beágyazódásból származó nehézségeket a kérdőív szerkesztése során valamelyest enyhíteni lehet például az egymáshoz tartalmilag vagy logikailag kapcsolódó ítemsorok elválasztásával, fordított pontozású ítemek beiktatásával. Ezekkel a lehetőségekkel mi is éltünk a kérdőív szerkesztésekor, mint az a következő, a kutatás módszertanát bemutató fejezetből majd kiviláglik.

Természetesen a beágyazódás e négy aspektusa nem csupán egyenként, hanem egyszerre, vagy valamilyen szinergizmusban működő kombinációjukban is jelentkezhet, ami gyakorlatilag kizárja, hogy ne kelljen számolnunk valamilyen mértékű – a rejtett vélemény nélküliek, a véleményhiányt színlelők s a véleményüket más véleménnyel leplezők válaszaiból összetevődő – látens véleménnyel.

Ugyanakkor a kérdőíves módszernek megvannak a maga előnyei is. Így elsősorban az eredmények általánosíthatósága, az adatok közötti összefüggések matematikai-statisztikai elemzése fokozhatja az elemzések megbízhatóságát, továbbá, hogy – bizonyos módszertani feltételek teljesülése mellett – a létrehozott adatbázisok lehetőséget teremtenek a térbeli és időbeli összehasonlításra.

A módszer immanens korlátait többféleképpen lehet orvosolni. Egyrészt ugyanannak a kutatási tárgynak az eltérő módszerekkel való vizsgálatával. Esetünkben tehát a különféle kvalitatív – pl. mélyinterjú, félig strukturált interjú, fókuszcsoportos interjú, tartalomelemzés –, illetve mikroszociológiai – részt vevő megfigyelés – módszerek alkalmazásával.¹¹⁴ Másfelől pedig az olyan összetett jelenségek, mint a jogtudat esetében, a jelenség különböző aspektusait különféle diszciplináris megközelítésben vizsgáló kutatások eredményeinek az értelmezésbe való bevonásával. Gondolatmenetünk utolsó részében erre fogunk kísérletet tenni.

2.7. A KUTATÁS A KORTÁRS EMPIRIKUS VIZSGÁLÓDÁSOK ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN

A jogtudat problémakörébe vonható társadalomtudományi vizsgálódások áttekintését¹¹⁵ kutatásunk céljaihoz igazodva korlátoztuk. Így elsősorban a 2010–2018 közötti időszakban lefolytatott empirikus kutatásokra koncentrálnunk, és azok közül is csupán a projektünk jelen fázisához tematikusan közvetlenül kapcsolódókat – figyelmen kívül hagyjuk például a joghallgatók jogtudatának vizsgálatára irányuló újabb kutatásokat, illetve a fenti konceptuális elemzés során bemutatott más aspektusokban folytatott egyéb vizsgálatokat. Mindenekelőtt tehát a jogszociológia (a), a kriminológia (b), a szociálpszichológia (c) és a politikai szociológia (d) terén zajlott kutatások ismertetésére fogunk összpontosítani. *Nota bene*, az egyes tanulmányok e tudományági cso-

114 A különféle empirikus társadalomkutatási módszerek átfogó bemutatására ld. Earl BABBIE: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó, 2017.

115 A következő áttekintés felvázolásakor Gajdushek György korábbi kutatásait vettem kiindulópontként. Vö.: GAJDUSHEK: *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után*.

portok közötti elrendezése – mint a jogtudathoz hasonló interdiszciplináris kutatási területek esetében az gyakran előfordul – némileg önkényes, inkább az egyes kutatócsoportok, műhelyek intézményi önképéhez igazodik, mintsem szigorú tudományelméleti megfontolásokhoz.

Ad a. A hazai jogszociológiában 2010-et követően három jelentős empirikus jogtudatkutatás zajlott, melyek közül kettő intézményi háttérét tekintve az ELTE ÁJK-hoz kötődött, míg a harmadik a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának (MTA TK) valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara (PPKE JÁK) közös projektje volt.

Időrendben haladva elsőként a Kiss Róbert Richard és Zsidai Ágnes (ELTE ÁJK) által 2013-ban lefolytatott vizsgálatról kell szólnunk.¹¹⁶ A közel reprezentatív mintára (n=973) vonatkozóan egy 65 tételes kérdőívvel végeztek adatfelvételt a kutatók. A vizsgált témák a jogtudat számos aspektusára kiterjedtek, így a válaszadóknak a jog mibenlétére, az állam és a jog viszonyára, a jogbiztonság és az állami intézmények – ezen belül elkülönítve a bíróságokat, az önkormányzatokat, az adóhatóságot, valamint a bírák, az ügyészek, az ügyvédek személyét – megítélésére, a konfliktusmegoldás módjaira irányuló ismereteire (jogismeret), elképzeléseire és attitűdjeire (jogerzet). A kérdőív egyes témái – különösen „a jog mibenléte” és az „állam és jog viszonya” – esetében megfogalmazott ítemek gyakran kognitíve túlságosan beágyazottaknak tűnnek megítélésünk szerint, s inkább tükrözik a tudományos teóriák szempontjait, mint a hétköznapi gondolkodását. Bár kétségtelenül találunk kérdezéstechnikai szempontból érdekes megoldásokat is, mint például a halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdöt vizsgáló kérdés összevonását a szabályozás ismeretére irányulóval.¹¹⁷ A vizsgálat legfőbb gyengesége azonban az, hogy az adatoknak még a szociometriai elemzését sem végezték el a kutatók – csak a válaszok alapeloszlásait közölték –, ráadásul azokat SPSS fájlba nem konvertálható formátumban rögzítették, ami ha nem is zárja ki, de jelentősen megnehezíti az utólagos statisztikai analízist, illetve az összehasonlító kutatásokban való felhasználhatóságukat.¹¹⁸

Másodikként említhetjük a Fleck Zoltán (ELTE ÁJK) által vezetett kutatócsoport vizsgálatát, melynek szempontunkból vett kiemelkedő jelentősége módszertani újszerűségében rejlik, amennyiben az életútinterjúk tartalmi elemzésére épült. Érdekes módon ugyanis e kvalitatív módszer kidolgozása is részben a szociális reprezentációk elméletére és a narratív pszichológia megfontolásaira támaszkodott, akár csak a jelen kutatás. A feldolgozott mintegy negyven életútinterjút 2014 szeptembere és 2015 májusa között rögzítették és az eredményeket bemutató kötetben három tematikus csoportba – „történelmi kontextus és identitás”, „sérülékeny identitások”, „munkahelyi jogtudat és mun-

116 KISS RÓBERT RICHARD – ZSIDAI ÁGNES: *Társadalom és jog*. Budapest, GloboBook Kiadó, 2016.

117 Kérdés: „Van-e halálbüntetés Magyarországon? Válaszalternatívák: igen, így van jól (0,8%); igen, de nem kellene (0,6%); nem, így van jól (44,1%); nem, de kellene (51,9%); nem tudja/nem válaszol (2,5%). Zárójelben az adott alternatívát választó válaszadók százalékos megoszlása. Uo. 90–91.

118 A kutatás módszertani szempontú értékelésére ld. GAJDUSHEK: *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után*. 73–74.

kásmagatartások” – rendezték azokat.¹¹⁹ Az elemzések szempontunkból vett hozadéka – amely összességében némileg alatta maradt a szerzők módszertani alapon némileg eltúlzott várározásainak – abban összegezhető, hogy egyfelől hozzájárulnak a narratív koherencia működésének jobb megértéséhez, másrészt megvilágítják a magyar „kisemberek” hétköznapi gondolkodásában a jogtól való elidegenedés, a jog iránti bizalmatlanság kialakulásának és működésének sajátos szerveződését.¹²⁰

A jelen kutatásunkhoz legszorosabban kapcsolódó a Gajduschek György (MTA TK) által szervezett kutatócsoport 2012-ben kezdett és 2018-ban zárult projektje volt. A vizsgálat során több hullámban és különböző módszerekkel vettek fel adatokat a kutatók a magyar lakosság jogismeretének és jogtudatának különféle vonatkozásainak elemzésére. Elsőként egy reprezentatív mintára lefolytatott ún. omnibuszos felméréshez¹²¹ kapcsolódva a jogismeret mérését szolgáló adatfelvételt végeztek. Ezt követően egy önálló kérdőív alkalmazásával ugyancsak reprezentatív mintára lefolytatott vizsgálat a jogtudat különféle aspektusait célozta meg. Ezt az anyagot egészítették ki a projekt utolsó hullámában fókuszcsoporthozos interjúkkal, valamint a jogosultságkultúra összehasonlító vizsgálata érdekében egy szerb és holland reprezentatív mintára is kiterjesztett itemsorból, továbbá a *European Social Survey* és a *Eurobarometer* adatbázisaiból nyert adatokkal. E gazdag empirikus anyag feldolgozása során számos elemzés került már eddigiekben is közlésre, de további vizsgálatok várhatók még (most már remélhetően a jelen kutatás adatainak felhasználásával is). Az alábbiakban az eddig publikált eredményeket ismertetjük röviden.

Gajduschek György és Fekete Balázs a Kulcsár Kálmán által 1965-ben végzett jogismereti kutatás során rögzített adatokat alapul vevő longitudinális vizsgálatot végzett. Az elemzés során nem csupán az időközben megváltozott társadalmi szerkezet, jogszabályi anyag, hanem az eredeti adatfelvétel torzításait is igyekeztek korrigálni a kutatók. Az összehasonlító elemzések adataiból világosan kitűnik, hogy a jogismeret általános szintje jelentős mértékben, összességében talán mintegy harmadával is nőtt az elmúlt fél évszázadban, ám emögött döntően a lakosság iskolai végzettségi szintjének az elmúlt közel fél évszázadban bekövetkezett általános növekedése, tehát a közoktatás, illetve a rendszerváltást követően a felsőfokú képzés kapacitásának robbanásszerű növekedése – a „tömegoktatás” kialakulása – áll. Valójában a növekedés kizárólag az alkotmányjogi ismeretek esetében teljesen egyértelmű: ott kimondható, hogy minden bizonnyal a rendszerváltás társadalmi-politikai hatásai jelennek meg e tény mögött. Annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy döntően mi határozza meg a jogismeret szintjét, az elemzés lehetőségei jobbára csak a 2013-as adatok esetében vol-

119 Ld.: FLECK Zoltán – KISS Valéria – TÓTH Fruzsina – NEUMANN László – KENÉZ Anikó – BAJNOK Dávid: *A jogtudat narratív elemzése*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

120 A kutatás kritikai értékelésére ld.: H. SZILÁGYI István: Fleck Zoltán – Kiss Valéria – Tóth Fruzsina – Neumann László – Kenéz Anikó – Bajnok Dávid: *A jogtudat narratív elemzése* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2017) 366. *Állam- és Jogtudomány*, LIX. (2018) 4. 126–132.

121 Az „omnibuszos” felmérés azt jelenti, hogy az adatfelvételt végző szervezet (cég) több megrendelő vagy megbízó által, eltérő témákról lekérdezni kívánt tételekből állítja össze a kérdéssort.

tak adottak. Napjainkban az iskolai végzettség szerepe domináns, és szinte minden más tényező látszólagos hatása is feltételezhetően erre vezethető vissza.¹²²

H. Szilágyi István és Gajduschek György a nevelési elvek és a magyar lakosság büntetési igényének összefüggését vizsgálták, és három kérdésre kerestek választ. Először is, hogy a nevelési elvek valóban hatással vannak-e a büntetési igény alakulására; másodsor, hogy miként változott a büntetési igény az 1980-as évek közepétől a napjainkig tartó korszakban; harmadszor pedig, hogy a magyar lakosság körében tapasztalható büntetési igény mennyire tekinthető magasnak európai összehasonlításban. Ami az első kérdést illeti, a kutatási adatok elemzése arra enged következtetni, hogy bár a családi nevelés elvei kimutathatóan összefüggnek a büntetési igénnyel, ugyanakkor el kell vetnünk azt a feltevést, hogy a magas büntetési igény magyarázható volna a sajátos tekintélyelvű, a szigorú fegyelmezést hangsúlyozó, „hagyományos”, az autoriter személyiség kialakulását eredményező nevelési modellre tekintettel. A nevelési elvek tehát közrehatnak a magas büntetési igény kialakulásában, de önmagukban nem magyarázzák azt, mivel az a nevelési elvek időközben bekövetkezett változásaitól függetlenül magas maradt. Ezzel a megállapítással már implicite választ kapunk a második kérdésre is: a magyar lakosság büntetési igénye alig változott a korábbi évtizedekben regisztráltakhoz képest, beleértve ebbe – a büntetési igény egyik szokásos indikátorának tekintett – a halálbüntetés támogatottságának alakulását is. Ami pedig a büntetési igény viszonylagos nagyságát illeti, az európai összevetésből kitűnően a magyar lakosság körében regisztrált arány nemzetközi szinten is rendkívül magas, a vizsgálati adatok alapján értelmezhető európai átlag mintegy kétszerese.¹²³ E vizsgálat azért is fontos számunkra, mert a halálbüntetésre vonatkozó kérdést átvettük a jelen kutatás kérdőívébe, ezáltal jelentősen kibővült a későbbi elemzésekbe vonható adatbázis.

A magyar jogi attitűdök nemzetközi eredmények összefüggésében való elemzésére vállalkozott Fekete Balázs és Róbert Péter, melynek kiindulópontját James L. Gibson és Gregory A. Caldeira 1996-ban megjelent közleménye képezte. Ez utóbbi az akkori Európai Gazdasági Közösség tagállamaiban az *Eurobarometer* által lefolytatott vizsgálat eredményeinek felhasználásával igyekezett megragadni a nyugat-európai jogi attitűdök általános jellemzőit egy három elemből álló – a jogállamiság, a jog semlegessége és az egyéni szabadság értékeit kifejező – faktorstruktúrát alkalmazva. A 2015-ben a magyar lakosságra nézve reprezentatív mintán végzett adatfelvétel során újra lekérdezték a szerzőpáros által kidolgozott kérdéssort. Ennek adatait elemezve a kutatók rámutattak arra, hogy a korábbi nemzetközi vizsgálat eredményeitől eltérően, a magyar lakosság jogi attitűdjei egy négy faktorból összetevődő szerkezetben értelmezhetők adekvát módon. Ez azt mutatta, hogy a kiszámíthatóság és a paternalizmus iránti igény erősebben van jelen a magyar jogi attitűdökben a nyugat-európaiakhoz képest, míg az egyéni szabadság értékelése alacsonyabb szintű. Ezek az eltérések a jogi értékek strukturáltságát is befolyásolják. Összességükben az eredmények azonban nem mutattak lényegbevágó különbsé-

122 Vö.: GAJDUSCHEK–FEKETE: Changes in the knowledge about the law in Hungary in the past half century. GAJDUSCHEK–FEKETE: A magyar lakosság jogismerete az elmúlt közel fél évszázadban.

123 Ld.: H. SZILÁGYI István–GAJDUSCHEK György: Nevelés és büntetés. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 221–238.

get a nyugati jellemzőkhöz képest, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy ez utóbbiak is további alcsoportokba voltak rendezhetők.¹²⁴

Boda Zsolt tanulmányában Tom R. Tyler elméletére (ld.: 2.1. ad 1c.) támaszkodva igyekezett tisztázni a bizalom, a legitimitás és a jogkövetés koncepcionális viszonyát, majd a *European Social Survey* adatait felhasználva mutatta be, hogyan alakult Magyarországon – a jogrendszer, a rendőrség, a parlament, a politikusok és a politikai pártok tekintetében – az intézményi bizalom, valamint a személyközi bizalom a 2002 és 2012 között eltelt tíz esztendő folyamán. Érdekes megállapítása a vizsgálatnak, hogy ebben az időszakban a rendőrségbe vetett bizalom nagyobbban bizonyult a bíróság irántinál. Az adatbázis ugyanakkor lehetőséget adott a nemzetközi összevetésre is, melyből kiderül, hogy átlagosan az intézményi bizalom alacsonyabb a közép- és kelet-európai országokban, mint nyugaton, még hozzá nyugatról kelet felé folyamatosan csökken. Ezt magyarázza, hogy a bizalom szoros összefüggést mutat bizonyos makroszintű változókkal, így az egy főre jutó jövedelem mértékével, vagy az általános bizalomszinttel. A magyar adatok belesimulnak ebbe a trendbe, de a régiós országokhoz képest az intézményi bizalom kicsit magasabb hazánkban. Minderre tekintettel a tanulmány óvatosságra int a hazai jogszociológiában a '80-as évek végétől vissza-visszatérően felmerülő „bizalomhiányos jogrendszer” drámai képével kapcsolatos borúlátó értékelésekkel szemben.¹²⁵

Ugyancsak a jogba vetett bizalom, illetve a jogkövetés motívumainak vizsgálatára összpontosított a Gajdushek György által vezetett, módszertani szempontból is újszerű, kismintás kutatás, melynek során a kérdezőbiztosok a budapesti forgalmas buszmegállóban az akkoriban (2013) bevezetett dohányzási tilalmat ténylegesen betartó személyeket kérdezték a jogkövető magatartásuk indokai felől. Az eredmények azt mutatták, hogy a felajánlott öt válaszalternatíva közül a legtöbben a büntetéstől való félelem tényezőjét említették. Az elemzés nem csupán bemutatta az eredmények részletes statisztikai elemzését, értékes adalékot nyújtva ezzel az attitűdök további vizsgálatához, hanem Tyler elméletével szemben is érdekes kritikát fogalmazott meg. Eszerint egy olyan társadalmi helyzetben, ahol a jogba vetett bizalom nem túlságosan erős, s inkább a jogtól való elidegenedés, a jog „negatív *image*-e” határozza meg döntően a társadalom tagjainak jogi attitűdjeit, ott a hatékony szankcióalkalmazás lehet éppen az első lépés a jog kiszámíthatóságába, következetes alkalmazásába vetett bizalom megteremtésének.¹²⁶

Róbert Péter és Fekete Balázs kutatása a jogba vetett intézményi bizalom egyik sajátos vetületével, a „perlési bizalommal” foglalkozott. A kutatók azt vizsgálták, hogyan látják ma Magyarországon az emberek a perlési esélyeiket, amennyiben feltételezik, hogy igazuk van. Az elemzés a 2015-ben a magyar lakosságra reprezentatív mintán végzett felmérés adataira épült, mely során hét elképzelt esetben (pereskedés

a szomszédal, a munkahelyi vezetővel, egy bankkal, a rendőrséggel, az adóhivatallal, egy gazdag vállalkozóval és egy politikussal szemben) kérdezték a válaszadók véleményét arról, hogyan ítélik meg pernyerési esélyeiket. Az adatok elemzése azt mutatta, hogy a perlési esélyek megítélése többek között az iskolai végzettséggel, a jövedelmi szinttel, a lakóhellyel, a vallásossággal, az elégedettséggel és az intézményi bizalommal állt statisztikailag értékelhető összefüggésben. A kutatók álláspontja szerint az összefüggések mögött alapvetően kulturális (az ún. „jogosultságkultúra” hiánya) és történeti (az állam kétséges legitimitása és autoriter rezsimeket kiszolgáló szerepe) tényezők állnak.¹²⁷

H. Szilágyi István tanulmányában a 2015-ben készített fókuszcsoporthoz tartozó interjúk anyagára támaszkodva igyekezett feltárni a normaszegést igazoló sajátos ethosz formálódását a hétköznapi helyzetekben és az azokról folyó személyes kommunikációkban.¹²⁸

A legfrissebb elemzés ismét Gajdushek György nevéhez kapcsolódik, aki a Jakab Andrásal közösen jegyzett tanulmányukban a magyar lakosság jogtudatára jellemző „jogosultságkultúra” hiányát és a jogtól való elidegenedés problémáját a szerb és a holland adatokkal való összehasonlítással világította meg.¹²⁹

Ad b. Mint arra fentebb már utaltunk (2.1. ad 1e.), kutatásunk szorosan kapcsolódik a kriminológia egyik fontos területéhez is, a viktimológiához, amely többek között a látens bűnözés, a bűnözéstől való félelem, a közbiztonság és a bűnözéssel kapcsolatos vélemények, attitűdök vizsgálatával foglalkozik. Ebben a vonatkozásban elsőként egy olyan kutatásról kell megemlékeznünk, amely ugyan 2010 előtt zajlott, de az eredmények publikálására csak ekkor került sor.¹³⁰ Az Országos Kriminológia Intézet (OKRI) két nemzetközi kutatási projekt – az *International Crime Victimization Survey* és a *European Crime and Safety Survey* – keretében végzett adatfelvételt országosan reprezentatív mintára 2005-ben. A telefonos kérdezés kiterjedt a válaszadónak a különböző típusú bűncselekmények áldozatává válására, a bűncselekményt követően tett esetleges feljelentésére, a rendőrség munkájának megítélésére. Amennyiben a válaszadó nem tett feljelentés, akkor ennek okait is firtatták, továbbá a bűnözéssel kapcsolatos félelmekre és büntetéskiszabási gyakorlatra vonatkozó lakossági attitűdöket is igyekeztek mérni. Az eredmények értékeléséből érdemes kiemelni, hogy Magyarországon a bűnözés helyzete és megítélése is viszonylag kedvezőnek számít nemzetközi összehasonlításban, ugyanakkor a hivatalos bűnügyi statisztika és a viktimológiai adatfelvétel eredményei között rendkívül nagy eltérés mutatkozik (az utóbbi bizonyos bűncselekményi típusokban többszöröse az előbbinek).

A bűnözéstől való félelem egy sajátos összetevőjére, a bizonytalanságérzet problémájára fókuszált az ugyancsak az OKRI által végzett és szintén egy nemzetközi – az Euró-

127 RÓBERT Péter – FEKETE Balázs: *Ki ellen nyerne meg ön egy pert?*

128 H. SZILÁGYI: *Kínos történetek*.

129 JAKAB, András – GAJDUSHEK, György: *The Rule of Law, Legal Consciousness and Compliance*. In: *Hungarian Social Report 2019*. Budapest, TÁRKI, 2019. 277–294.

130 KEREZSI Klára – KÓ József: *Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon a 2005-ös viktimológiai felmérés tükrében*. In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 47*. Budapest, OKRI, 2010. 113–130.

124 LD.: FEKETE Balázs – RÓBERT Péter: *A magyar jogi attitűdök tipizálása nemzetközi kontextusban*. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 239–254.

125 BODA Zsolt: *Bizalom, legitimitás és jogkövetés*. In: H. SZILÁGYI: *Jogtudat-kutatások Magyarországon*, 255–278.

126 GAJDUSHEK: *Miért engedelmeskednek az emberek a dohányzást tiltó jognak?*

pai Bizottság által támogatott *MARGIN* – projektbe illeszkedő kutatás. A vizsgálat elsősorban a szociális térben és a társadalmi rétegződésben egyaránt marginalizált, leginkább sérülékeny társadalmi csoportok bizonytalanságérzetének társadalomgazdasági, mikrokörnyezeti és szociokulturális összetevőit igyekezett feltárni. Magyar viszonylatban – a projektben részt vevő Barcelona, London, Milánó és Párizs mellett – Budapest két városnegyedében – az Országút (II. ker.) és a Laposdűlő (X. ker.) városrészekben – vettek fel adatokat a kutatók. Módszertani szempontból példaértékűnek tekinthető a különböző kvalitatív (részt vevő megfigyelés, mélyinterjú, fókuszcsoportos interjú) és kvantitatív (*survey*) metódusok összekapcsolása. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a vizsgált településrészek lakóinak bizonytalanságérzetét döntően a gazdasági helyzetük és a mikrokörnyezeti (szomszédság) tényezők befolyásolták.¹³¹

Ad c. Az évtized legfontosabb jogtudatra vonatkozó szociálpszichológiai kutatásai a Hunyady György által az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar (ELTE PPK) Pszichológiai Doktori iskolájában szervezett kutatócsoport munkájához köthetők. Ezek azért is különösen fontosak szempontunkból, mert az ott zajló kutatások kezdettől fogva számos ponton kapcsolódtak a jelen projekt korábbi fázisaihoz, kölcsönösen inspirálva egymást. Az ELTE PPK kutatócsoportja elsőként 2011-ben végzett országosan reprezentatív mintára egy omnibuszos adatfelvételt, amelynek kérdőpontjai a társadalmi és politikai attitűdök mellett a jogi alapelvekre, a jogrendszerre, illetve a jogkövetésre vonatkozó vélemények mérésére irányultak. Ezt kiegészítették egy kisebb (n=240) diplomás, fele részben jogász mintára lefolytatott felméréssel.¹³² Két évvel később a kérdőívet kibővítették nagyszámú társadalmi és politikai – főként a demokraciáfelfogás különféle aspektusaira vonatkozó – itemmel, ezért 2013-ban egy időben két reprezentatív mintát interjúoltak meg. Az így felhalmozott tetemes adatmennyiség elemzésének eredményeit 2015-ben publikálták.¹³³ A kötet – számos elméleti kérdéssel is foglalkozó – gazdag anyagából ebben a részben csupán a jogtudat vizsgálatahoz szorosan kapcsolódó két tanulmány ismertetésére térünk ki.

Berkics Mihály elemzése – tematikájában és módszertanában is szorosan kapcsolódva a jelen projekt 2010-es fázisához – a laikusok és a jogászok jogra vonatkozó nézeteinek összevetésére irányult.¹³⁴ A vizsgálat empirikus alapját a 2011-es reprezentatív minta, a diplomás kisminta, valamint a 2013-as adatfelvétel egyik reprezentatív almintája – melynek kérdőívében a témához kapcsolódó itemsorok szerepeltek – képezte. A jogra vonatkozó nézetek három tematikus csoportja került górcső alá a vizsgálat során: a jogi alapelvekről – az egyéni szabadság és az alapjogok védelme, a joguralom, illetve az igazságtétel néha ütköző elveiről – kialakított vélemények; a bíróság

131 BARABÁS A. Tünde – KOPLÁNYI Gergely – SZIGETI Ákos: A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük Budapest két városrészében. In: VÓKÓ György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 55. Budapest, OKRI, 2018. 120–152. A projekt nemzetközi eredményeit bemutató kötet: BARABÁS, Andrea Tünde (ed.): *The Dimensions of Insecurity in Urban Areas. Research on the Roots of Unsafety and Fear of Crime in European Cities*. Budapest, OKRI, 2018.

132 A kutatás e fázisának eredményeit összefoglaló kötet: BERKICS Mihály – HUNYADY György (szerk.): *A jog és pszichológia: egy interdiszciplináris mező*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

133 HUNYADY-BERKICS: *A jog szociálpszichológiája*.

134 BERKICS: *Laikusok és jogászok nézetei a jogról*.

és az igazságszolgáltatás megítélése; valamint a megkérdezettek arra vonatkozó értékelése, hogy ő maga, s hogy a társadalom többi tagja („mások”) mennyire tarja be a jogot. A jogi alapelvekre vonatkozó vélemények vizsgálatánál meglepő inkonzisztenciákat hozott felszínre a két 2011-es minta elemzése. Például a reprezentatív minta válaszadóinak mintegy 73%-a értett egyet egyszerre azzal az állítással, „Jogai csak annak legyenek, aki a kötelességeit is teljesíti” és azzal, hogy „Vannak olyan szabadságjogok, amelyek mindenkinek egyenlően kijárnak”. Az érzékelt ellentmondások magyarázatát kutatva ezért a 2013-as reprezentatív minta kérdőívében dilemmák segítségével igyekeztek vizsgálni, hogy vajon a válaszadók inkább a formális vagy a tartalmi igazságosságot részesítik előnyben.¹³⁵ A kutatás konklúziója szerint, amennyiben a jogi alapelveket úgy exponálták, hogy megvilágították belső ellentmondásaikat, akkor a válaszadók inkább hajlottak a liberális jogállami elvek elfogadására a biztonságot és igazságosságot ígérő alternatívákkal szemben. Az észlelt inkonzisztenciák azonban arra utaltak, hogy ezek az elvek általában nem alkottak egységes rendszert a válaszadók tudatában, kivéve az egyetemet végzetteket. Ugyanakkor a jogi alapelvek megítélése még a magasan iskolázott válaszadók esetében sem függött össze az igazságszolgáltatásba és a jogrendszerbe vetett bizalommal. Ennek mértéke elsősorban a politikai, közéleti attitűdökkel korrelált. A saját és a „mások” jogkövetésre vonatkozó hajlandóságát tekintve pedig nyilvánvalóan torzított a válaszadók értékelése: míg magukat „mintapolgárnak” tudták, addig a társadalom többi tagjáról feltételezték, hogy hajlamosak megszegni a jogot. Mivel ez a téves percepció nem mutatott összefüggést a vizsgált politikai attitűdökkel, így e jelenség leginkább a válaszadók pozitív önértékelésének fenntartására, illetve az énfelnagyításra irányuló törekvéseivel tűnt magyarázhatónak.

Pósch Krisztián tanulmánya¹³⁶ szintén a 2011-es reprezentatív minta adatainak elemzésére épült, és a demokratikus jogrend alappilléreinek támogatottságát, a jogismeretet, valamint – Tyler fentebb már ismertetett elméletére támaszkodva (2.1. ad 1c.) – a procedurális igazságosság percepciójának mérésével az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat vizsgálta. A demokratikus jogállam alapvető intézményeinek és értékeinek támogatottságát egy kilenc itemből – mely közül három negatívan jelenítette meg a vizsgált értékeket¹³⁷ – álló skálával, míg a jogismeretet négy fogalom (jogállam, pozitív diszkrimináció, történeti alkotmány és a jogbiztonság) meghatározásán keresztül, az eljárási igazságosságot pedig egy hat állításból álló skálával¹³⁸ mérték a kutatás során. Az elemzés azt mutatta, hogy a jogállami értékek támogatottsága meglehetősen magas, különösen az

135 Például: a válaszadónak bírónak döntenie kellett, hogy súlyos eljárási szabálytalanság miatt futni hagyjon-e egy bűnbándát, vagy az igazságérzetének megfelelő ítéletet hozzon.

136 PÓSCH Krisztián: Jogismeret, a demokratikus értékek támogatottsága és a procedurális igazságossággal kapcsolatos nézetek a mai magyar társadalomban. In: HUNYADY-BERKICS: *A jog szociálpszichológiája*. 161–176.

137 „A legjobb társadalmi berendezkedés az, amikor a vezetők hitük szerint alakítják az ország sorsát.” „Az Alkotmánybíróság nem korlátozhatja a kormány kezdeményezését és intézkedéseit, hiszen kormány felelős a rendért és a gazdaság egyensúlyáért és fejlődéséért.” „Akkor működik hatékonyan a kormány, ha közvetlen befolyása van a törvényalkotásra és az igazságszolgáltatásra.”

138 A skála itemjei szinte teljesen megegyeztek a 2010-es kérdőívünk állításaival. Vö.: 2010/13. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?* 2. számú melléklet, 168–185.

általános szabadságjogok, a népszuverenitás és az ártatlanság védelmének vonatkozásában. A válaszok szociodemográfiai megoszlásának analízise arra világított rá, hogy ebben az aspektusban a legnagyobb eltérés a pártpreferenciák összefüggésében mutatkozott. Ami a jogismeretet illeti, az az előzetes várakozásokhoz képest viszonylag magas szintűnek bizonyult, és – a fentiekben ismertetett kutatási eredményekre tekintettel már nyilván nem meglepő módon – csak az iskolázottság fokával korrelált. A jogrendszerbe vetett bizalom esetében viszont – szemben a szakirodalom alapján megfogalmazott kutatási hipotézisekkel – az elemzés azt mutatta, hogy az nem függ össze sem a demokratikus alapértékek támogatottságával, sem pedig a jogismerettel, hanem szinte kizárólag a pártpreferenciákkal. Mint arra Pósch is utalt, ebből az a nyugtalanító következtetés volt levonható, hogy társadalmunkból szinte teljesen hiányzik az a biztonságérzet, ami támogatná a jogba vetett bizalmunkat.

Ad d. A politikai szociológiai kutatások számbavételénél elsőként Keller Tamás tanulmányáról kell szólnunk, amely a TÁRKI 2014-es társadalmi jelentésében került publikálásra.¹³⁹ A vizsgálat empirikus anyagát és elméleti kiindulópontját tekintve is szorosan kötődött Tóth István György 2009-es kutatásához.¹⁴⁰ Tóth elsősorban a *World Value Survey* 4. és 5. hullámának adataira támaszkodva mutatta ki, hogy a magyar társadalom értékrendje, a maga közepesen szekularizált-racionális és erősen zárt karakterével, a világ értéktérképére tekintve messze esik a nyugat-európai országokétól és közelebb áll az olyan ortodox kultúrájú országokéhoz, mint Bulgária, Ukrajna vagy Oroszország. Másfelől rávilágított arra, hogy e helyzet kialakulásában és tartóssá válásában döntő jelentősége van az alapértékek és attitűdök egy sajátos konstellációjának. Nevezetesen, hogy a magyar társadalom bizalomhiányos, kevésbé fogadja el a társadalmi egyenlőtlenségeket, ambivalens viszonyban van a korrupcióval, és hajlamos alul értékelni az állami szolgáltatások adóárát. Ezek az értéktendenciák önmagukban még nem volnának feltétlenül patológusok, de így összekapcsolódva a politikai közösség létét fenyegető, önpusztító körforgást idézhetnek elő, melynek lényege, hogy egyszerre akadályozzák a társadalmi tőke felhalmozódását – vagyis csökkentik a személyközi és az intézményes bizalmat –, és tartják magasan a paternalizmus iránti igényt.

Erre tekintettel Keller dolgozatában a fenti négy értékdimenzió – a bizalom, a korrupció, az egyenlőség és az állami gondoskodás iránti igény – vizsgálatára összpontosított egy 2009-es és egy 2013-as reprezentatív minta adatainak összehasonlító elemzése alapján. A bizalom vonatkozásában külön vizsgálta a személyközi és az intézményes bizalom mértékének alakulását, s ez utóbbi kapcsán az intézményi korrupció percepcióját is. A korrupció problémájához természetesen kapcsolódik az egyéni normaszegés, illetve normakövetés kérdése. Itt Keller a normák társadalmi támogatottságát igyekezett mérni, a tényleges szabálykövetés becslésére pedig az érvényesülés

139 KELLER Tamás: Megfogyva bár, de törve... Mérsékeltén javuló mutatók, súlyosan növekvő politikai polarizáltság a magyar értékrendszerben, változások 2009 és 2013 között. In: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi Ríport 2014*. Budapest, TÁRKI, 2014. 375–403.

140 TÓTH István György: *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékrendszerében. A gazdasági felemelkedés, társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése*. Budapest, TÁRKI, 2009. <http://mek.oszk.hu/13400/13432/13432.pdf>

módjainak – az együttélési szabályok, normák felrúgásával (tisztességtelenül) *versus* kemény munkával (tisztességesen) – értékeléséből kísérelt meg következtetni. Az egyenlőség értékéről való vélekedéseket összekapcsolta az állami gondoskodás iránti igény vizsgálatával, a problémát úgy formulázva, hogy az érzékelt vagyoni, jövedelmi különbségeket hogyan ítélik meg a válaszadók, és ennek csökkentésében milyen szerepet tulajdonítanak az államnak. Az állam gazdasági és szociális aktivitásának megítélését pedig a piaci megoldásokkal való összevetésben, a gazdaság különböző szegmenseit – lakásügy, mezőgazdaság, oktatás, jóléti kiadások, munkahelyteremtés – elkülönítve mérte. Az összesített mutatók szinte minden vizsgált dimenzióban enyhe pozitív változást jeleztek. Keller azonban rámutatott, hogy e felszíni kedvező változásokat fenntartásokkal kell kezelnünk, mert egyrészt a változások mértéke abszolút értelemben nem jelentős, másrészt pedig nagymértékben a politikai beállítódások függvénye. Valójában tehát nem arról van szó, hogy általában növekedett volna az emberek egymás iránti és az állami intézményekbe vetett bizalma, hogy csökkent volna a korrupció, az emberek jobban tolerálnák a teljesítményen alapuló társadalmi különbségeket, és inkább bíznának a piacban, mintsem az állami gondoskodásban. Sokkal inkább azt mutatták az adatok, hogy egy erősen átpolitizált és politikailag polarizált közéletben egy jobboldali fordulat következett be, ami azonban az attitűdök szerkezetét és erősségét alig érintette.

Az intézményi bizalom kérdése kapcsán érdemes megemlékeznünk az MTA TK Politikatudományi Intézetében 2012–15 között a témában folyt kutatási projektről, melynek a szempontunkból vett eredményeit Boda Zsolt tanulmánya kapcsán a fentiekben már ismertettük.¹⁴¹

Ezen a ponton kell visszakanyarodnunk az ELTE PPK-n végzett kutatások eredményeit bemutató tanulmányok fentiekben megkezdett ismertetéséhez, melyek közül kettő – Hunyady György és Berkics Mihály dolgozata – témájában inkább a politikai pszichológiához tartozónak tekinthető.

Hunyady elemzése¹⁴² egy nagyon gazdag empirikus anyag szofisztikált és körültekintő statisztikai analízisével kísérelte meg feltárni a 2010-ben bekövetkezett politikai válság és a jobboldali fordulat hatását a demokráciafelfogás szerkezetére és a társadalmi atmoszféra alakulására. A vizsgálat 2010 és 2013 között négy, évenként reprezentatív mintára felvett *survey* adataira épült, melyek során a demokráciafelfogás különféle aspektusait vizsgáló 27 tételes, valamint a társadalmi viszonyok igazolására, illetve bírálatára irányuló attitűdök mérését célzó 50 állítást tartalmazó skálát alkalmaztak. A demokrácia közfelfogásban élő ismérveinek vizsgálata során a nézetek három klaszterét sikerült azonosítani: az egyik („z klaszter”) jellemzője a magas szintű demokráciába vetett hit, de nagyfokú nyitottság az erős kormányzat gondolatára, és ugyancsak csekély az ellenállása a diszkrimináció különféle megnyilvánulásaival szemben. A másik („x klaszter”) esetében mérsékeltabb a demokráciában való biza-

141 A projekt eredményeinek bemutatására ld.: BODA: *Bizalom és közpolitika: Jobban működnek-e az intézmények, ha bíznak bennük?*

142 HUNYADY György: *Demokrácia-követelmények a köztudatban és a társadalmi atmoszféra ambivalenciája*. In: HUNYADY-BERKICS: *A jog szociálpszichológiája*. 281–335.

lom, de a kormányzati centralizációval szemben is kételkedő, ellenben határozottan elutasító a társadalmi megkülönböztetést illetően. Végül a harmadik („y klaszter”) jeleníti meg a legtisztább demokráciafelfogást, amennyiben a demokrácia magas szintű támogatása mellett határozottan elutasítja mind a kormányzati centralizációt, mind pedig a diszkriminációt. A válaszadók körében e három klaszter közel azonos arányban volt jelen az összevont mintában – az „y klaszter” valamelyest elmaradt a másik kettőhöz képest –, de az időbeli változásukat tekintve 2010–2013 között az „x klaszterhez” tartozók aránya közel kétszeresére, míg az „y klaszterhez” tartozóké felére csökkent. A közgondolkodás változásainak a demokráciára vonatkozó nézetekkel való összefüggését ellentmondásosnak ítélte Hunyady, amennyiben az adatok azt mutatják, hogy a rendszerigazoló és a negatív, a fennálló viszonyokban a kontraszelekció érvényesülését látó szemlélet egyszerre van jelen, az utóbbi meghatározó súlyával. A rendszerigazolás azonban maga is ellentmondásosan függ össze a demokráciára vonatkozó nézetekkel, mivel az nem a demokrácia elveinek elfogadottságát erősíti, hanem a kormányzati hatalom-összpontosítást.

Berkics tanulmányában¹⁴³ a rendszerigazolás problémájára fókuszál, s ennek összefüggését igyekszik vizsgálni az igazságos világba vetett hit, az intézményi bizalom, az értékszerkezet, a félelemérzet, és a különféle jogi elvek elfogadottságának viszonylatában. A rendszerigazolás elemzésére pedig egy olyan skálát is beépített a kérdőívbe, mely lehetővé tette a morális felháborodás intenzitásának mérését, s ezáltal a cinikus, az elégedetlen (rendszerkritikus) és a rendszerigazoló klaszterének elkülönítését. A kutatás empirikus alapját a korábbiakban már említett két reprezentatív mintára, a 2011-ben és 2013-ban lefolytatott felmérés adatai képezték. Az eredmények – az előzetes várokozásnak megfelelően – azt mutatták, hogy a rendszerkritikai szemlélet uralta közgondolkodásunkat, hozzátéve ehhez, hogy az érzelmileg kiábrándult, cinikus bírálók aránya e rövid perióduson belül is számottevően emelkedett – 18,2%-ról (2011) 23,5%-ra (2013). Pozitív fejleménynek tűnt ugyanakkor, hogy a pártpreferenciáktól függetlenül is javult valamelyest az igazságszolgáltatás intézményeibe vetett bizalom. A jogi elvek percepcióját tekintve ismét előtűnt annak ellentmondásos jellege: a magyar társadalom jogról kialakított nézeteiben egyszerre volt jelen a joguralom igenlése és a kötelességszegőkkel szembeni szigorúbb fellépés igénye, ami összefüggött a jogi képzetek kidolgozatlanságával, inkoherenciájával. Érdekes eredménye volt a vizsgálódásoknak az is, hogy a „rendcsinálás” iránti vágy csekély mértékben korrelált a különféle félelmekkel.

¹⁴³ BERKICS: *Rendszer és jogrendszer percepciói Magyarországon*.

3. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Kutatásunk módszertani hátterét tekintve leíró-feltáró jellegű volt. Az alkalmazott kérdőív segítségével társadalmi jelenségeket kívántunk azonosítani, és azok jellemzőit megállapítani. A kérdőíves kutatás az összesen 1000 főből álló mintára való tekintettel jelentős számú adatot eredményezett, amelyek széles körű statisztikai feldolgozást igényeltek. A pszichometrikus megközelítés alapján a számszerűsített vizsgálati jellemzőket elemezve a különböző változók együtt járását és egyéb statisztikai jellemzőit, összefüggéseit kívántuk feltárni.

3.1. A KUTATÁS KÉRDŐÍVE

A kutatás adatgyűjtésének az alapja a 2. számú Mellékletben szereplő kérdőív volt. Ez a kérdőív apróbb módosításoktól eltekintve megegyezik a korábbi 2010-es adatfelvétel során használt kérdőívvel. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy a korábban feldolgozott és elemzett adatokat összehasonlítsuk és a bekövetkezett változásokat feltárjuk.

A továbbiakban a kérdőív szerkezetét és egyes kérdésköreinek szakirodalmi hátterét kívánjuk bemutatni.

A kérdőív 1–6. kérdései a válaszadók demográfiai jellemzőire, így korára, nemére, lakóhelyére és iskolai végzettségére kérdeztek rá.

A 7. számú kérdés a válaszadók közélet iránti nyitottságát kívánta feltárni, ezt a kérdést már a korábbi kutatások során is alkalmasnak találtuk egy mutató kialakítására.¹⁴⁴

A 8.1., 9.1. és 10.1. sorszámú kérdések a válaszadók információszerzési forrásait kívánták feltérképezni, valamint, közvetett módon – az eltérő politikai nézőpontokat képviselő, írott és elektronikus média kiválasztása útján – a válaszadók objektív politikai beállítottságát megállapítani. A 8.2., 8.3., 9.2., 9.3., 10.2. és 10.3. számú kérdések a válaszadók szerinti leghitelesebb és legkevésbé hitelesnek vélt információforrásra kérdeztek rá, amelyek alapul szolgáltak egy úgynevezett információhitelességi mutató kialakítására.

A kérdőív 11. skálája a válaszadóknak a jelenlegi politikai intézményrendszerrel szembeni kritikáját kívánta mérni (rendszerkritikai skála).¹⁴⁵ Ez a skála párhuzamba állítható a kérdőív 18. sorszámú rendszerigazolási skálájával. A rendszerkritikai skála 11.2., 11.4., 11.6. és 11.7. sorszámú állításai fordított pontozásúak.

A 12.1 sorszámú skála állításai a hazai jogalkotásnak és jogalkalmazásnak a közvélemény által is nagy figyelemmel kísért problémáira vonatkoztak, így a halálbüntetés visszaállításának a kérdésére, az abortusz tilalmára, az enyhe kábítószeres használatának legalizálására és az ítélkezési gyakorlat szigorításának kérdésére. Ez az itemsor

¹⁴⁴ Vö.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*, 82., 105., 167.

¹⁴⁵ A skála Forgács József közléseire (2009) és Berkics Mihály egy 2006-ban tartott előadására tekintettel került kialakításra. Vö.: BERKICS Mihály: Az igazságtalan világba vetett hit, avagy a cinizmus, a társadalmi kohézió és a társadalom-politikai részvétel szociálpszichológiájáról (előadás). *MPT Országos Tudományos Nagygyűlése*, Budapest, 2006. konferenciaanyagát vettük alapul.

szerepelt a kutatás előző fázisaiban alkalmazott kérdőívekben is¹⁴⁶, így az új kutatási eredmények összevethetőek lesznek a korábbiakkal.

A 12.2. számú kérdés a halálbüntetés elfogadásának, illetve elutasításának motívumait igyekezett felderíteni. Ez a kérdés egy 2015-ben, szintén reprezentatív mintára lefolytatott kutatás kérdőívéből került átvételre.¹⁴⁷

A 13. sorszámú skálát már szintén alkalmaztuk az előző kutatási ciklusokban, és a válaszadók igazságszolgáltatással kapcsolatos elégedettségét mérte.¹⁴⁸

A 14. sorszámú skálában felsorolt bűnözési okok meghatározására a joghallgatók körében végzett kutatás elővizsgálata keretében, nyitott kérdésre adott válaszok alapján, tartalomelemzés útján került sor, majd az adatfelvétel főszakaszában az így megállapított okok rangsorolását kértük (KELEMEN, 2008: 83, 117, 170).¹⁴⁹ Az jelen kutatásban – hasonlóan a 2010-es vizsgálathoz¹⁵⁰ – a mérési eredmények pontosítása érdekében négyosztatú, LIKERT-féle skálát használtunk, ugyanakkor az első három legfontosabb bűnözői magatartáshoz vezető okok rangsorolását is kértük.

A 15.1. és a 15.2. sorszámú kérdések a válaszadók közbiztonsággal kapcsolatos érzeit firtatták, s szintén szerepeltek a projekt során használt korábbi kérdőívekben.¹⁵¹

A 16. sorszámú skála a bűnmegelőzési alternatívákról kialakult véleményeket vizsgálta, és ugyancsak a kutatás első fázisában, a joghallgatók nézeteinek feltárására került kidolgozásra.¹⁵²

A 17. skála az igazságos világba vetett hitet (*Just World Beliefs Scale*) kívánta mérni. A skála összeállítását elsősorban Claudia Dalbert és Berkics Mihály kutatásai inspirálták, bár a kérdéskörnek egyébként széles szakirodalmi háttere van.¹⁵³ A skála 1., 2., 5. és 6. állításai „általános”, míg a 3., 4., 7. és 8. állításai „személyre vonatkozó” megállapításokat tartalmaznak.

A 18. skála – a rendszerkritika (11.) skála párja – szerkesztésekor John T. Jost és Aaron C. Kay nyolc állítást tartalmazó rendszerigazolási skálájából (*System Justification Scale*)¹⁵⁴ indultunk ki, s figyelembe vettük Forgács József útmutatásait¹⁵⁵, vala-

146 Ld.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*, 82., 114., 168. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 67–68.

147 Ld.: H. SZILÁGYI–GAJDUSCHEK: *Nevelés és büntetés*.

148 Vö.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*, 82., 115., 169. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 68.

149 Ld.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*, 83., 117., 170.

150 Ld.: KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 68.

151 Vö.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*, 83., 121., 170. KELEMEN: *Miként vélekedünk a jogról?*, 68.

152 Ld.: KELEMEN: *Joghallgatók a jogról*, 83., 128., 153., 172.

153 Ld.: CLAUDIA DALBERT: Beliefs in a Just World Questionnaire. In: JOHN MALTBY – CHRISTOPHER ALAN LEWIS – ANDREW HILL (eds.): *Commissioned Reviews of 250 Psychological Tests*. Lewiston, N.Y., Mellen Press, 2000. 461–465. BERKICS: *Az igazságtalan világba vetett hit*. A. Y. MOUS: *Belief in a Just World. How Our Perceptions Impact Our Judgements*. Valdosta, Valdosta University, 2000. A. K. BENNETT: *Just World Jurors. American Society of Trial Consultants*. Vol. II (2008) 35–44.

154 Ld.: JOHN T. JOST: *Ónalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás kritikája*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

155 A jelen kutatásban használt kérdőív korábbi változatát, amely a 2010-es adatfelvételkor került alkalmazásra, Forgács József professzor véleményezte 2009 októberében.

mint Berkics említett gondolatmenetét¹⁵⁶ és az akkoriban a témában irányadó szakirodalmat.¹⁵⁷ A skála 2. és 6. sorszámú állításai fordított pontozásúak.

A 19. skála a méltányosság és egyenlőség elvének értékelését vizsgálta. A skála (*Equity/Equality Values Scale*) nyolc állítást tartalmazó, hatosztatú LIKERT-féle skáláját Forgács adta meg¹⁵⁸, míg az itemsor magyar nyelvű változata Berkics és Bíró Balázs előadásából B (2. származik).¹⁵⁹ A „méltányossági” állítások az 1. és a 2. számú itemek, míg az „egyenlőségi” állítások a 3. és 4. számúak. Az állítások közül a 2. és 4. számú item fordított pontozású.

A 20.1. és a 20.2. skálái az anómia (elidegenedés) jelenségét kívánták mérni. Az előbbi esetben Dwight G. Dean eredeti skáláját (*Alienation Scale*)¹⁶⁰ vettük alapul. Ennek három komponense volt, mégpedig a „kiszolgáltatottság” (*powerlessness*), a „normavesztés” (*normlessness*) és a „társadalmi izoláció” (*isolation*), amelyeknek egyes állításait használtuk fel. Az 1. számú item a „kiszolgáltatottságra”, a 2. és 3. számú a „normavesztésre”, míg a 4. és 5. számú az „izolációra” vonatkozott. Az állítások közül a 4. számú fordított pontozású. Az elidegenedésre vonatkozó másik skálaként (20.2.) a Leo Srole által kidolgozott, klasszikus, ötitemes kérdéssor kínálkozott.¹⁶¹

A kérdőív 21., 22. és 23. sorszámú skálái Marilyn Brewer és munkatársai kutatásain alapultak.¹⁶² A 21. sorszámú skála (*Globalization and Human Cooperation*) a globalizációval és az emberi együttműködéssel kapcsolatban sorolt fel problémákat, amelyek közül a 21.3. és 21.4. számú itemek az eredeti felsorolásban nem szerepeltek.

156 BERKICS: *Az igazságtalan világba vetett hit*.

157 Így különösen JOHN T. JOST – ALISON LEDGERWOOD – CURTIS D. HARDIN: Shared Reality, System Justification, and Relational Bases of Ideological Beliefs. *Social and Personality Psychological Compass*, 1 (2007) 1. 1–16. JOHN T. JOST – ORSOLYA HUNYADY: The Psychology of System Justification and the Palliative Function of Ideology. *European Review of Social Psychology*, 13 (2002) 1, 113–153. MICHAEL DAMBRUN: Gender Differences in Mental Health: The Mediating Role of Perceived Personal Discrimination. *Journal of Applied Social Psychology*, 37 (2007) 5. 1118–1129. AARON C. KAY – JOHN T. JOST – SEAN YOUNG: Victim Derogation and Victim Enhancement as Alternate Routes to System Justification. *Psychological Science*, 16 (2005) 3. 240–246. BRENDA MAJOR – SARAH S. M. TOWNSEND: Psychological Implications of Attitudes and Beliefs About Status Inequality. In: JOSEPH FORGÁS – JOEL COOPER – WILLIAM D. CRANO (eds): *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. New York–London, Psychology Press, 2010. 249–262.

158 Ld.: 155. jegyzet.

159 BERKICS Mihály – BÍRÓ Balázs: Rendszerigazolás vagy rendszerkritika. A rendszerigazolási elmélet magyarországi alkalmazhatóságának vizsgálata a méltányosságra és az igazságosságra vonatkozó percepciók tükrében (előadás). *MPT XVII. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Budapest, 2006.

160 DWIGHT G. DEAN: Alienation: Its Meaning and Measurement. *American Sociological Review*, 26 (1961) 5. 753–758.

161 LEO SROLE: Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. *American Sociological Review*, 21 (1956) 709–716. Vö.: EARL BABBIE: *A társadalomtudományi kutatás módszertana*. Budapest, Balassi Kiadó, 2003⁶, 147–148.

162 MARILYNN BREWER: Depersonalised Trust and Ingroup Cooperation. In: J. KRUEGER (ed.): *Rationality and Social Responsibility*. New York–London: Psychology Press, 2008. 215–232. NANCY R. BUCHAN – GIANLUCA GRIMALDO – RICK WILSON – MARILYNN BREWER – ENRIQUE FATAS – MARGARET FODDY: Globalization and Human Cooperation. *PNAS*, 106 (2009) 11. 4138–4142.

A 22. sorszámú skála a válaszadók különböző csoportokhoz, közösségekhez való kötődését vizsgálta. A skála részben Forgács közlésén alapult¹⁶³, de többségében saját megfogalmazású állításokat tartalmazott.

A 23. számú skála – melynek összeállításánál szintén Forgács kutatásaira támaszkodtunk¹⁶⁴ – itemjei arra irányultak, hogy a válaszadóknak a globalizáció életükre gyakorolt hatásáról kialakult véleményét hozzák felszínre. A skála állításai közül az 5. számút állítást kiemeltük, mivel az a globalizáció bűnözésre gyakorolt negatív hatásával szembesítette őket. A skála 1., 3. és 5. itemjei fordított pontozásúak voltak, mert a „kozmetopolita attitűddel” szemben a „partikularizmus”, a „helyhez kötöttség” érzését fogalmazták meg.

A 24. sorszámú skála itemjei a Morris Rosenberg-féle tíz állítást tartalmazó, négyfokozatú önbecsülési skálából (*Self-Esteem Scale*) kerültek kiválasztásra.¹⁶⁵ A skála 2., 3. és 5. sorszámú állításai fordított pontozásúak, míg a 4. item a válaszadó igazmondását ellenőrizte.

A gondolkodási stílus mérését szolgálta a 25. sorszámú skála, amelyet John T. Cacioppo tizennyolc állítást tartalmazó skálájából (*Need for Cognition Scale*)¹⁶⁶ szűkítettük le öttételesre. A skála 1. és 4. állításai fordított pontozásúak.

A 26. sorszámú skála a válaszadók gondolkodási nyitottságát, illetve zártságát, a „befejezettség” érzése iránti igényét igyekezett mérni. Az eredeti Webster–Kruglanski-féle „*Need for Closure Scale*”¹⁶⁷ 47 állításából Forgács iránymutatását¹⁶⁸ követve hatot vettünk át, amelyek közül a 2. és 5. sorszámú fordított pontozású, míg a 3. és 6. sorszámú item egyúttal a válaszadók igazmondását is mérte.

A kérdőív 27. sorszámú skálája a válaszadók személyiségének autoriter tendenciáit kísérte meg felszínre hozni. A skálája 1., 2. és 3. számú állításait Forgácstól vettük át.¹⁶⁹ Az autoriter személyiség jelenségének vizsgálata a második világháborút követően kezdődött Theodor W. Adorno és munkatársainak úttörő munkássága nyomán.¹⁷⁰ Az általa kidolgozott, ma már klasszikusnak számító *F Scale* szolgált alapjául később Anesi harminc állítást tartalmazó, hatfokozatú skálájának.¹⁷¹

A kérdőív 28. sorszámú itemsora egy személyiségteszt – a *Ten-Item Personality Inventory* (TIPI) magyar nyelvű változata¹⁷² –, amelyben az „extrovertáltságnak”

163 Ld.: 155. jegyzet.

164 Uo.

165 Ld.: MORRIS ROSENBERG: *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton NJ, Princeton University Press, 1965.

166 JOHN T. CACIOPPO – RICHARD E. PETTY: The Need for Cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42 (1982) 1. 116–131.

167 DONNA M. WEBSTER – ARIE W. KRUGLANSKI: Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (1994) 6. 1049–1062.

168 Ld.: 155. jegyzet.

169 Uo.

170 THEODOR W. ADORNO – ELSE FRENKEL-BRUNSWIK – DANIEL LEWINSON – NEWITT SANFORD: *The Authoritarian Personality*. New York, Harper & Brothers, 1950.

171 CHUCK ANESI: *The F Scale*. (1997) <https://www.anesi.com/fscale.htm>

172 SAMUEL D. GOSLING – JASON RENTFROW – WILLIAM B. SWANN: A Very Brief Measure of the Big-Five Personality Domains. *Journal of Research in Personality*, 37 (2003) 6. 504–528.

(*Extraversion*) az 1. és a 6.; a „kellemességnek” (*Agreeableness*) a 2. és a 7.; a „lelkiismeretességnek” (*Conscientiousness*) a 3. és a 8.; az „érzelmi stabilitásnak” (*Emotional Stability*) a 4. és a 9.; míg az „élményekre való nyitottságnak” (*Openness to Experiences*) az 5. és a 10. állítások feleltek meg. Az itemek közül a 2., 4., 6., 8. és a 10. fordított pontozású. Az öt nagy személyiségjegyet mérésére széles körben használják a Goldberg-féle ötven állítást tartalmazó, ötfokozatú skálát is¹⁷³, de a kérdőív terjedelmére tekintettel a TIPI alkalmazása észszerűbbnek mutatkozott.

A kérdőív 29. számú kérdése ismét demográfiai jellegű volt, a válaszadók családi állapotára kérdezett rá. A 30. számú kérdés a válaszadó és házastársa munkahelyi státuszát, a 31. számú az egy főre jutó nettó jövedelmét, míg a 32. számú az anyagi helyzetének szubjektív értékelését firtatta.

A 33. sorszámú kérdés az internethasználat időtartamát vizsgálta, ezzel kiegészítve a 10. számú, szintén az internethasználat tárgy körére vonatkozó itemet.

A 34. sorszámú kérdés a válaszadók bűncselekmény sértettjévé válásának tényére vonatkozott. Ez az item összefügg a kérdőív 12.5. sorszámú kérdésével, mert az áldozattá válás ténye feltételezte a szigorúbb felelősségre vonás igényét.

A 35. sorszámú kérdés a válaszadók pártpreferenciájának vizsgálatán keresztül kívánta feltárni politikai attitűdjüket.

3.2. A MINTA

A kutatás során egy 1000 fős, országos, reprezentatív mintával dolgoztunk. A felmérés¹⁷⁴ (*survey*) terepmunkái 2018 novemberében és decemberében zajlottak le.

A terepmunkát egy több évtizedes tapasztalattal rendelkező piackutató cég terepmunkára szakosodott szakemberei bonyolították le. A minta reprezentativitását négy szempont szerint (nem, kor, településtípus, megye) tervezett kvótatáblák által biztosították, aminek alapján a kérdezettek a megfelelően kijelölt kezdőpontokról indulva az ún. „Standard Véletlenszerű Haladás” módszerével kerültek kiválasztásra. A kérdezést a kérdezőbiztos tréning és próbakérdezések után hajtották végre, majd a leadott kérdőíveket ellenőrizték a professzionális piackutatói követelményeknek megfelelően. A papíralapú kérdőívek adatait tapasztalt rögzítők vitték be a megfelelően kialakított sablonok szerint. A rögzítés ellenőrzése, illetve az esetleges javítások után az adatbázis excel formába, majd címkézett SPSS típusú fájlba került.

3.3. AZ ADATOK FELDOLGOZÁSÁNAK MÓDSZERE ÉS FŐBB ELEMZÉSI SZEMPONTJAI

Az adatok statisztikai feldolgozása az IBM SPSS Statistics 25 program felhasználásával történt. Már a kérdőív tervezésénél érvényesültek olyan adatfeldolgozást is érintő

173 LEWIS R. GOLDBERG: The Development of Markers for the Big-Five Factor Structure. *Psychological Assessment*, 4 (1992) 1. 26–42.

174 A két minta kialakítását, a kérdőívek sokszorosítását, a kérdezőbiztosok „betanítását”, a kérdőívek lekérdézését és az adatbázis SPSS file formájában történő szolgáltatását a Focus és Inhall Stúdió Piac- és Közvéleménykutató Kft. végezte el.

szempontok, amelyek a kérdések és a statisztikai változók egyértelmű megfeleltetésére irányultak. Minden kérdés egyedi sorszámmal szerepelt, a válaszoknak megfelelő kódokat is tartalmazta a kérdőív. A kérdések sorszámaiból 'k' betű bevezetéssel származtak a változó nevek, szövegükből a változó címkék, így a változók értékei és a tartalmukat jelző címkék is egyértelműen megfeleltethetők az egyes kérdéseknek.

Az adatrögzítés ellenőrzése, a címkézés, illetve az adattisztítás az SPSS program címkéző és transzformációs parancsaival történt. Az alapadatoknak megfelelő változókból sok új változó is készült, melyek elnevezésénél és címkézésénél szintén érvényesültek olyan szempontok, amelyek a változó származására utaltak.

Vegyük a kérdőív 13.1. kérdéscsoportját példaként, amely az igazságszolgáltatásra vonatkozó állításokkal való egyetértés alkérdéseiből épült fel. A változók nevei K.13.1., K.13.2., K.13.3. ... stb. rendre megfelelnek az egyes állításoknak, a változók címkéi maguk a kérdések, a változók értékei és értékcímkéi egyértelműen utalnak a válaszlehetőségekre és azok kódjaira. További például szolgálhat a K.18. kérdéscsoport 8 alkérdésének átlagolásával keletkezett változó, amelynek neve q.18. lett, címkéje pedig a „Rendszerigazolás”. Ebből a q.18. skálaváltozóból készült még a kvartilisek alapján 4 kategóriát tartalmazó változó, ennek neve rq.18., amely elnevezés a „rekódolás” szóra utal. Ahol csak lehetett, a változók skálázása úgy lett kialakítva, hogy a nagyobb értékek egyre inkább vonatkozzanak a változó címkéjeként fogalmazott tartalomra. A képzett skálák kialakításának részletes leírását a 6-os számú Melléklet adja.

Az eredeti és a számított változokról először leíró statisztikai táblázatok készültek, a változók összefüggéseit és a csoportok közötti eltéréseket a χ^2 , korrelációs, Z- és T-próba matematikai statisztikai eljárásokkal vizsgáltuk. Az eredmények elemzése során különösen hasznosnak bizonyultak a fenti változóképzési szempontok, akár a korrelációk előjelének figyelembevételekor, akár a középértékek eltéréseinek irányából fakadó következmények értelmezésekor.

A százalé- és középérték-eltérések, illetve a korrelációs együtthatók eltéréseinek elemzésekor tudatában kell lenni a következő megfontolásoknak:

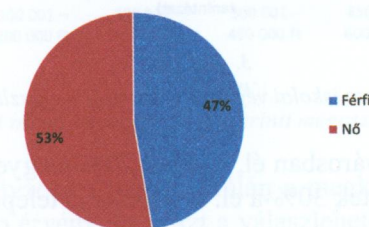
1. 1000-es elemszámnál 3,1% eltérés, illetve 0,01 nagyságrendű korreláció is már 5% szinten matematikailag szignifikáns.
2. Sok összehasonlítás esetén korrigálni kell a szignifikanciaszint mértékét, hiszen kb. 100 összehasonlítás esetén kb. 5% esetben fordulhat elő tévesen 5% szinten szignifikánsnak tűnő helyzet. A matematikusok sokféle módszert kidolgoztak az ilyen okból téves ítéletek kiküszöbölésére. Legismertebb korrekció (Bonferroni), amely szerint a szignifikanciaszint értékét el kell osztani az összehasonlítások számával.
3. A matematikai szignifikancia és a szakmailag jelentős különbség, illetve együttjárás nem ugyanaz. Akkor érdemes tehát valamely különbségnek vagy együttjárásnak fontosságot tulajdonítani, ha a különbség nemcsak matematikailag szignifikáns, hanem szakmailag is jelentős.

4. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ELEMZÉSE

4.1. A MINTA SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZÉSE

A mintába 47%¹⁷⁵ nő, és 53% férfi válaszadó került.

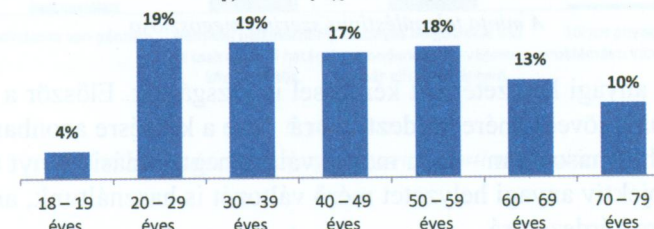
Nemek szerinti megoszlás

1. diagram:

A minta nemek szerinti megoszlása

A legfiatalabb korosztályt (18–19 évesek) 4 százaléknian képviselik a mintában. A 20–59 éves korosztályt tízéves korcsoportonként vizsgálva, elmondható, hogy arányuk közel azonos, nem éri el a 20%-ot. A 20–29 évesek és a 30–39 évesek 19%-nyian, a 40–49 évesek 17%-nyian kerültek a mintába, míg az 50–59 évesek a minta 18%-át teszik ki. A két legidősebb korosztály aránya ennél alacsonyabb: 13% a 60–69 éveseké és 10% a 70–79 éveseké.

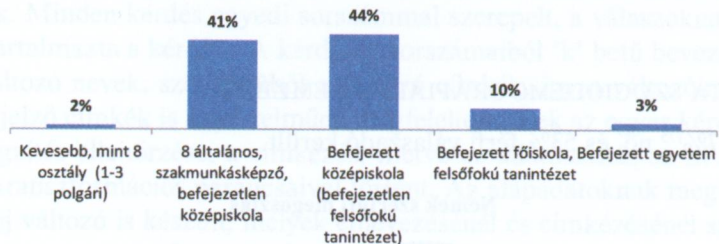

2. diagram:

A minta kor szerinti megoszlása

¹⁷⁵ Az elemzés során a százalékokat egész számokra kerekítve tüntettük fel. Ahol szükségesnek láttuk, ott egy tizedes jegynyi kerekítést alkalmaztunk.

Iskolai végzettség szerinti megoszlás

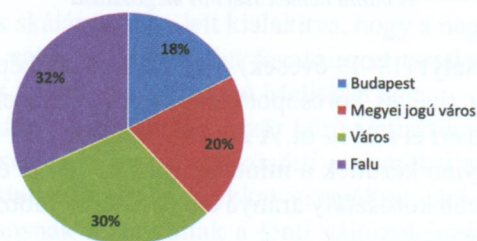

3. diagram:

A minta iskolai végzettség szerinti megoszlása

A válaszadók 18%-a a fővárosban él, további 20% megyei jogú városokban. Egyéb városokban a mintába kerültek 30%-a él. A legkisebb településeken a válaszadók közel harmada lakik.

Településtípus szerinti megoszlás

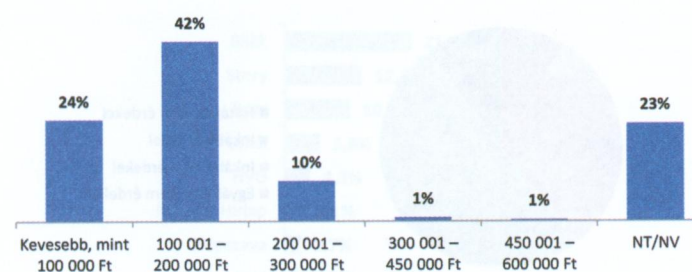
4. diagram:

A minta településtípus szerinti megoszlása

A válaszadók anyagi helyzetét két kérdéssel is vizsgáltuk. Először a háztartás egy főre jutó nettó havi jövedelmére kérdeztünk rá. Erre a kérdésre azonban – más empirikus kutatásokhoz hasonlóan – igen magas válaszmegtagadási arányt tapasztaltunk. Emiatt egy szubjektív anyagi helyzetet mérő változót is használtunk, ami a megélhetési nehézségekre kérdezett rá.

Az anyagi helyzetet vizsgáló kérdésre a válaszolók közel negyede nem kívánt válaszolni. Közel ilyen arányban (24%) válaszolták azt, hogy az egy főre jutó nettó havi jövedelem a háztartásukban nem éri el a 100 000 Ft-ot. Legnagyobb arányban, 42%-nyian nyilatkoztak arról, hogy az egy főre jutó havi nettó jövedelmük 100 és 200 ezer Ft között található. Minden tizedik válaszadó 200 és 300 ezer forint közötti összeget említett, az ennél magasabb jövedelmekről már csak 2% nyilatkozott.

Anyagi helyzet

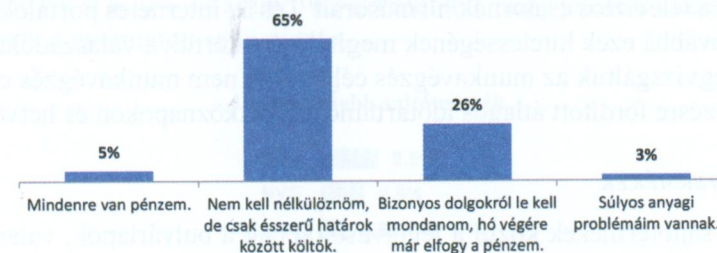

5. diagram:

A minta anyagi helyzet szerinti megoszlása

A szubjektív anyagi helyzetet vizsgáló skálán a megkérdezettek 5%-a választotta magára nézve a leginkább érvényesnek azt a válaszlehetőséget, hogy „mindenre van pénzem”. A válaszadók kétharmada úgy látja, hogy „nem kell nélkülözni, de csak észszerű határok között költök”. Nehezebb helyzetben van a minta negyede, akiknek bizonyos dolgokról le kell mondani, mert hó végére elfogy a pénze. 3%-uk számolt be súlyos anyagi problémákról.

Szubjektív anyagi helyzet

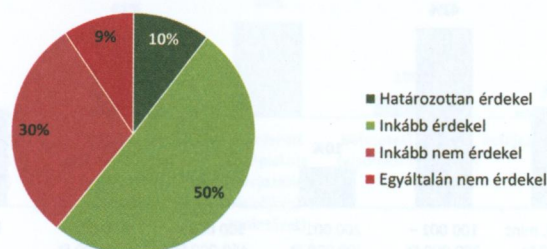
6. diagram:

A minta szubjektív anyagi helyzet szerinti megoszlása

4.2. A TÁRSADALOM AKTUÁLIS KÉRDÉSEI IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS

A válaszadók 60%-a érdeklődik valamilyen szinten a társadalom aktuális kérdései iránt. 10%-uk arról számolt be, hogy határozottan érdekli. 30%-ukat inkább nem érdeklik a társadalom kérdései és közel 10%-uk zárkózik el azoktól szinte teljes mértékben.

Mennyire érdeklődik a társadalom aktuális kérdéseiről?

7. diagram:

A társadalom aktuális kérdéseiről érdeklődés

4.2.1. Információszerzési források és azok hitelessége

A társadalmi problémák iránti érdeklődés esetében fontos kérdés, hogy a megkérdezettek honnan szerzik be a szükséges, számukra releváns információkat.

2010 óta a médiapiacra jelentős átalakulás zajlott, így az olvasottsági, nézettségi, hitelességi adatok összehasonlítása igen nehézkes lenne, hiszen akár hónapról hónapra is változott az elmúlt időszakban egy-egy médium politikai irányultsága.

A főbb információs csatornák feltérképezése során az írott sajtóban a napilapokat és hetilapokat¹⁷⁶, a televíziós csatornák hírműsorait¹⁷⁷ és az internetes portálokat¹⁷⁸ vettük figyelembe, továbbá ezek hitelességének megítélésére kértük a válaszadókat.

Emellett megvizsgáltuk az munkavégzés céljából és nem munkavégzés céljából történő internetezésre fordított átlagos időtartamokat, hétköznapiakon és hétvégéken.

4.2.1.1. SAJTÓTERMÉKEK

A nyomtatott sajtótermékek közül a legolvasottabbak a bulvárlapok, valamint az ingyenesen terjesztett Lokál. A Blikket a válaszadók 21%-a olvassa, ezt követi a Story 13%, a Bors 11% és a Lokál 6%-kal.

A kifejezetten politikai lapok közül a HVG a legnépszerűbb, ezt követi a Magyar Hírlap és a Népszava, mind 5% alatti olvasottsággal.

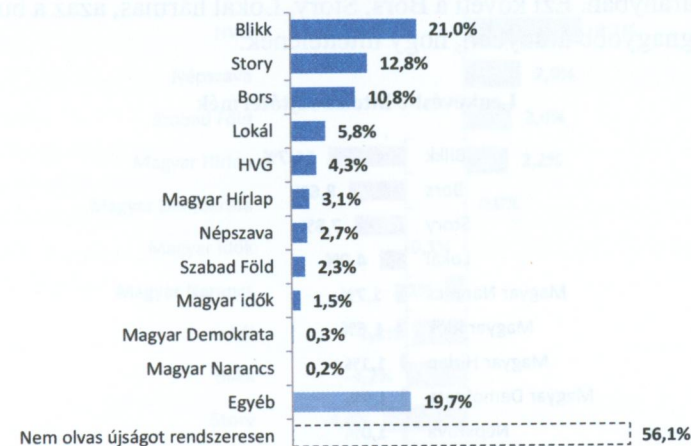
A megkérdezettek 56% számolt be arról, hogy nem olvas nyomtatott sajtóterméket.

176 Lásd K.8.3.

177 Lásd K.9.3.

178 Lásd K.10.3.

Sajtótermékek olvasottsága (több válasz lehetséges)

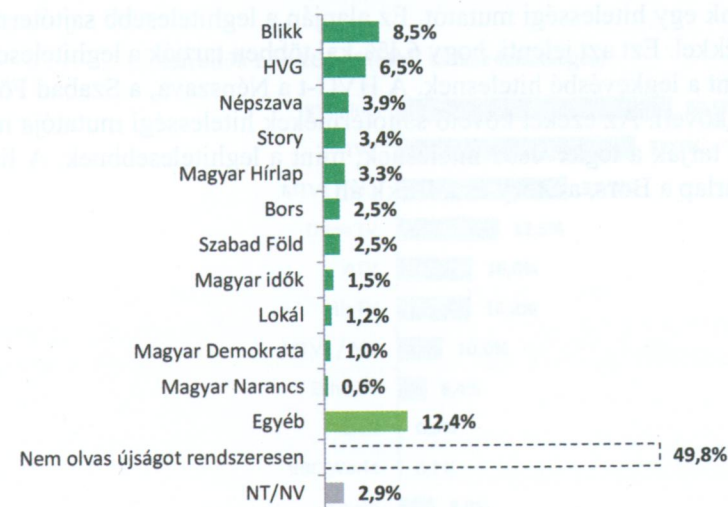

8. diagram:

Sajtótermékek olvasottsága

Leghitelesebbnek a Blikket tartják, majd a HVG, a Népszava és a Story következik. Azonban fontos megjegyezni, hogy még a legnagyobb arányban leghitelesebbnek tartott Blikk sem éri el a 10%-os arányt. Ez azt mutatja, hogy jelentős hitelességi probléma mutatkozik a nyomtatott sajtó piacán.

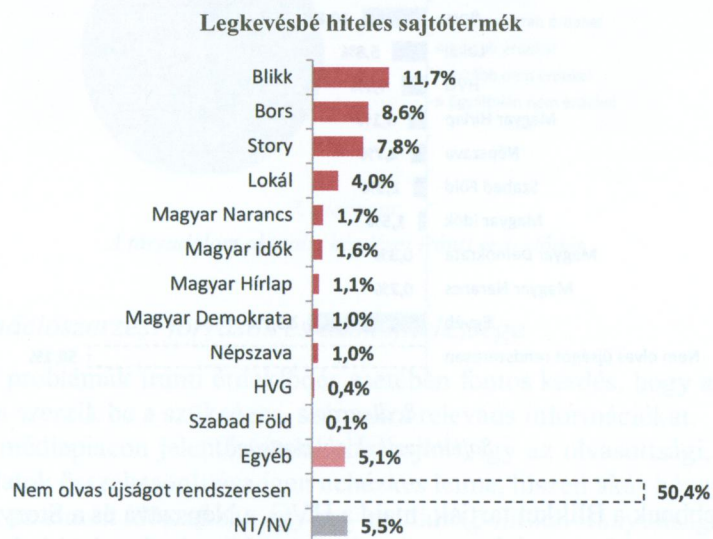
Leghitelesebb sajtótermék

9. diagram:

Leghitelesebb sajtótermék

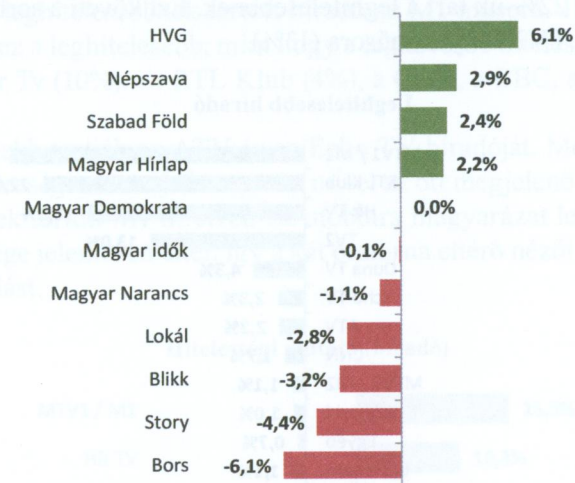
Érdekes, hogy a legkevésbé hitelesnek tartott újságnak ugyancsak a Blikket tartják a legnagyobb arányban. Ezt követi a Bors, Story, Lokál hármas, azaz a bulvárlapokról gondolják a legnagyobb arányban, hogy hiteltelenek.

10. diagram:

Legkevésbé hiteles sajtótermék

A leginkább és legkevésbé hiteles sajtótermékre vonatkozó kérdés válaszai alapján elkészítettünk egy hitelességi mutatót. Ez alapján a leghitelesebb sajtótermék a HVG 6,1%-os értékkel. Ezt azt jelenti, hogy 6,1%-kal többen tartják a leghitelesebb sajtóterméknek, mint a legkevésbé hitelesnek. A HVG-t a Népszava, a Szabad Föld és a Magyar Hírlap követi. Az ezeket követő sajtótermékek hitelességi mutatója már negatív, azaz többen tartják a legkevésbé hitelesnek, mint a leghitelesebbnek. A lista végén a három bulvárlap a Bors, a Story és a Blikk áll.

Hitelességi mutató (sajtótermékek)

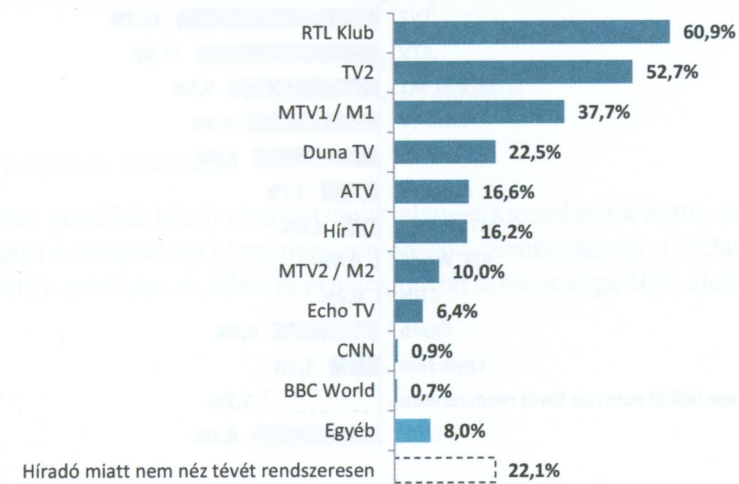
11. diagram:

Hitelességi mutató (sajtótermékek)

4.2.1.2. HÍRADÓK

A legnézettebb híradó a RTL Klub hírműsora, ezt 61% nézi. Ezt követi a TV2 Tények című műsora 53%-kal. A közszolgálati adó hírműsorait 38% nézi. A Duna tévé hasonló száma 23%. ATV híradóját a válaszadók 17% kíséri figyelemmel.

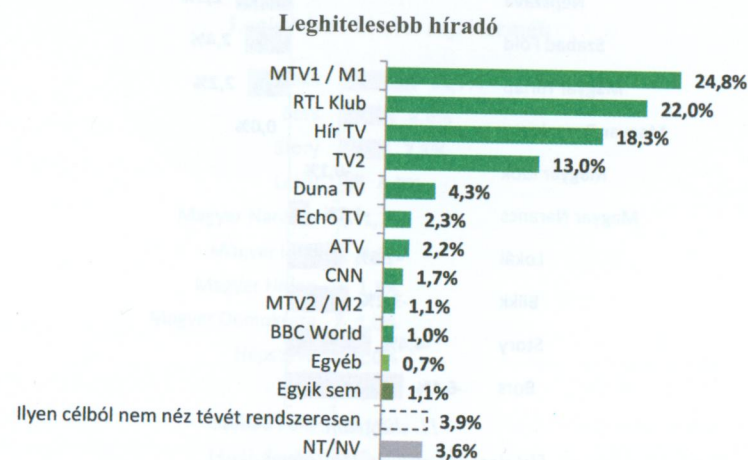
Valamivel több, mint a válaszadók ötöde (22%) a híradó miatt nem néz tévét rendszeresen.

Híradók nézettsége (több válasz lehetséges)

12. diagram:

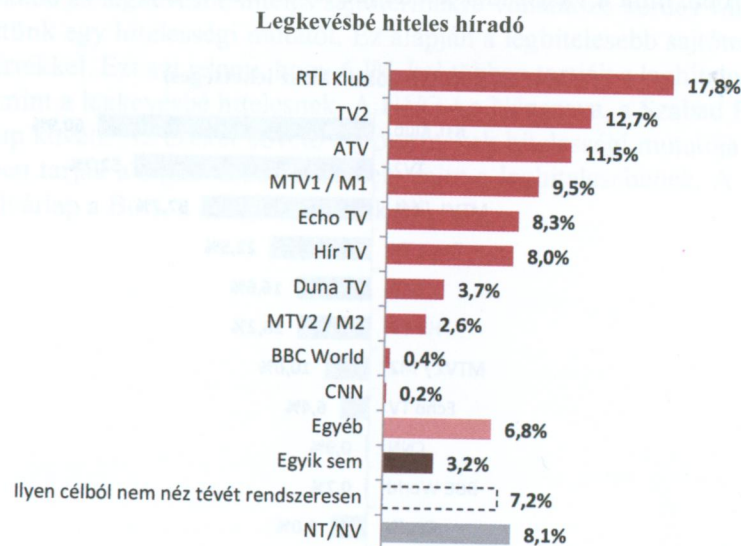
Híradók nézettsége

Leghitelesebbnek a válaszadók negyede az M1 híradóját tartja. Ezt követi az RTL Klub híradója, amit 22%-uk tart a leghitelesebbnek. Ezt követi a sorban a Hír TV híradója (18%), majd a TV2 Tények műsora (13%).

13. diagram:
Leghitelesebb híradó

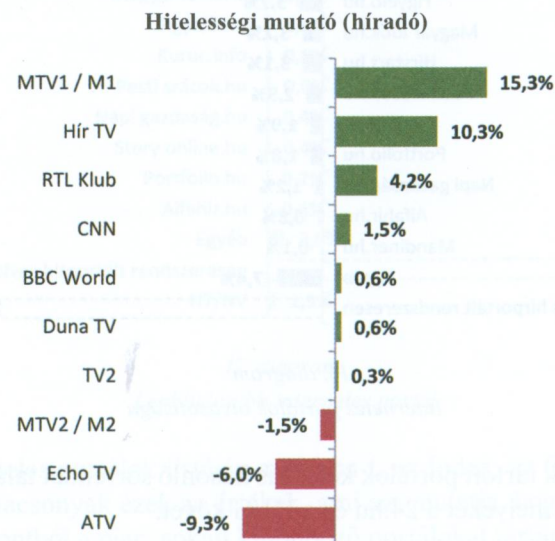
A legkevésbé hitelesnek tartott híradó, az RTL Klub műsora, aztán a TV2, az ATV és az M1 híradója.

14. diagram:
Legkevésbé hiteles híradó

Az újságokhoz hasonlóan, a híradók esetében is létrehoztunk egy hitelességi mutatót. Ez alapján a leghitelesebbnek tartott híradó az M1 műsora. 15%-kal többen gondolják azt, hogy ez a leghitelesebb, mint hogy a legkevésbé hiteles. Pozitív a hitelességi mutatója a Hír Tv (10%), az RTL Klub (4%), a CNN, a BBC, a Duna Tv és a TV2 hírműsorainak.

A leghiteltlenebb tartják az ATV és az Echo TV híradóját. Meglepő, hogy az M2 híradójának hitelességi mutatója is negatív, mivel az ott megjelenő hírek megegyeznek a leghitelesebbnek tartott M1 híreivel. Ez utóbbira magyarázat lehet, hogy a két csatorna célközönsége jelentősen eltér, így a két csatorna eltérő nézői másképp ítélik meg ugyanazt a híradást.

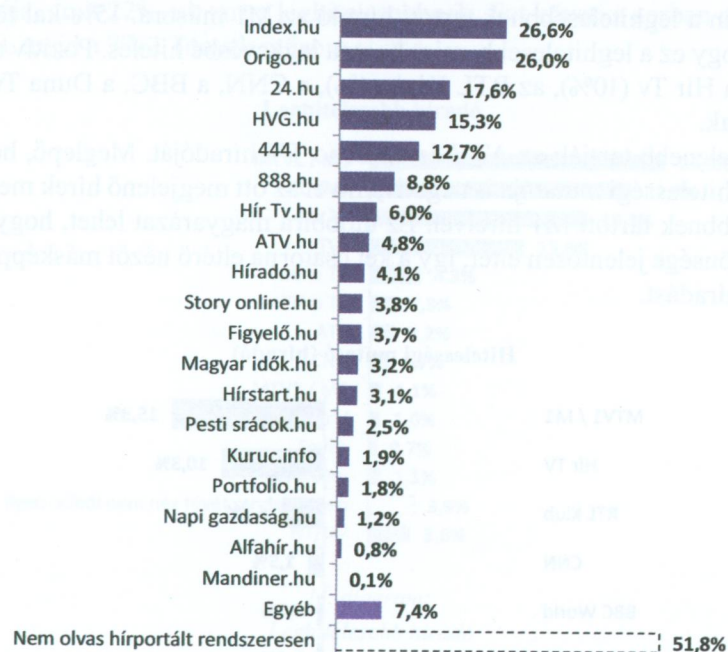

15. diagram:
Hitelességi mutató (híradók)

4.2.1.3. INTERNETES PORTÁLOK

Az internetes portálok közül olvasottságuk alapján kiemelkedik kettő, az Index és az Origo. Ezeket a társadalom közel negyede olvassa. Ezeket követi a 24.hu, a HVG online kiadása és a 444.hu. A többi internetes portál olvasottsága 10% alatti.

Internetes portálok olvasottsága (több válasz lehetséges)

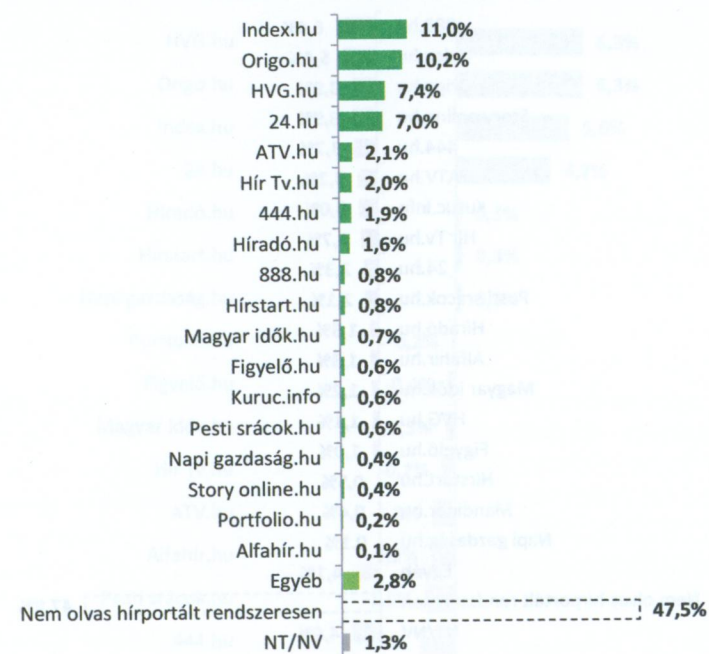

16. diagram:

Internetes portálok olvasottsága

A leghitelesebbnek tartott portálok között is hasonló sorrendet találunk: az Index, az Origo kiemelkedik, melyeket a 24.hu és a HVG követ.

Leghitelesebb internetes portálok

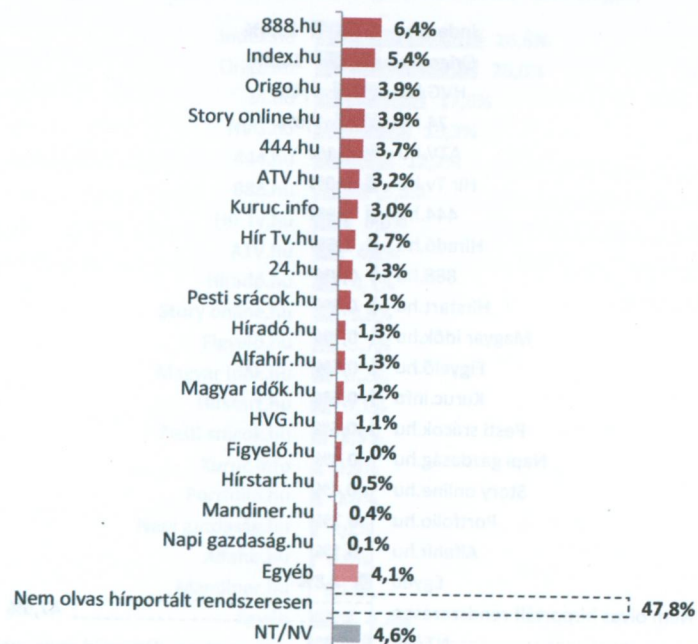

17. diagram:

Leghitelesebb internetes portál

A legkevésbé hiteles portálok listáján a 888.hu-t, az Index, az Origo és a Story online követi. Igen alacsonyok ezek az értékek, ami azt mutatja, hogy nagyon szegmen-tált ebből a szempontból a piac, sokan különböző portálokat tartanak hiteltelennek.

Legkevésbé hiteles internetes portálok

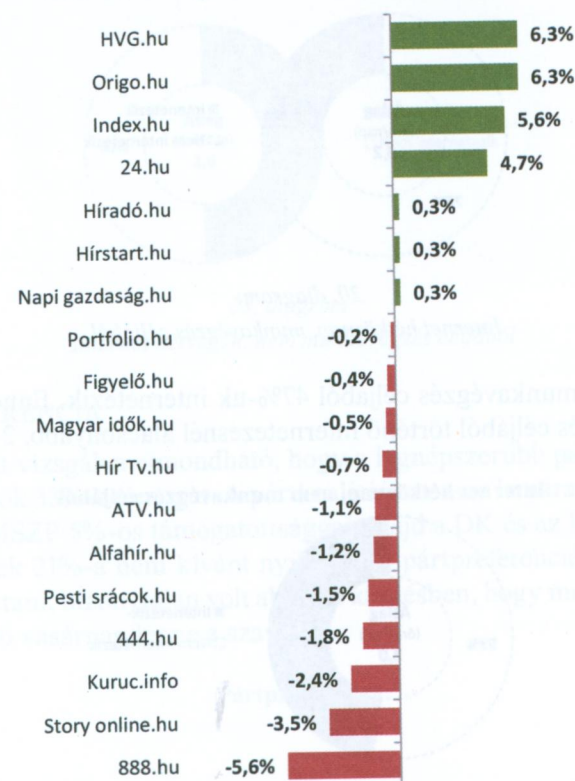
18. diagram:

Legkevésbé hiteles internetes portál

A hitelességi képet ebben az esetben is igyekeztünk pontosítani a hitelességi mutató kialakításával. Ebben is a legolvasottabb portálok állnak az élen: HVG, Origo, Index, 24.hu. Szinte csak ezeknek az oldalaknak pozitív a mutatója.

A legkevésbé hiteleseknek tartott portálok: a 888.hu, Story online és a kuruc.info.

Hitelességi mutató (internetes portál)

19. diagram:

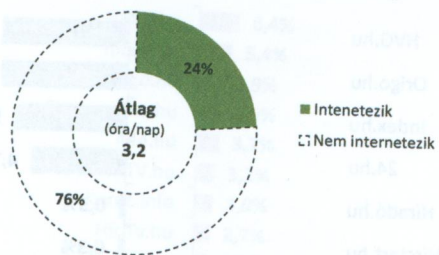
Hitelességi mutató (internetes portál)

4.2.1.4. INTERNETHASZNÁLAT

Ahogy láttuk, az internetes portálok is fontos szerepet töltenek be a tájékozódásban. Így fontos megismerni, hogy mennyi időt szánnak a megkérdezettek internetezésre. Itt megkülönböztettük a munkavégzés és nem munkavégzés céljából, valamint a hét-köznapi és hétvégén történő internethasználatot.

Hétköznap, munkavégzés céljából a válaszadók 24%-a internetezik, ők átlagosan egy nap 3,2 órát töltenek ilyen céllal a képernyő előtt.

Internet hétköznap, munkavégzés céljából

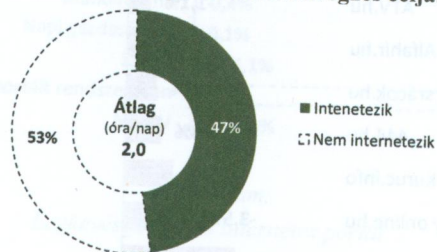

20. diagram:

Internet hétköznap, munkavégzés céljából

Hétköznap, nem munkavégzés céljából 47%-uk internetezik. Ennek átlagos időtartama a munkavégzés céljából történő internetezésnél alacsonyabb, 2 óra/nap.

Internet hétköznap, nem munkavégzés céljából

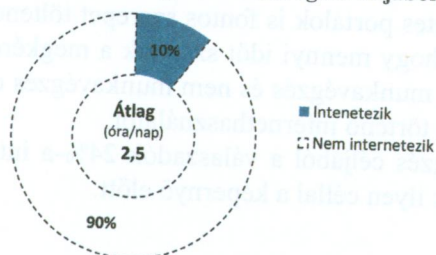

21. diagram:

Internet hétköznap, nem munkavégzés céljából

Hétvégén munkavégzés céljából 10%-uk használja az internetet, átlagosan 2,5 órát.

Internet hétvégén, munkavégzés céljából

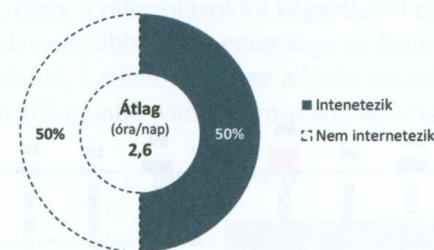

22. diagram:

Internet hétvégén, munkavégzés céljából

Nem munkavégzés céljából a hétvégéken a válaszadók fele időzik a világhálón 2,6 órát naponta.

Internet hétvégén, nem munkavégzés céljából

23. diagram:

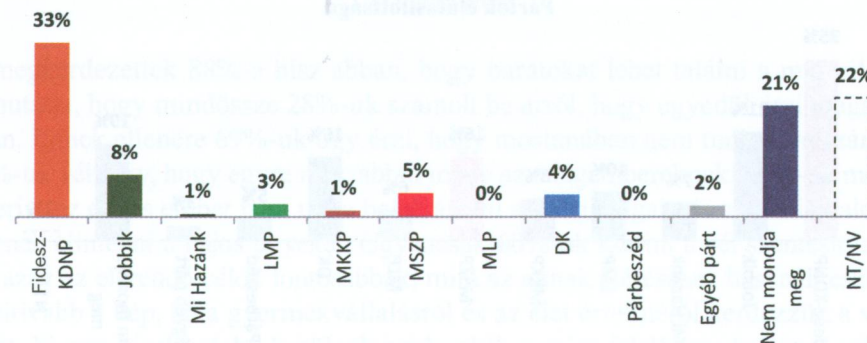
Internet hétvégén, nem munkavégzés céljából

4.3. PÁRTPREFERENCIA

A pártpreferenciát vizsgálva elmondható, hogy a legnépszerűbb párt a Fidesz-KDNP, melyet a válaszadók 33%-a támogat. A pártkoalíciót messze lemaradva követi a Jobbik 8%-os, majd az MSZP 5%-os támogatottsággal, majd a DK és az LMP következnek.

A megkérdezettek 21%-a nem kívánt nyilatkozni pártpreferenciájáról, míg 22%-uk nem tudott választani, bizonytalan volt abban a kérdésben, hogy melyik pártra szavazna, ha a következő vasárnap lenne a szavazás.

Pártpreferencia

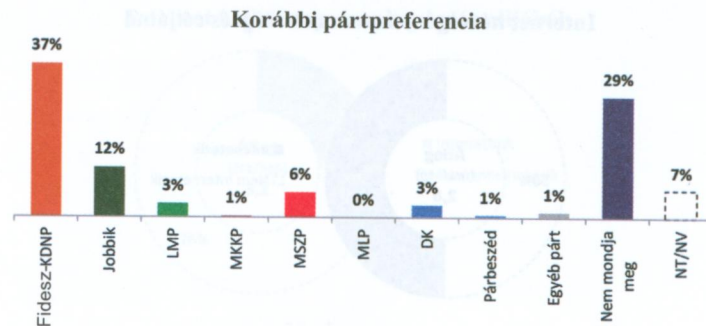

24. diagram:

Pártpreferencia

Legutóbbi választáson a megkérdezettek 37%-a támogatta a Fidesz-KDNP listáját, 12%-uk a Jobbikot, az MSZP-t 6%-uk, az LMP-t és DK-t pedig 3-3%-uk.

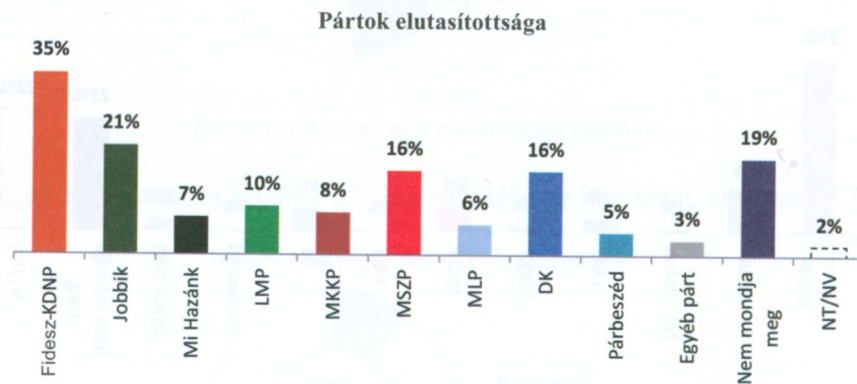
A mintában szereplők 29%-a nem kívánt nyilatkozni arról, hogy kire szavazott korábban, míg 7% nem tudta azt megmondani.

25. diagram:
Korábbi pártpreferencia

A pártok esetében a támogatottság mellett egy igen érdekes mutatószám azok elutasítottsága. Jelenleg a legelutasítottabb párt a Fidesz-KDNP, a válaszadók 35%-a biztosan nem szavazna az egyébként legnépszerűbb pártra. Azaz elmondható, hogy ma Magyarországon a Fidesz-KDNP a legmegosztottabb párt. Őket a Jobbik, az MSZP és a DK követi, közel 20%-os elutasítottsággal. A többi párt elutasítottsága nem haladja meg a 10%-os arányt.

20% azoknak az aránya, akik nem közölték, hogy melyik pártra nem szavaznának semmiképpen sem.

26. diagram:
Pártok elutasítottsága

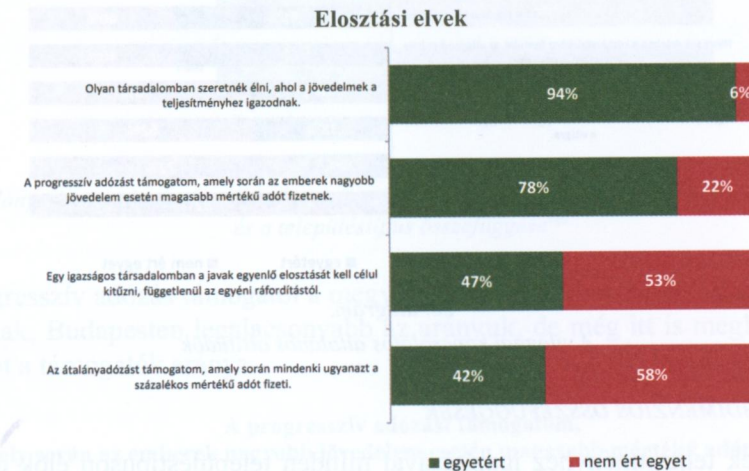
4.4. EGYÉN ÉS TÁRSADALOM

4.4.1. Elosztás, életkilátások

4.4.1.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

A teljesítményhez igazodó jövedelmek elvárása a magyar társadalom 94%-át jellemzi. Emellett társadalmunk 78%-a gondolja úgy, hogy a megszerzett magasabb jövedelem magasabb adóterhet is jelentsen. Azaz a progresszív adózást támogatják az ezzel egyet-

értők. Megosztott a társadalom abban a kérdésben, hogy a javak egyenlő elosztása igazságos-e. 47% támogatja, hogy a ráfordításoktól függetlenül egyenlő arányban legyenek elosztva a javak. Ennél alacsonyabb a támogatottsága az átalányadózásnak, ahol azonos adókulccsal adózik mindenki. Látható, hogy az adózás módját érintő kérdésekben nem egyértelmű a társadalom álláspontja, van, aki mindkét adózási formát támogatja.

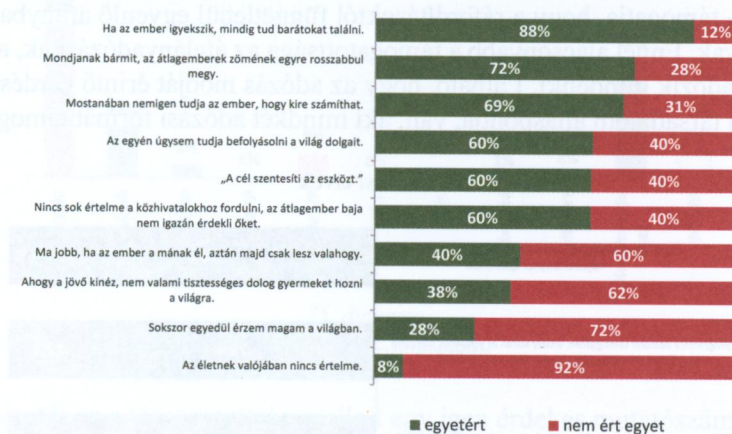
27. diagram:
Elosztási elvek

A megkérdezettek 88%-a hisz abban, hogy barátokat lehet találni a mai világban. Ezt mutatja, hogy mindössze 28%-uk számolt be arról, hogy egyedül érzi magát a világban. Ennek ellenére 69%-uk úgy érzi, hogy mostanában nem tudja kire számíthat.

72%-uk véli úgy, hogy egyre rosszabbul megy az átlagembereknek. 60%-uk meglátása szerint az egyes ember nem tudja befolyásolni a világ dolgait, és a közhivatalok sem segítenek elintézni a bajos ügyeket. Ugyancsak 60%-uk szerint a cél szentesíti az eszközt, azaz az elérendő célok fontosabbak, mint az annak eléréséhez használt eszközök.

Pozitívabb a kép, ha a gyermekvállalásról és az élet értelméről kérdezzük a válaszadókat, hiszen kisebbségbe kerülnek azok, akik szerint felelőtlenség a mai világban gyermeket vállalni és, hogy az életnek nincs értelme.

A világgal kapcsolatos általános attitűdök

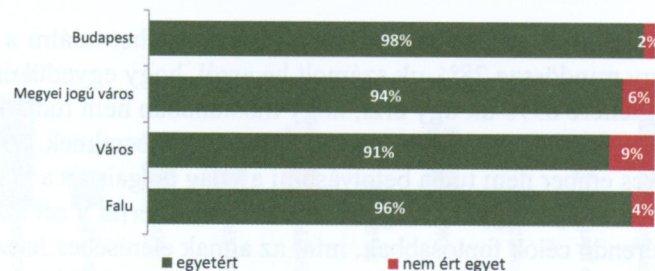
28. diagram:

A világgal kapcsolatos általános attitűdök

4.4.1.2. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

A jövedelmek teljesítményhez igazításával minden településtípuson élők egyetértene, valamivel alacsonyabb az egyetértők aránya a városokban élők körében.

Olyan társadalomban szeretnék élni, ahol a jövedelmek a teljesítményhez igazodnak

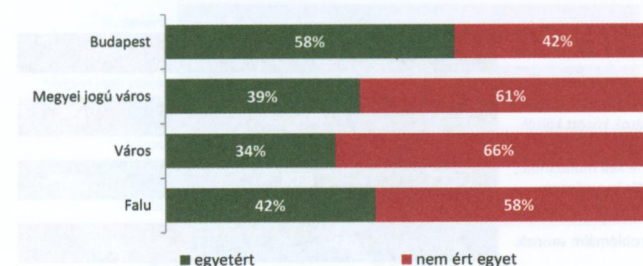
29. diagram:

Olyan társadalomban szeretnék élni, ahol a jövedelmek a teljesítményhez igazodnak és a településtípus összefüggése¹⁷⁹

Az átalányadózással a Budapesten és a legkisebb településen élők értenek a legnagyobb arányban egyet. Fontos megjegyezni, hogy Budapesten többségbe kerülnek (58%) azok, akik támogatják ezt az adózási formát.

¹⁷⁹ $\chi^2 = 0,102$ $p = 0,015$

Az átalányadózást támogatom, amely során mindenki ugyanazt a százalékos mértékű adót fizeti

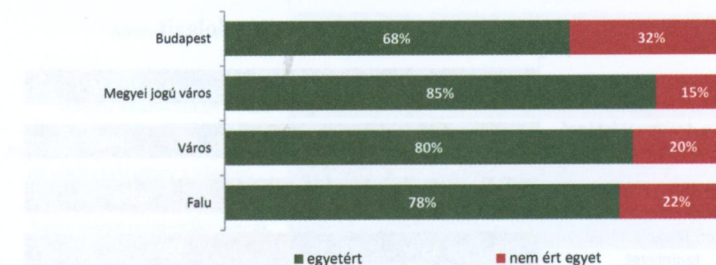

30. diagram:

Az átalányadózást támogatom, amely során mindenki ugyanazt a százalékos mértékű adót fizeti és a településtípus összefüggése¹⁸⁰

A progresszív adózás támogatói a megyei jogú városokban és városokban felülreprezentáltak, Budapesten legalacsonyabb az arányuk, de még itt is meghaladja a kétharmadot a támogatók aránya.

A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek

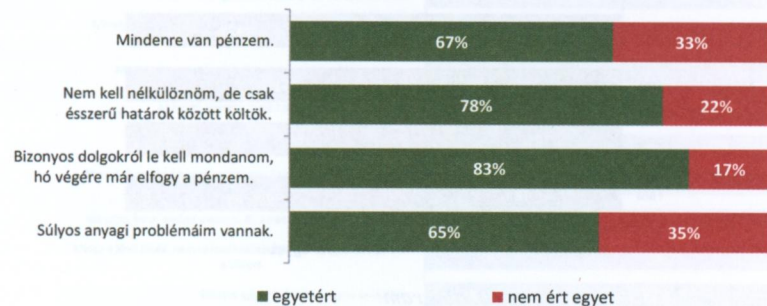
31. diagram:

A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek és a településtípus összefüggése¹⁸¹

A progresszív adózást a két szélső anyagi helyzetben lévő társadalmi csoport támogatja legkevésbé. Ez a legfelső kategóriába tartozók esetén érthető, a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkezők esetében inkább a pártpreferenciájuk magyarázhatja (ebben a társadalmi csoportban a Fidesz támogatottsága a legmagasabb, mely párt az átalányadózást támogatja).

¹⁸⁰ $\chi^2 = 0,165$ $p = 0,000$ ¹⁸¹ $\chi^2 = 0,131$ $p = 0,001$

**A progresszív adózást támogatom,
amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek**

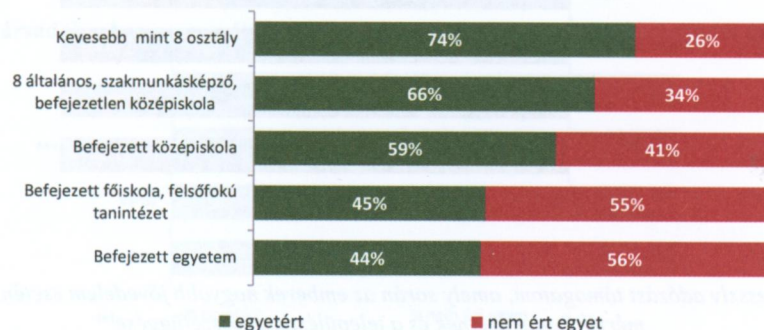

32. diagram:

A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁸²

Az egyén világ dolgaira gyakorolt hatását az iskolai végzettség növekedésével egyre nagyobb arányban érzik valónak a válaszadók. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek között találjuk legnagyobb arányban azokat, akik szerint az egyén nem tudja befolyásolni a világ dolgait.

Az egyén ügysem tudja befolyásolni a világ dolgait

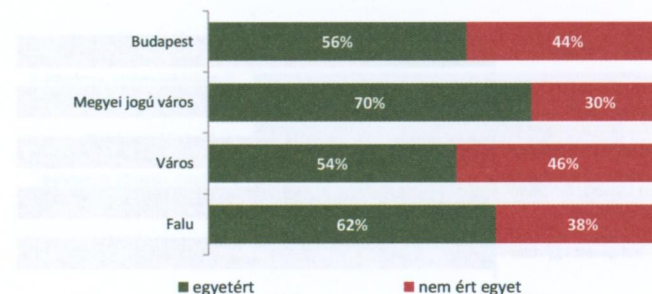
33. diagram:

Az egyén ügysem tudja befolyásolni a világ dolgait és az iskolai végzettség összefüggése¹⁸³

Az egyén világot befolyásoló képességeit illetően a legpesszimistábbak a megyei jogú városokban és a falvakban élők.

182 $\chi^2 = 0,105$ $p = 0,012$ 183 $\chi^2 = 0,147$ $p = 0,000$

Az egyén ügysem tudja befolyásolni a világ dolgait

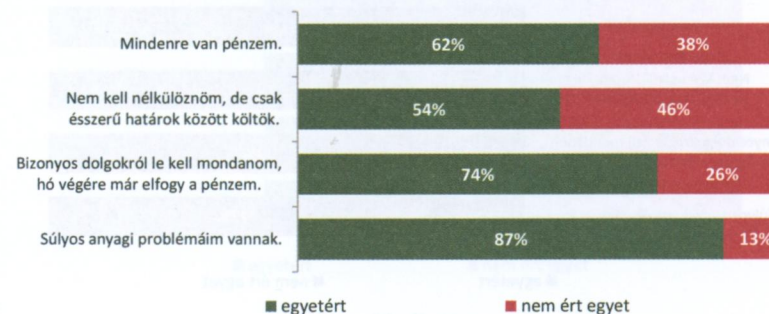

34. diagram:

Az egyén ügysem tudja befolyásolni a világ dolgait és a településtípus összefüggése¹⁸⁴

A jövedelmi helyzet is erősen hat annak megítélésére, hogy az egyén hogyan gondol arra, hogy tudja-e befolyásolni a világ dolgait. Az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők kevésbé hisznek ebben, sőt a legrosszabb helyzetben lévők 87%-a nem hisz abban, hogy képes erre.

Az egyén ügysem tudja befolyásolni a világ dolgait

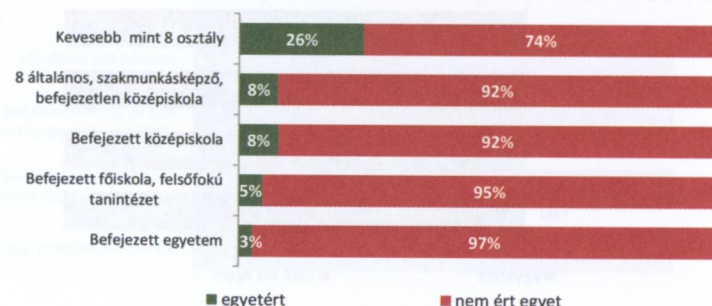
35. diagram:

Az egyén ügysem tudja befolyásolni a világ dolgait és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁸⁵

A nagy többség értelmesebbnek látja az életet, a legalacsonyabb iskolai végzettségűek negyede azonban arról számolt be, hogy értelmetlennek érzi azt.

184 $\chi^2 = 0,124$ $p = 0,001$ 185 $\chi^2 = 0,202$ $p = 0,000$

Az életnek valójában nincs értelme

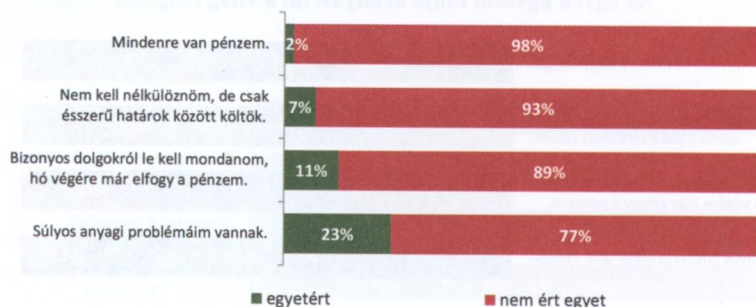

36. diagram:

Az életnek valójában nincs értelme és az iskolai végzettség összefüggése¹⁸⁶

A súlyos anyagi problémák is megkérdőjelezik a pozitív életfelfogást, az ilyen körülmények között élők 23%-a szerint nincs az életnek értelme. Ez az arány a legjobb anyagi helyzetben lévők körében mindössze 2%.

Az életnek valójában nincs értelme

37. diagram:

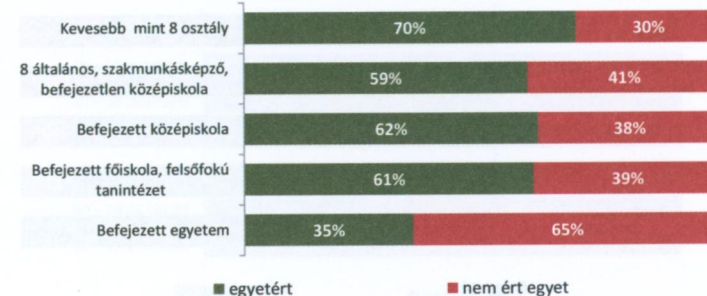
Az életnek valójában nincs értelme és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁸⁷

A „cél szentesíti az eszközt” állítás megítélésében a legnagyobb törés a felsőfokú végzettségűek körében látható. Körükben mindössze minden harmadik válaszadó értett ezzel egyet, míg a más iskolai végzettségű csoportban ennek aránya 60% feletti.

¹⁸⁶ $\chi^2 = 0,112$ $p = 0,014$

¹⁸⁷ $\chi^2 = 0,132$ $p = 0,001$

„A cél szentesíti az eszközt”

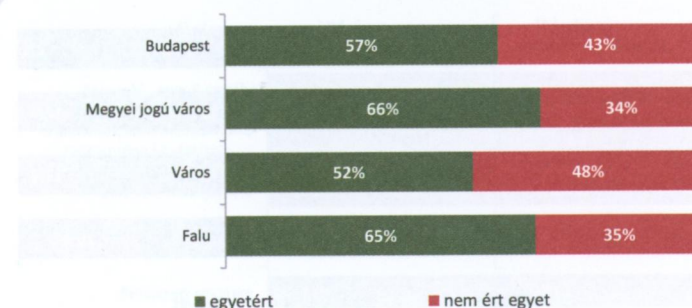

38. diagram:

„A cél szentesíti az eszközt” és az iskolai végzettség összefüggése¹⁸⁸

E kérdés megítélésében a településtípusok szerint is jelentős eltérések mutatkoznak. A Budapesten és városokban élők között alacsonyabb az egyetértők aránya, míg a megyei jogú városokban és falvakban élők között magasabb.

„A cél szentesíti az eszközt”

39. diagram:

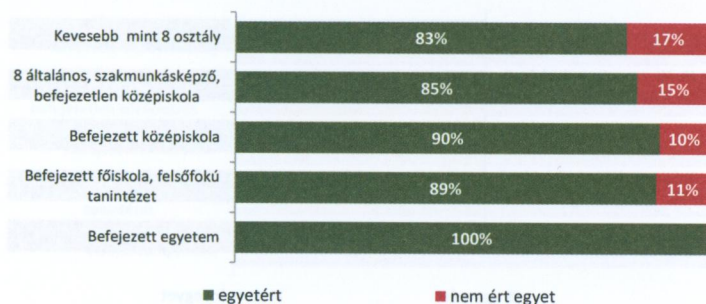
„A cél szentesíti az eszközt” és a településtípus összefüggése¹⁸⁹

A barátok megtalálása a magasabb iskolai végzettségűek körében nem jelent problémát, azonban minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége, annál nagyobb arányban számoltak be ennek nehézségéről.

¹⁸⁸ $\chi^2 = 0,101$ $p = 0,044$

¹⁸⁹ $\chi^2 = 0,123$ $p = 0,002$

Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni

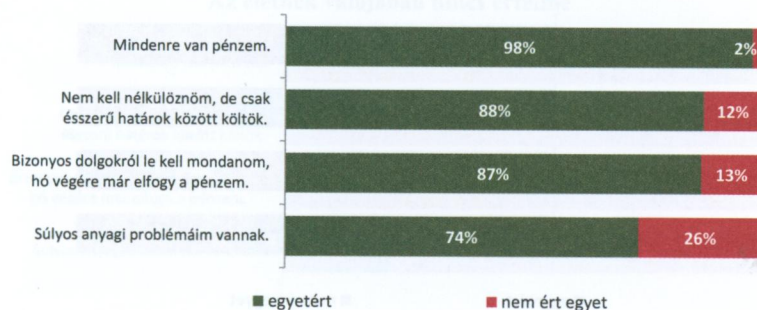

40. diagram:

Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni és az iskolai végzettség összefüggése¹⁹⁰

Az anyagi deprimáltság a barátok, kapcsolatok alakítására is negatív hatással van. Minél rosszabb anyagi helyzetben van valaki, annál nagyobb arányban vannak körükben azok, akik nehezen találnak barátot.

Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni

41. diagram:

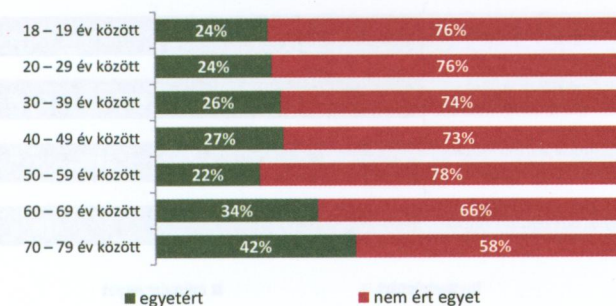
Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁹¹

A magányosság érzése 60 év felett kezd jellemzőbb lenni, ez az életkorból, a házastárs, illetve a kortárs barátok, ismerősök elvesztéséből adódhat. Az ennél fiatalabb korosztályokban minden negyedik válaszadó számolt be magányosságról, úgy tűnik 60 év alatt ez korosztályoktól független arányt mutat.

¹⁹⁰ $\chi^2 = 0,100$ $p = 0,040$

¹⁹¹ $\chi^2 = 0,103$ $p = 0,014$

Sokszor egyedül érzem magam a világban

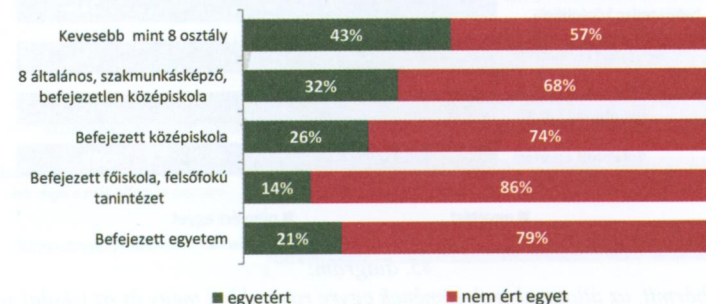

42. diagram:

Sokszor egyedül érzem magam a világban és a kor összefüggése¹⁹²

Az egyedüllét érzése a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében a legnagyobb arányú (43%). Ez összefügghet a kor előrehaladtával, mivel a legidősebbek iskolai végzettsége alacsonyabb. Az iskolai végzettség növekedésével a magukat magányosnak érzők aránya csökken.

Sokszor egyedül érzem magam a világban

43. diagram:

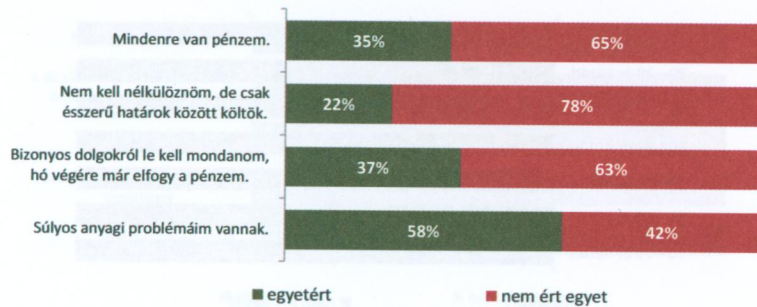
Sokszor egyedül érzem magam a világban és az iskolai végzettség összefüggése¹⁹³

Érdekes, hogy legjobb anyagi helyzetben lévők mintegy harmada is magányosnak érzi magát a világban. Ennél csak a súlyos anyagi problémákkal küzdők körében magasabb ennek az aránya, igaz itt már többségbe (58%) kerülnek a magányosságtól szenvedők.

¹⁹² $\chi^2 = 0,132$ $p = 0,008$

¹⁹³ $\chi^2 = 0,134$ $p = 0,001$

Sokszor egyedül érzem magam a világban

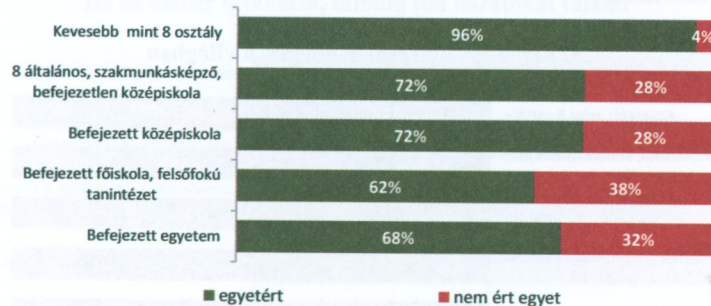

44. diagram:

Sokszor egyedül érzem magam a világban és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁹⁴

A többség úgy véli, hogy az átlagembernek egyre rosszabbul megy. Ez a vélekedés a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között található meg a legnagyobb arányban (96%).

Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy

45. diagram:

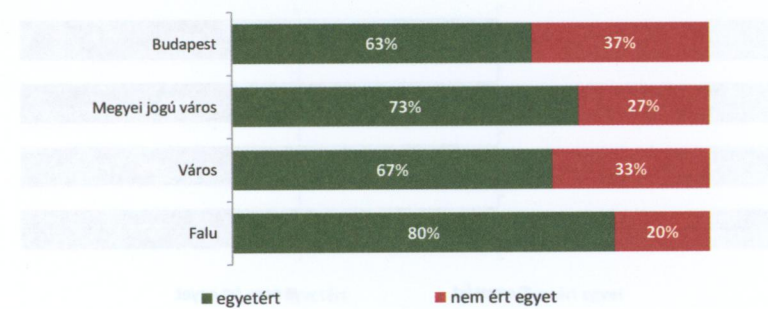
Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy és az iskolai végzettség összefüggése¹⁹⁵

Az egyre nehezebb megélhetést nagyobb arányban érzik a falvakban és a megyei jogú városokban élők, ezekben a csoportokban 70% feletti ezek aránya.

194 $\chi^2 = 0,189$ $p = 0,000$

195 $\chi^2 = 0,108$ $p = 0,021$

Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy

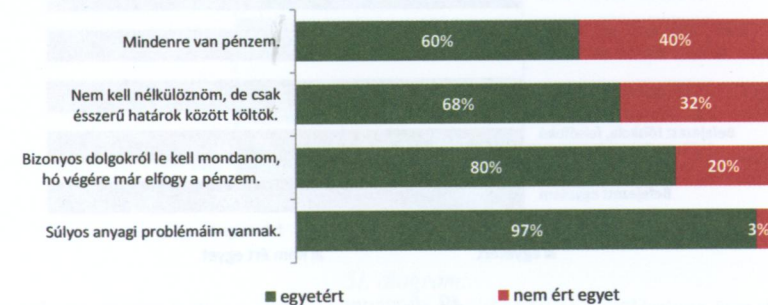

46. diagram:

Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy és a településtípus összefüggése¹⁹⁶

Ahogy arra számítani lehet, a rosszabb anyagi helyzetben élők nagyobb arányban ítélik meg úgy, hogy az átlagembereknek egyre rosszabbul megy. Körükben szinte minden megkérdezett így gondolja, míg a legjobb anyagi helyzetben élők közel kétharmada látja így.

Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy

47. diagram:

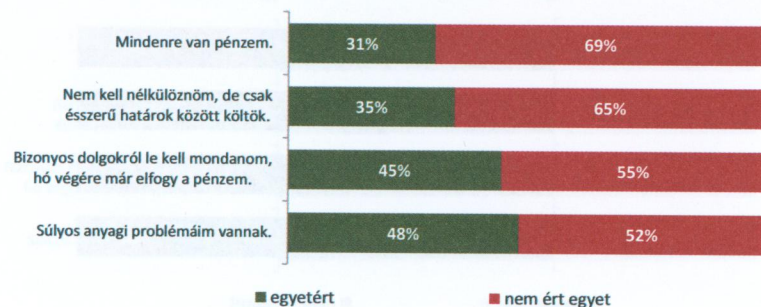
Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁹⁷

Az anyagi helyzet a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdöt is befolyásolja. A súlyos anyagi problémákkal küzdők közel fel érzik úgy, hogy felelőtlenség gyermeket vállalni a jövő bizonytalansága miatt. Akiknek mindenre van pénze, még azoknak a harmada is felelőtlenségnek tartja a gyermekvállalást.

196 $\chi^2 = 0,145$ $p = 0,000$

197 $\chi^2 = 0,161$ $p = 0,000$

Ahogy a jövő kinéz, nem valami tisztességes dolog gyermekeket hozni a világra

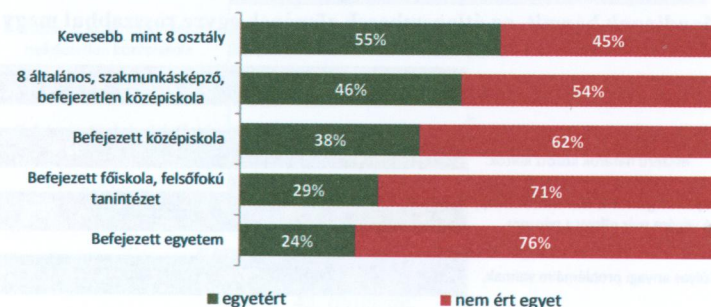

48. diagram:

Ahogy a jövő kinéz, nem valami tisztességes dolog gyermekeket hozni a világra és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése¹⁹⁸

A legalacsonyabb iskolai végzettségűek 55%-a gondolja úgy, hogy jobb a mának élni, aztán csak lesz valahogy. A befejezett egyetemi végzettségűek 24%-a vallja ezt, tehát az iskolai végzettség növekedésével egyre jellemzőbb a megfontoltság.

Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy

49. diagram:

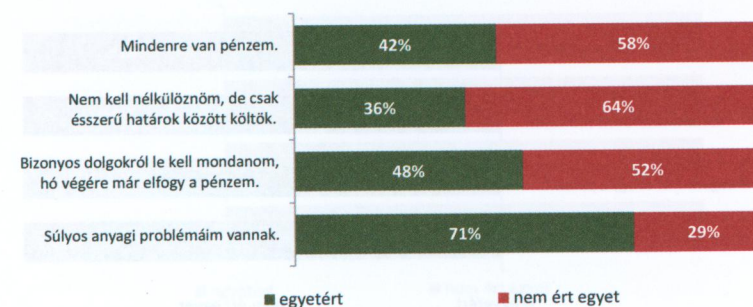
Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy és az iskolai végzettség összefüggése¹⁹⁹

Az anyagi helyzetet vizsgálva is hasonló mondható el, a jobb anyagi helyzetben lévők nagyobb arányban tekintenek a jövőbe is, míg a súlyos anyagi helyzetben élők napról napra élnek, ez a megszokott a hétköznapiakban számukra.

¹⁹⁸ $\chi^2 = 0,102$ $p = 0,016$

¹⁹⁹ $\chi^2 = 0,135$ $p = 0,001$

Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy

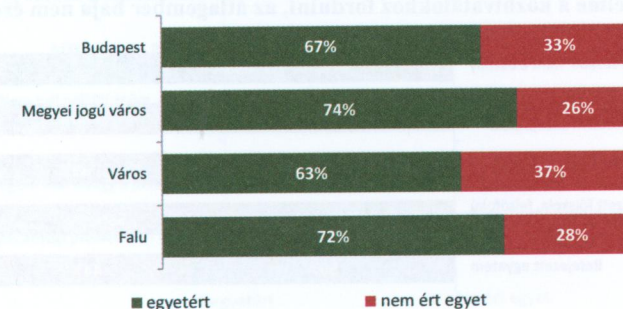

50. diagram:

Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁰⁰

A bizalomvesztés jellemzőbb a megyei jogú városokban és a falvakban, míg a budapestiek és a városokban élők között ennek aránya alacsonyabb.

Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat

51. diagram:

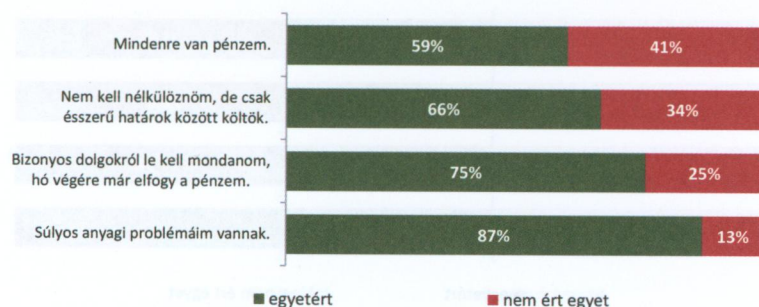
Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat és a településtípus összefüggése²⁰¹

A súlyos anyagi problémák között élők 87%-a arról számol be, hogy nem tudja kire számíthat. Ez az arány a legjobb jövedelmi helyzetben élők között 59%, és a jövedelmi helyzet javulásával egyre csökken.

²⁰⁰ $\chi^2 = 0,155$ $p = 0,000$

²⁰¹ $\chi^2 = 0,099$ $p = 0,021$

Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat

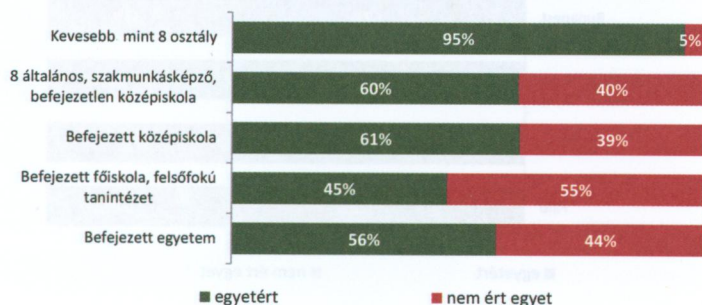

52. diagram:

Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁰²

Az alacsony iskolai végzettségűek szinte teljesen elvesztették a hitüket a közhivatalokban, igaz, mindössze a főiskolai végzettségűek körében kerülnek többségbe, akik szerint érdemes a közhivatalokhoz fordulni.

Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket

53. diagram:

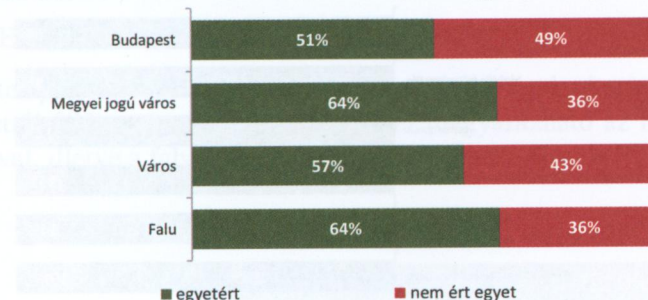
Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket és az iskolai végzettség összefüggése²⁰³

A közhivatalokba vetett bizalom alacsonyabb a megyei jogú városokban és a falvakban, itt a válaszadók közel kétharmada nem látja értelmét az ügyeivel a hivatalokhoz fordulni.

202 $\chi^2=0,122$ $p=0,002$

203 $\chi^2=0,144$ $p=0,000$

Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket

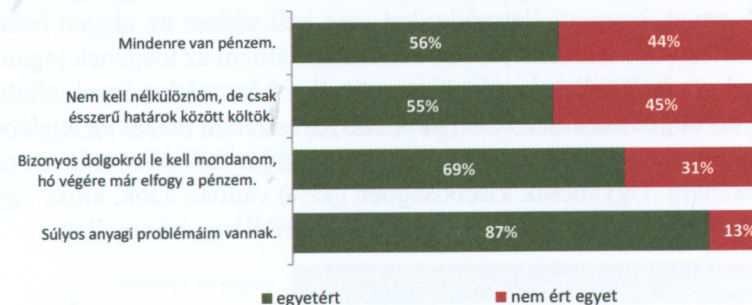

54. diagram:

Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket és a településtípus összefüggése²⁰⁴

Az anyagi problémák is csökkentik a közhivatalokba vetett bizalmat. A legrosszabb helyzetben lévők 87%-a szerint nem érdemes ezekhez az intézményekhez fordulni. Ez az arány a legjobb helyzetben lévők körében 55-56%-os.

Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket

55. diagram:

Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁰⁵

4.4.2. Társadalmi problémák, globalizáció

4.4.2.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

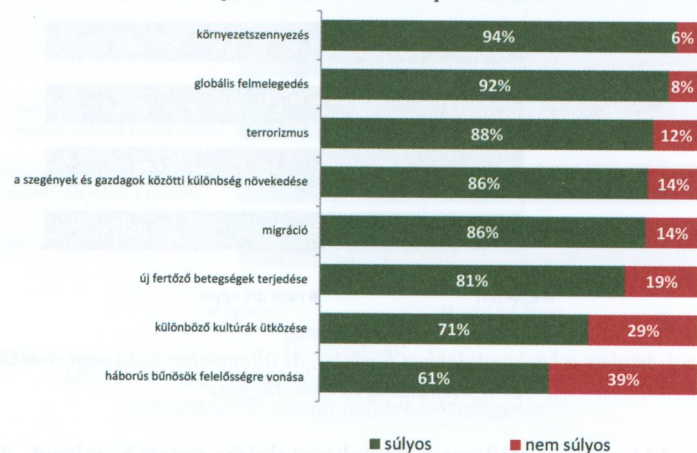
Milyen problémák foglalkoztatják a magyar társadalmat? Erre kapunk választ a következő kérdéskörben vizsgált válaszok alapján.

A környezetszennyezés szerepel az első helyen: ezt 94%-a választotta a válaszadóknak. 92%-uk szerint a globális felmelegedés jelent problémát, azt követi a terrorizmus, a szegények és gazdagok közötti különbségek, a migráció és az új fertőző betegségek. Ezek említettsége 80% feletti. A különböző kultúrák ütközését 71%-uk, a háborús bűnösök felelősségre vonását 61%-uk tartotta fontosnak.

204 $\chi^2=0,105$ $p=0,011$

205 $\chi^2=0,165$ $p=0,000$

Környezeti és társadalmi problémák

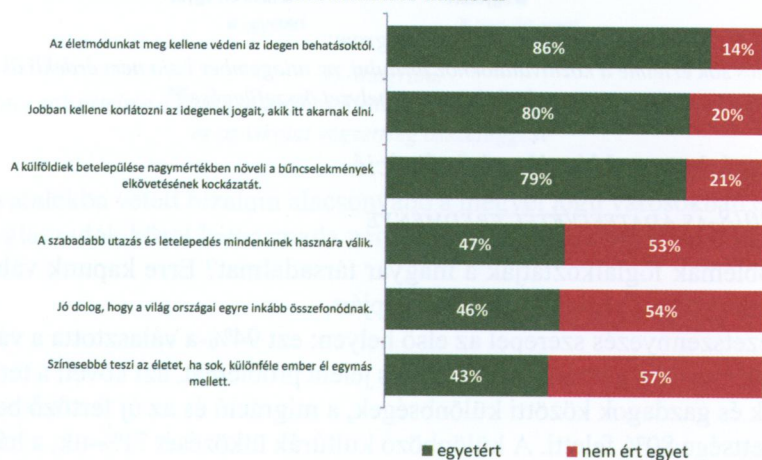

56. diagram:

Környezeti és társadalmi problémák

A migrációval, globalizációval kapcsolatos állítások közül a legnagyobb arányban azzal értenek egyet, hogy az életmódunkat meg kell védeni az idegen behatásoktól. A megkérdezettek 80%-a szerint jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, és 79%-uk szerint pedig a külföldiek betelepülése növeli a bűncselekmények elkövetésének kockázatát. Többségbe kerülnek azok, akik szerint a szabad utazás és letelepedés nem válik mindenki hasznára. A nemzetközi együttműködés fejlődése 46%-uk szerint válik a világ hasznára. Ugyancsak kisebbségben (43%) vannak azok, akik, úgy gondolják, hogy színesebbé teszi az életet, ha sokféle ember él egymás mellett.

Globalizációs hatások

57. diagram:

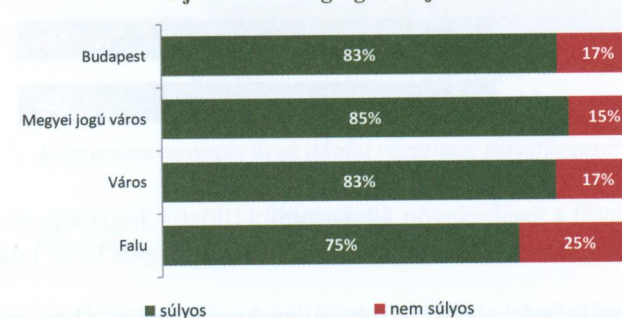
Globalizációs hatások

4.4.2. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

KÖRNYEZETI ÉS TÁRSADALMI PROBLÉMÁK

A nagyobb településen élők félnek az új fertőző betegségek elterjedésétől, míg a falvakban az ettől félők aránya alacsonyabb, ami magyarázható az információáramlás sajátosságaival, illetve a falvakban élők magasabb életkorával is.

Új fertőző betegségek terjedése

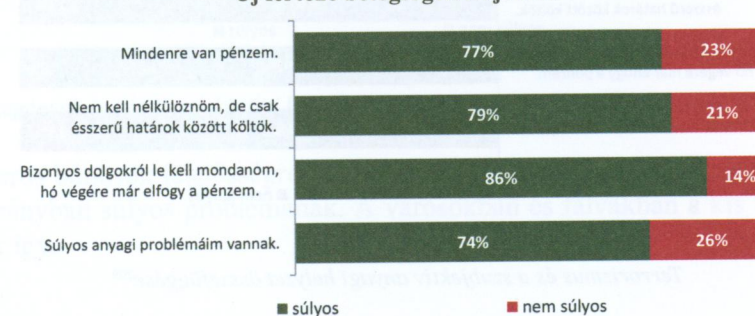

58. diagram:

Új fertőző betegségek terjedése és a településtípus összefüggése²⁰⁶

Nagyobb arányban tartják súlyos problémának a fertőző betegségeket azok, akiknek bizonyos dolgokról le kell mondaniuk, az anyagi helyzetet mérő többi csoportban ezek az arányok nem térnek el lényegesen.

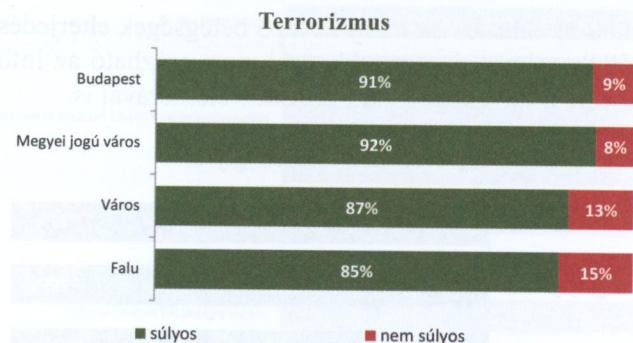
Új fertőző betegségek terjedése

59. diagram:

Új fertőző betegségek terjedése és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁰⁷206 $\chi^2=0,106$ $p=0,011$ 207 $\chi^2=0,089$ $p=0,049$

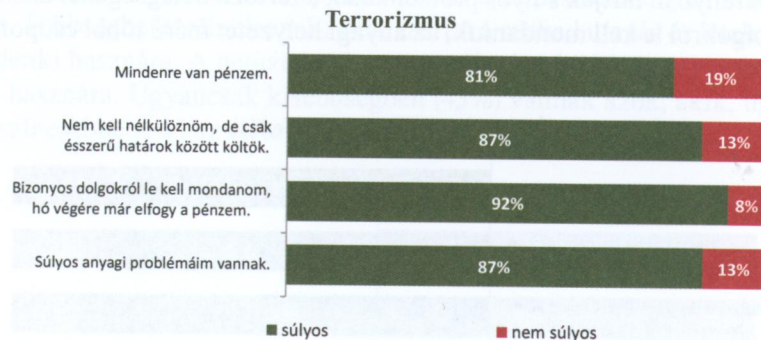
A terrorizmustól a fővárosban tartanak a leginkább, a települési méret csökkenésével ennek aránya is csökken.

60. diagram:

Terrorizmus és a településtípus összefüggése²⁰⁸

Az anyagi helyzet is befolyásolja azt, hogy mennyire tartja súlyos problémának valaki a terrorizmust. A legjobb és legrosszabb anyagi helyzetben lévők érzik kisebb arányban súlyos problémának ezt, igaz körükben is meghaladja 80%-ot azok aránya, akik fenyegetve érzik magukat.

61. diagram:

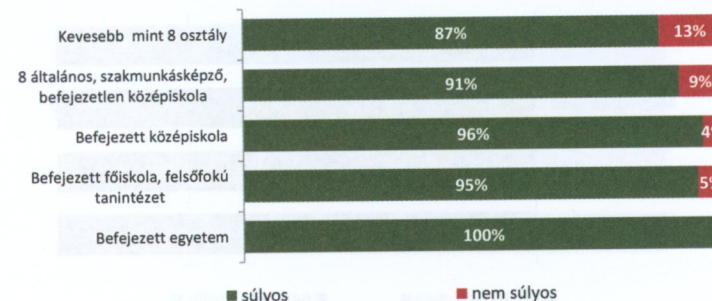
Terrorizmus és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁰⁹

A környezetszennyezés problémájára az iskolai végzettség növekedésével egyre fogékonyabbak a magyar társadalom tagjai. A legmagasabb iskolai végzettségűek mind-egyike súlyos problémának érzi a környezetszennyezést.

²⁰⁸ $\chi^2 = 0,097$ $p = 0,025$

²⁰⁹ $\chi^2 = 0,091$ $p = 0,042$

Környezetszennyezés

62. diagram:

Környezetszennyezés és az iskolai végzettség összefüggése²¹⁰

A szegények és gazdagok közötti különbségek növekedését a fővárosban érzik a legkisebb arányban (78%) súlyos problémának, míg a falvakban élőknek már 89%-a

A szegények és gazdagok közötti különbség növekedése

63. diagram:

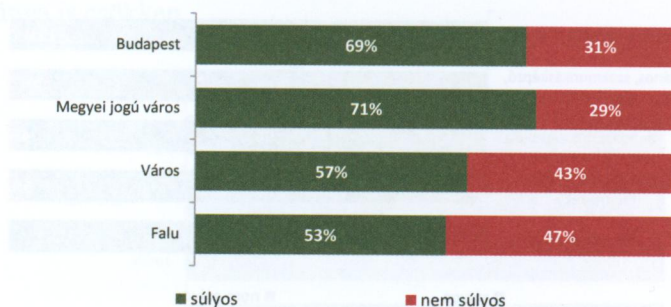
A szegények és gazdagok közötti különbség növekedése és a településtípus összefüggése²¹¹

A háborús bűnösök felelősségre vonása a legnagyobb településeken mutatkozik nagyobb arányban súlyos problémának. A városokban és falvakban a kis többség gondolkodik így.

²¹⁰ $\chi^2 = 0,116$ $p = 0,009$

²¹¹ $\chi^2 = 0,112$ $p = 0,006$

Háborús bűnösök felelőssége vonása

64. diagram:

Háborús bűnösök felelőssége vonása és a településtípus összefüggése²¹²

A különböző kultúrák ütközését Budapesten látják a legnagyobb arányban súlyos problémának (86%). A kultúrák ütközése a városok és a falvak lakosainak kétharmada szerint súlyos probléma.

Különböző kultúrák ütközése

65. diagram:

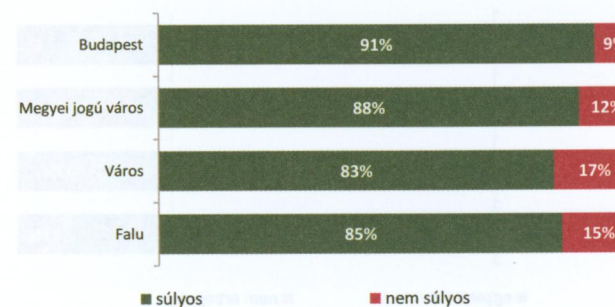
Különböző kultúrák ütközése és a településtípus összefüggése²¹³

A migrációt is a fővárosban tartják a legtöbben súlyos problémának (91%). A települési méret csökkenésével az arány egyre csökken, de még a falvakban élők 85%-a is tart a bevándorlástól.

212 $\chi^2 = 0,159$ $p = 0,000$

213 $\chi^2 = 0,164$ $p = 0,000$

Migráció

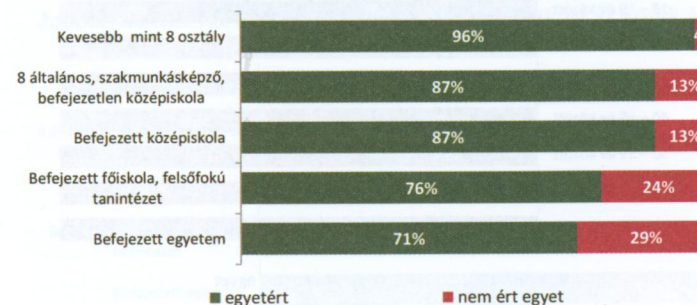
66. diagram:

Migráció és a településtípus összefüggése²¹⁴

GLOBALIZÁCIÓS HATÁSOK

Az idegen hatásokkal szembeni védelem a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében a legnépszerűbb, 96%-uk ért egyet ezzel. Az iskolai végzettség növekedésével ez az arány csökken, de még a legmagasabb iskolai végzettségűek körében is 71%-os.

Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól

67. diagram:

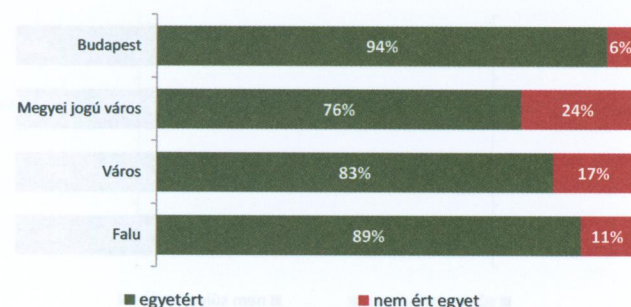
Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól és az iskolai végzettség összefüggése²¹⁵

Az idegen behatásokkal szembeni védekezés a fővárosban nyerte el a legnagyobb támogatottságot, a megyei jogú városokban a legalacsonyabb ez az arány és a falvak felé haladva folyamatosan nő.

214 $\chi^2 = 0,090$ $p = 0,045$

215 $\chi^2 = 0,133$ $p = 0,002$

Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól

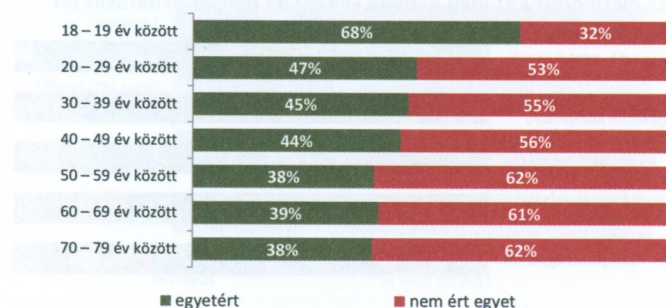

68. diagram:

Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól és a településtípus összefüggése²¹⁶

A különféle emberek iránti nyitottság a legfiatalabbak között a legnagyobb arányú, itt nagy többségbe kerülnek azok, akik így gondolkodnak. A többi korcsoportban ezek aránya nem éri el az 50%-ot, és az életkor előrehaladtával csökken.

Színesebbé teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett

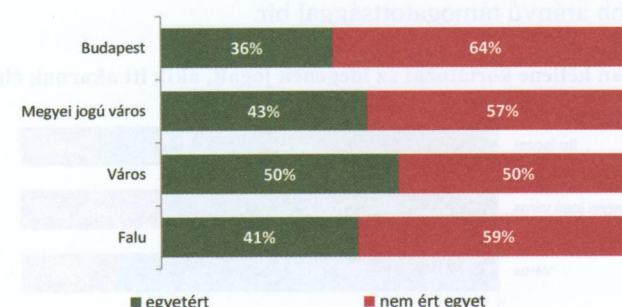
69. diagram:

Színesebbé teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett és a kor összefüggése²¹⁷

A legnyitottabbak a városokban és megyei jogú városokban élők, míg a falvakban és a fővárosban élők a leginkább zárkózottak.

216 $\chi^2=0,171$ $p=0,000$ 217 $\chi^2=0,124$ $p=0,017$

Színesebbé teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett

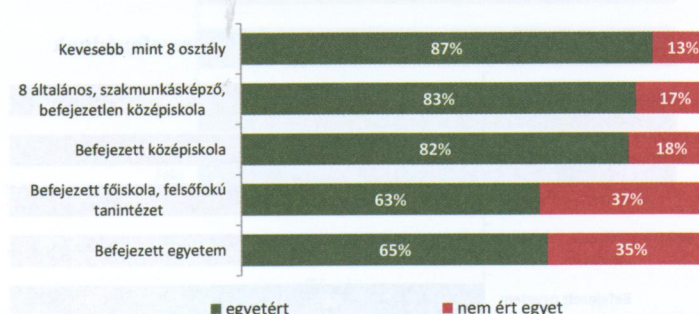

70. diagram:

Színesebbé teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett és a településtípus összefüggése²¹⁸

Az idegenek jogait a legfeljebb középiskolai végzettségűek nagyobb arányban korlátoznák, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők. Jelentős különbség mutatkozik ebben a kérdésben e két csoport között, hiszen az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében 80% feletti a jogok korlátozásának támogatottsága, míg a magasabb iskolai végzettségűek körében kétharmadra esik vissza a támogatók aránya.

Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni

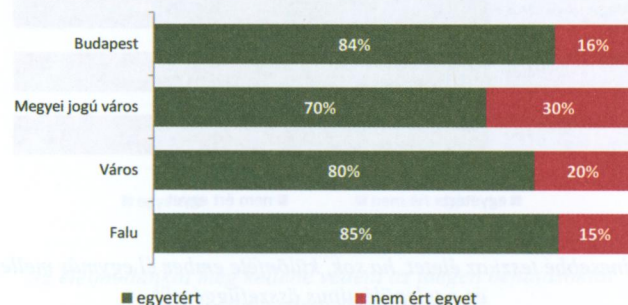
71. diagram:

Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni és az iskolai végzettség összefüggése²¹⁹

218 $\chi^2=0,097$ $p=0,024$ 219 $\chi^2=0,167$ $p=0,000$

A jogkorlátozás a fővárosban és a falvakban népszerűbb, míg a megyei jogú városokban alacsonyabb arányú támogatottsággal bír.

Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni

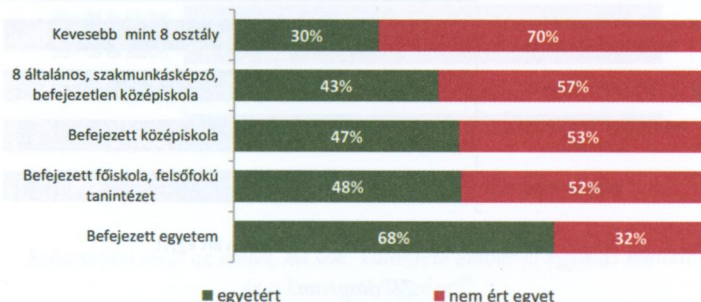

72. diagram:

Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni és a településtípus összefüggése²²⁰

A globalizáció, a világ országainak összefonódásának pozitív megítélésével a legalacsonyabb iskolai végzettségűek értenek a legkevésbé egyet. Mindössze 30%-uk gondolkozik így. Ez az arány az iskolai végzettséggel nő, és az egyetemi végzettségűek körében már 68%.

Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak

73. diagram:

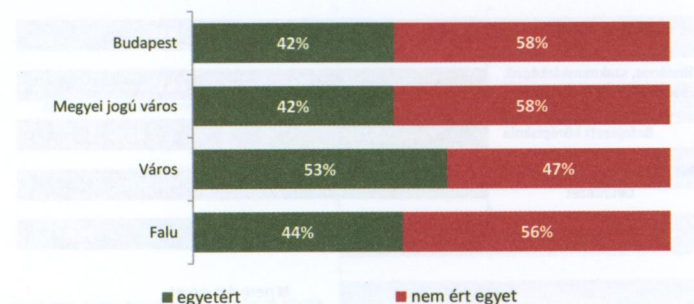
Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak és az iskolai végzettség összefüggése²²¹

A világ országainak összefonódását a városokban élők 53%-a ítéli pozitívnak. A többi településtípuson ez az arány éppen csak meghaladja a 40%-ot.

²²⁰ $\chi^2 = 0,142$ $p = 0,000$

²²¹ $\chi^2 = 0,103$ $p = 0,032$

Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak

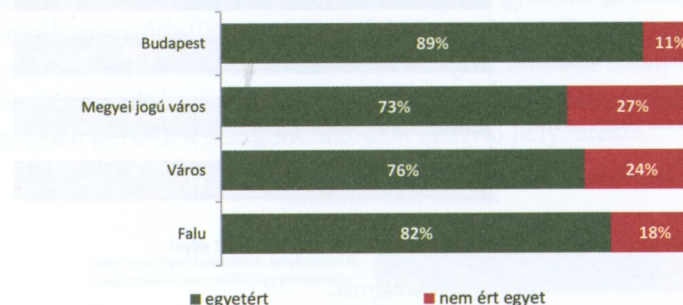

74. diagram:

Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak és a településtípus összefüggése²²²

A külföldiek betelepülésének bűnözésre gyakorolt negatív hatásával a fővárosban értenek a legnagyobb arányban (89%) egyet. A megyei jogú városokban a legalacsonyabb az arányuk (73%) azoknak, akik ettől tartanak.

A külföldiek betelepülése nagymértékben növeli a bűncselekmények elkövetésének kockázatát

75. diagram:

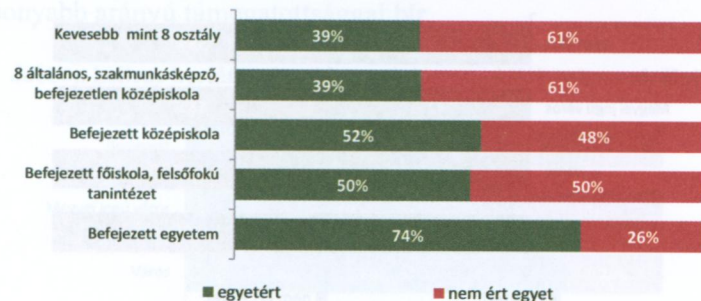
A külföldiek betelepülése nagymértékben növeli a bűncselekmények elkövetésének kockázatát és a településtípus összefüggése²²³

Az iskolai végzettség növekedése a szabadabb, változékonyabb világra való nyitottságot is magával vonja. A legmagasabb iskolai végzettségűek 74%-a gondolja, hogy a nagyobb mobilitás mindenki hasznára válik. Ez az arány a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között mindössze 39%.

²²² $\chi^2 = 0,096$ $p = 0,027$

²²³ $\chi^2 = 0,133$ $p = 0,001$

A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik

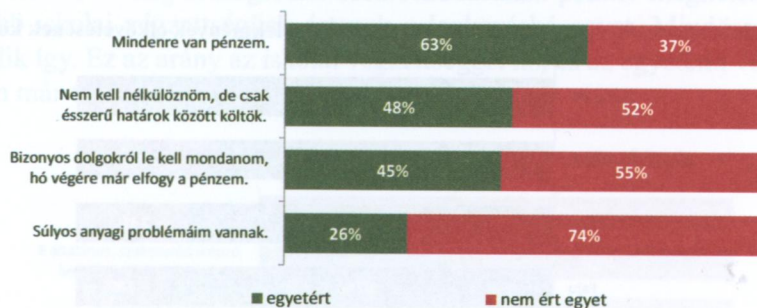

76. diagram:

A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik és az iskolai végzettség összefüggése²²⁴

A legjobb anyagi helyzetben lévők 63%-a pártolja a szabadabb utazást és letelepedést, míg a legrosszabb anyagi helyzetben élőknek csak 26%-a.

A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik

77. diagram:

A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²²⁵

4.4.3. Egyén és önreflexió

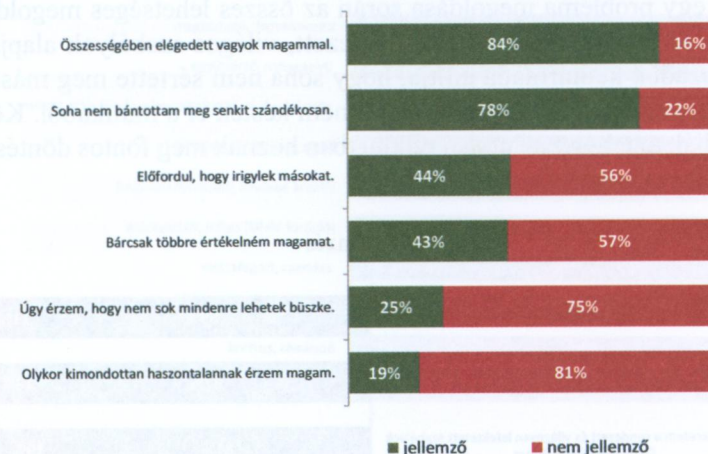
4.4.3.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

A válaszadók nagy többsége, 84%-a elégedett önmagával; 78%-uk mondja azt, hogy soha nem bántott meg senki szándékosan; 43%-uk gondolja úgy, hogy szeretné, ha többre értékelné magát; 44%-uk pedig arról számol be, hogy irigyel másokat. Mindössze a társadalom negyede állítja magáról, hogy sok mindenre lehet büszke magával kapcsolatban. Minden ötödik válaszadó olyankor haszontalannak érzi magát.

²²⁴ $\chi^2 = 0,157$ $p = 0,000$

²²⁵ $\chi^2 = 0,108$ $p = 0,009$

Önmagával kapcsolatos attitűdök

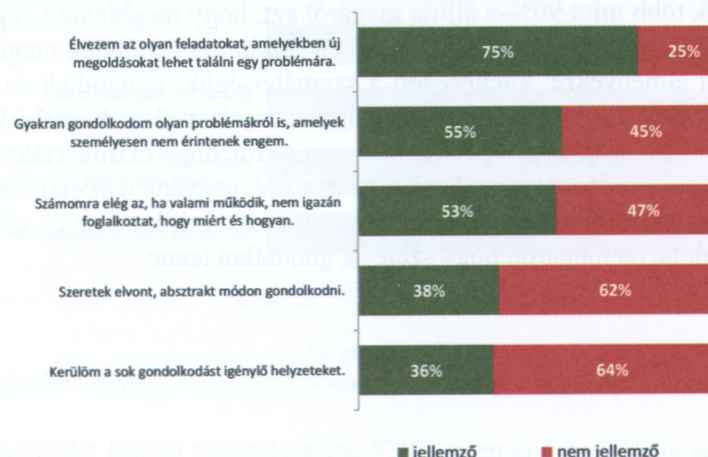

78. diagram:

Önmagával kapcsolatos attitűdök

A válaszadók háromnegyede élvezi az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni. A kis többség arról számol be, hogy gyakran gondolkodik olyan problémákon, amik nem érintik őket. Nagyjából ugyanennyien viszont úgy gondolják, hogy elég számukra, ha valami működik, nem gondolkodik azon, hogy miért és hogyan. 38%-uk számolt be arról, hogy szeret elvont, absztrakt dolgokon gondolkodni, és ugyanennyien kerülnek a sok gondolkodást igénylő helyzeteket.

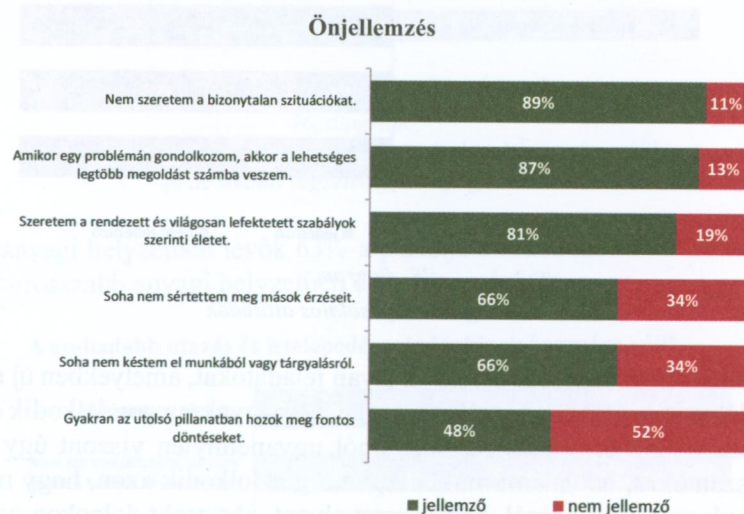
Gondolkodási módok

79. diagram:

Gondolkodási módok

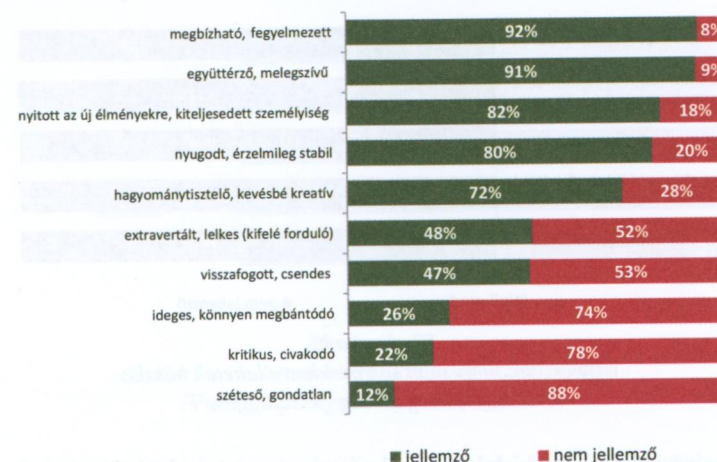
A megkérdezettek 89%-a nem szereti a bizonytalan situációkat, 87%-uk arról számol be, hogy egy probléma megoldása során az összes lehetséges megoldást számba veszi. A nagy többség (81%) szereti a rendezett, világos szabályok alapján működő életet. A válaszadók kétharmada állítja, hogy soha nem sértette meg mások érzéseit, és ugyanennyien mondják azt is, hogy soha nem késtek el a munkából. Közel ugyanannyian mondják azt, hogy az utolsó pillanatban hoznak meg fontos döntéseket, és azt is, hogy ez nem igaz rájuk.

80. diagram:
Önjellemzés

A válaszadók több mint 90%-a állítja magáról azt, hogy megbízható, fegyelmezett, együttérző, melegsívű. 80% feletti azok aránya, akik azt gondolják magukról, hogy nyitottak az új élményekre, kiteljesedett a személyiségük, nyugodtak és érzelmileg stabilak. 72%-uk véli úgy magáról, hogy hagyománytisztelő és kevésbé kreatív. Kisebbségben vannak, akik úgy gondolkodnak magukról, hogy extrovertáltak, lelkesek, visszafogottak és csendesek. Mindössze a válaszadók negyede jellemzi magát idegesnek, könnyen megbántódónak, míg minden ötödikük kritikusnak és civakodónak. Csúpan 12%-uk tartja magáról, hogy széteső, gondatlan lenne.

Személyiségvonások

81. diagram:
Személyiségvonások

4.4.3.2. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

ÖNMAGÁVAL KAPCSOLATOS ATTITÜDÖK

A jobb anyagi helyzetben élők 92%-a elégedett magával, az anyagi helyzetük romlásával egyre kisebb arányban számolnak be arról a válaszadók, hogy elégedettek magukkal. Ez az arány legrosszabb anyagi helyzetben lévők között mindössze 48%.

Összességében elégedett vagyok magammal

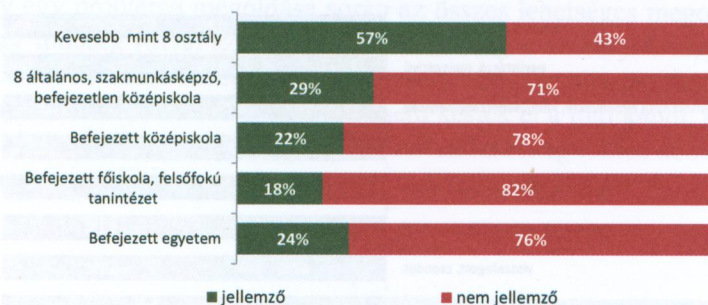
82. diagram:

Összességében elégedett vagyok magammal és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²²⁶

A legalacsonyabb iskolai végzettségűek 57%-a nem érzi úgy, hogy sok mindenben büszke lehet magára. A magasabb iskolai végzettségűek között ez arány 25% körül mozog.

²²⁶ $\chi^2 = 0,249$ $p = 0,000$

Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke

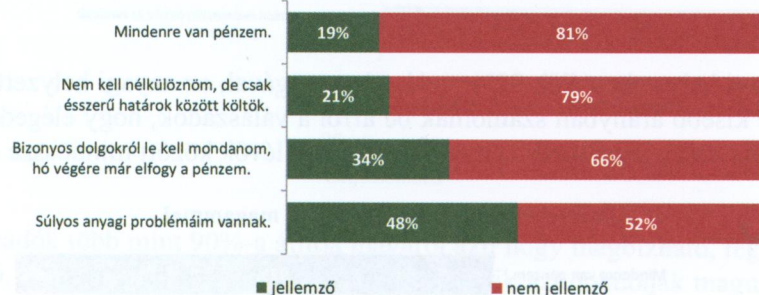

83. diagram:

Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke és az iskolai végzettség összefüggése²²⁷

Az anyagi gondok erősen meghatározzák azt, hogy valaki büszkeséggel tud-e magára gondolni. A súlyos anyagi gondokkal küzdők 48%-a nem érzi úgy, hogy büszke lehet magára, míg ez az arány a legjobb anyagi helyzetben lévők körében 19%.

Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke

84. diagram:

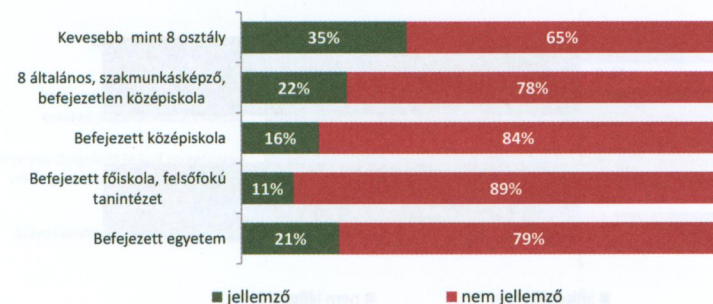
Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²²⁸

Haszontalannak érzi magát bizonyos esetekben a legalacsonyabb iskolai végzettségűek harmada, ez az arány csökken az iskolai végzettség növekedésével (a főiskolai végzettségűek körében mindössze 11%), azonban a legmagasabb iskolai végzettségűek körében ismét 21%-ra nő.

227 $\chi^2=0,139$ $p=0,001$

228 $\chi^2=0,160$ $p=0,000$

Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam

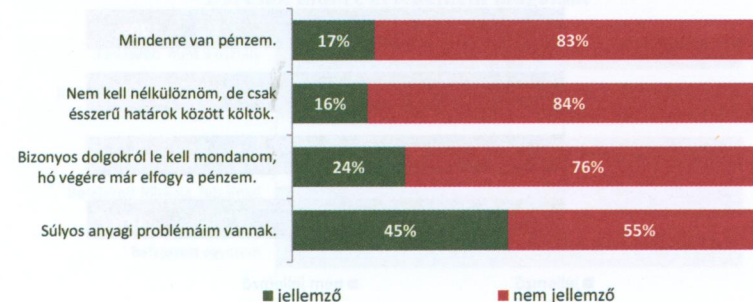

85. diagram:

Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam és az iskolai végzettség összefüggése²²⁹

Az anyagi nehézségek is meghatározzák, hogy valaki haszontalannak érzi-e magát. A rosszabb anyagi helyzetben lévők nagyobb arányban (45%) gondolnak így magukra, ez a legjobb anyagi helyzetben lévők között ez 17%.

Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam

86. diagram:

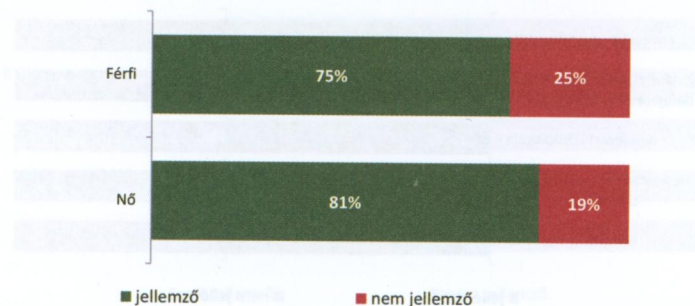
Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²³⁰

A nők 81%-a gondolja úgy, hogy soha nem bántott meg senkit szándékosan, a férfiak között ez az arány 75%.

229 $\chi^2=0,113$ $p=0,013$

230 $\chi^2=0,148$ $p=0,000$

Soha nem bántottam meg senkit szándékosan

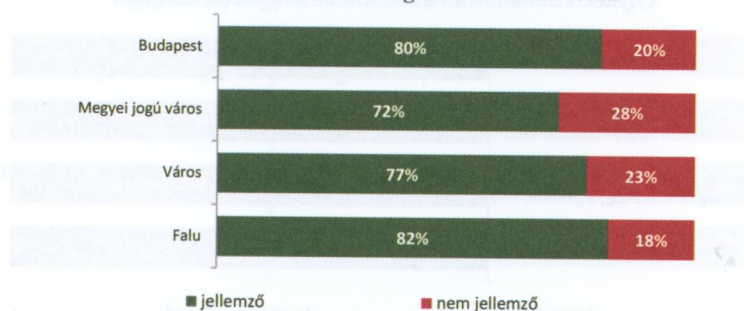

87. diagram:

Soha nem bántottam meg senkit szándékosan és a nem összefüggése²³¹

A megyei jogú városokban vannak a legkisebb arányban azok, akik úgy gondolják, hogy nem bántottak meg senkit szándékosan, míg többi településtípuson 80% körül mozog ez.

Soha nem bántottam meg senkit szándékosan

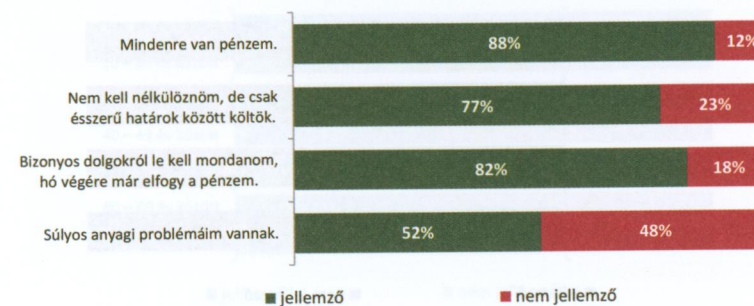
88. diagram:

Soha nem bántottam meg senkit szándékosan és a településtípus összefüggése²³²

A jobb anyagi helyzetben lévők nagyobb hányada mondja magáról, hogy nem bántott meg senkit szándékosan. Ez az arány az anyagi helyzet romlásával csökken.

231 $\chi^2 = 0,075$ $p = 0,017$ 232 $\chi^2 = 0,093$ $p = 0,035$

Soha nem bántottam meg senkit szándékosan

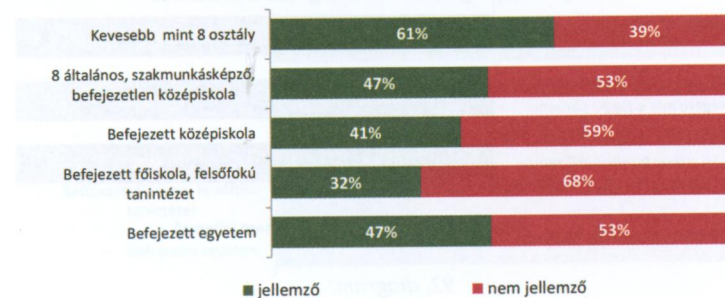

89. diagram:

Soha nem bántottam meg senkit szándékosan és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²³³

Szeretné magát többre értékelni a legalacsonyabb iskolai végzettségűek 61%-a, ez az arány az iskolai végzettség növekedésével csökken, azonban a legmagasabb végzettséggel rendelkezők között ismét magasabb (47%).

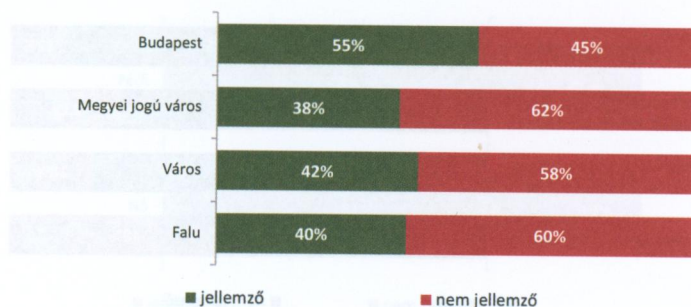
Bár csak többre értékelném magamat

90. diagram:

Bár csak többre értékelném magamat és az iskolai végzettség összefüggése²³⁴233 $\chi^2 = 0,140$ $p = 0,000$ 234 $\chi^2 = 0,106$ $p = 0,024$

Bárcsak többre értékelném magamat

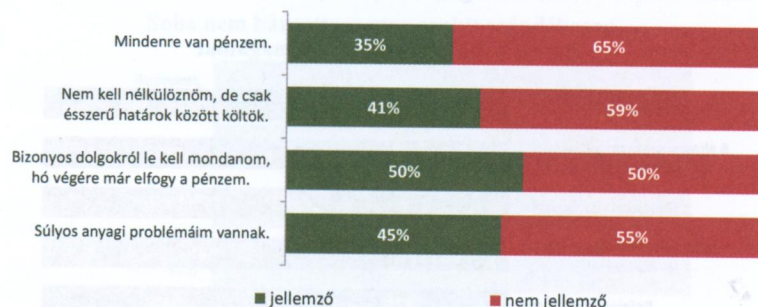

91. diagram:

Bárcsak többre értékelném magamat és a településtípus összefüggése²³⁵

Szeretné magát többre értékelni a rosszabb anyagi helyzetben élők közel fele, ez az arány a legjobb anyagi helyzetben élők között esik vissza 35%-ra.

Bárcsak többre értékelném magamat

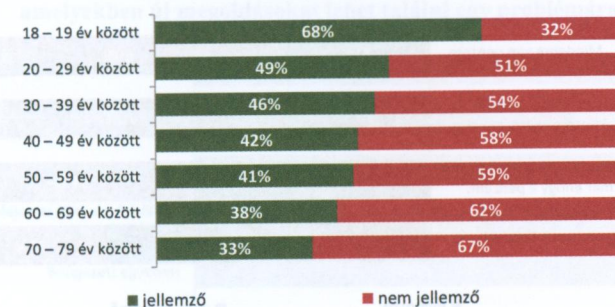
92. diagram:

Bárcsak többre értékelném magamat és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²³⁶

Az a vágy, hogy többre szeretnék értékelni magukat a válaszadók, a legfiatalabbak között mutatkozik a legnagyobb arányban (68%). A kor növekedésével ez csökken és a legidősebbek körében már csak 33%.

235 $\chi^2 = 0,114$ $p = 0,005$ 236 $\chi^2 = 0,089$ $p = 0,049$

Bárcsak többre értékelném magamat

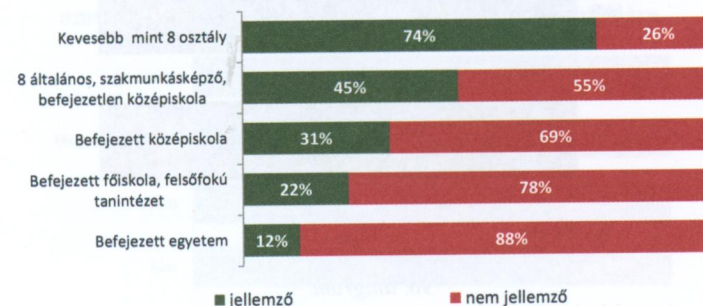
93. diagram:

Bárcsak többre értékelném magamat és a kor összefüggése²³⁷

GONDOLKODÁSI MÓDOK

A legalacsonyabb iskolai végzettségűek kerülnek legnagyobb arányban azokat a helyzeteket, amelyek sok gondolkodást igényelnek. Körükben ezek aránya 74%, ami az iskolai végzettség növekedésével csökken, és az egyetemi végzettségűek körében mindössze 12%.

Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket

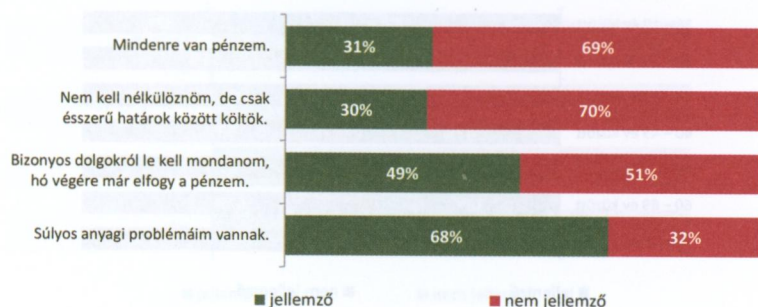
94. diagram:

Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket és az iskolai végzettség összefüggése²³⁸

Az anyagi problémákkal küzdők 68%-a kerül a sok gondolkodást igénylő helyzeteket, ez a legjobb anyagi helyzetben lévők körében 31%-ra csökken.

237 $\chi^2 = 0,139$ $p = 0,004$ 238 $\chi^2 = 0,226$ $p = 0,000$

Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket

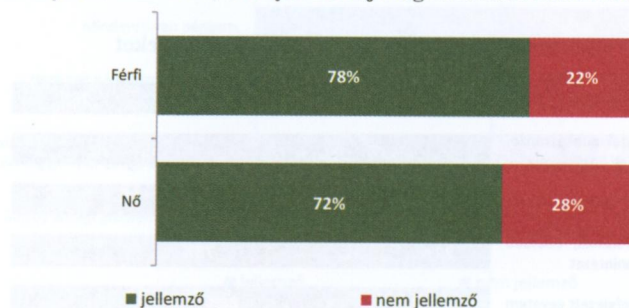

95. diagram:

Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²³⁹

A férfiak nagyobb arányban élvezik azokat a helyzeteket, amelyekben új megoldásokat lehet találni, mint a nők

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára

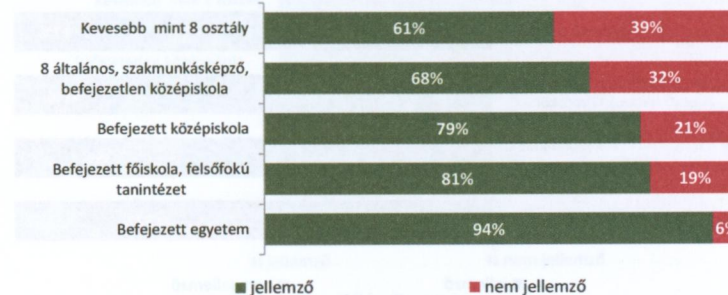
96. diagram:

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és a nem összefüggése²⁴⁰

Az új megoldások keresése jellemzőbb a magas iskolai végzettségűekre, és csökken az alacsonyabb iskolai végzettségűek felé haladva, a kevesebb mint 8 általános végzettségűek között pedig mindössze 61% azok aránya, akik kedvelik az ilyen kihívásokat.

239 $\chi^2 = 0,214$ $p = 0,000$ 240 $\chi^2 = 0,064$ $p = 0,044$

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára

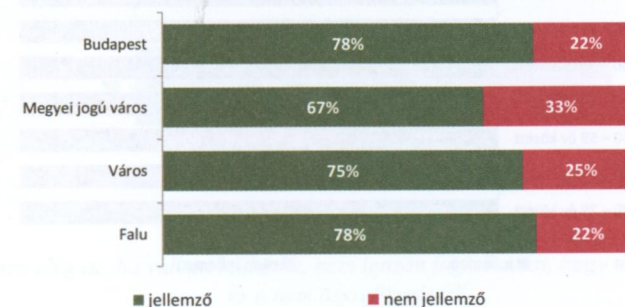

97. diagram:

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és az iskolai végzettség összefüggése²⁴¹

A megyei jogú városokban élők alacsonyabb arányban nyilatkoztak úgy, hogy élvezik az olyan feladatokat, amelyekben új megoldást lehet találni egy problémára. A többi településtípuson élők közel azonos arányban vélekedtek erről ugyanígy.

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára

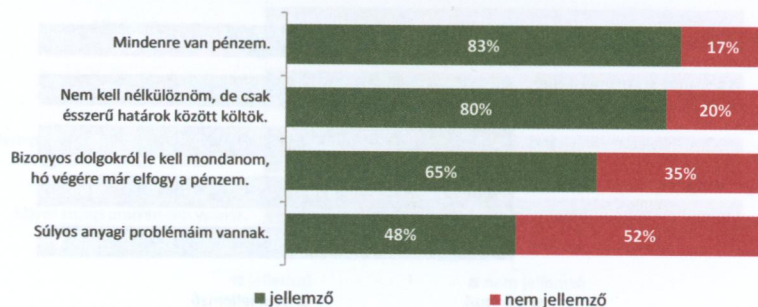
98. diagram:

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és az településtípus összefüggése²⁴²

A jobb anyagi helyzetben élők nagyobb arányban (83%) nyilatkoztak úgy, hogy élvezik az olyan feladatokat, ahol új megoldásokat lehet kitalálni. Az anyagi helyzet romlásával csökken az így nyilatkozók aránya, és a legrosszabb anyagi helyzetben élők között ez már csak 48%.

241 $\chi^2 = 0,156$ $p = 0,000$ 242 $\chi^2 = 0,096$ $p = 0,027$

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára

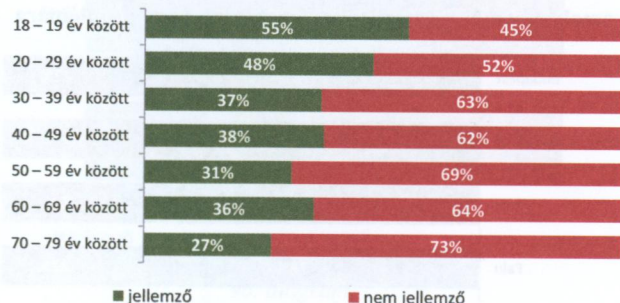

99. diagram:

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁴³

A fiatalok szignifikánsan nagyobb arányban szeretnek elvont, absztrakt dolgokon gondolkodni, mint az idősebbek. A legfiatalabbak között ezek aránya 55%, a legidősebbek között mindössze 27%.

Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni

100. diagram:

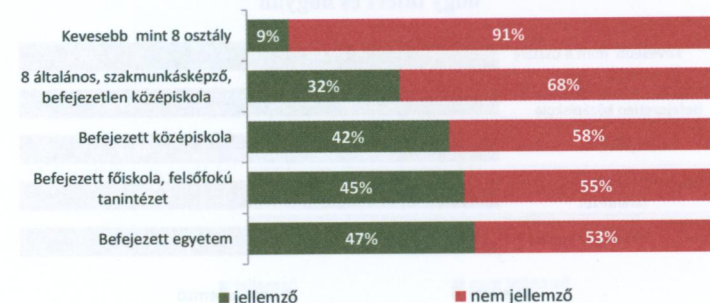
Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni és a kor összefüggése²⁴⁴

A magasabb iskolai végzettség magával hozza az absztrakt, elvont gondolkodásra való hajlandóságot. Minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb arányban nyilatkoztak így a válaszadók.

²⁴³ $\chi^2 = 0,186$ $p = 0,000$

²⁴⁴ $\chi^2 = 0,150$ $p = 0,001$

Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni

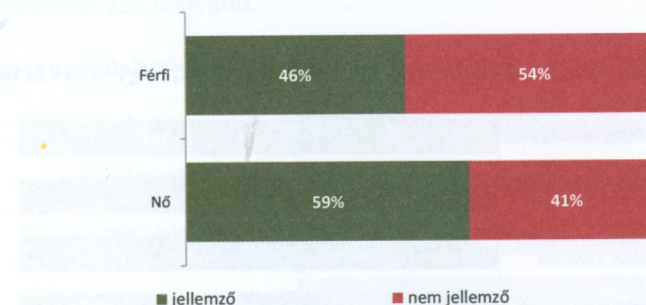

101. diagram:

Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni és az iskolai végzettség összefüggése²⁴⁵

A dolgok működésének megértése iránti vágy inkább jellemzőbb a férfiakra: köztük 54% szeretné megismerni a dolgok működését, míg a nők körében ez az arány 41%.

Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan

102. diagram:

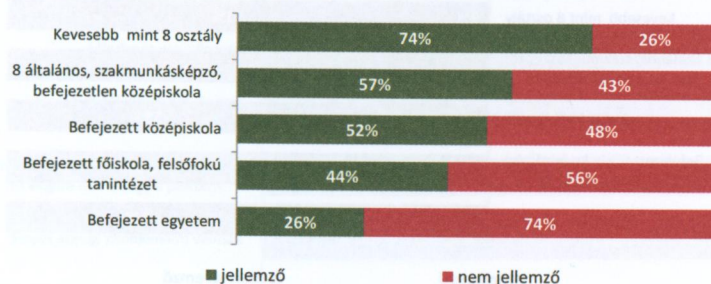
Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan és a nem összefüggése²⁴⁶

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel együtt jár, hogy az illető nem kutatja a dolgok működésének okait, csak elfogadja azokat. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében 74% vélekedik így, és ez az arány az iskolai végzettség növekedésével csökken, míg az egyetemi végzettségűek körében már csak 26%.

²⁴⁵ $\chi^2 = 0,146$ $p = 0,000$

²⁴⁶ $\chi^2 = 0,133$ $p = 0,000$

Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan

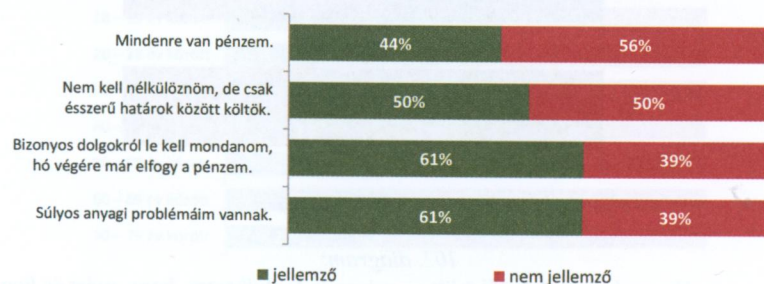

103. diagram:

Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan és az iskolai végzettség összefüggése²⁴⁷

Az iskolai végzettség és az anyagi helyzet összefügg, így nem meglepő eredmény, hogy a rossz anyagi helyzetben lévők körében is nagyobb arányban vannak azok, akik nem keresik a dolgok okait, míg a jobb anyagi helyzetben lévőket inkább érdeklik ezek.

Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan

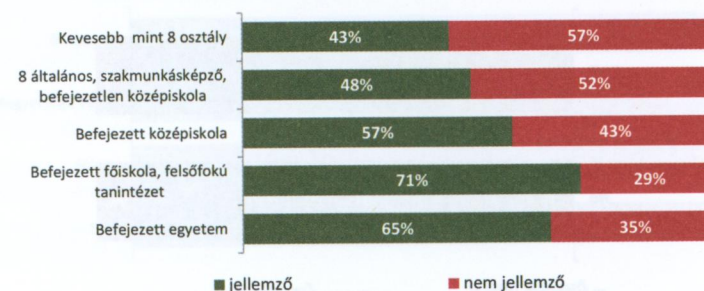
104. diagram:

Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁴⁸

A személyét nem érintő dolgokról a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban gondolkodnak, míg az alacsonyabb végzettségűek körében többségbe kerülnek azok, akik nem szoktak ilyen dolgokról gondolkodni.

247 $\chi^2 = 0,142$ $p = 0,000$ 248 $\chi^2 = 0,111$ $p = 0,007$

Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek

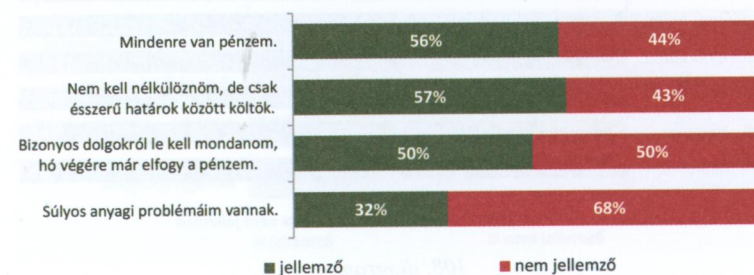

105. diagram:

Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek és az iskolai végzettség összefüggése²⁴⁹

Ahogy az imént is látszott, az iskolai végzettség és az anyagi helyzet összefügg, így akik jobb anyagi helyzetben élnek, azok nagyobb arányban gondolkodnak olyan kérdésekről, ami nem érinti őket, míg a rosszabb anyagi körülmények között élők ez az arány lényegesen alacsonyabb.

Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek

106. diagram:

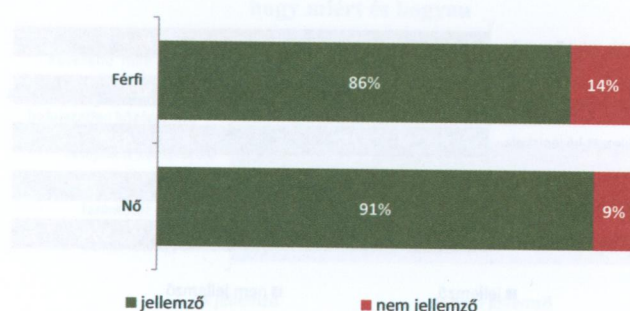
Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁵⁰

ÖNJELLEMZÉS

A nők 91%-a, a férfiak 86% nem szereti a bizonytalan szituációkat.

249 $\chi^2 = 0,146$ $p = 0,000$ 250 $\chi^2 = 0,101$ $p = 0,017$

Nem szeretem a bizonytalan situációkat

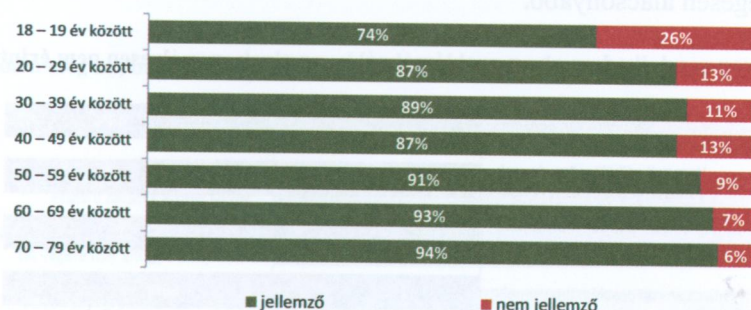

107. diagram:

Nem szeretem a bizonytalan situációkat és a nem összefüggése²⁵¹

Az idősebbek nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy nem szeretik a bizonytalan situációkat. Egyedül a legfiatalabbak között maradt ez az arány 80% alatt (74%).

Nem szeretem a bizonytalan situációkat

108. diagram:

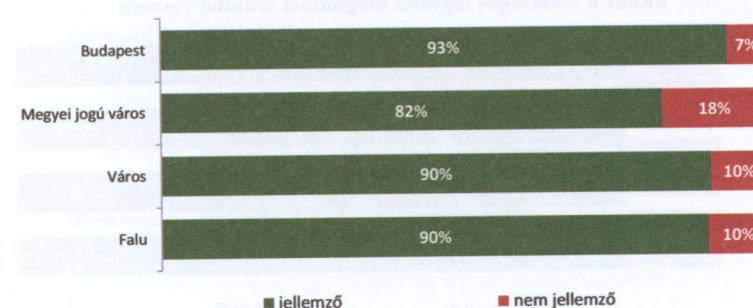
Nem szeretem a bizonytalan situációkat és a kor összefüggése²⁵²

A megyei jogú városokban élők között a legalacsonyabb az aránya (82%) azoknak, akik nem szeretik a bizonytalan situációkat.

251 $\chi^2 = 0,080$ $p = 0,011$

252 $\chi^2 = 0,129$ $p = 0,011$

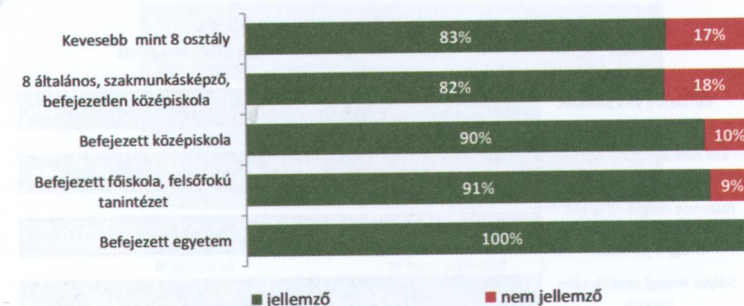
Nem szeretem a bizonytalan situációkat

109. diagram:

Nem szeretem a bizonytalan situációkat és a településtípus összefüggése²⁵³

A komplex gondolkodás, a lehetséges megoldások keresése annál inkább jellemző, minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége.

Amikor egy problémán gondolkodom,
akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem

110. diagram:

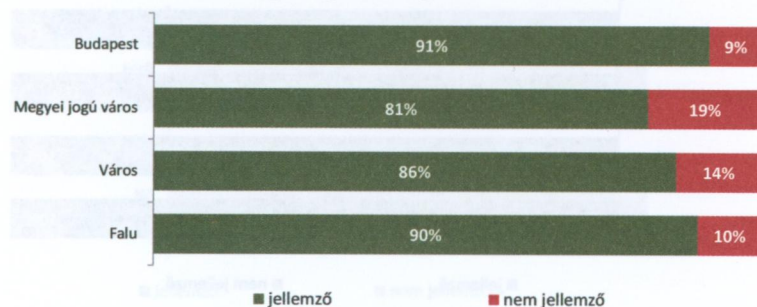
Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem és az iskolai végzettség összefüggése²⁵⁴

Budapesten és a legkisebb településen élők körében törekednek arra a legtöbben, hogy egy probléma megoldása során minden megoldási alternatívát számba vegyenek. Itt a megkérdezettek 90%-a gondolkodik így, míg a megyei jogú városokban ez az arány 81%.

253 $\chi^2 = 0,115$ $p = 0,004$

254 $\chi^2 = 0,137$ $p = 0,001$

**Amikor egy problémán gondolkodom,
akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem**

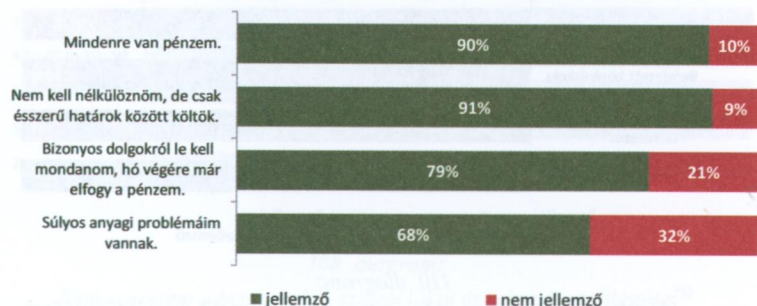

111. diagram:

Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem és a településtípus összefüggése²⁵⁵

A jobb anyagi helyzetben élőkre inkább jellemző, hogy minél több megoldást igyekeznek számba venni a problémák megoldása során. Ezt a fajta problémamegoldási stratégiát a rosszabb anyagi helyzetben élők kisebb arányban alkalmazzák.

**Amikor egy problémán gondolkodom,
akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem**

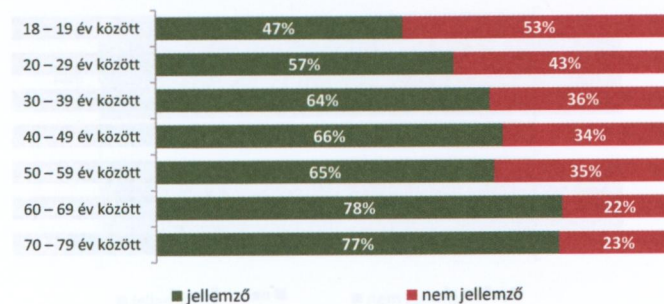
112. diagram:

Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁵⁶

A fiatalabbak között nagyobb arányban találunk olyanokat, akik már elkéstek munkájukból – közülük minden második válaszadó számolt be erről. Minél idősebb korosztályt vizsgálunk, úgy tűnik, annál nagyobb arányban találunk olyanokat, akik soha nem késtek még el munkájukból.

255 $\chi^2=0,105$ $p=0,012$ 256 $\chi^2=0,189$ $p=0,000$

Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról

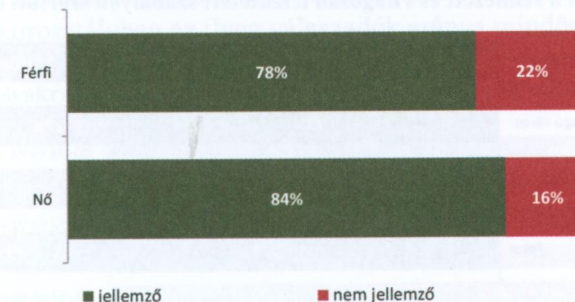

113. diagram:

Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról és a kor összefüggése²⁵⁷

A nők 84%-a szereti a szabályozott, rendezett életet, a férfiak valamivel kisebb arányban számoltak be erről, körükben ez az arány 78%.

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet

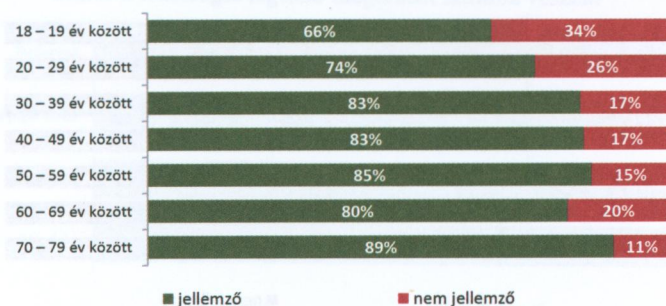
114. diagram:

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet és a nem összefüggése²⁵⁸

A kor előrehaladtával a válaszadók egyre inkább igénylik a rendezett, szabályozott életvitelt. A fiatalok körében nagyobb arányban találunk olyanokat, akik nem ragaszkodnak az efféle kötöttségekhez.

257 $\chi^2=0,164$ $p=0,000$ 258 $\chi^2=0,072$ $p=0,023$

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet

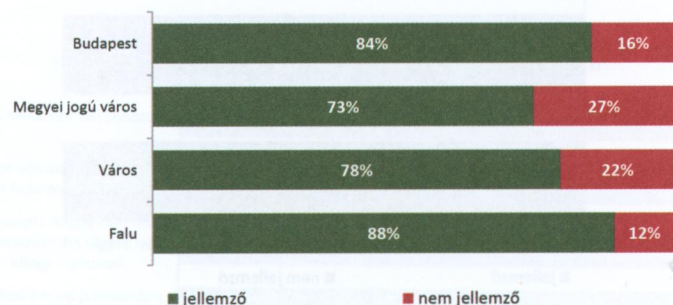

115. diagram:

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet és a kor összefüggése²⁵⁹

A budapestiek és a falvakban élők inkább vágnak a szabályozott életre, míg a megyei jogú városokban élők csupán 73%-a törekedik erre.

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet

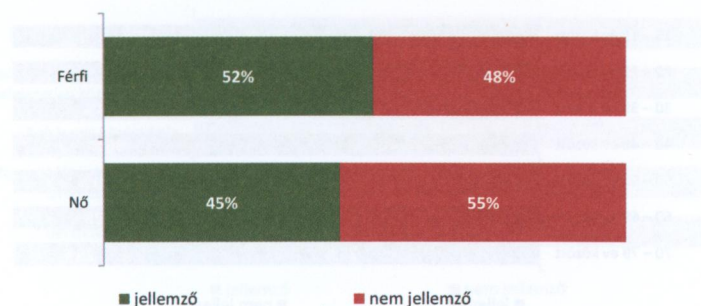
116. diagram:

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet és a településtípus összefüggése²⁶⁰

A férfiak nagyobb arányban vallottak arról, hogy az utolsó pillanatban hoznak meg fontos döntéseket. Körükben többségbe kerülnek az erről beszámolók (52%), míg a nők körében ez az arány 45%.

²⁵⁹ $\chi^2 = 0,137$ $p = 0,005$
²⁶⁰ $\chi^2 = 0,151$ $p = 0,000$

Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket

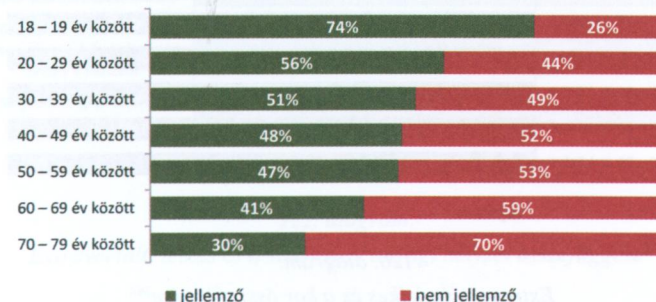

117. diagram:

Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket és a nem összefüggése²⁶¹

Ahogy láttuk, az idősebbek nagyobb arányban kedvelték a szabályozott életet, ami már előre vetíti, hogy jobban igyekeznek elkerülni az utolsó pillanatban meghozott döntéseket. Míg a fiatalok 74%-a hoz meg az utolsó pillanatban fontos döntéseket, addig a legidősebb korosztályban az ilyen válaszadók aránya mindössze 30%.

Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket

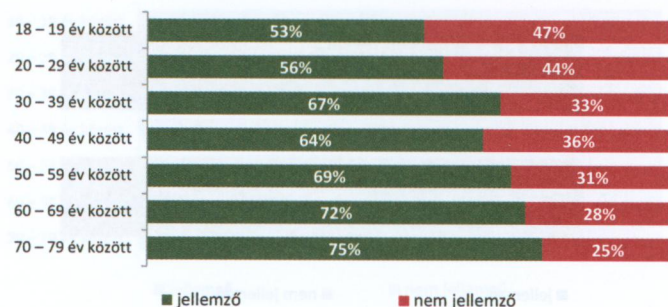
118. diagram:

Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket és a kor összefüggése²⁶²

Mások érzéseinek megsértése jellemzőbb a fiatalok körében (47%), és ez a korról csökken, tehát nő azok aránya, akik arról számoltak be, hogy nem sértették meg mások érzéseit, és a legidősebbek között a mások érzéseit tiszteletben tartók aránya már 75%.

²⁶¹ $\chi^2 = 0,064$ $p = 0,045$
²⁶² $\chi^2 = 0,180$ $p = 0,000$

Soha nem sértettem meg mások érzéseit

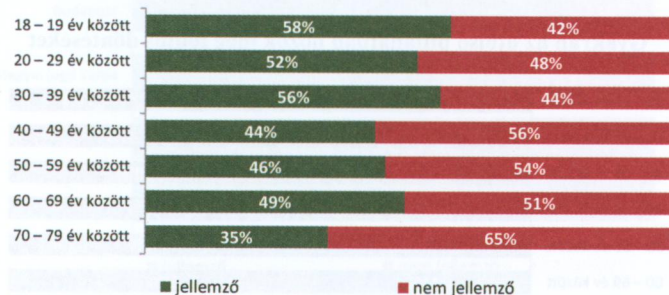
119. diagram:

Soha nem sértettem meg mások érzéseit és a kor összefüggése²⁶³

SZEMÉLYISÉGVONÁSOK

Extravertáltak, lelkesnek gondolja magát a legfiatalabbak 58%-a, a legidősebbek között ez az arány 35%-ra csökken.

Extravertált, lelkes

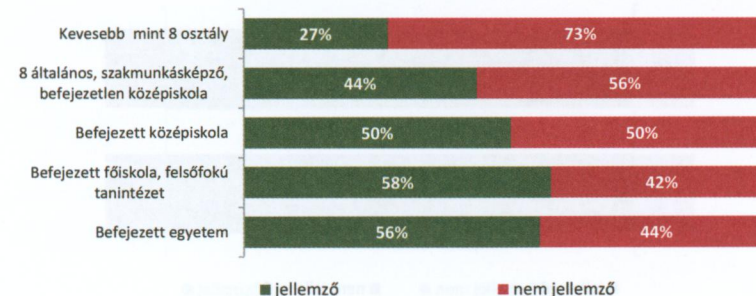
120. diagram:

Extravertált, lelkes és a kor összefüggése²⁶⁴

A legmagasabb iskolai végzettségűek 56%-a gondolja úgy, hogy kifeléforduló lelkes, a magukat ilyennek gondolók aránya a kevesebb mint 8 általánost végzettek között csak 27%.

263 $\chi^2=0,135$ $p=0,006$ 264 $\chi^2=0,128$ $p=0,013$

Extravertált, lelkes

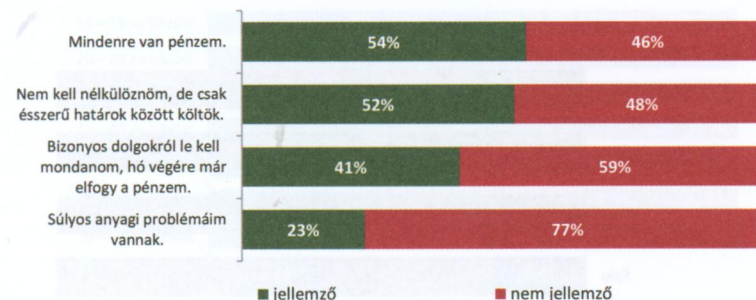

121. diagram:

Extravertált, lelkes és az iskolai végzettség összefüggése²⁶⁵

A jobb anyagi körülmények között élők nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy extravertáltak, lelkesnek tartják magukat.

Extravertált, lelkes

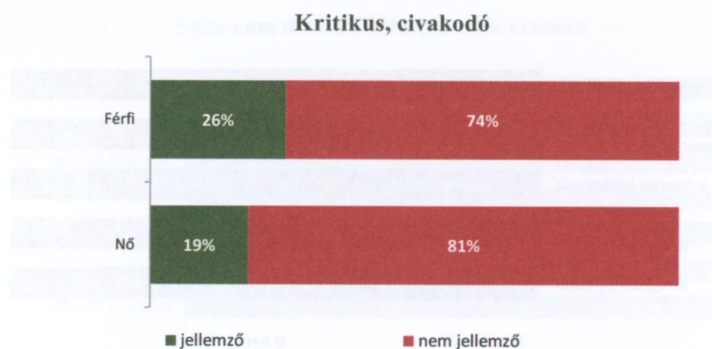

122. diagram:

Extravertált, lelkes és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁶⁶

Kritikusnak, civakodónak gondolja magát a férfiak negyede, míg a nők között csak minden ötödik vélekedik így magáról.

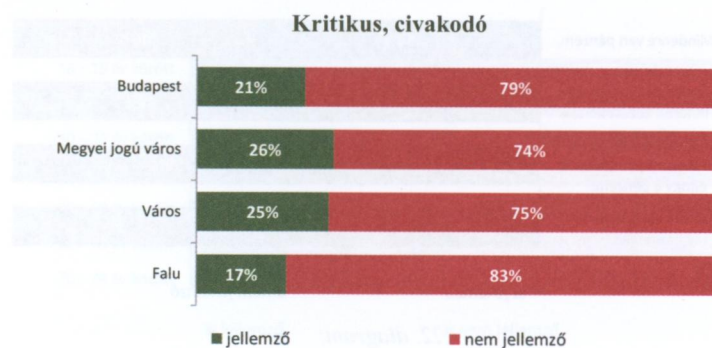
265 $\chi^2=0,111$ $p=0,015$ 266 $\chi^2=0,128$ $p=0,001$

123. diagram:

Kritikus, civakodó és a nem összefüggése²⁶⁷

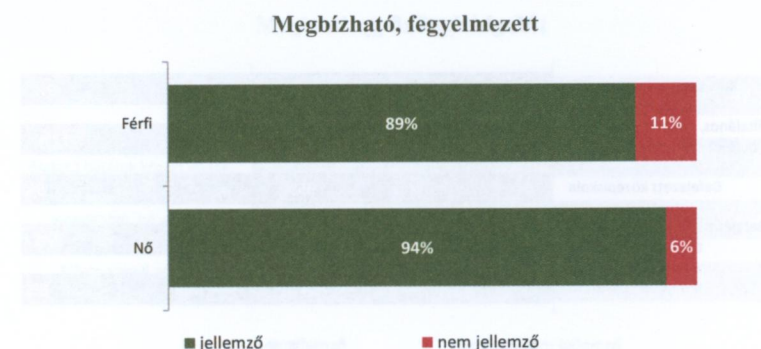
A budapestiek és a falvakban élők kisebb arányban gondolnak magukra úgy, hogy kritikusak, civakodók. Ebben a két csoportban 20% körüli az arányuk, míg a megyei jogú városokban és városokban élők között közel 25%.

124. diagram:

Kritikus, civakodó és a településtípus összefüggése²⁶⁸

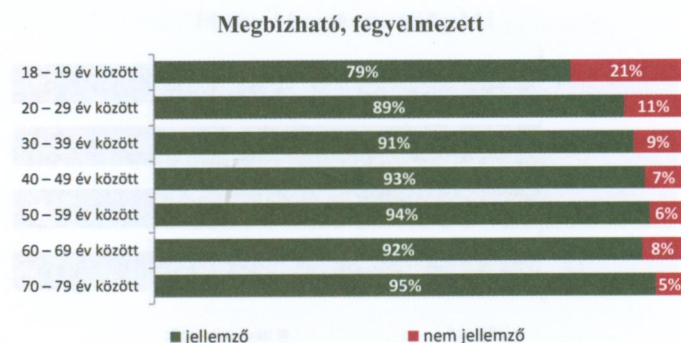
Megbízható, fegyelmezettnek értékeli magát a nők 94%-a, a férfiak 89%-a.

267 $\chi^2=0,084$ $p=0,008$ 268 $\chi^2=0,091$ $p=0,042$

125. diagram:

Megbízható, fegyelmezett és a nem összefüggése²⁶⁹

A legfiatalabbak 79%-a látja magát fegyelmezettnek, ez az arány az életkorral nő, és a legidősebbek között már 95%.

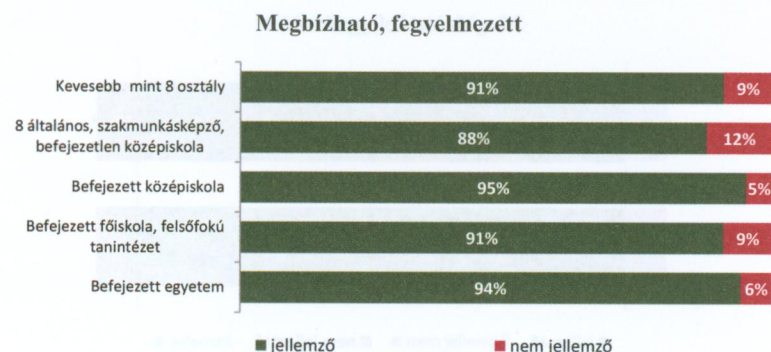

126. diagram:

Megbízható, fegyelmezett és a kor összefüggése²⁷⁰

Az iskolai végzettség szerint nem figyelhető meg egyértelmű tendencia abban a tekintetben, hogy milyen arányban gondolják magukat a válaszadók megbízhatónak. Alacsonyabb az aránya a 8 általános végzettek körében, és valamivel magasabb a középiskolai, illetve az egyetemi végzettségűek között.

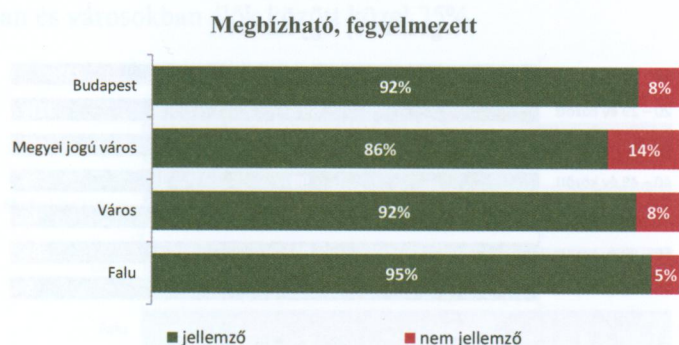
269 $\chi^2=0,103$ $p=0,001$ 270 $\chi^2=0,113$ $p=0,047$

127. diagram:

Megbízható, fegyelmezett és az iskolai végzettség összefüggése²⁷¹

A legkevésbé a megyei jogú városokban élők tartják magukat megbízhatónak, és a falvakban, valamint a fővárosban élők tartják ezt magukról a legnagyobb arányban.

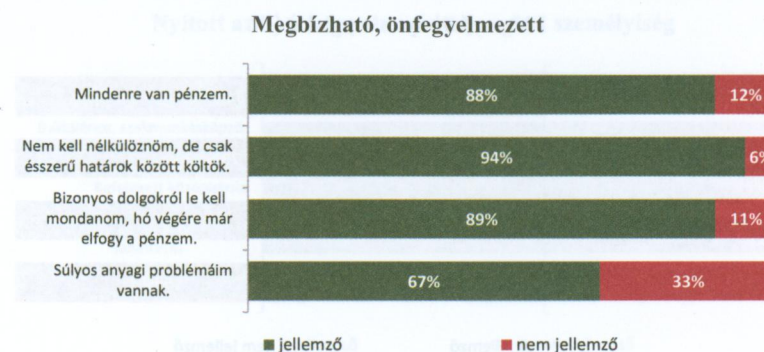
128. diagram:

Megbízható, fegyelmezett és a településtípus összefüggése²⁷²

A súlyos anyagi problémával élők önképe is romlik, körükben a legalacsonyabb azoknak az aránya, akik megbízhatónak gondolják magukat, mindössze 67%-uk számolt be erről.

271 $\chi^2=0,125$ $p=0,004$

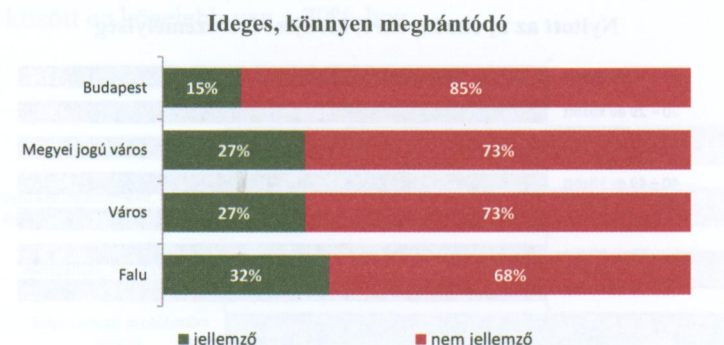
272 $\chi^2=0,106$ $p=0,011$

129. diagram:

Megbízható, önfegyelmezett és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁷³

Idegesség, könnyen megbántódónak gondolja magát a falvakban élők harmada, ez az arány a fővárosiak körében mindössze 15%.

130. diagram:

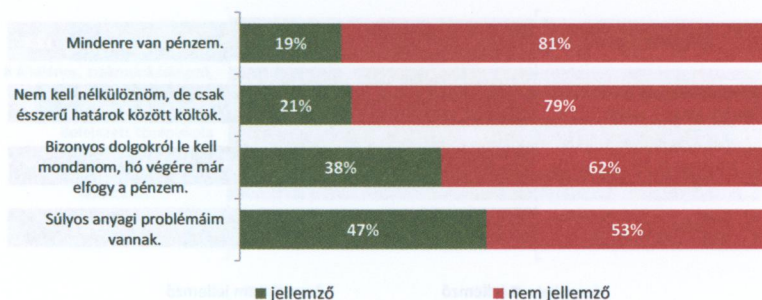
Idegesség, könnyen megbántódó és a településtípus összefüggése²⁷⁴

Az anyagi nehézségek is kihatnak a közérzetre, akik ilyen jellegű problémákkal küzdenek, azok 47%-a idegesnek, könnyen megbántódónak tartja magát. A jobb anyagi helyzetűek mindössze 19%-a gondol így magára.

273 $\chi^2=0,183$ $p=0,000$

274 $\chi^2=0,129$ $p=0,001$

Ideges, könnyen megbántódó

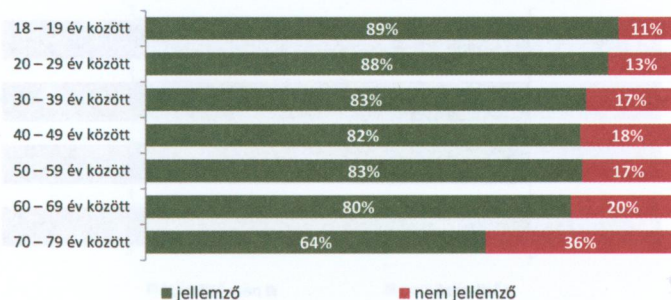

131. diagram:

Ideges, könnyen megbántódó és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁷⁵

A legfiatalabbak a leginkább nyitottak az új élményekre, 89%-uk számolt be erről. Ez a kor előrehaladtával csökken és a legidősebbek körében ez már csak 64%.

Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség

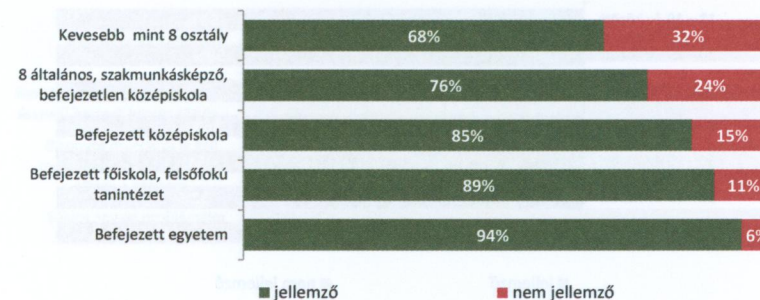
132. diagram:

Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség és a kor összefüggése²⁷⁶

Az új élményekre való nyitottság az iskolai végzettséggel együtt növekszik, egészen 94%-ig, míg a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között 68% az aránya a magukat nyitottnak, kiteljesedett személyiségnek tudóknak.

²⁷⁵ $\chi^2 = 0,189$ $p = 0,000$
²⁷⁶ $\chi^2 = 0,164$ $p = 0,000$

Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség

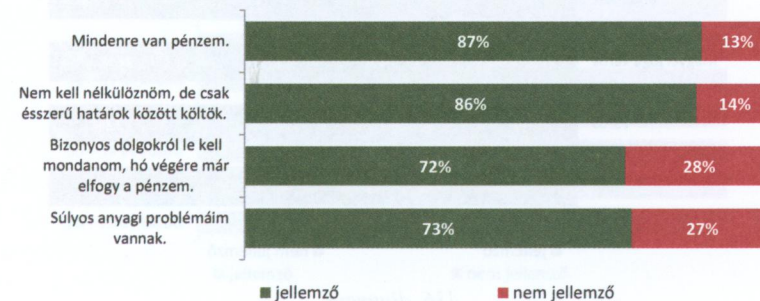

133. diagram:

Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség és az iskolai végzettség összefüggése²⁷⁷

A jobb anyagi helyzet együtt jár a nyitottabb személyiséggel, ebben a körben 80% feletti az aránya magukat ilyennek értékelő válaszadóknak, míg a rosszabb anyagi helyzetűek között ez közelebb van a 70%-hoz.

Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség

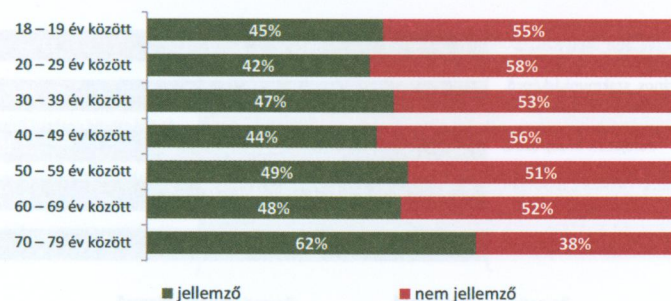
134. diagram:

Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁷⁸

Visszafogottnak, csendesnek kimagaslóan sokan tartják magukat a legidősebbek között, akiknek 62%-a gondol így magára. A többi korosztályban nincs eltérés ebben a tekintetben, valamivel 50% alatt marad arányuk.

²⁷⁷ $\chi^2 = 0,143$ $p = 0,000$
²⁷⁸ $\chi^2 = 0,158$ $p = 0,000$

Visszafogott, csendes

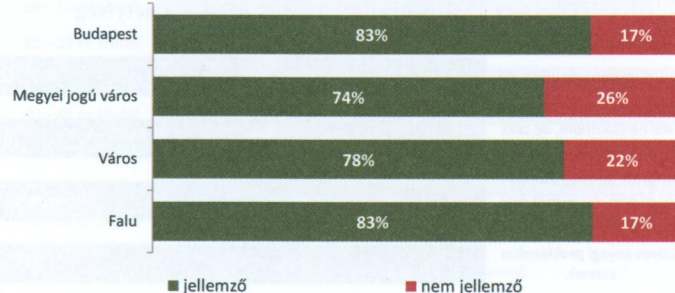

135. diagram:

Visszafogott, csendes és a kor összefüggése²⁷⁹

Nyugodtnak, érzelmileg stabilnak nagyobb arányban gondolják magukat a falvakban és a fővárosban, mint a városokban élők, akik között valamivel alacsonyabb arányban találunk ilyeneket.

Nyugodt, érzelmileg stabil

136. diagram:

Nyugodt, érzelmileg stabil és a településtípus összefüggése²⁸⁰

Akik jobb anyagi körülmények között élnek, azok nagyobb arányban gondolják úgy magukról, hogy nyugodtak, érzelmileg stabilak. Ez az arány az anyagi helyzet romlásával csökken, és a legrosszabb helyzetben lévőknek már csak 37%-a gondolkodik így.

279 $\chi^2=0,113$ $p=0,049$ 280 $\chi^2=0,091$ $p=0,042$

Nyugodt, érzelmileg stabil

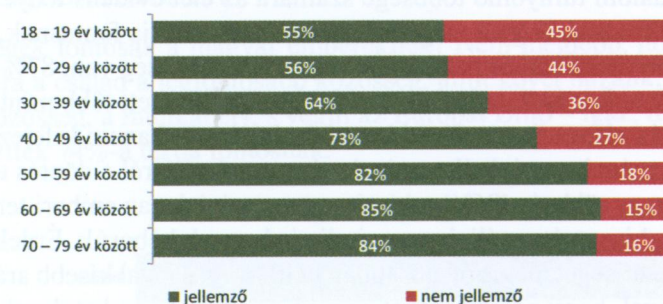

137. diagram:

Nyugodt, érzelmileg stabil és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁸¹

Az idősebbek között nagyobb arányban vannak olyanok, akik magukra hagyománytisztelőként, kevésbé kreatívként gondolnak. A legidősebbek között az ilyenek aránya 84%, míg a legfiatalabbak között csak 55%.

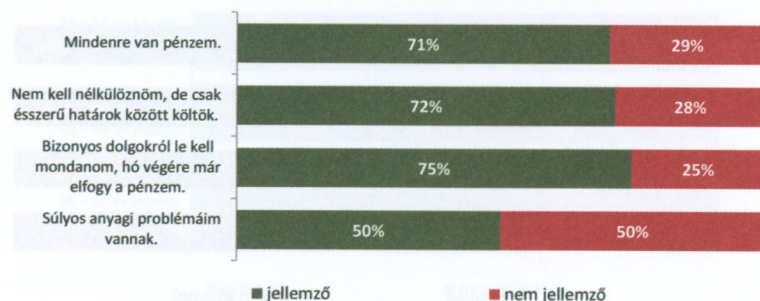
Hagyománytisztelő, kevésbé kreatív

138. diagram: Hagyománytisztelő, kevésbé kreatív és a kor összefüggése²⁸²

A legrosszabb anyagi helyzetben élők mindössze fele gondol úgy magára, mint aki hagyománytisztelő és kevésbé kreatív. A többi csoportban ezek aránya meghaladja a 70%-ot.

281 $\chi^2=0,226$ $p=0,000$ 282 $\chi^2=0,253$ $p=0,000$

Hagyománytisztelő, kevésbé kreatív

139. diagram:

Hagyománytisztelő, kevésbé kreatív és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁸³

4.4.4. Községek, emberek

4.4.4.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

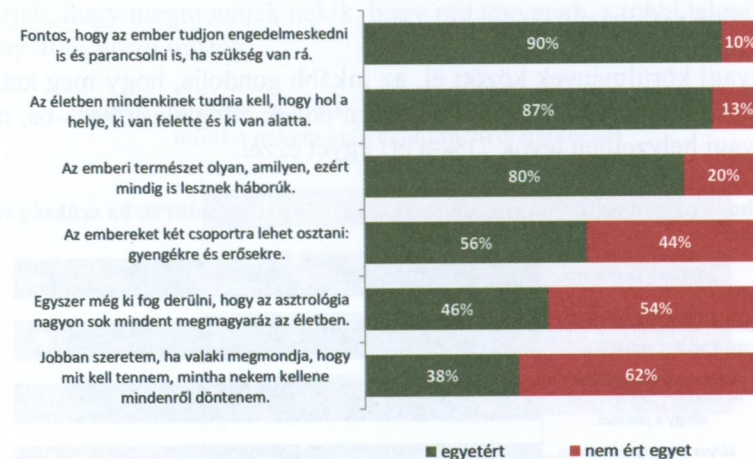
EMBEREK TERMÉSZETE

A magyar társadalom túlnyomó többsége számára az élet evidens ténye a társadalmi hierarchia léte. Erre utal, hogy a megkérdezettek 90%-a tartja fontosnak, hogy az ember tudjon engedelmesskedni és parancsolni is, ha arra szükség van, 87%-a szerint pedig mindenkinek tudnia kell, hol a helye a ranglétrán. Emellett több mint egyharmada (38%) nem csupán elfogadja az alá-fölé rendeltség tényét, hanem kifejezetten szereti, ha megmondják számára, mit kell tennie, levéve ezzel válláról a döntés terhet.

Ugyancsak a nagy többség (86%) tekinti az agresszivitást az emberi természet alapvető ösztönének, hiszen úgy véli, hogy mindig is lesznek háborúk. Érdekes módon az agresszivitás jelentőségét mégis óvatosabban ítélik meg, s jóval kisebb arányban (56%) értenek egyet azzal, hogy az embereket csupán erejükre vagy hatalmukra tekintettel lehet osztályozni. Végezetül a racionalitás, illetve az azt megtestesítő tudományossággal szembeni bizalmatlanságot jelzi, hogy a válaszadók közel fele (46%) hisz az asztrológia magyarázó erejében.

²⁸³ $\chi^2 = 0,091$ $p = 0,043$

Emberek természetének megítélése

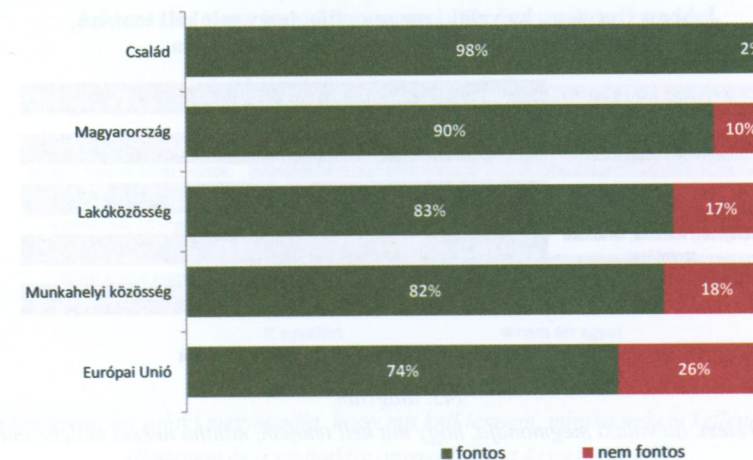
140. diagram:

Emberek természetének megítélése

KÖZÖSSÉGEK FONTOSSÁGA

Mely közösségek fontosak a magyar embereknek? Nem meglepő, hogy a magyarok 98%-a számára a család a legfontosabb közösség, amit követ hazánk, Magyarország, majd a lakóközösség, a munkahely, s végül az Európai Unió – igaz, még ez utóbbit is a megkérdezettek 74%-a tartja fontosnak.

Közösségek fontossága

141. diagram:

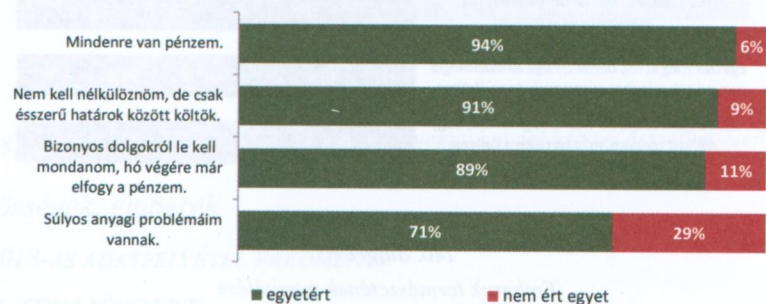
Közösségek fontossága

4.4.4.2. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

EMBEREK TERMÉSZETE

Aki jobb anyagi körülmények között él, az inkább gondolja, hogy meg kell tanulnia engedelmessé válni és parancsolni is. Körükben ennek elfogadása 94%-os, míg a legrosszabb anyagi helyzetben lévők 71%-a ért egyet ezzel.

Fontos, hogy az ember tudjon engedelmessé válni és parancsolni is, ha szükség van rá

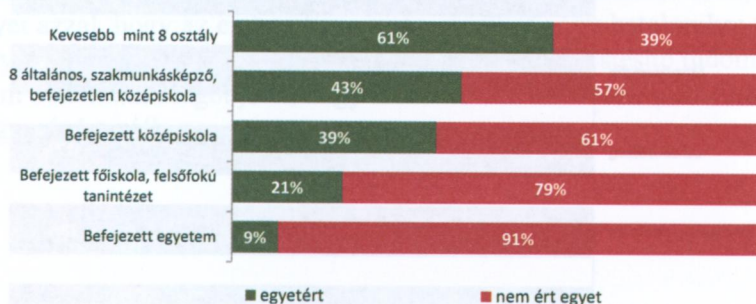

142. diagram:

Fontos, hogy az ember tudjon engedelmessé válni és parancsolni is, ha szükség van rá és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁸⁴

Az önállóság iránti igény az iskolai végzettséggel együtt növekszik. Az egyetemet végzettek mindössze 9%-a várja el, hogy helyette döntsenek, míg ez az arány a legacsonyabb végzettségűek körében 61%.

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem

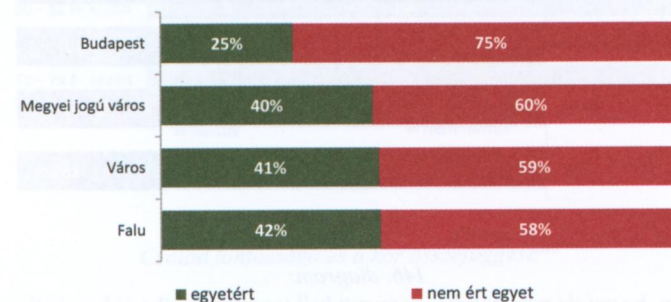
143. diagram:

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és az iskolai végzettség összefüggése²⁸⁵

284 $\chi^2 = 0,119$ $p = 0,003$ 285 $\chi^2 = 0,187$ $p = 0,000$

A településtípusokat tekintve Budapesten a legkisebb azoknak az aránya (25%), akik elvárják, hogy megmondják nekik, hogy mit tegyenek, a többi település esetében ez az arány 40% körül mozog.

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem

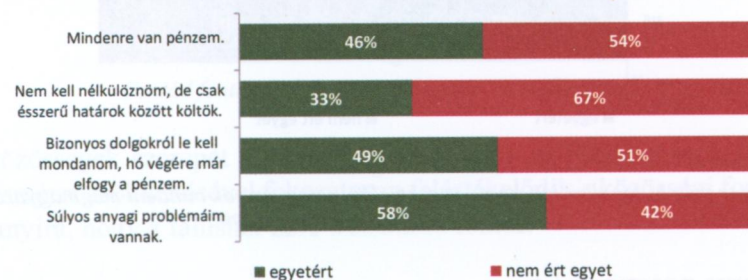

144. diagram:

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és a településtípus összefüggése²⁸⁶

A kedvező anyagi helyzettel növekszik a válaszadók önállóságra vonatkozó igénye, azonban érdekes módon a legjobb anyagi helyzetben lévők körében ez visszaesik 54%-os arányra. Az eggyel rosszabb anyagi helyzetet érzékelők csoportjában ez 67%, míg a legrosszabb anyagi helyzetben élők kevesebb mint fele (42%) tart igényt az önálló döntés lehetőségére.

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem

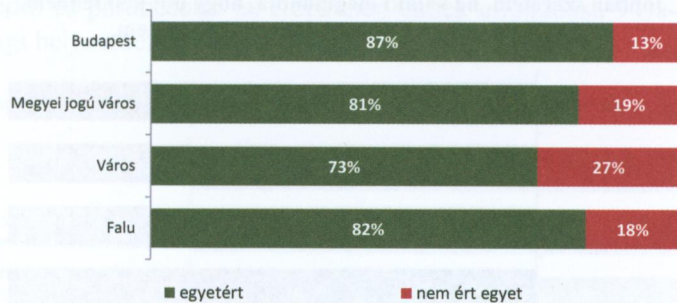
145. diagram:

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁸⁷

286 $\chi^2 = 0,126$ $p = 0,001$ 287 $\chi^2 = 0,166$ $p = 0,000$

A háborúk emberi természetből való levezetésének gondolatát a városokban fogadják el a legkevésbé (73%), a többi településtípuson 80% feletti az ezzel egyetértők aránya.

Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk

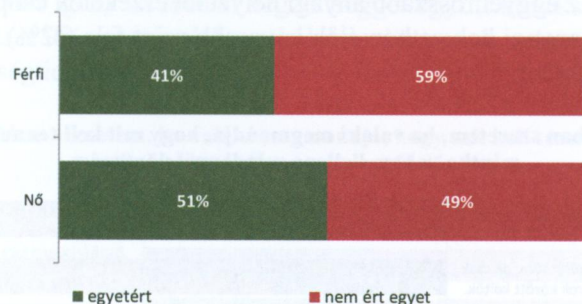

146. diagram:

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és a településtípus összefüggése²⁸⁸

A nők több mint fele (51%) hisz az asztrológiában, a férfiak között ez az arány mindössze 41%.

Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben és a nem összefüggése

147. diagram:

Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben és a nem összefüggése²⁸⁹

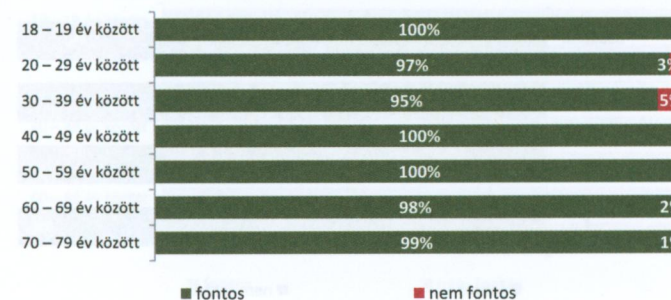
KÖZÖSSÉGEK FONTOSSÁGA

A legkevésbé a 30–39 évesek tartják fontosnak a család szerepét, de körükben is csak 5% azok aránya, akik azt lényegtelennek tartják. Feltehetőleg az ehhez a korosztályhoz tartozó válaszadók között a legmagasabb a száma azoknak, akik már vagy még nem élnek családban.

²⁸⁸ $\chi^2 = 0,127$ $p = 0,001$

²⁸⁹ $\chi^2 = 0,101$ $p = 0,001$

Család

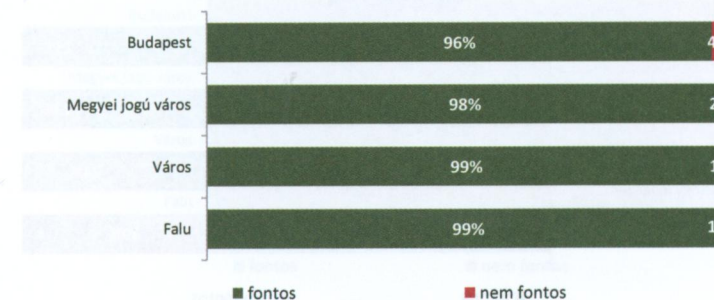

148. diagram:

Család fontossága és a kor összefüggése²⁹⁰

A családot a budapestiek tartják legkisebb arányban fontosnak, de még közöttük is 96% azok aránya, akik fontosnak érzik azt.

Család

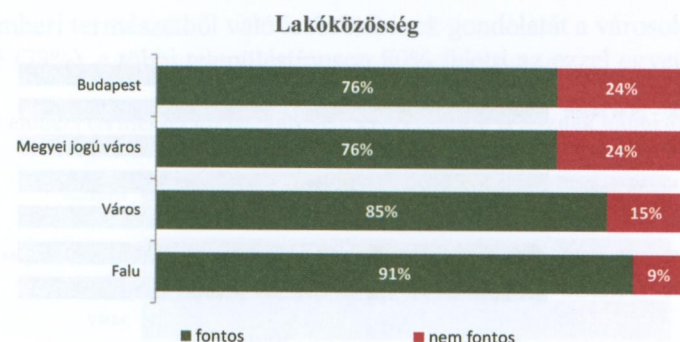
149. diagram:

Család fontossága és a településtípus összefüggése²⁹¹

A lakóközösségek szerepét a nagyvárosokban élők értékelik a legkevésbé (76%). A településméret csökkenésével fokozatosan felértékelődik e közösségi forma jelentősége olyannyira, hogy a falusiak 91%-a számára fontos.

²⁹⁰ $\chi^2 = 0,138$ $p = 0,004$

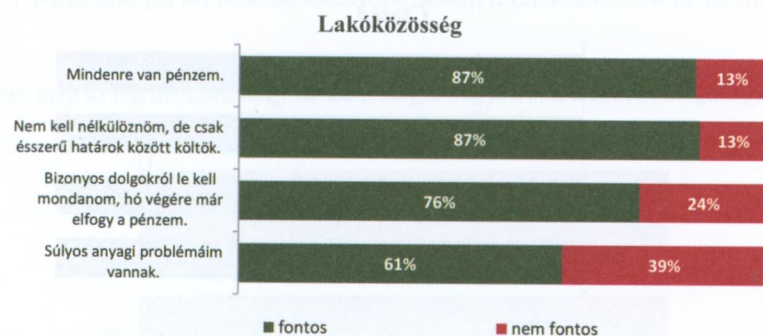
²⁹¹ $\chi^2 = 0,090$ $p = 0,045$

150. diagram:

Lakóközösség fontossága és a településtípus összefüggése²⁹²

A lakóközösség fontosságát a jobb anyagi körülmények között élők nagyobb arányban hangsúlyozzák. Természetesen az ezekhez a rétegekhez tartozó válaszadók azok, akik könnyebben tudják megválasztani vagy megváltoztatni lakóközösségüket kedvezőbb az anyagi lehetőségeik folytán.

151. diagram:

Lakóközösség fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁹³

A munkahelyi közösséget természetesen a középkorúak tartják a legnagyobb arányban fontosnak, míg a legfiatalabbak és a legidősebbek kevésbé érzik ennek jelentőségét, hiszen a legfiatalabbak még nem, míg a legidősebbek már nem érintettek ezzel kapcsolatban.

²⁹² $\chi^2 = 0,167$ $p = 0,000$

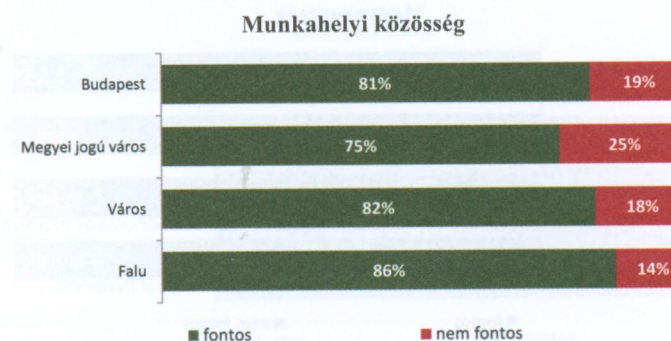
²⁹³ $\chi^2 = 0,170$ $p = 0,000$

152. diagram:

Munkahelyi közösség fontossága és a kor összefüggése²⁹⁴

A munkahelyi közösségeket a megyei jogú városokban élők tartják a legkevésbé fontosnak és a falvakban élők azok, akik körében a legnagyobb azoknak az aránya (86%), akik lényegesnek gondolják azt.

153. diagram:

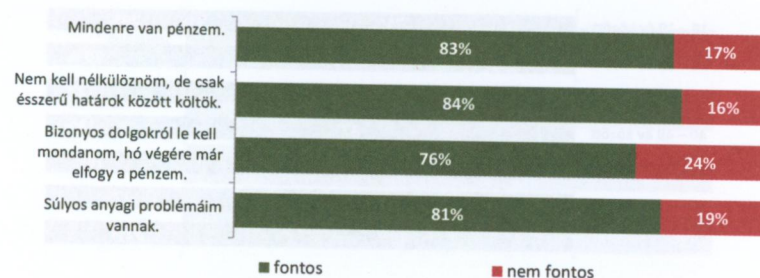
Munkahelyi közösség fontossága és a településtípus összefüggése²⁹⁵

A munkahelyi kollektíva értékelése az anyagi helyzettel érdekes összefüggést mutat, hiszen a bizonyos dolgokat nélkülözők nyilatkoztak legalacsonyabb arányban (76%) úgy, hogy az ilyen közösség fontos számukra. Ez jelezheti azt, hogy az ő munkakörülményeik a legrosszabbak. A legrosszabb anyagi körülmények között élők vagy nem is érintettek a munkaerőpiacon, vagy jelenleg nincs munkájuk, így a munkahelyi közösségekbe tartozás vágya erősebb lehet körükben, mint az ottani esetleges nehézségekből fakadó elutasítás impulzusa.

²⁹⁴ $\chi^2 = 0,179$ $p = 0,000$

²⁹⁵ $\chi^2 = 0,097$ $p = 0,025$

Munkahelyi közösség

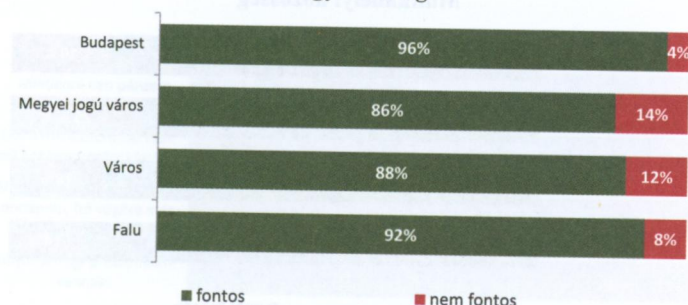

154. diagram:

Munkahelyi közösség fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁹⁶

Az országot mint közösséget minden településtípuson nagyra értékelték, leginkább a fővárosban (96%) és a falvakban (92%), valamivel kisebb arányban a városokban (88%) és a megyei jogú városokban (86%).

Magyarország

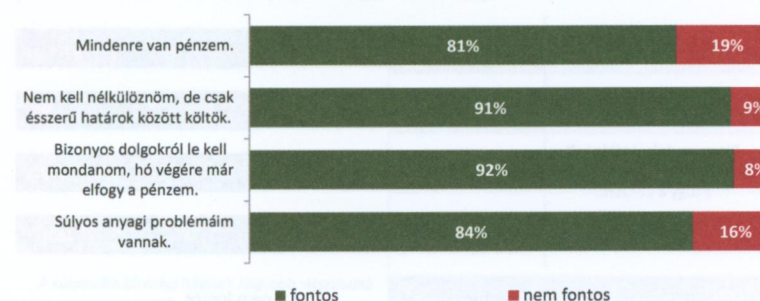
155. diagram:

Magyarország fontossága és a településtípus összefüggése²⁹⁷

A legjobb és legrosszabb anyagi helyzetben élők között a legalacsonyabb azok aránya, akiknek fontos Magyarország, bár ezekben a csoportokban is 80% feletti ez az arány.

296 $\chi^2 = 0,095$ $p = 0,029$ 297 $\chi^2 = 0,113$ $p = 0,005$

Magyarország

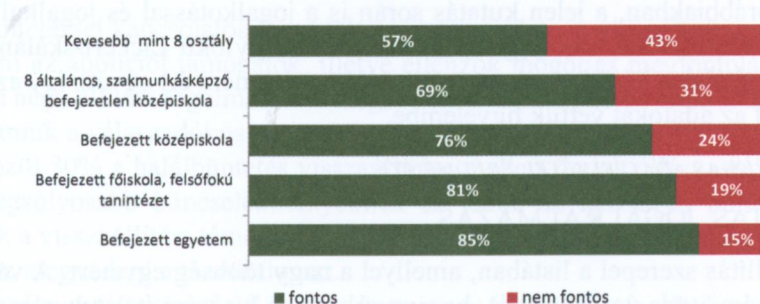

156. diagram:

Magyarország fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése²⁹⁸

Az Európai Unió értékelése az iskolai végzettséggel növekszik. A legkevésbé iskolázottak körében 57% az aránya az Uniót közösségként fontosnak látó válaszadóknak, az egyetemi végzettséggel rendelkezők körében ez az arány már eléri a 85%-ot.

Európai Unió

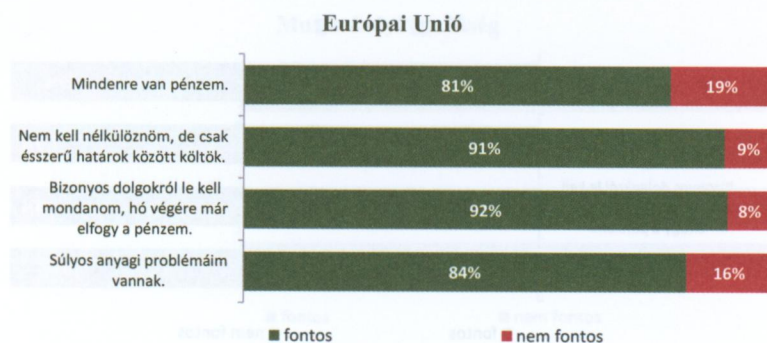

157. diagram:

Európai Unió fontossága és az iskolai végzettség összefüggése²⁹⁹

Úgy tűnik, hogy magukat az anyagi helyzetük szerint középosztályhoz soroló válaszadók számára fontosabb az európai közösség (91%, 92%), mint a leggazdagabb és legszegényebb rétegekhez tartozóknak (81%, 84%).

298 $\chi^2 = 0,089$ $p = 0,048$ 299 $\chi^2 = 0,119$ $p = 0,007$

158. diagram:

Európai Unió fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁰⁰

4.5. JOG, BŰNÖZÉS, IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

4.5.1. Jogalkotás, jogalkalmazás, halálbüntetés, bűnözéshez vezető okok

Ahogy a korábbiakban, a jelen kutatás során is a jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatos állításokkal való egyetértés mértékét négyfokú Lickert-skálán mértük. A négyfokú skálát kétfokúvá konvertáltuk (egyetért, nem ért egyet), így az elemzés során ezeket az adatokat vettük figyelembe.

4.5.1.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS

Két olyan állítás szerepel a listában, amellyel a nagy többség egyetért. A válaszadók több, mint négyötöde úgy gondolja, hogy a súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnak. Közel ilyen arányban, 77% ért egyet azzal, hogy a börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést. A bűnözés visszaszorításával kapcsolatos másik állításról, mely a szociális támogatások növelésének a bűnözés visszaszorítására tett pozitív hatását tételezi, közel azonos arányban vélekednek egyetértően, illetve elutasítón.

Közel egyharmad azoknak az aránya, akik támogatnák az enyhe kábítószeres legalizálását, és mindössze minden ötödik válaszadó gondolja úgy, hogy az abortuszt be kellene tiltani.

A halálbüntetés visszaállítását a társadalom kis többsége (54%) támogatja.

³⁰⁰ $\chi^2 = 0,149$ $p = 0,000$

Jogalkotással, jogalkalmazással kapcsolatos állítások

159. diagram:

Jogalkotással, jogalkalmazással kapcsolatos állítások

HALÁLBÜNTETÉSSSEL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK

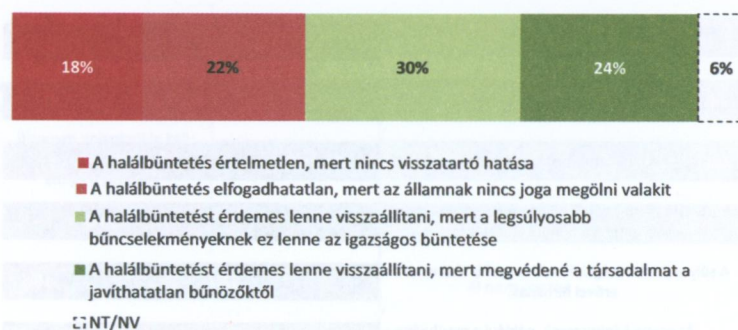
A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdöket részletesebben is vizsgáltuk, s megkíséreltük feltárni az abolíciót támogatók, illetve ellenzők mögöttes megfontolásait. Ennek érdekében négy állítást fogalmaztunk meg, és ezek közül kellett a leginkább közelállót kiválasztaniuk a válaszadóknak.

Ezek közül 30% a halálbüntetés visszaállítása mellett foglalt állást azon az alapon, hogy a legsúlyosabb bűncselekményeknek ez lenne az igazságos büntetése. 24% ugyancsak a visszaállítást támogatná, mivel úgy véli, hogy a javíthatatlan bűnözőktől így lehetne megvédeni a társadalmat.

Az ellenzők egyik csoportja (18%) szerint nincs a halálbüntetésnek visszatartó ereje, a másik, valamivel nagyobb csoport (22%) azt hangsúlyozza, hogy az államnak nincs joga elvenni valakinek az életét.

A megkérdezettek 6%-a nem tudott egyik állítással sem azonosulni.

Halálbüntetéssel kapcsolatos attitűd

160. diagram:

Halálbüntetéssel kapcsolatos attitűd

BŰNÖZÉS CSÖKKENÉSÉHEZ VEZETŐ OKOK

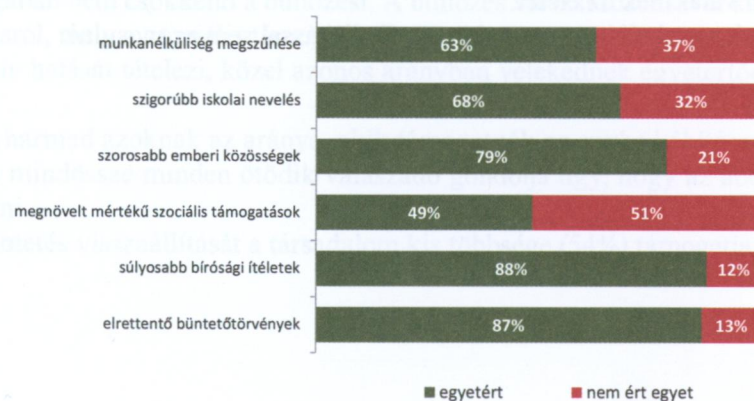
Hogyan gondolkodunk a bűnözés megelőzését szolgáló eszközökről? A bűnözést visszaszorító tényezőkre vonatkozó vélekedéseket igyekeztük vizsgálni a következő itemsor segítségével. Milyen okok vezethetnének a bűnözés csökkenéséhez? Ezeket az okokat igyekeztem vizsgálni a következő állítások segítségével.

A válaszadók szerint legnagyobb visszatartó erővel a súlyosabb bírósági ítéletek (88%) és az elrettentő büntetőtörvények (87%) bírónak.

A válaszadók 79%-a szerint a szorosabb emberi közösségek léte is a bűnözés visszaszorulásához vezetne. Közel kétharmadnyian gondolják úgy, hogy a szigorúbb iskolai nevelés és a munkanélküliség megszűnése csökkentené a bűnözés mértékét.

A megnövelt szociális támogatások a válaszadók fele szerint csökkentené a bűnözés jelenlegi mértékét.

Mi vezethetne Ön szerint a bűnözés csökkenéséhez?

161. diagram:

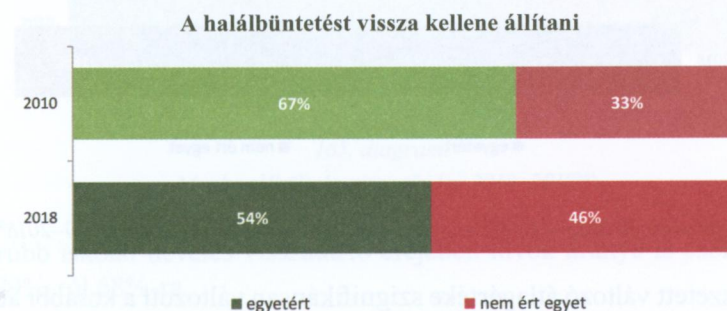
Bűnözéshez vezető okok

4.5.1.2. VÁLTOZÁSOK A 2010-ES ADATFELVÉTELHEZ KÉPEST

A 2010-es adatfelvételhez képest sok esetben mutatkozik változás a magyar társadalom véleményében. Ezeket a változásokat igyekszem sorra venni.

JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS

2010-ben még a társadalom kétharmada támogatta a halálbüntetés visszaállítását, azonban – ahogy korábban is láttuk – ez az arány 2018-ra 54%-ra, tehát jelentős mértékben csökkent.

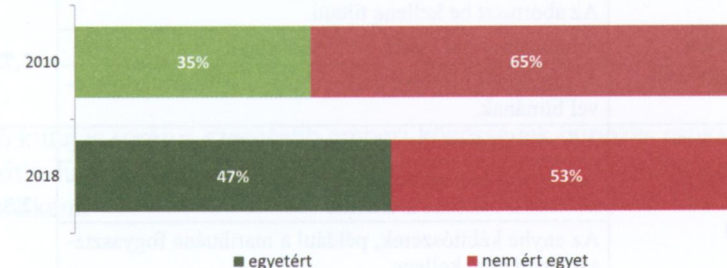

162. diagram:

A halálbüntetést vissza kellene állítani 2010–2018³⁰¹

Változás tapasztalható a szociális támogatások bűnözés mértékére gyakorolt hatásának megítélésében is. A korábbi 35%-os arány mára 47%-ra nőtt, azaz jelenleg a szociális támogatásoknak nagyobb szerepet tulajdonítanak a bűnözés visszaszorításában, mint korábban.

A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét

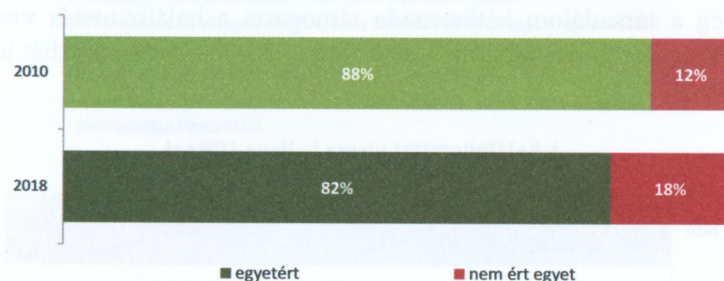

163. diagram:

A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét 2010–2018³⁰²301 $\chi^2 = 0,131$ $p = 0,000$ 302 $\chi^2 = 0,122$ $p = 0,000$

Valamivel kisebb a beállt változás mértéke a bírósági ítéletek visszatartó erejének megítélésével kapcsolatban. 88%-ról 82%-ra csökkent az arányuk azoknak, akik ezek visszatartó erejében bíznak, de még így is elmondható, hogy a társadalom nagy többsége bízik ebben.

A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának

164. diagram:

A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának 2010–2018³⁰³

Minden összetett változó átlagértéke szignifikánsan változott a korábbi adatfelvételhez képest. Ahogy az átlagok eltéréséből látszik, a korábbi adatfelvételhez képest a tiltás és a büntetés támogatottsága csökkent (2,73-ról 2,49-re). Emellett a társadalmi támogatás és legalizálás híveinek aránya növekedett (2,35-ről 2,47-re). Így elmondható, hogy a két összetett változó átlaga közel azonossá vált.

MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Jogalkotás-kritika – tiltani, büntetni kell	Az abortuszt be kellene tiltani.	2,73	2,49
	A halálbüntetést vissza kellene állítani.		
	A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának.		
Jogalkotás-kritika – támogatni, legalizálni kell	A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést.	2,35	2,47
	A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét.		
	Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene.		

1. táblázat: Jogalkotás-kritika – Összetett mutatók változása³⁰⁴

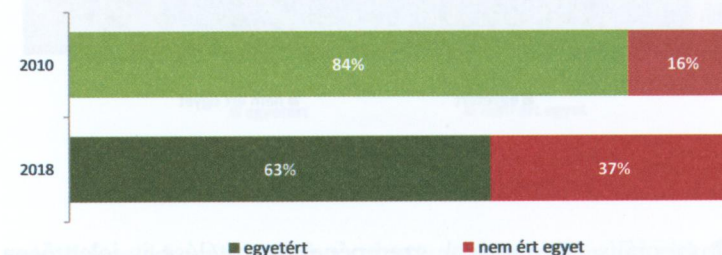
303 $\chi^2=0,084$ $p=0,000$

304 A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

BŰNÖZÉS CSÖKKENÉSÉHEZ VEZETŐ OKOK

Az egyetértés korábbi igen magas 84%-os aránya 63%-ra csökkent azzal kapcsolatban, hogy a munkanélküliség megszűnése csökkentené a bűnözést.

Munkanélküliség megszűnése

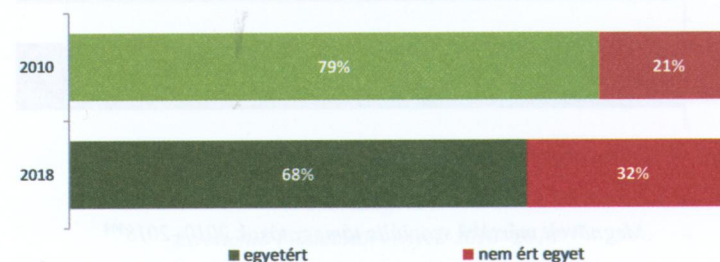

165. diagram:

Munkanélküliség megszűnése 2010–2018³⁰⁵

A szigorúbb iskolai nevelés visszatartó erejében hívők aránya is csökkent a 2010-ben mért 79%-ról 68%-ra.

Szigorúbb iskolai nevelés

166. diagram:

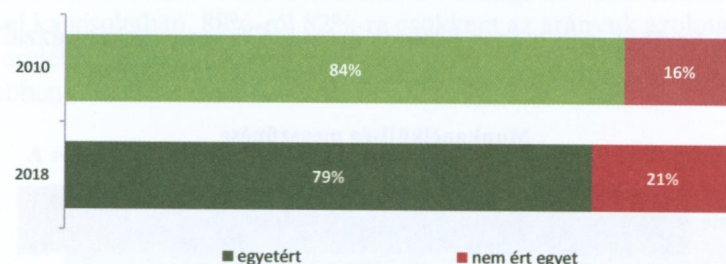
Szigorúbb iskolai nevelés 2010–2018³⁰⁶

Az előző kutatás során a szorosabb emberi közösségek bűnözés csökkentésére gyakorolt pozitív hatásával még a válaszadók 84%-a értett egyet, 2018-ra ez az arány 79%-ra csökkent.

305 $\chi^2=0,223$ $p=0,000$

306 $\chi^2=0,124$ $p=0,000$

Szorosabb emberi közösségek

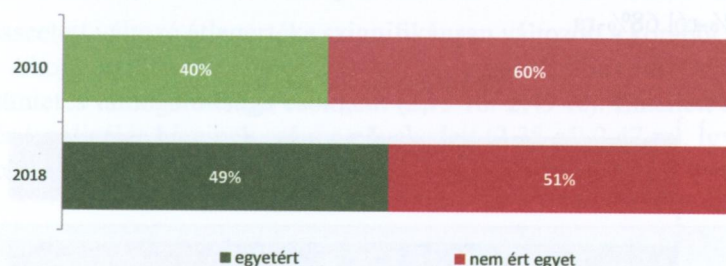

167. diagram:

Szorosabb emberi közösségek 2010–2018³⁰⁷

A megnövelt szociális támogatások szerepének megítélése is jelentősen változott. A megkérdezettek 49%-a gondolja úgy, hogy ez csökkentené a bűnözés mértékét, ez az arány korábban mindössze 40% volt.

Megnövelt mértékű szociális támogatások

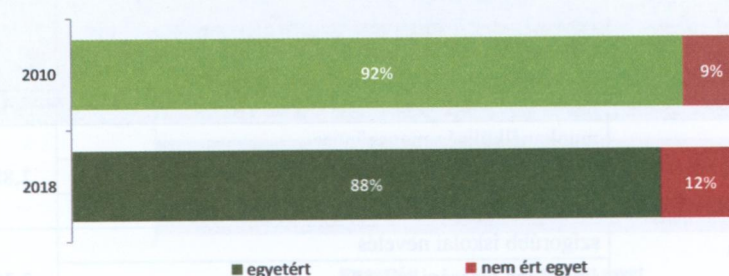
168. diagram:

Megnövelt mértékű szociális támogatások 2010–2018³⁰⁸

A súlyosabb bírósági ítéletek szerepe a bűnözés visszaszorításában még mindig a társadalom nagy többsége szerint jelentős, azonban valamivel alacsonyabb ennek támogatottsága, mint azt 2010-ben láttuk: 92%-ról 88%-ra csökkent az egyetértők aránya.

307 $\chi^2=0,061$ $p=0,006$ 308 $\chi^2=0,092$ $p=0,000$

Súlyosabb bírósági ítéletek

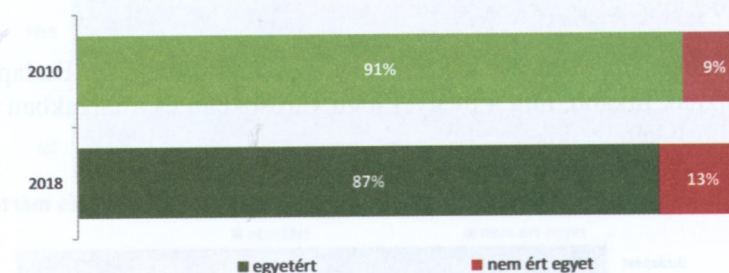

169. diagram:

Súlyosabb bírósági ítéletek 2010–2018³⁰⁹

Hasonló mértékű csökkenést látunk az elrettentő büntetőtörvényekkel kapcsolatban is, mint imént a bírósági ítéletek kapcsán, hiszen 91%-ról 87% csökkent a törvények szigorúságában bizakodók aránya.

Elrettentő büntetőtörvények

170. diagram:

Elrettentő büntetőtörvények 2010–2018³¹⁰

Mindkét összetett változó átlagértéke szignifikánsan csökkent, ami azt jelenti, hogy a magyar társadalom kevésbé hisz abban, hogy csökkenteni lehet a bűnözés mértékét, mivel egyre többen vélik úgy, hogy sem a körülmények javításával, sem a szigorítás-sal, elrettentéssel nem lehet eredményesen harcolni a bűnelkövetés ellen.

309 $\chi^2=0,058$ $p=0,010$ 310 $\chi^2=0,059$ $p=0,008$

MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Bűnmegelőzés – körülmények javításával	munkanélküliség megszűnése	2,88	2,74
	szorosabb emberi közösségek		
	megnövelt mértékű szociális támogatások		
Bűnmegelőzés – szigorítással, elrettentéssel	szigorúbb iskolai nevelés	3,39	3,18
	súlyosabb bírósági ítéletek		
	elrettentő büntetőtörvények		

2. táblázat: Bűnmegelőzés – Összetett mutatók változása³¹¹

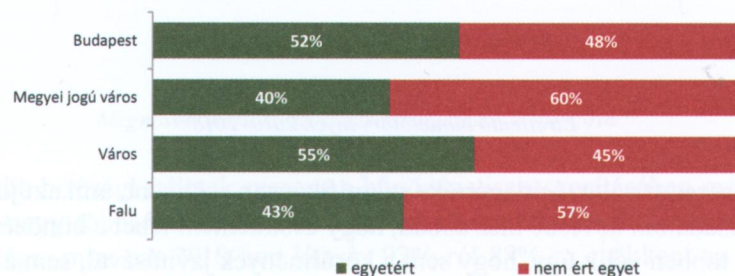
4.5.1.3. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

Milyen eltérések mutatkoznak az egyes társadalmi csoportokban a vizsgált állításokkal kapcsolatban? Erre kapunk választ, ha az egyes szociodemográfia csoportokban vizsgáljuk meg az állításokkal való egyetértés arányait.

JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS

A szociális támogatások növelésének bűnözést visszatartó erejében Budapesten és a városokban bíznak inkább, míg a megyei jogú városokban és a falvakban többségbe kerülnek az ebben kételkedők.

A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét

171. diagram:

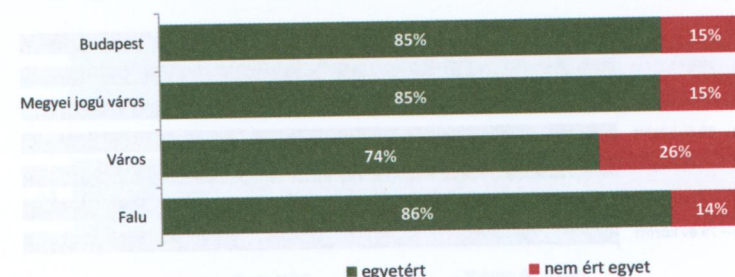
A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét és a településtípus összefüggése³¹²

A súlyosabb bírósági ítéletek elrettentő erejében egyedül a városokban bíznak kevésbé, mint a többi településtípus esetében, bár még a városiak 74%-a is pozitív várakozásokat fű ehhez.

311 A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

312 $\chi^2 = 0,123$ $p = 0,002$

A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának

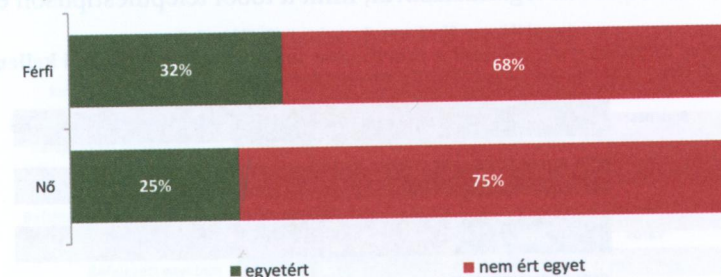

172. diagram:

A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának és a településtípus összefüggése³¹³

Az enyhe kábítószeres legalizálásával a férfiak harmada, a nők negyede ért egyet.

Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene

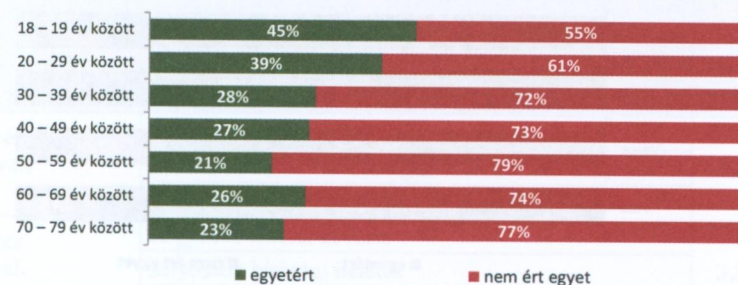
173. diagram:

Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene és a nem összefüggése³¹⁴

A könnyű drogok legalizálása nagyobb támogatottságra talál a fiatalok körében (45%), és a kor előrehaladtával ennek aránya egyre alacsonyabb (25% körüli).

313 $\chi^2 = 0,137$ $p = 0,000$ 314 $\chi^2 = 0,075$ $p = 0,018$

Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene

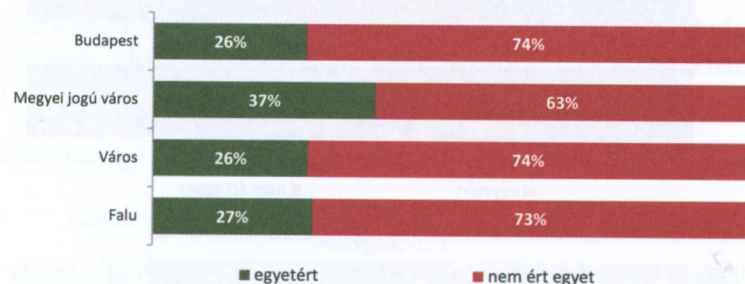

174. diagram:

Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene és a kor összefüggése³¹⁵

A településtípusok esetében ilyen egyértelmű tendenciák nem fedezhetők fel, azonban elmondható, hogy a megyei jogú városokban élők nagyobb arányban értenek egyet az enyhe kábítószeres legalizálásával, mint a többi településtípuson élők.

Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene

175. diagram:

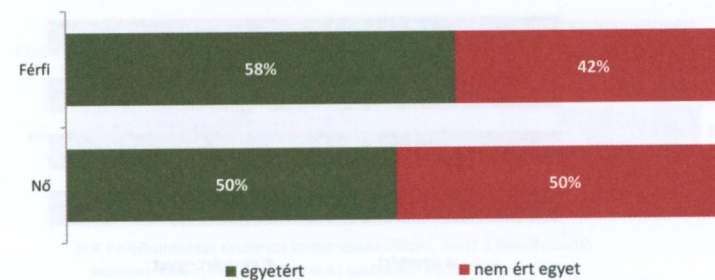
Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene és a településtípus összefüggése³¹⁶

A halálbüntetés visszaállításának támogatottsága jelentős különbséget mutat az egyes társadalmi csoportokban.

A férfiak körében többségbe kerülnek a támogatók, míg a nők teljesen megosztottak ebben a kérdésben.

315 $\chi^2=0,152$ $p=0,001$ 316 $\chi^2=0,099$ $p=0,021$

A halálbüntetést vissza kellene állítani

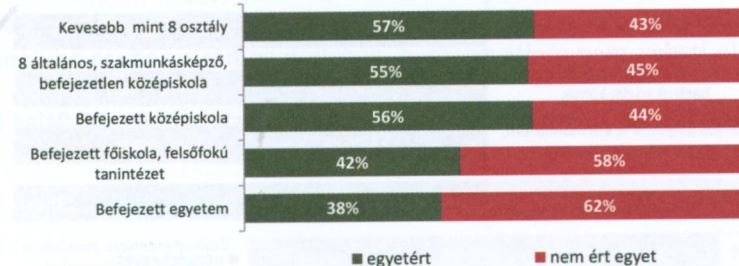

176. diagram:

A halálbüntetést vissza kellene állítani és a nem összefüggése³¹⁷

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők többsége inkább támogatja leg súlyosabb büntetés visszaállítását, míg a legmagasabb iskolai végzettségűek körében az ellenzők kerülnek többségbe.

A halálbüntetést vissza kellene állítani

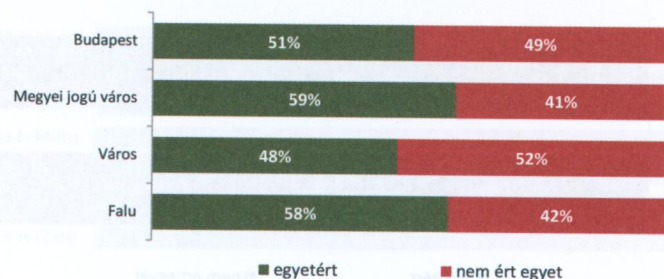
177. diagram:

A halálbüntetést vissza kellene állítani és az iskolai végzettség összefüggése³¹⁸

A településtípusok esetében a visszaállítás támogatói a megyei jogú városokban és a falvakban élők között vannak nagy többségben, a többi településen kiegyenlített a támogatók és az ellenzők aránya.

317 $\chi^2=0,089$ $p=0,005$ 318 $\chi^2=0,102$ $p=0,036$

A halálbüntetést vissza kellene állítani

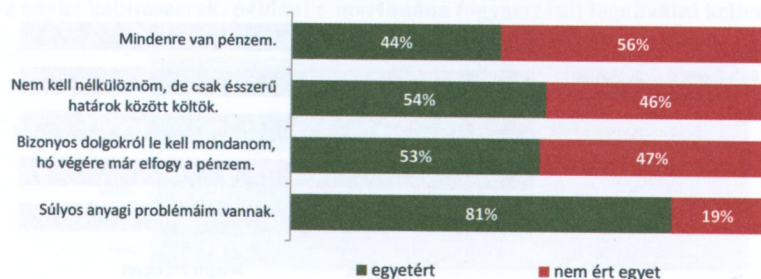

178. diagram:

A halálbüntetést vissza kellene állítani és a lakóhely összefüggése³¹⁹

A szubjektív anyagi helyzet tekintetében az látható, hogy a legrosszabb anyagi helyzetben lévők jelentős többsége (81%) támogatja a halálbüntetés visszaállítását, míg a legjobb anyagi helyzetben lévők 56%-a ellenzi azt.

A halálbüntetést vissza kellene állítani

179. diagram:

A halálbüntetést vissza kellene állítani és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³²⁰

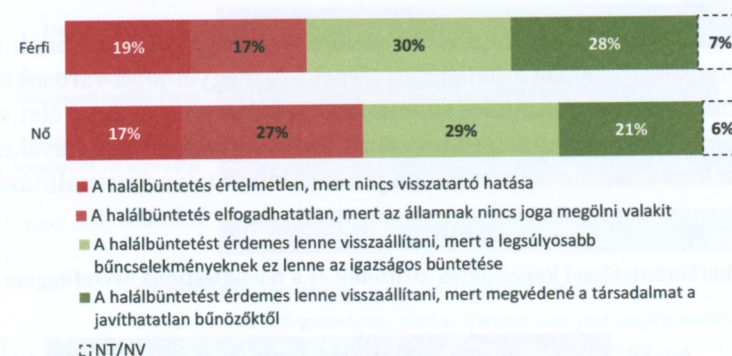
HALÁLBÜNTETÉSSSEL KAPCSOLATOS ATTITÜDÖK

A fentiekhez hasonlóan a halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök is megosztják a társadalmat az egyes társadalmi csoportok mentén.

A nők nagyobb arányban értenek egyet azzal, hogy az államnak nincs joga elvenni valaki életét, míg a férfiak a nőknél nagyobb arányban gondolják azt, hogy a halálbüntetés megvédi a társadalmat a javíthatatlan bűnözőktől.

319 $\chi^2 = 0,097$ $p = 0,024$ 320 $\chi^2 = 0,105$ $p = 0,012$

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a nem összefüggése

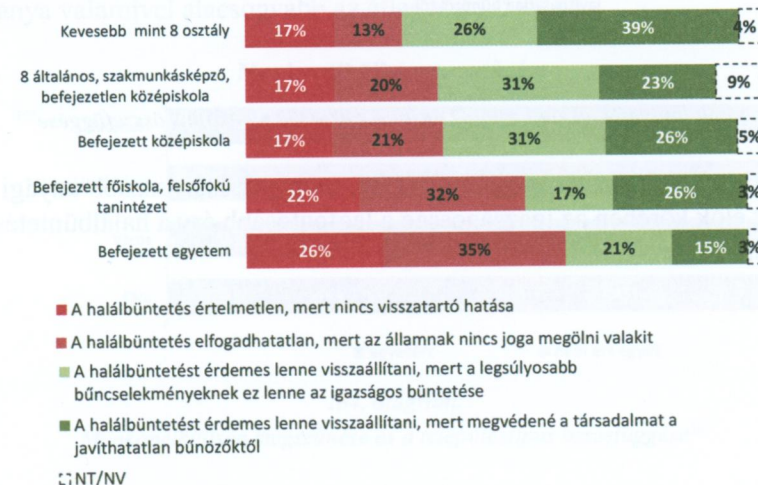

180. diagram:

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a nem összefüggése³²¹

Az iskolai végzettség vonatkozásában megállapítható, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségűek esetében a legfőbb érv a halálbüntetés visszaállítása mellett az, hogy a javíthatatlan bűnözőktől így lehet megvédeni a társadalmat. Az iskolai végzettség növekedésével ennek az érvnek az elfogadottsága csökken, ezzel szemben jelentősen megnő annak az érvnek a támogatottsága, hogy az állam nem veheti el senki életét.

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és az iskolai végzettség összefüggése

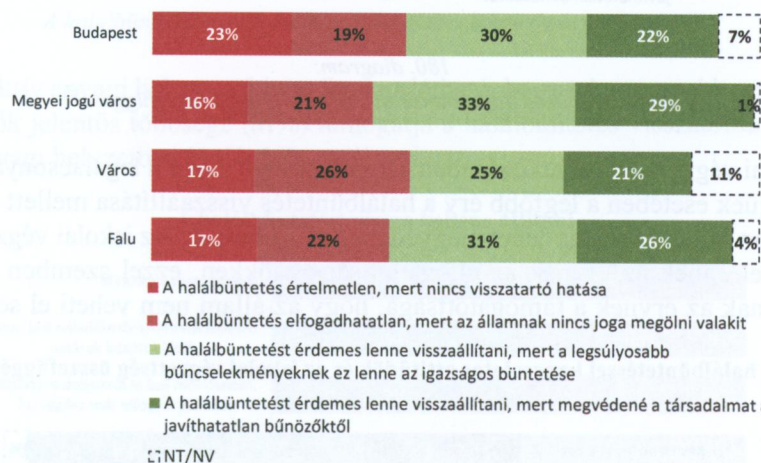
181. diagram:

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és az iskolai végzettség összefüggése³²²321 $\chi^2 = 0,124$ $p = 0,004$ 322 $\chi^2 = 0,089$ $p = 0,012$

A településtípusok esetében azt látjuk, hogy a különböző érvek igen eltérő támogatottsággal bírnak.

A budapestiek körében az átlagnál magasabb a támogatottsága annak az érvek, hogy nincs visszatartó hatása a halálbüntetésnek. A megyei jogú városokban a társadalom védelme a felülreprezentált érv, míg a városokban az emberi élet védelme az állammal szemben élvez nagyobb támogatottságot az átlagnál. A falvakban ugyan csak a társadalom védelme miatt támogatják a halálbüntetés visszaállítását nagyobb arányban.

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a településtípus összefüggése

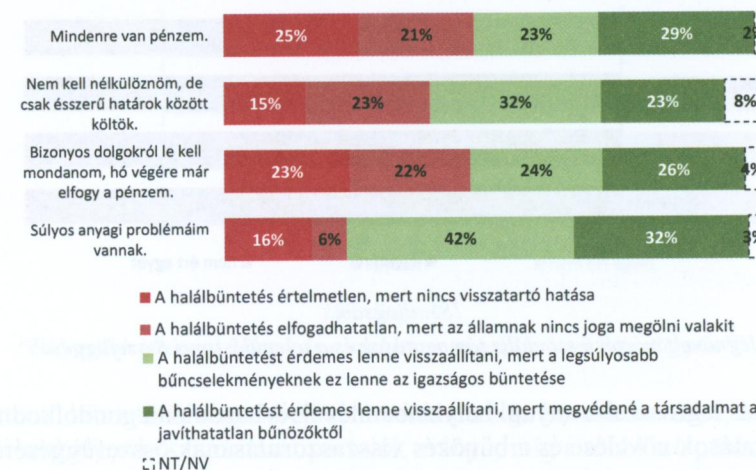
182. diagram:

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a településtípus összefüggése³²³

Az anyagi helyzet vonatkozásában azt látjuk, hogy a legrosszabb anyagi körülmények között élők körében az igazságosság a legfontosabb érv a halálbüntetés visszaállítása mellett.

323 $\chi^2 = 0,110$ $p = 0,000$

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése

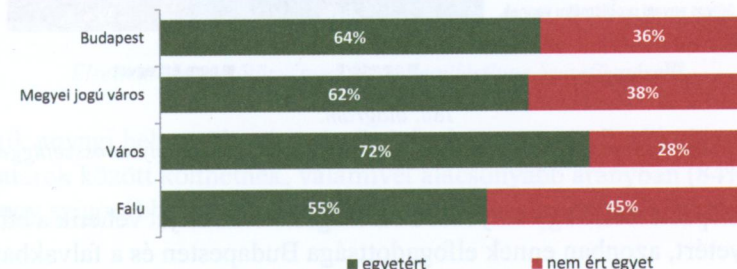
183. diagram:

A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³²⁴

BŰNÖZÉS CSÖKKENÉSÉHEZ VEZETŐ TÉNYEZŐK

Kiugróan magas a városokban azoknak az aránya (72%), akik úgy gondolják, hogy a munkanélküliség megszűnése a bűnözés csökkenéséhez vezetne. A falvakban ezeknek az aránya valamivel alacsonyabb az átlagosnál (55%).

Munkanélküliség megszűnése

184. diagram:

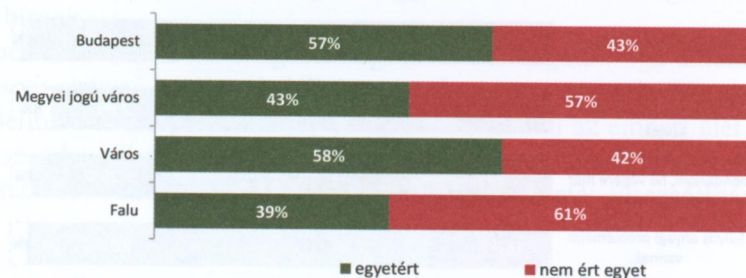
Munkanélküliség megszűnése és a településtípus összefüggése³²⁵

A megnövelt szociális támogatások bűnözést csökkentő hatásában a Budapesten és a városokban élők bíznak nagyobb arányban az átlagosnál. Itt többségbe is kerülnek ezek, míg a másik két településtípuson élők között az ebben kételkedők vannak többségben.

324 $\chi^2 = 0,094$ $p = 0,010$

325 $\chi^2 = 0,141$ $p = 0,000$

Megnövelt mértékű szociális támogatások

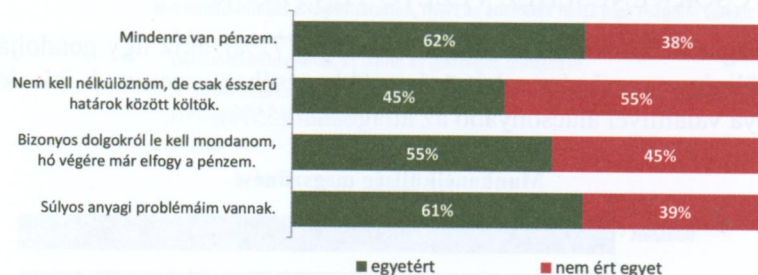

185. diagram:

Megnövelt mértékű szociális támogatások és a településtípus összefüggése³²⁶

A legjobb és legrosszabb anyagi helyzetben lévők is hasonlóan gondolkodnak a szociális támogatások növelése és a bűnözés visszaszorulásának összefüggéséről – nagy többségük egyetért azzal, hogy a támogatások növelése csökkentené a bűnözést. Legkevésbé azok gondolkodnak így, akik arról számoltak be, hogy nem kell nélkülözniük, de csak észszerű határok között költhetnek.

Megnövelt mértékű szociális támogatások

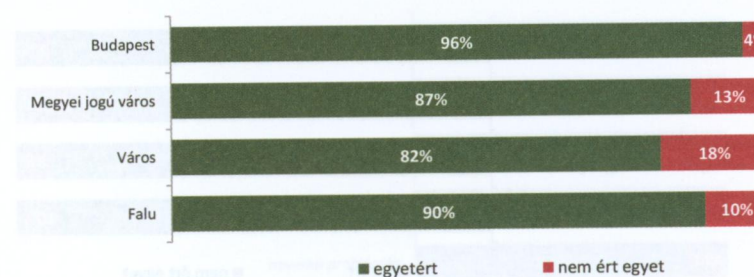
186. diagram:

Megnövelt mértékű szociális támogatások és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³²⁷

Azzal az elképzeléssel, hogy súlyosabb bírósági ítéletek elejét vehetik a bűnözésnek, a többség egyetért, azonban ennek elfogadottsága Budapesten és a falvakban élők körében még magasabb. A városokban a legalacsonyabb az ezzel a felfogással egyetértők aránya.

326 $\chi^2 = 0,171$ $p = 0,000$ 327 $\chi^2 = 0,116$ $p = 0,004$

Súlyosabb bírósági ítéletek

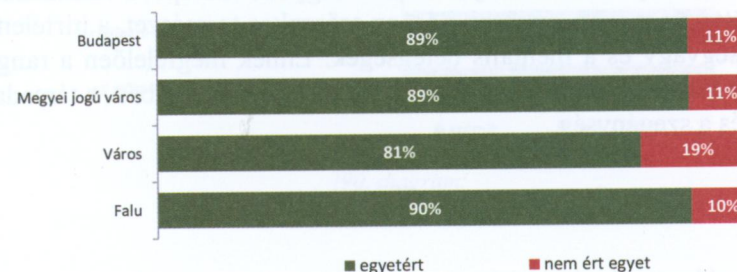

187. diagram:

Súlyosabb bírósági ítéletek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³²⁸

Az elrettentő büntetőtörvényekben a városokban élők bíznak kevésbé, akik körében 81% a jogi szabályozás szigorítását pártolók aránya, míg a többi településtípus esetében ez 90% körüli.

Elrettentő büntetőtörvények

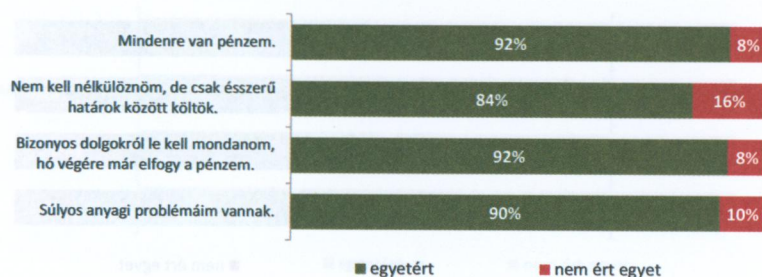
188. diagram:

Elrettentő büntetőtörvények és a településtípus összefüggése³²⁹

Azok, akik anyagi helyzetüket úgy értékelték, hogy nem kell nélkülözniük, de csak észszerű határok között költhetnek, valamivel alacsonyabb arányban (84%) gondolják úgy, hogy egy szigorúbb büntető törvénykönyv visszaszoríthatná a bűnözést.

328 $\chi^2 = 0,146$ $p = 0,000$ 329 $\chi^2 = 0,112$ $p = 0,006$

Elrettentő büntetőtvörvények

189. diagram:

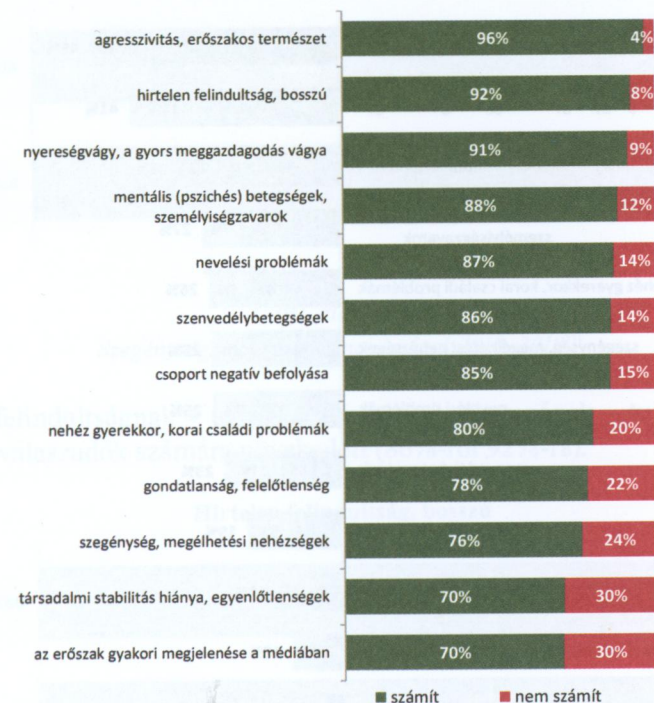
Elrettentő büntetőtvörvények és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³³⁰

4.5.2. A bűnözővé válás okai

4.5.2.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

Milyen okok vezetnek a bűnözővé váláshoz? Látható, hogy a felsorolt okok közül a belső, szubjektív tényezőknek tulajdonítanak nagyobb szerepet a válaszadók. A vezető okok között szerepel az agresszivitás, az erőszakos természet, a hirtelen felindultság, a nyereségvágy és a mentális betegségek. Ennek megfelelően a rangsor végén szerepelnek a külső tényezők: az erőszak megjelenése a médiában, a társadalmi stabilitás hiánya és a szegénység.

A bűnözővé váláshoz milyen okok vezethetnek?

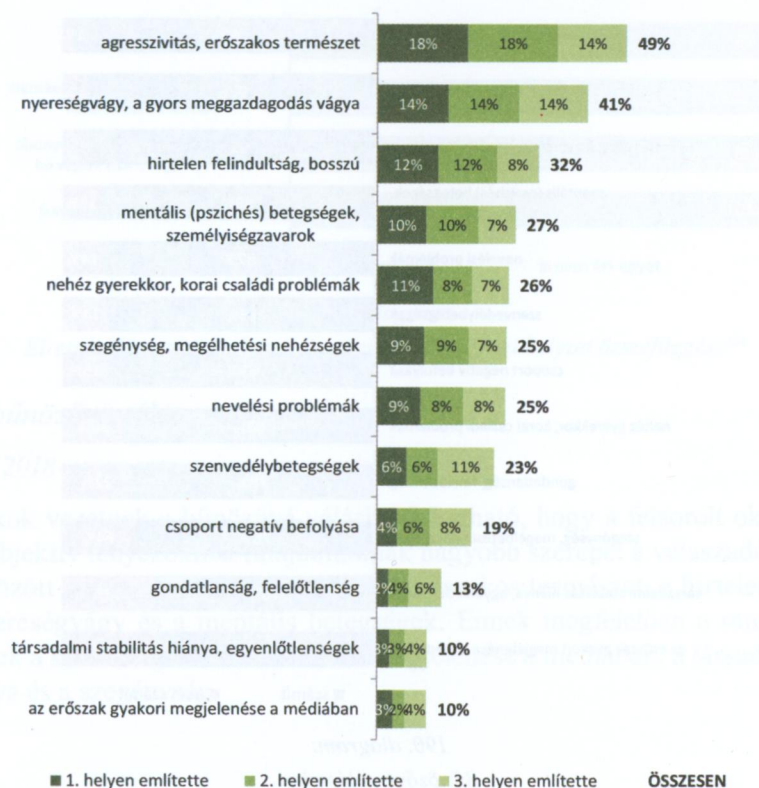
190. diagram:

Bűnözővé válás okai

Amennyiben arra kértük a válaszadókat, hogy a három legfontosabb okot válasszák ki, akkor is hasonló sorrendet kapunk, mint a fent ismertetett esetben. Itt is a belső tényezők kerülnek előtérbe, és ezeket követik a külső tényezők említése.

330 $\chi^2 = 0,105$ $p = 0,012$

Legfontosabb okok a bűnözővé válás során

191. diagram:

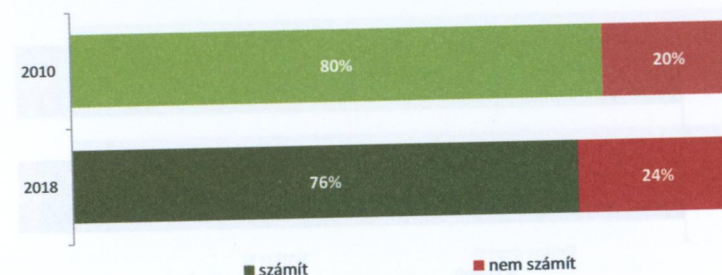
A három legfontosabb ok a bűnözővé válásban

4.5.2.2. VÁLTOZÁSOK A 2010-ES ADATFELVÉTELHEZ KÉPEST

A 2010-es adatfelvételhez képest történt változások is azt mutatják, hogy a bűnözővé válás okainak számbavétele során a szubjektív tényezők válnak egyre hangsúlyosabbá a társadalom szemléletében.

A szegénység kriminalizáló hatásának értékelése a korábbi 80%-ról 76%-ra csökkent, tehát egy külső tényező szerepét kisebb arányban látják döntőnek a válaszadók.

Szegénység, megélhetési nehézségek

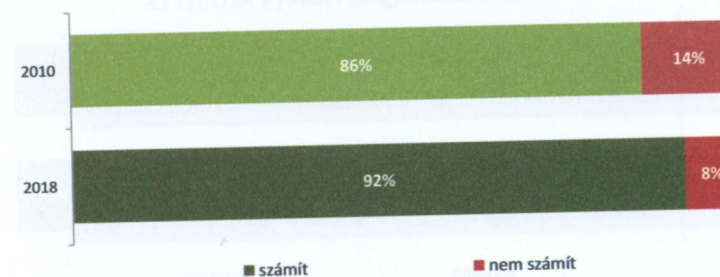

192. diagram:

Szegénység, megélhetési nehézségek 2010–2018³³¹

A hirtelen felindultságnak – tehát egy szubjektív tényezőnek – tulajdonított hatás jelentősége a válaszadók számára növekedett (86%-ról 92%-ra).

Hirtelen felindultság, bosszú

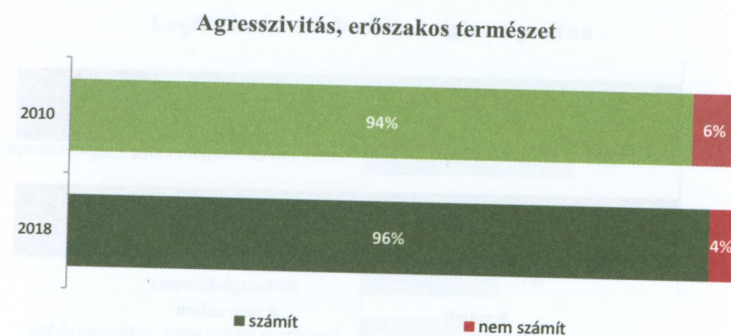

193. diagram:

Hirtelen felindultság, bosszú 2010–2018³³²

Minimálisan, de nőtt a bűnözővé válást az agresszivitással magyarázni vélők aránya is a megkérdezettek körében a korábbi 94%-ról 96%-ra.

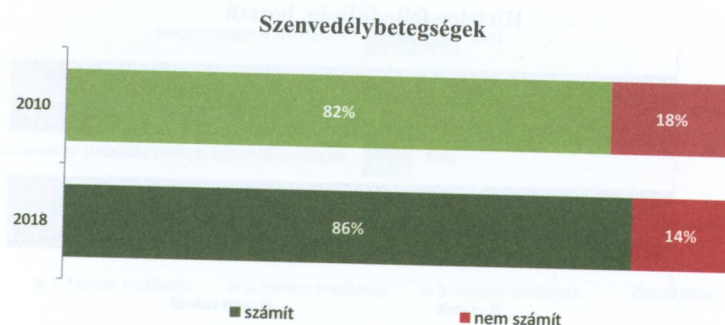
331 $\chi^2 = 0,048$ $p = 0,031$ 332 $\chi^2 = 0,100$ $p = 0,000$

194. diagram:

Agresszivitás, erőszakos természet 2010–2018³³³

Miként a szenvedélybetegségek – azaz egy szintén lelki tényező – szerepét hangsúlyozók aránya is növekedett 82%-ról 86%-ra.

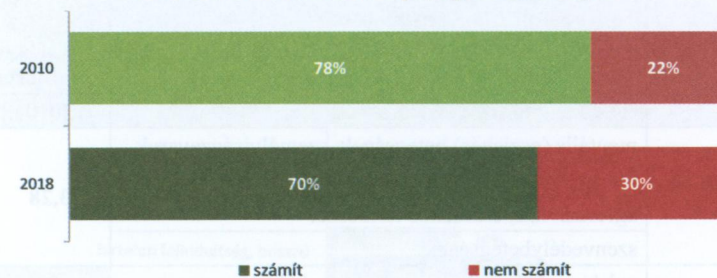

195. diagram:

Szenvedélybetegségek 2010–2018³³⁴

A társadalmi stabilitás hiányának 2018-ban lényegesen kisebb szerepet tulajdonítanak a válaszadók, mint azt tették 2010-ben. A korábbi 78%-ról 70%-ra csökkent e tényező hatását a bűnözővé válásban fontosnak tartók aránya.

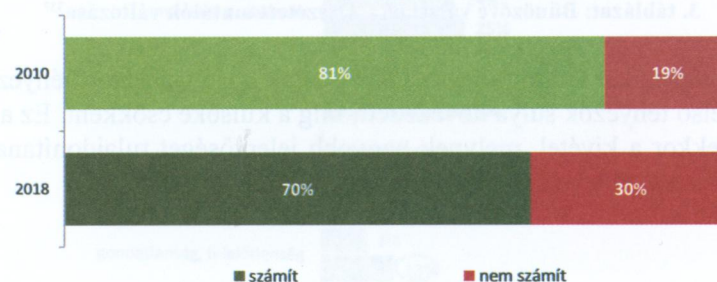
333 $\chi^2=0,067$ $p=0,003$
 334 $\chi^2=0,048$ $p=0,033$

Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek

196. diagram:

Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek 2010–2018³³⁵

Hasonló csökkenés figyelhető meg a médiában az erőszak megjelenése megítélésében is. A 2010-es 81%-ról 70%-ra csökkent azok aránya, akik szerint e tényező számít a bűnözővé válás szempontjából.

Az erőszak gyakori megjelenése a médiában

197. diagram:

Az erőszak gyakori megjelenése a médiában 2010–2018³³⁶

Az összetett változók változóinak vizsgálata megmutatja, hogy csak a pszichés okok értékelésében történt elmozdulás a korábbi adatfelvételhez képest. A társadalmi tényezők és külső kontroll szerepének megítélése nem változott.

A lelki tényezők súlya – melyeket korábban is a legfontosabb okoknak gondoltak – tovább nőtt. A korábbi 3,28-as átlagérték 3,36-ra növekedett. A másik két összetett mutató értéke nem változott szignifikáns mértékben, a külső kontroll hatása a második legmagasabb érték 3,18-cal, ezt követi a társadalmi tényezők 3,1-gyel.

335 $\chi^2=0,093$ $p=0,000$
 336 $\chi^2=0,130$ $p=0,000$

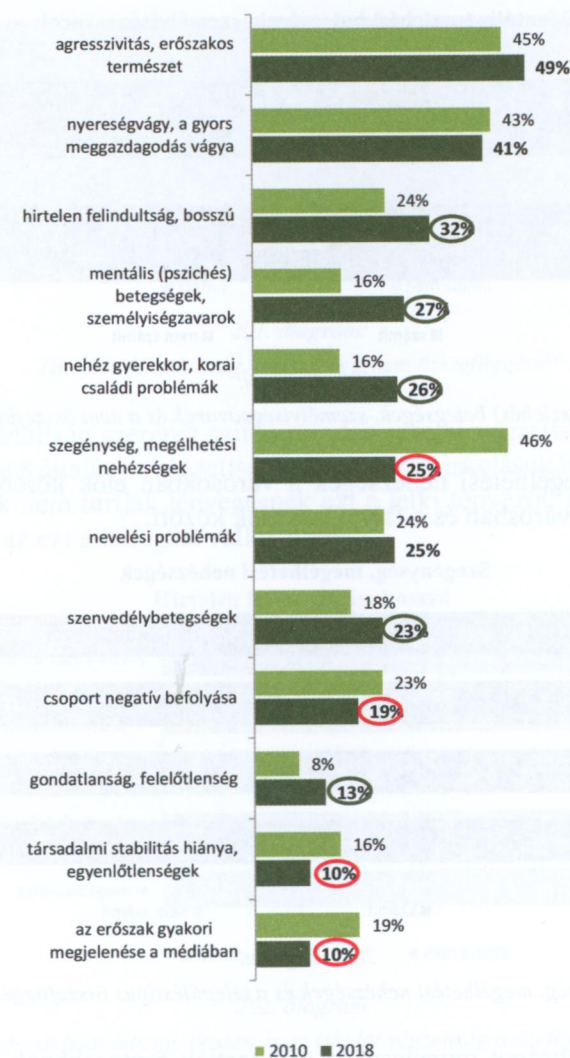
MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Bűnözővé válási ok – Pszichés	mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok	3,28	3,36
	hirtelen felindultság, bosszú		
	agresszivitás, erőszakos természet		
	szenvedélybetegségek		
Bűnözővé válási ok – Társadalmi	nehéz gyerekkor, korai családi problémák	3,13	3,10
	szegénység, megélhetési nehézségek		
	nevelési problémák		
	társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek		
Bűnözővé válási ok – Külső kontroll	nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya	3,22	3,18
	gondatlanság, felelőtlenség		
	csoport negatív befolyása		
	az erőszak gyakori megjelenése a médiában		

3. táblázat: Bűnözővé válási ok – Összetett mutatók változása³³⁷

Hasonló tendenciákat látunk a legfontosabb okok közé választott tényezők rangsorában is. A belső tényezők súlya növekedett, míg a külsőké csökkent. Ez alól egyedül a nehéz gyerekkor a kivétel, melynek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, így egy külső tényező is előrébb került ebben a rangsorban.

337 A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

Legfontosabb okok a bűnözővé válás során (2010–2018)

198. diagram:

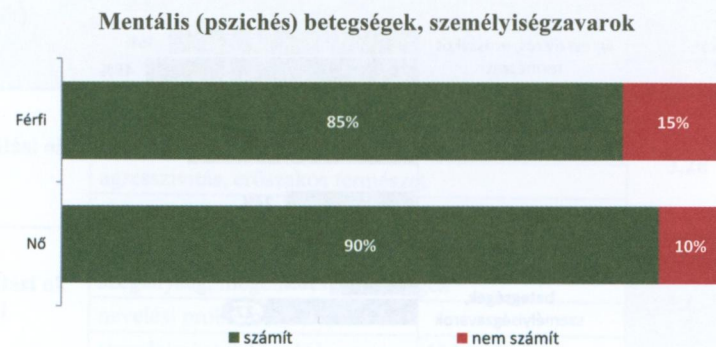
Legfontosabb okok a bűnözővé válás során 2010–2018³³⁸

4.5.2.3. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

Az egyes tényezők megítélése a különböző társadalmi csoportokban eltérő, ezek vizsgálata megmutatja, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen tényezőket tartanak fontosnak a bűnözővé válás szempontjából.

338 SPSS Custum tables paranca által végzett z-teszt alapján; az érvényesen válaszolók arányában 2010: N = 1000; 2018: N = 915

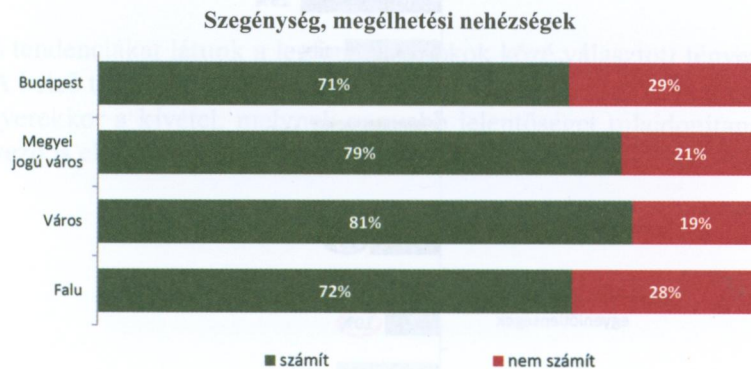
A mentális betegségeknek a nők tulajdonítanak nagyobb szerepet.

199. diagram:

Mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok és a nem összefüggése³³⁹

A szegénység, megélhetési nehézségek a városokban élők körében kap nagyobb hangsúlyt, mint a fővárosban és a falvakban élők között.

200. diagram:

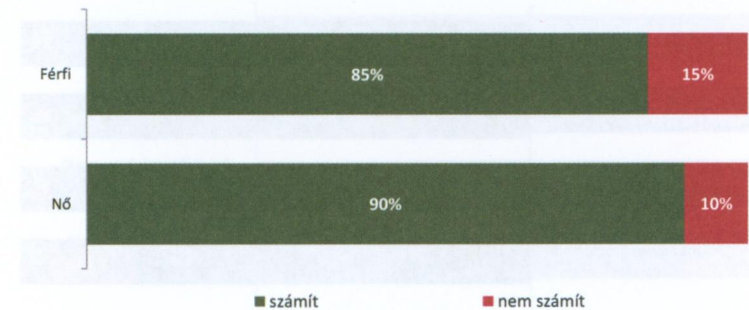
Szegénység, megélhetési nehézségek és a településtípus összefüggése³⁴⁰

A hirtelen felindultságot ugyancsak a nők tartják fontosabbnak, esetükben 90% gondolta úgy, hogy ez számít a bűnözővé válás szempontjából.

339 $\chi^2=0,084$ $p=0,008$

340 $\chi^2=0,102$ $p=0,016$

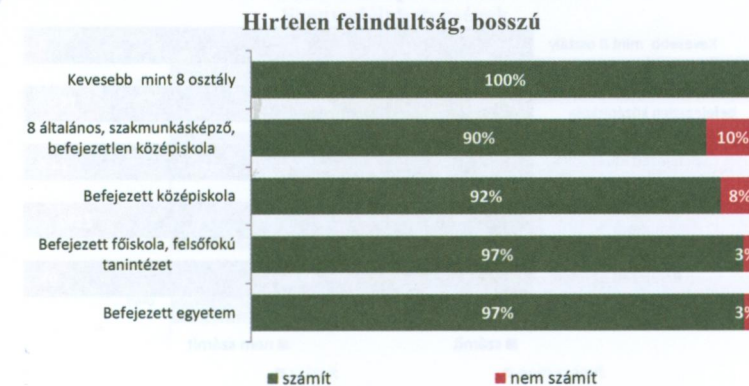
Hirtelen felindultság, bosszú

201. diagram:

Hirtelen felindultság, bosszú és a nem összefüggése³⁴¹

A hirtelen felindultság szerepét szinte minden iskolai végzettségű csoport nagyra értékeli, egyedül a 8 általános végzettségűek és a középiskolások körében alacsonyabb azok aránya, akik nem tartják lényegesnek ezt a lelki tényezőt, de még körükben is legalább 90%-os az ezt a felfogást vallók aránya.

202. diagram:

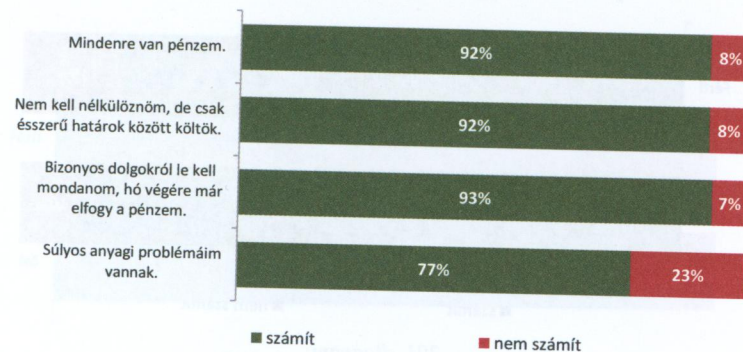
Hirtelen felindultság, bosszú és az iskolai végzettség összefüggése³⁴²

A súlyos anyagi problémákkal küzdők körében a legalacsonyabb a hirtelen felindultság szerepének elfogadottsága, mindössze 77%-uk gondolja úgy, hogy ez számít.

341 $\chi^2=0,063$ $p=0,045$

342 $\chi^2=0,098$ $p=0,047$

Hirtelen felindultság, bosszú

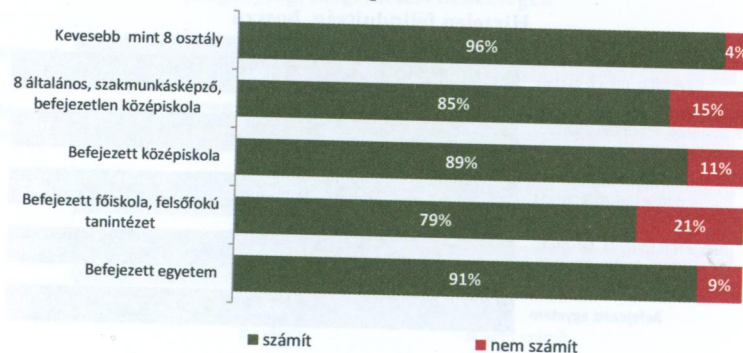

203. diagram:

Hirtelen felindultság, bosszú és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁴³

A nevelési problémák szerepét, jelentőségét a bűnözővé válásban leginkább a legalsó és a legmagasabb iskolai végzettségűek hangsúlyozzák.

Nevelési problémák

204. diagram:

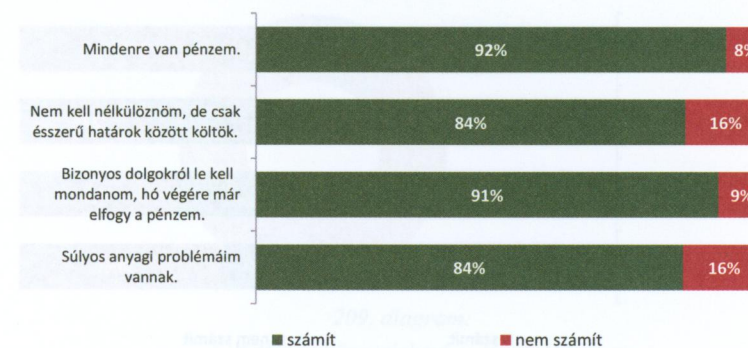
Nevelési problémák és az iskolai végzettség összefüggése³⁴⁴

A nevelési problémákat a legjobb anyagi helyzetben élők és a lemondások mellett is anyagi problémákkal küzdők egyaránt nagyobb arányban gondolják fontosnak a bűnözővé válás tényezőjeként.

343 $\chi^2 = 0,098$ $p = 0,023$

344 $\chi^2 = 0,099$ $p = 0,045$

Nevelési problémák

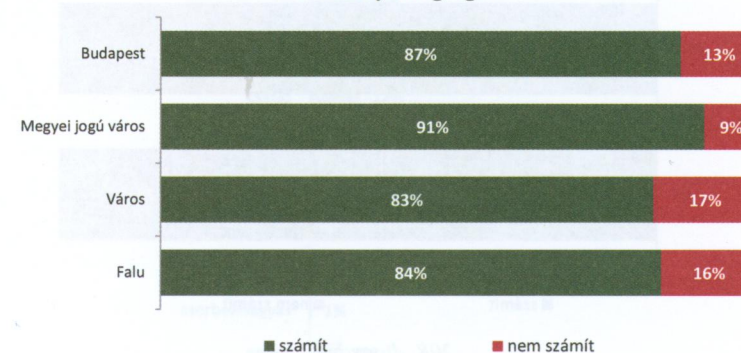

205. diagram:

Nevelési problémák és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁴⁵

A szenvedélybetegségeknek a bűnözővé válásban a nagyvárosokban tulajdonítanak nagyobb szerepet, feltehetőleg itt találkoznak nagyobb arányban a drog jelentette problémákkal.

Szenvedélybetegségek

206. diagram:

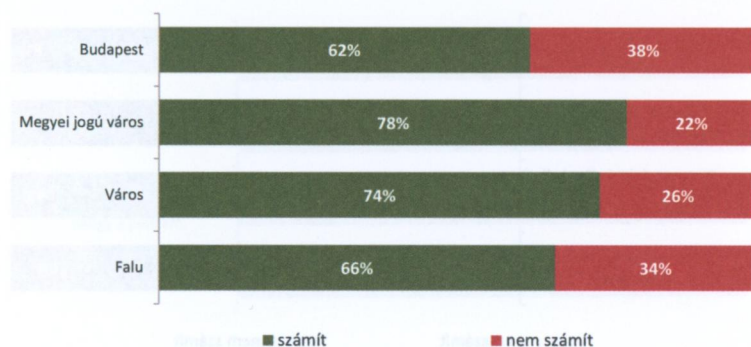
Szenvedélybetegségek és a településtípus összefüggése³⁴⁶

A társadalmi stabilitás hiányának szerepét a városiak inkább hangsúlyozzák, mint a községekben és fővárosban élők.

345 $\chi^2 = 0,092$ $p = 0,037$

346 $\chi^2 = 0,092$ $p = 0,040$

Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek

207. diagram:

Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek és a településtípus összefüggése³⁴⁷

Az erőszak megjelenítése a médiában a nők szerint inkább hat a bűnözővé válás irányába, mint a férfiak vélekedése szerint.

Az erőszak gyakori megjelenése a médiában

208. diagram:

Az erőszak gyakori megjelenése a médiában és a nem összefüggése³⁴⁸

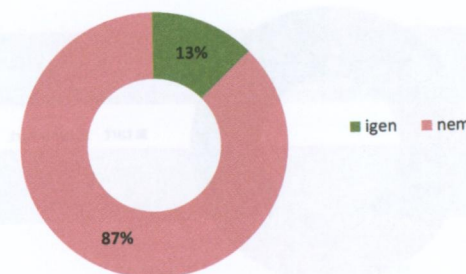
4.5.3. Bűncselekmény, sértett, áldozat

4.5.3.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

A 2018-as adatfelvételben a megkérdezettek 13%-a számolt be arról, hogy valamilyen bűncselekmény áldozata lett.

347 $\chi^2 = 0,127$ $p = 0,001$ 348 $\chi^2 = 0,076$ $p = 0,016$

Volt már bűncselekmény áldozata?

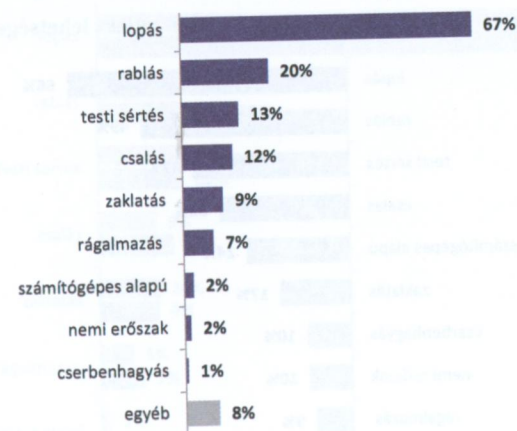

209. diagram:

Volt már bűncselekmény áldozata?

Ebben a körben (a bűncselekmény áldozatainak között) a legnagyobb arányban (67%) lopásról számoltak be. Ezt követi a rablás, a testi sértés és a csalás. A többi bűncselekmény említésének aránya 10% alatti.

Milyen bűncselekmény áldozata volt? (több válasz lehetséges)

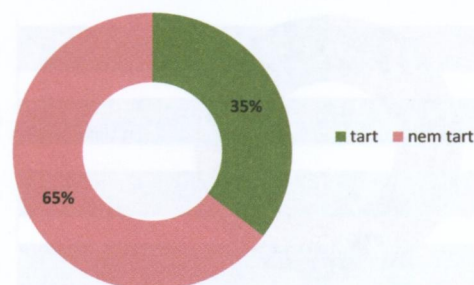

210. diagram:

Milyen bűncselekmény áldozata volt?

Az iméntinél (13%) jóval nagyobb arányban tartanak attól, hogy az elkövetkezendőkben válnak bűncselekmény áldozatává. Minden harmadik válaszadó nyilatkozott így.

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?

211. diagram:

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?

Ez a 35%-nyi válaszadó – akik tartanak valamilyen bűncselekménytől – leginkább a lopástól, a rablástól, a testi sértéstől félnek. Ahogy látjuk, ez ugyanaz a sorrend, mint amit a korábban az áldozattá válás esetében láttunk. Ezek mellett még 10% feletti arányban említették a csalás, a számítógép alapú és a zaklatás bűncselekményeit.

Milyen bűncselekménytől tart? (több válasz lehetséges)

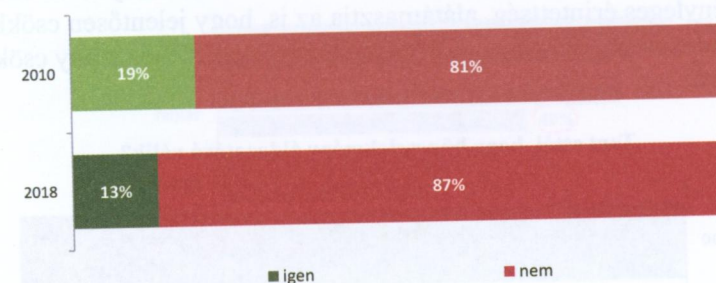
212. diagram:

Milyen bűncselekménytől tart?

4.5.3.2. VÁLTOZÁSOK A 2010-ES ADATFELVÉTELHEZ KÉPEST

2010-hez képest kevesebben jelezték, hogy bűncselekmény áldozatai voltak. Korábban a válaszadók 19%-a számolt be erről, míg most 13%-uk. Ez inkább a bűncselekmények érzékelésének csökkenését jelzi, mint azt, hogy kevesebben váltak áldozattá, hiszen lényegesen nem változott a társadalom összetétele ezen időszak alatt.

Volt már bűncselekmény áldozata?

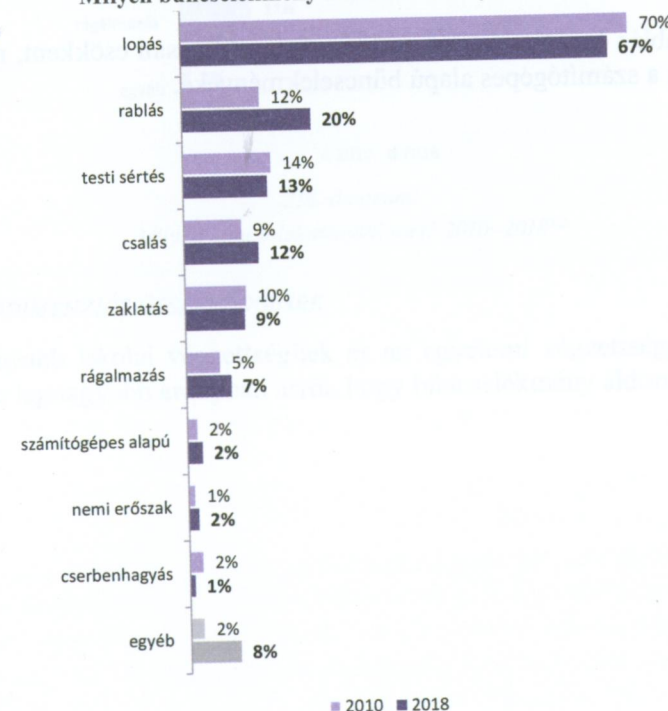

213. diagram:

Volt már bűncselekmény áldozata? 2010–2018³⁴⁹

Ahogy látható az alábbi ábrán, nem változott a két adatfelvétel között az, hogy milyen bűncselekményekről számoltak be a kérdezettek. Korábban is a lopás volt a legnagyobb arányban említett bűncselekmény.

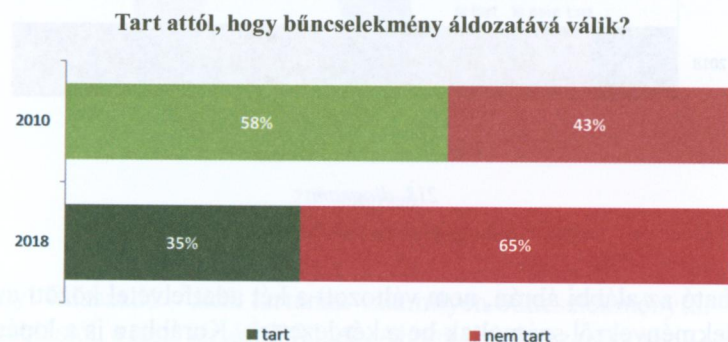
Milyen bűncselekmény áldozata volt? (2010–2018)

214. diagram:

Milyen bűncselekmény áldozata volt? 2010–2018³⁵⁰³⁴⁹ $\chi^2 = 0,080$ $p = 0,000$ ³⁵⁰ SPSS Custom tables parancsa által végzett z-teszt alapján

A korábban említett hipotézist, hogy inkább a bűncselekmények érzékelése változott, mint a tényleges érintettség, alátámasztja az is, hogy jelentősen csökkent a bűncselekmény áldozatává válástól való félelem. A 2010-es 58%-os arány csökkent közel a felére, 35%-ra.

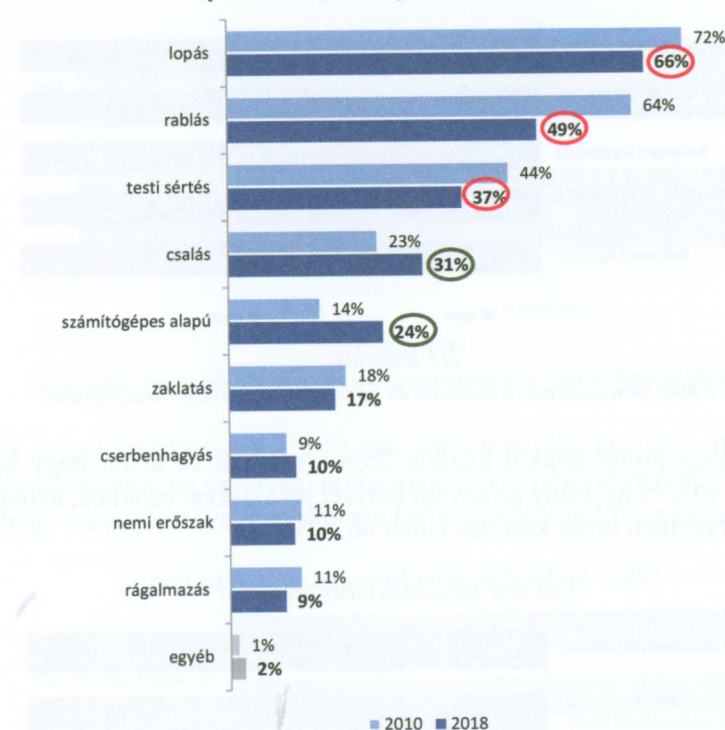

215. diagram:

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik? 2010–2018³⁵¹

A lopás, a rablás és a testi sértés említése szignifikánsan csökkent, míg valamivel nőtt a csalás és a számítógépes alapú bűncselekményeké.

Milyen bűncselekménytől tart? 2010–2018)

216. diagram:

Milyen bűncselekménytől tart? 2010–2018³⁵²

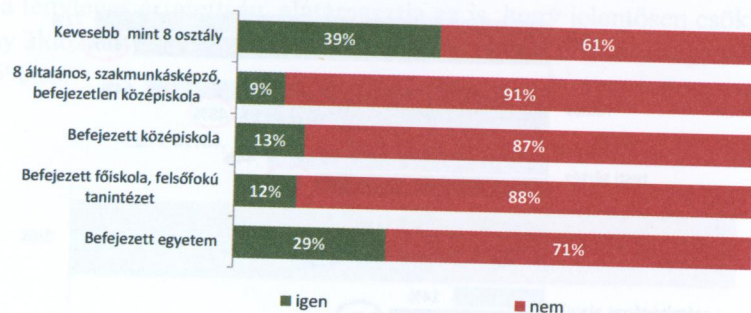
4.5.3.3. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

A legalacsonyabb iskolai végzettségűek és az egyetemi végzettséggel rendelkezők számoltak be legnagyobb arányban arról, hogy bűncselekmény áldozatai voltak.

351 $\chi^2 = 0,222$ $p = 0,000$

352 SPSS Custum tables parancsa által végzett z-teszt alapján

Volt már bűncselekmény áldozata?

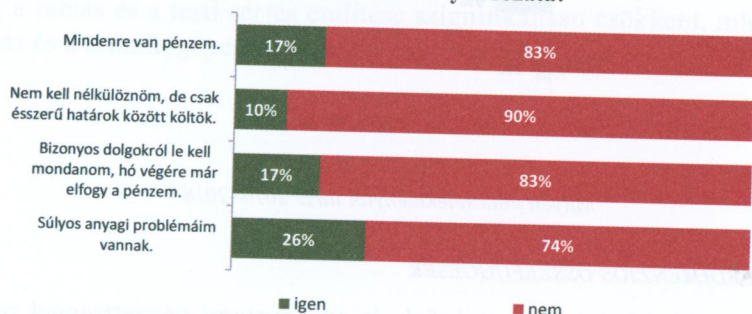

217. diagram:

Volt-e már bűncselekmény áldozata és az iskolai végzettség összefüggése³⁵³

A súlyos anyagi problémákkal küzdők 26%-a számolt be arról, hogy bűncselekmény áldozata volt, ez az arány az anyagi helyzet javulásával csökken, azonban a legjobb anyagi helyzetben lévők körében ismét nő, 17%-ra.

Volt már bűncselekmény áldozata?

218. diagram:

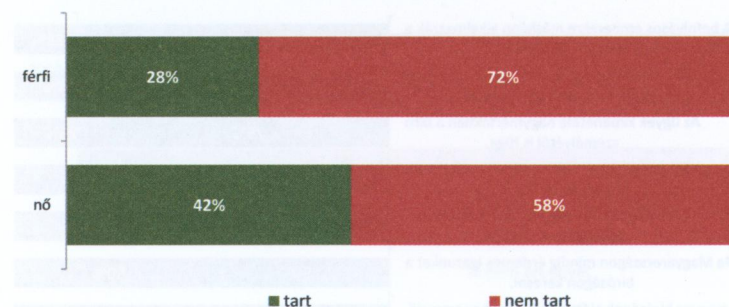
Volt-e már bűncselekmény áldozata és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁵⁴

A nők lényegesen nagyobb arányban (42%) tartanak attól, hogy bűncselekmény áldozatává válnak, mint a férfiak (28%).

353 $\chi^2 = 0,165$ $p = 0,000$

354 $\chi^2 = 0,117$ $p = 0,003$

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?

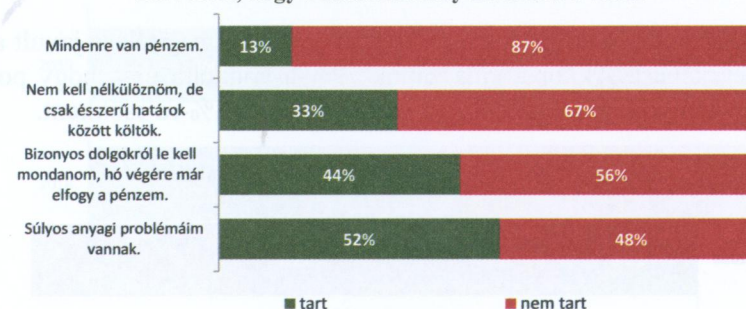

219. diagram:

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik és a nem összefüggése³⁵⁵

A nehéz anyagi körülmények között élők több mint fele tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik, ez az anyagi problémák csökkenésével egyenesen csökken, olyannyira, hogy a legjobb anyagi helyzetben lévők mindössze 13%-a számolt be erről.

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?

220. diagram:

Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁵⁶

4.5.4. Az igazságszolgáltatás elfogadottsága

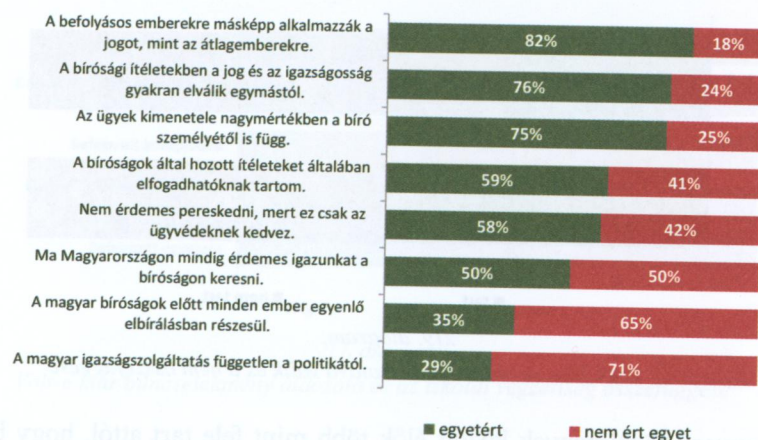
4.5.4.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

Jelentős azoknak az aránya, akik a jog és az igazságszolgáltatás igazságosságával kapcsolatban kritikát fogalmaznak meg. A válaszadók 82%-a gondolta úgy, hogy a befolyásos emberek előnyt élveznek a jog előtt, 76%-uk, hogy a jog és az igazságosság elválik egymástól és 75%-uk, hogy a bíró személye nagymértékben befolyásolja az ítéletet. Ettől függetlenül 59%-uk tartja elfogadhatónak a bírósági ítéleteket. Fontos, hogy a többség fölöslegesnek tartja a pereskedést, mivel úgy gondolja, hogy az csak az ügyvédeknek jó. 71%-uk úgy véli, hogy az igazságszolgáltatás nem független a politikától.

355 $\chi^2 = 0,142$ $p = 0,000$

356 $\chi^2 = 0,160$ $p = 0,000$

Igazságszolgáltatással kapcsolatos állítások

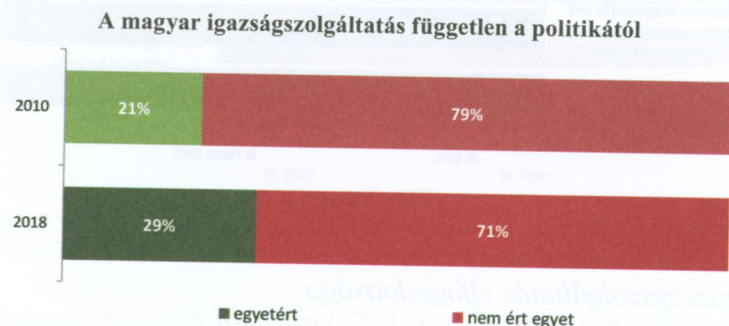

221. diagram:

Igazságszolgáltatással kapcsolatos állítások

4.5.4.2. VÁLTOZÁSOK A 2010-ES ADATFELVÉTELHEZ KÉPEST

Az igazságszolgáltatás politikától való függetlenségének megítélése javult a 2010-es adatfelvételhez képest. Akkor a válaszadók 79%-a gondolta úgy, hogy politikailag nem független az igazságszolgáltatás, ez az arány mára 71%-ra csökkent.

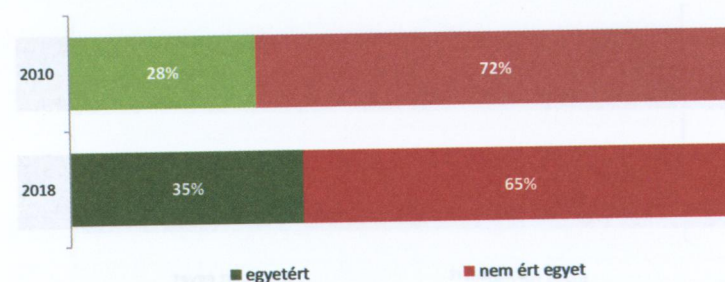
222. diagram:

A magyar igazságszolgáltatás független a politikától³⁵⁷

A bíróságok előtti egyenlőség megítélése is javult a válaszadók szerint. 28%-ról 35%-ra nőtt azok aránya, akik szerint valóban érvényesül ez az elv.

357 $\chi^2 = 0,096$ $p = 0,000$

A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül

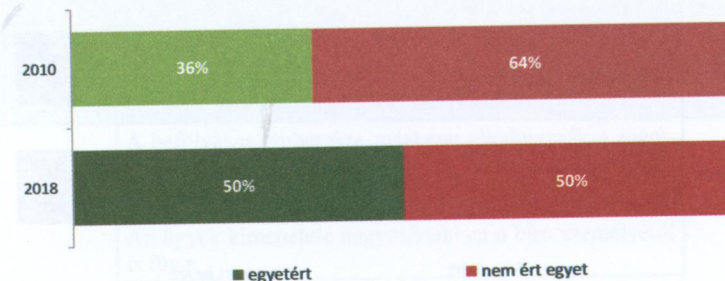

223. diagram:

A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül³⁵⁸

Hasonlóan az előbbiekhöz, nőtt azoknak az aránya, akik szerint érdemes a bíróságokon keresnünk az igazunkat. Míg 8 éve a megkérdezettek 36%-a tartotta észszerűnek, hogy bírósághoz forduljon, ez az arány mára 50%-ra nőtt.

Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni

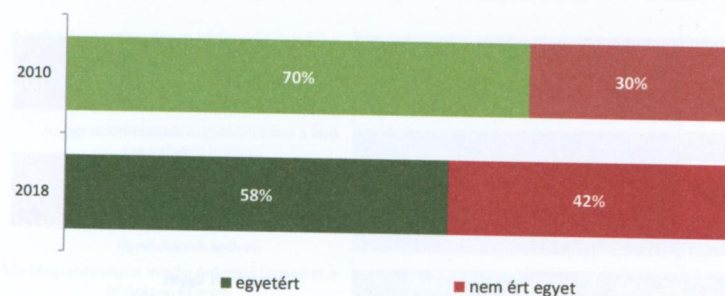
224. diagram:

Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni³⁵⁹

Az ügyvédek perekben betöltött szerepének megítélése is jelentősen javult. 2010-ben a válaszadók 70%-a nem tartotta érdemesnek a pereskedést, szemben a 2018-ban regisztrált 58%-kal.

358 $\chi^2 = 0,075$ $p = 0,001$ 359 $\chi^2 = 0,136$ $p = 0,000$

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez

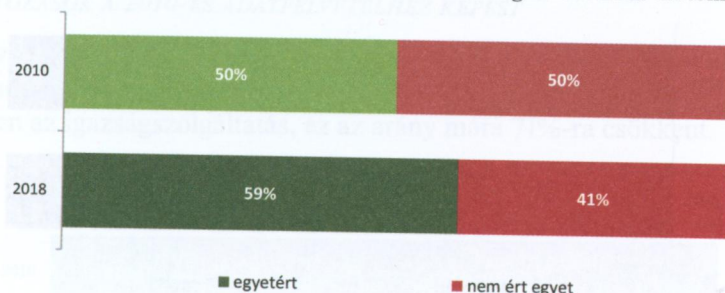

225. diagram:

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez³⁶⁰

Míg korábban teljesen megoszlott a társadalom annak megítélésében, hogy vajon elfogadhatóak-e a bíróságok ítéletei, most többségbe (59%) kerültek azok, akik egyet-
értenek a bírósági ítéletekkel.

A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom

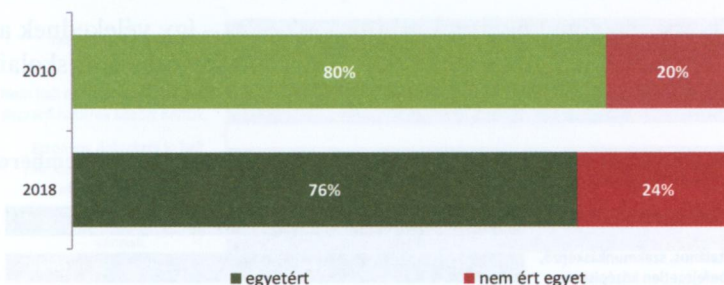
226. diagram:

A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom³⁶¹

Valamivel javult a jog és igazságosság viszonyának értékelése is, bár még mindig nagy többségben vannak azok, akik e két érték szétválását érzékelik.

360 $\chi^2 = 0,125$ $p = 0,000$ 361 $\chi^2 = 0,094$ $p = 0,000$

A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól

227. diagram:

A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól³⁶²

Az igazságszolgáltatás elfogadását mérő összetett mutató változása azt jelzi, hogy 2010-hez képest javult az igazságszolgáltatás elfogadottsága, hiszen a korábbi 2,04-es átlag 2018-ra 2,18-ra nőtt.

MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Igazságszolgáltatás elfogadása	A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre.	2,04	2,18
	A magyar igazságszolgáltatás független a politikától.		
	Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ.		
	A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül.		
	Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni.		
	Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez.		
	A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom.		
	A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól.		

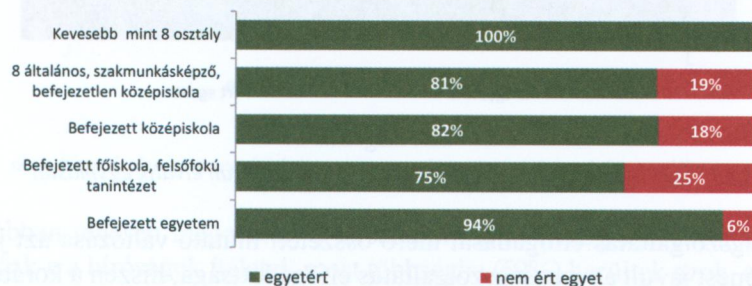
4. táblázat: Igazságszolgáltatás elfogadása – Összetett mutató változása³⁶³362 $\chi^2 = 0,054$ $p = 0,016$

363 A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

4.5.4.3. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

A befolyásos emberek előnyt élveznek a bíróságok előtt – így vélekednek a legalacsonyabb iskolai végzettségűek. Ezt a véleményt pedig a legkevésbé a főiskolai végzettségűek osztják.

A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre

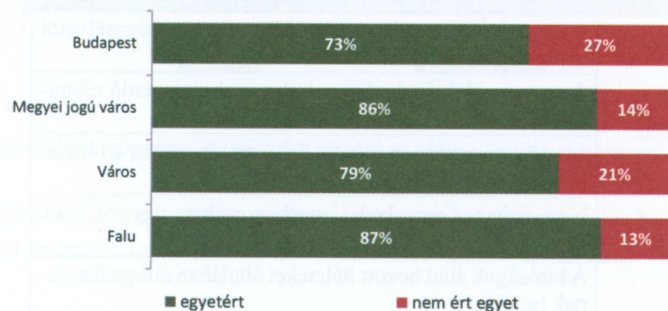

228. diagram:

A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre és az iskolai végzettség összefüggése³⁶⁴

E probléma megítélése településtípusonként is eltérő. Budapesten és a városokban kisebb arányban, míg a falvakban és megyei jogú városokban nagyobb arányban érzékelik a befolyás jogot hajlító erejét.

A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre

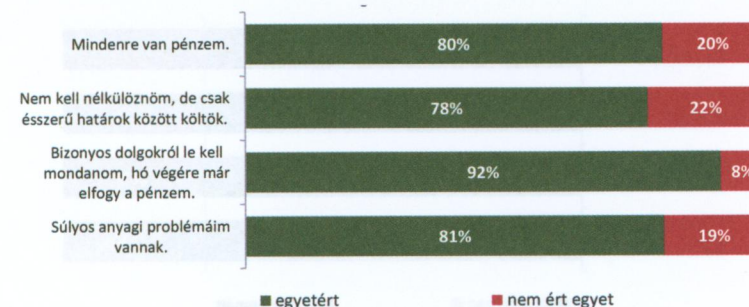
229. diagram:

A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre és a településtípus összefüggése³⁶⁵

A szerény anyagi körülmények között élők vélik a legnagyobb arányban azt, hogy a befolyásos emberek megítélése a jogi esetekben kedvezőbb.

364 $\chi^2 = 0,108$ $p = 0,020$ 365 $\chi^2 = 0,139$ $p = 0,000$

A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre

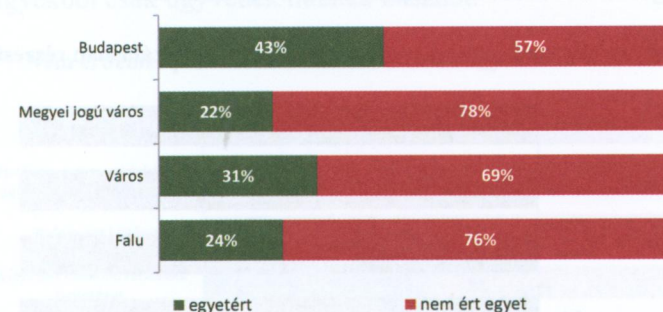

230. diagram:

A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁶⁶

Az igazságszolgáltatás politikai függetlenségét Budapesten látják a legnagyobb arányban, a megyei jogú városokban és a falvakban pedig a legkevésbé.

A magyar igazságszolgáltatás független a politikától

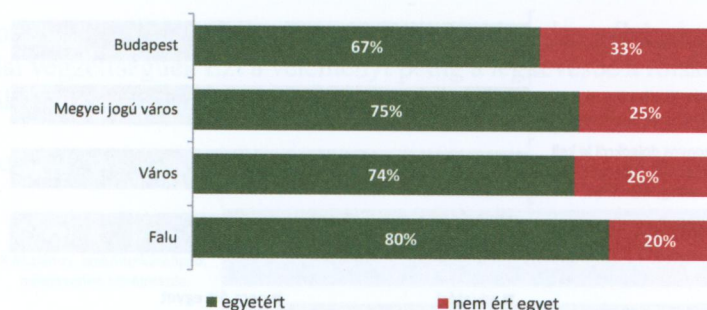
231. diagram:

A magyar igazságszolgáltatás független a politikától és a településtípus összefüggése³⁶⁷

A települési méret csökkenésével nő azoknak az aránya, akik úgy látják, hogy az ítéletek függenek a bíró személyétől.

366 $\chi^2 = 0,156$ $p = 0,000$ 367 $\chi^2 = 0,156$ $p = 0,000$

Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ

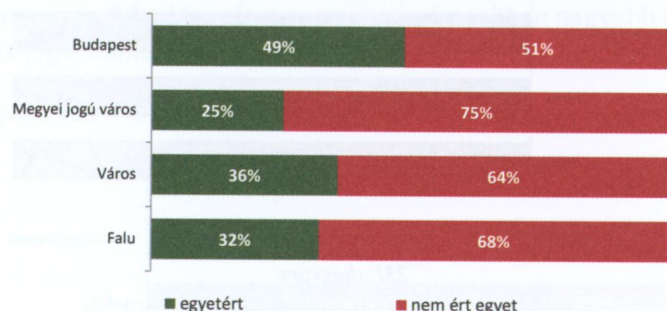

232. diagram:

Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ és a településtípus összefüggése³⁶⁸

A jog előtti egyenlőség érvényesülését a fővárosiak érzékelik a legerősebben, itt közel 50% azoknak az aránya, akik úgy vélik, hogy a bíróságok előtt mindenki egyenlő elbírálásban részesül. A többi településtípuson nincs érdemi eltérés ebben a kérdésben, és itt lényegesen kevesebben vannak ezek a válaszadók.

A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül

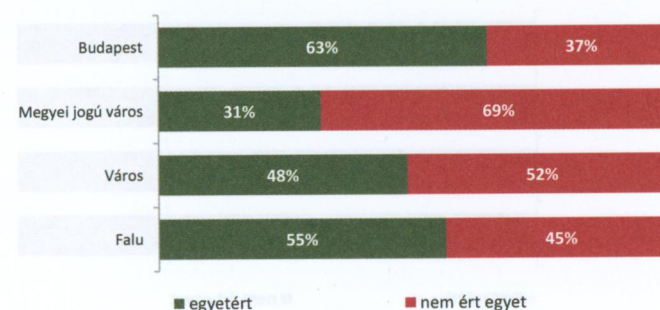
233. diagram:

A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül és a településtípus összefüggése³⁶⁹

Az igazságot mindig érdemes a bíróságon keresni a fővárosban élők kétharmada szerint. Az egyetértés mértékének sorrendjében ezt követi a falvakban élők 55%-os aránya, a megyei jogú városokban élők körében pedig ez az arány mindössze 31%-os.

368 $\chi^2=0,106$ $p=0,010$ 369 $\chi^2=0,155$ $p=0,000$

Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni

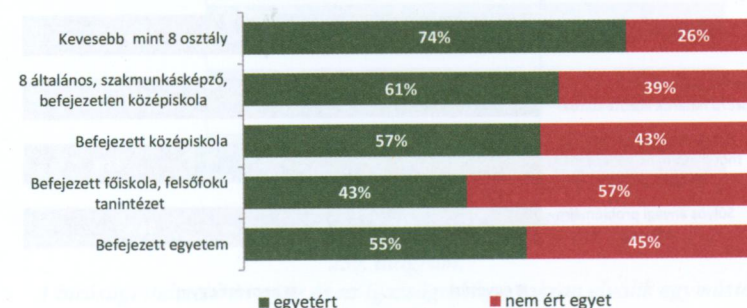

234. diagram:

Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni és a településtípus összefüggése³⁷⁰

Az ügyvédek negatív szerepét a peres ügyekben legalacsonyabb iskolai végzettségűek látják a legnagyobb arányban. A főiskolai végzettségűek között ez csak 43%. A legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében 55% azok aránya, akik szerint a peres ügyekből csak ügyvédek húznak hasznot.

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez

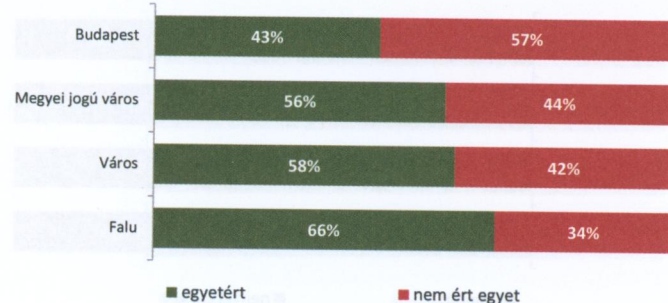
235. diagram:

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez és az iskolai végzettség összefüggése³⁷¹

Minél kisebb településről van szó, annál negatívabb az ügyvédek szerepének megítélése. A falvakban már 66% azoknak az aránya, akik szerint nem érdemes pereskedni, mert azzal csak az ügyvédek járnak jól.

370 $\chi^2=0,212$ $p=0,000$ 371 $\chi^2=0,115$ $p=0,010$

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez

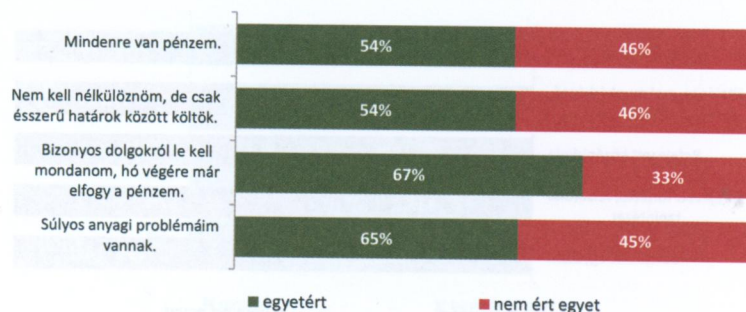

236. diagram:

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez és a településtípus összefüggése³⁷²

Azok körében, akiknek a hónap végére elfogy a pénzük, hasonlóan magas (67%) az ügyvédek negatívan megítélők aránya, mint a falvakban élők esetében. A többi, más anyagi helyzetről beszámoló csoportban ez az arány alacsonyabb, valamivel meghaladja az 50%-ot.

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez

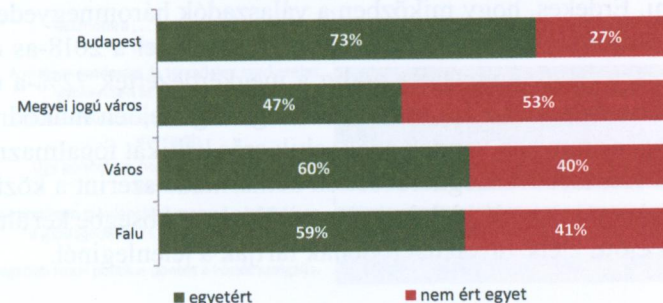
237. diagram:

Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁷³

A budapestiek tartják a legnagyobb arányban elfogadhatónak a bírósági ítéleteket (73%). A legkisebb mértékben (47%) a megyei jogú városokban élők osztják ezt a véleményét.

372 $\chi^2=0,153$ $p=0,000$ 373 $\chi^2=0,117$ $p=0,004$

A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom

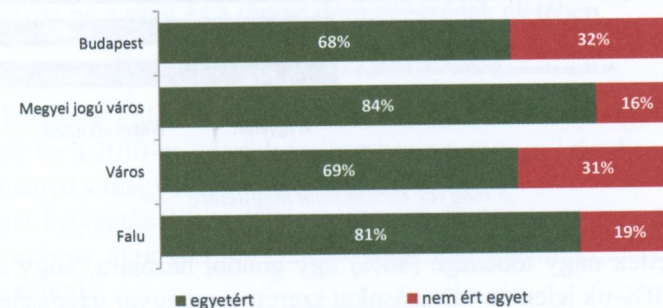

238. diagram:

A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom és a településtípus összefüggése³⁷⁴

Az igazságosság és a jog elválását a megyei jogú városokban és a falvakban érzékelik leginkább. A fővárosban és a városokban ennek megítélése valamivel jobb.

A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválk egymástól

239. diagram:

A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválk egymástól és a településtípus összefüggése³⁷⁵

4.6. RENDSZERKRITIKA ÉS VILÁGKÉP

4.6.1. Rendszerigazolás, rendszerkritika

4.6.1.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

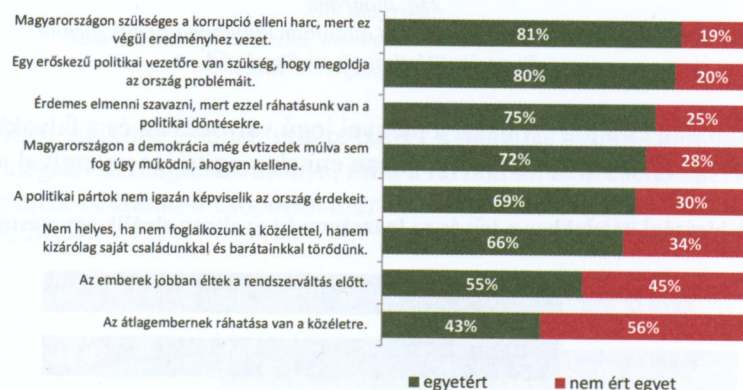
A magyar társadalommal kapcsolatos vélemények vizsgálata révén megismerhetjük, hogy a válaszadók miként gondolkodnak arról, hogyan ítélik meg állapotát.

Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a nagy többség szükségesnek tartja a korrupció elleni harcot, közel ugyanennyien – feltételezhetően ettől nem függetlenül –

374 $\chi^2=0,164$ $p=0,004$ 375 $\chi^2=0,162$ $p=0,004$

egy erőskezü politikai vezetőt látnának szívesen az ország élén, aki a problémákat meg tudja oldani. Érdekes, hogy miközben a válaszadók háromnegyede szerint érdemes élnünk szavazati jogunkkal (ez az érték kevéssé tér el a 2018-as országgyűlési választásokon részt vettek arányától), addig a megkérdezettek 72%-a úgy gondolja, hogy a demokrácia még évtizedek múlva sem fog megfelelően működni hazánkban, és hasonlóan magas arányban vannak azok, akik erős kritikát fogalmaznak meg a politikai pártokkal szemben. A megkérdezettek kétharmada szerint a közügyektől nem lehet elzárkózni és csak a családdal foglalkozni. Enyhe többségbe kerültek azok, akik a rendszerváltás előtti életszínvonalat jobbnak tartják a jelenleginél.

A magyar társadalom megítélése

240. diagram:

A magyar társadalom megítélése

A megkérdezettek nagy többsége (80%) úgy gondol hazájára, hogy az a legszebb hely a világon. 70%-uk jelentős változásokat szeretne a magyar gazdasági és társadalmi szerkezetben. A változás iránti igényt támasztja alá, hogy a válaszadók közel kétharmada folyamatosan romló állapotokat érzékel. Megosztottak a válaszadók abban a kérdésben, hogy a társadalom tisztességes-e, és valamivel többen látják úgy, hogy nincs mindenkinek lehetősége a boldogulásra, a meggazdagodásra. A többség úgy véli, hogy a politikai döntések javarészt nem a közjót szolgálják.

Magyarországgal kapcsolatos attitűdök

241. diagram:

Magyarországgal kapcsolatos attitűdök

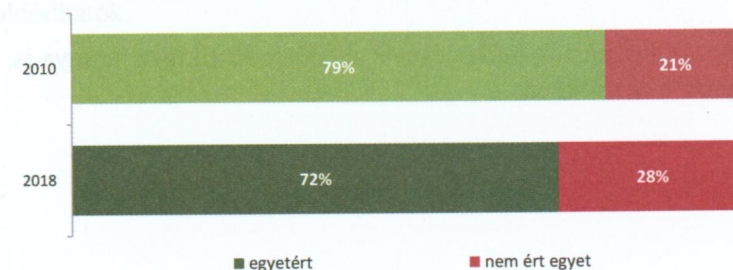
A válaszok alapján azt lehet megállapítani, hogy egy aktív, a közélet iránt érdeklődő, erős politikai vezetőt kívánó társadalom képe rajzolódik ki, amely azonban igen kritikus a jelenlegi politikai elittel, sőt a magyar társadalommal szemben általában is, és csak jelentős társadalmi, gazdasági változások révén tudja elképzelni, hogy érdemi javulás következne be a saját és a társadalom egészének életében.

4.6.1.2. VÁLTOZÁSOK A 2010-ES ADATFELVÉTELHEZ KÉPEST

A fenti megállapítások különösen érdekesek annak a tükrében, hogy milyen változások következtek be a 2010-es adatfelvételhez képest, milyen irányba mozdult el a válaszadók véleménye a magyar társadalomról.

A demokrácia helyzetének megítélése valamelyest javult, hiszen 79%-ról 72%-ra csökkent azok aránya, akik szerint belátható időn belül a demokrácia nem fog kielégítően működni nálunk.

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene

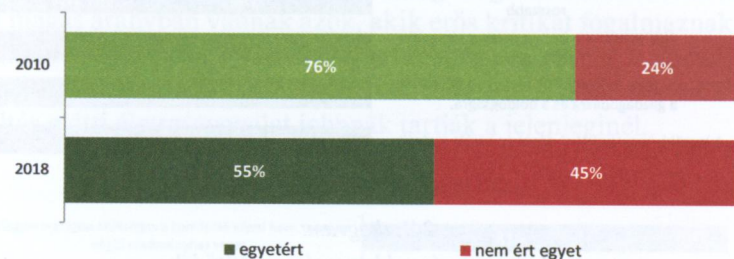

242. diagram:

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene 2010–2018³⁷⁶

Ennél is jelentősebb változás következett be a rendszerváltás előtti és a jelenlegi élet-színvonal megítélésében. Míg korábban a válaszadók 76%-a gondolta úgy, hogy a rendszerváltás előtt az emberek jobban éltek, addig mára ez az aránya 55%-ra csökkent.

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt

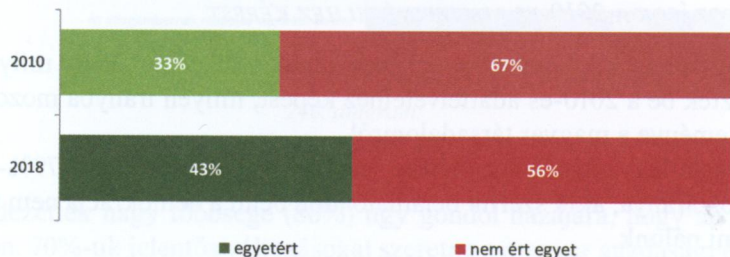

243. diagram:

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt 2010–2018³⁷⁷

Ezzel együtt többen érzik úgy, hogy ráhatásuk van a közéletre. 2010-ben csak minden harmadik válaszadó gondolta úgy, a kutatás idejére 43%-ra nőtt ezek aránya.

Az átlagembernek ráhatása van a közéletre

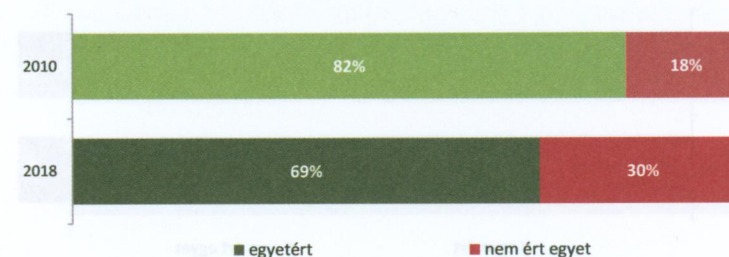

244. diagram:

Az átlagembernek ráhatása van a közéletre 2010–2018³⁷⁸

Csökkent a politikai pártok működésével szemben kritikusok aránya is. A korábbi 82%-os arány 69%-ra csökkent.

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit

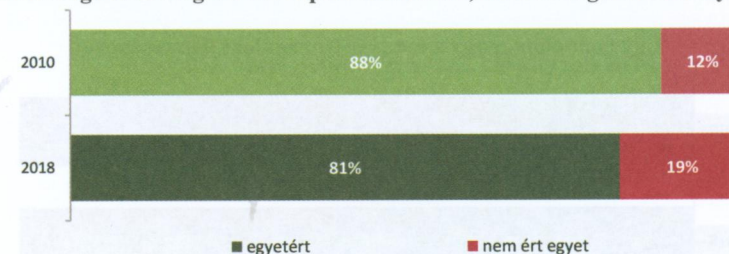

245. diagram:

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit 2010–2018³⁷⁹

A korrupció elleni harcot továbbra is nagy arányban támogatják a válaszadók, azonban némi csökkenést jelent a 2018-ban mért 81% a korábbi 88%-hoz képest.

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet

246. diagram:

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet 2010–2018³⁸⁰

Az erőskezü politikai vezető iránti igény is mérséklődött valamelyest, de így is a megkérdezettek 80%-a gondolja azt, hogy az ország problémái csak ily módon lennének megoldódhatók.

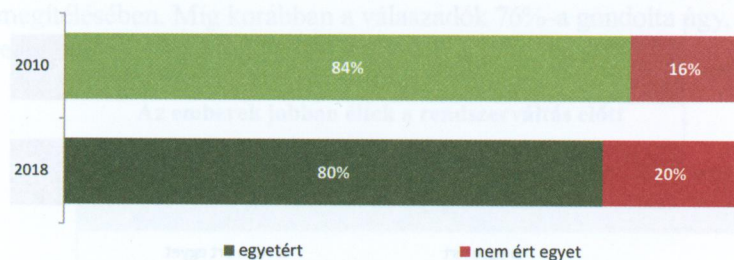
377 $\chi^2 = 0,225$ $p = 0,000$

378 $\chi^2 = 0,127$ $p = 0,004$

379 $\chi^2 = 0,169$ $p = 0,000$

380 $\chi^2 = 0,057$ $p = 0,039$

Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit

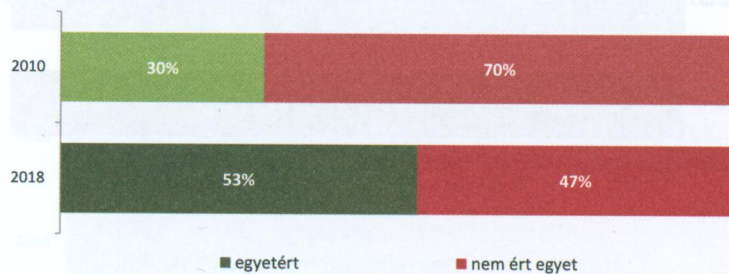

247. diagram:

Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit 2010–2018³⁸¹

Jelentősen erősödött a magyar társadalom tisztességességébe vetett hit. A korábbi egyharmados kisebbségből többségbe kerültek azok, akik szerint tisztességes a magyar társadalom.

Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes

248. diagram:

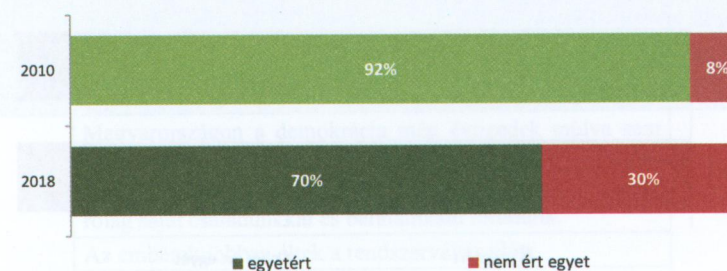
Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes 2010–2018³⁸²

Javult a magyar gazdasági és társadalmi szerkezet megítélése is, hiszen 2010-ben a válaszadók 92%-a gondolta úgy, hogy azt gyökeresen át kell alakítani, 2018-ban csak 70%-uk nyilatkozott így.

381 $\chi^2=0,089$ $p=0,000$

382 $\chi^2=0,231$ $p=0,000$

A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani

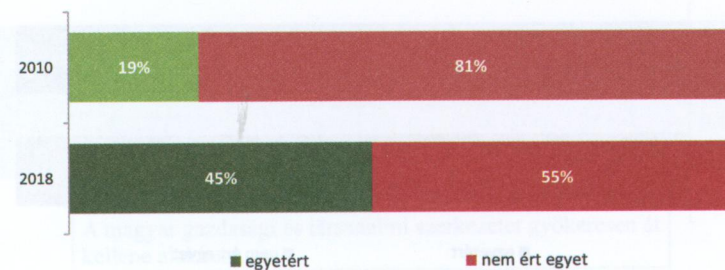

249. diagram:

A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani 2010–2018³⁸³

A politikai döntések megítélése is kedvezőbb lett, hiszen korábban a megkérdezettek mindössze 19%-a, míg 2018-ban már 45%-a gondolta úgy, hogy azok a közjót szolgálják.

A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja

250. diagram:

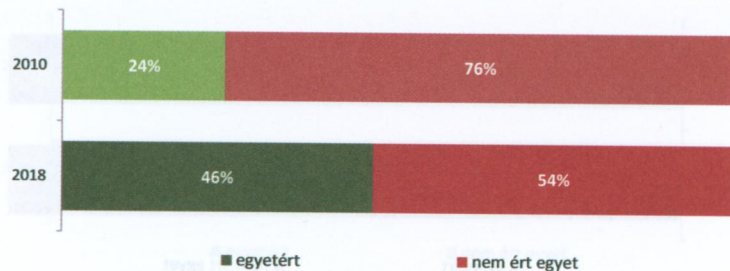
A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja 2010–2018³⁸⁴

Az egyéni boldogulás kilátásait is pozitívabban értékelik a válaszadók. Míg 2010-ben minden negyedik vélekedett úgy, hogy mindenkinek van lehetősége a meggazdagodásra, addig mostanra ezek aránya 46%-ra nőtt.

383 $\chi^2=0,281$ $p=0,000$

384 $\chi^2=0,275$ $p=0,000$

Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra

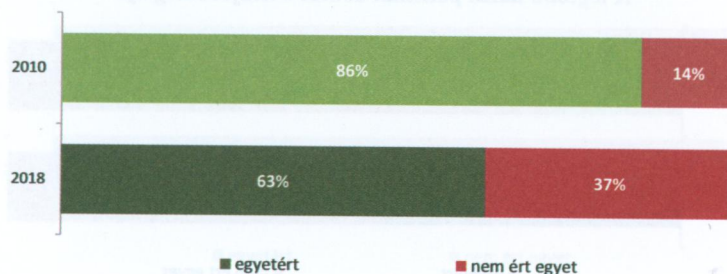

251. diagram:

Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra 2010–2018³⁸⁵

A társadalom állapotának romlását is kevesebben érzékelik, noha még így is kétharmadnyian gondolják úgy, hogy az évről évre romlik, de ez jelentős javulás a korábbi 86%-os arányhoz képest.

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb

252. diagram:

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb 2010–2018³⁸⁶

Mindkét összetett mutató változása azt jelzi, hogy javult a magyar társadalomban a fennálló rendszer elfogadottsága. A rendszerkritika átlagértéke csökkent 2,71-ről 2,57-re, míg a rendszerigazolás átlagértéke éppen fordítva, nőtt a korábbi 2,05-ről 2,44-re.

385 $\chi^2 = 0,231$ $p = 0,000$ 386 $\chi^2 = 0,266$ $p = 0,000$

MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Rendszerkritika	Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene.	2,71	2,57
	Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családjainkkal és barátainkkal törődünk.		
	Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt.		
	Az átlagembernek ráhatása van a közéletre.		
	A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit.		
	Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre.		
	Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet.		
	Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit.		

5. táblázat: Rendszerkritika – Összetett mutató változása³⁸⁷

MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Rendszerigazolás	Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes.	2,05	2,44
	A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani.		
	Számomra „...a világon legszebb hely, Magyarország.”		
	A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja.		
	Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra.		
	Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb.		

6. táblázat: Rendszerigazolás – Összetett mutató változása³⁸⁸

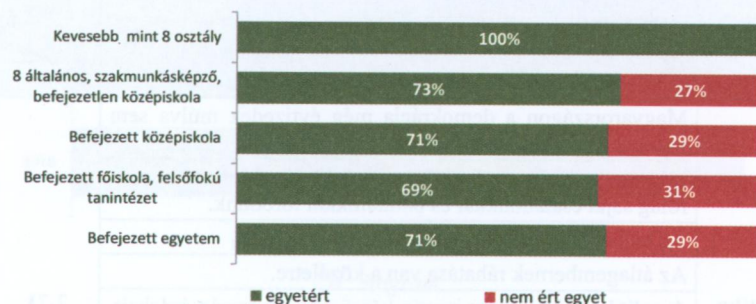
4.6.1.3. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

A demokrácia helyzetének megítélése a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között a legrosszabb, míg az iskolázottabb válaszadók körében közel azonos.

387 A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

388 A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene

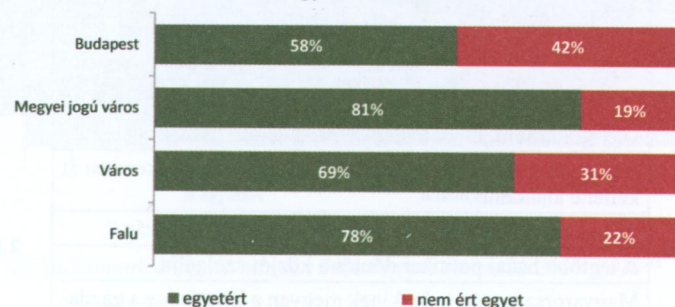

253. diagram:

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene és az iskolai végzettség összefüggése³⁸⁹

A demokratikus politikai rendszer néhány évtizeden belül bekövetkező kedvező átalakulásában a budapestiek bíznak a legnagyobb arányban, a többi településtípuson élők ennél negatívabban ítélik meg a magyar demokrácia jövőjét.

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene

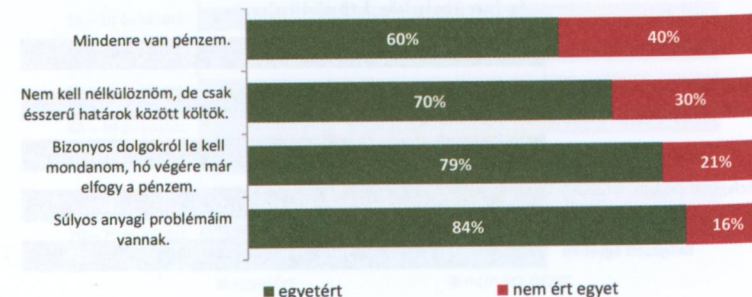
254. diagram:

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene és a településtípus összefüggése³⁹⁰

A demokrácia ügyének megítélésében egyértelmű tendencia mutatható ki az anyagi helyzet szubjektív értékelése tekintetében. A jobb anyagi helyzetben élők pozitívabban gondolkodnak, és minél rosszabb valakinek az anyagi pozíciója, annál borúlátóbban szemléli a demokrácia jövőjét.

389 $\chi^2 = 0,100$ $p = 0,040$ 390 $\chi^2 = 0,182$ $p = 0,040$

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene

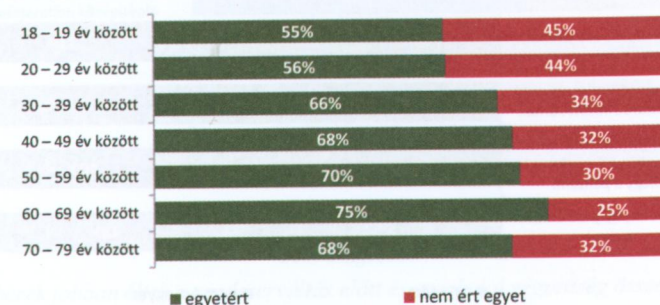

255. diagram:

Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁹¹

A közéletben való aktív részvétel az életkor előrehaladtával egyre fontosabb, egyedül a legidősebb korosztályban esik vissza 70% alá azok aránya, akik szerint a közélettel foglalkozni kell és nem elég csupán a családdal, a barátokkal törődni.

Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családdunkkal és barátainkkal törődünk

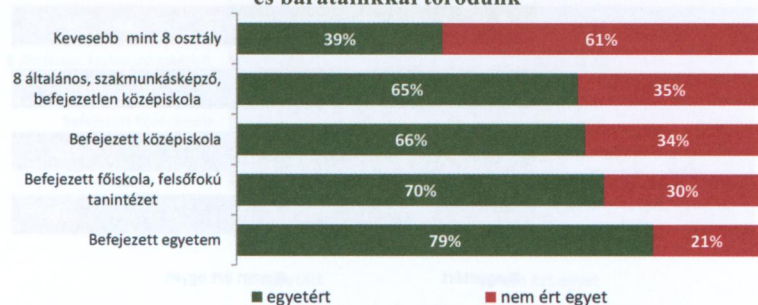
256. diagram:

Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családdunkkal és barátainkkal törődünk és a kor összefüggése³⁹²

Az iskolai végzettség mentén is jelentős eltérések mutatkoznak e kérdésben. Minél magasabb a válaszadó iskolai végzettsége, annál fontosabbnak érzi a közélettel való foglalkozást.

391 $\chi^2 = 0,122$ $p = 0,002$ 392 $\chi^2 = 0,134$ $p = 0,007$

Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családjunkkal és barátainkkal törődünk

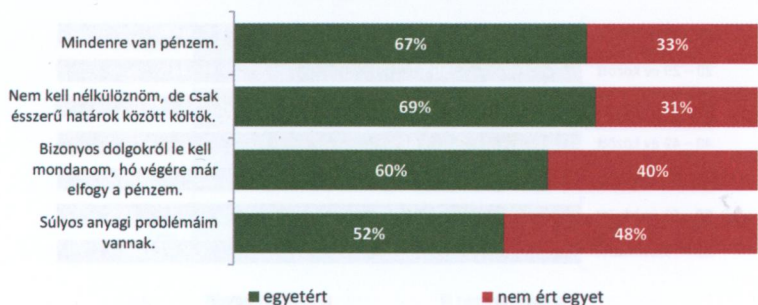

257. diagram:

Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családjunkkal és barátainkkal törődünk és az iskolai végzettség összefüggése³⁹³

Hasonló képet mutat az anyagi helyzet szubjektív értékelésének aspektusa: minél jobban él valaki, annál fontosabbnak érzi, hogy foglalkozzon a közélet dolgaival.

Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családjunkkal és barátainkkal törődünk

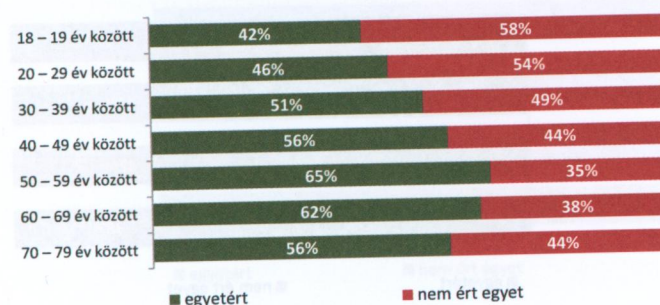
258. diagram:

Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családjunkkal és barátainkkal törődünk és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁹⁴

A rendszerváltás előtti életszínvonal megítélése, nem meglepő módon, az idősök körében pozitívabb, bár a hatvan év feletti korcsoportokban valamelyest csökken a korábbi korszakot felértékelők aránya, de így is többségben vannak.

393 $\chi^2=0,134$ $p=0,007$ 394 $\chi^2=0,099$ $p=0,020$

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt

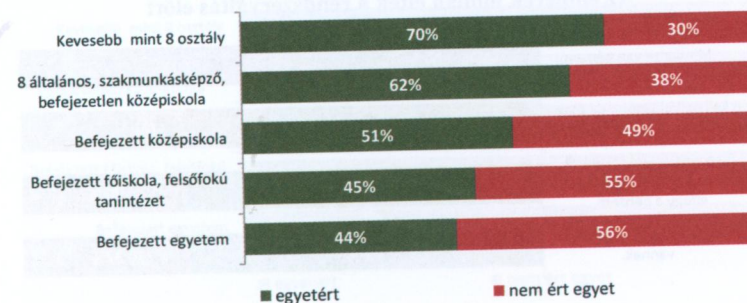

259. diagram:

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és a kor összefüggése³⁹⁵

Az iskolai végzettség növekedésével csökken a rendszerváltás előtti életszínvonalat jobbnak látók aránya, az egyetemi végzettségűek között ez mindössze 38%.

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt

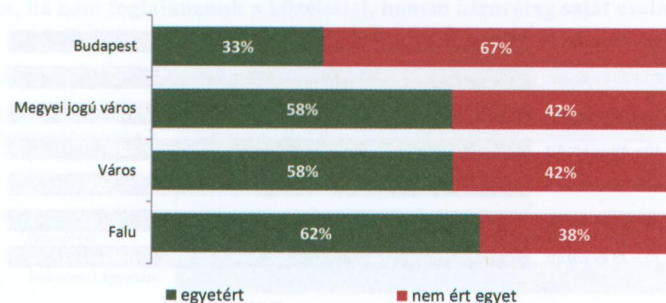
260. diagram:

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és az iskolai végzettség összefüggése³⁹⁶

A rendszerváltás megítélése Budapesten a legrosszabb, míg a többi településtípuson élők körében 60% körüli a pozitívan vélekedők aránya.

395 $\chi^2=0,116$ $p=0,007$ 396 $\chi^2=0,124$ $p=0,000$

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt

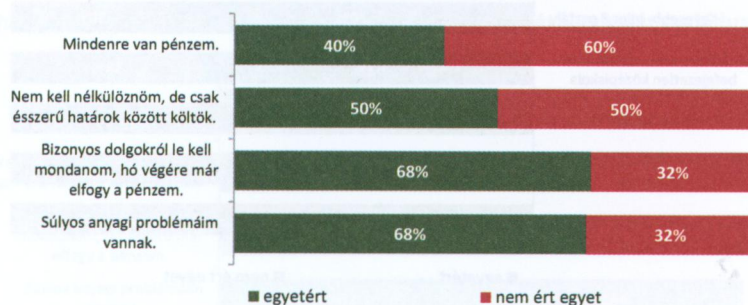

261. diagram:

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és a településtípus összefüggése³⁹⁷

A rosszabb anyagi helyzetben élők úgy gondolják, hogy a rendszerváltás előtt jobb volt, míg akik jónak ítélik anyagi helyzetüket, azok a jelenlegi életszínvonalat látják jobbnak.

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt

262. diagram:

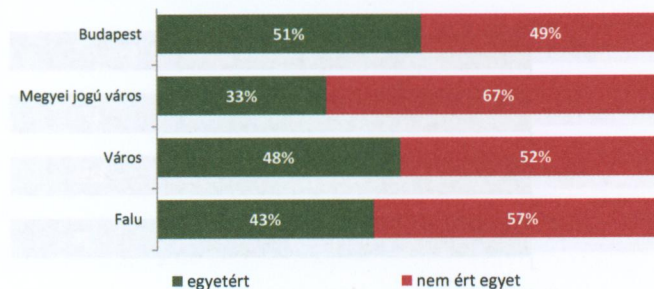
Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése³⁹⁸

A közéletre való ráhatás – az egyén politikai kompetenciájának – kérdésében nem mutatkoznak egyértelmű tendenciák: Budapesten és a városokban jobb, míg a megyei jogú városokban és falvakban élők között rosszabb ennek értékelése.

³⁹⁷ $\chi^2 = 0,162$ $p = 0,000$

³⁹⁸ $\chi^2 = 0,130$ $p = 0,000$

Az átlagembernek ráhatása van a közéletre

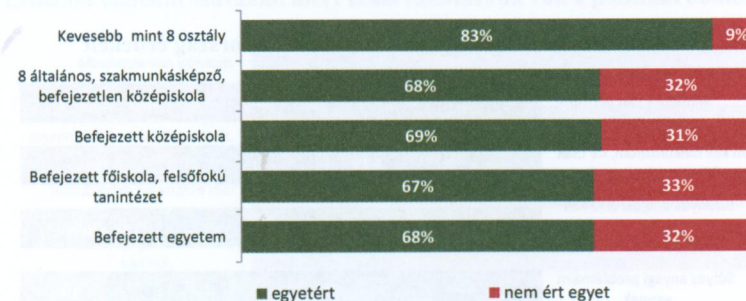

263. diagram:

Az átlagembernek ráhatása van a közéletre és a településtípus összefüggése³⁹⁹

A politikai pártok megítélése a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében a legrosszabb, a többi kategóriában közel azonos.

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit

264. diagram:

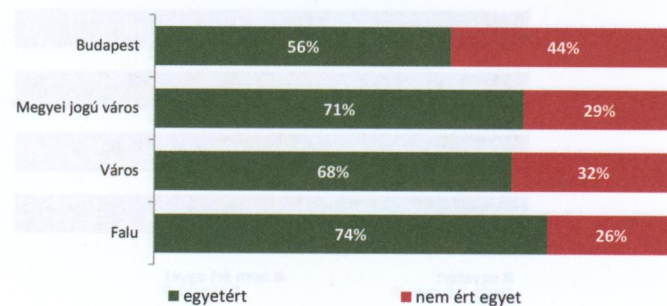
A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit és az iskolai végzettség összefüggése⁴⁰⁰

Leginkább a budapestiek vélik úgy, hogy a politikai pártok megfelelően látják el az ország érdekeinek képviseletét, és a falvakban élők között a legalacsonyabb arányú az ezzel való egyetértés.

³⁹⁹ $\chi^2 = 0,096$ $p = 0,005$

⁴⁰⁰ $\chi^2 = 0,089$ $p = 0,044$

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit

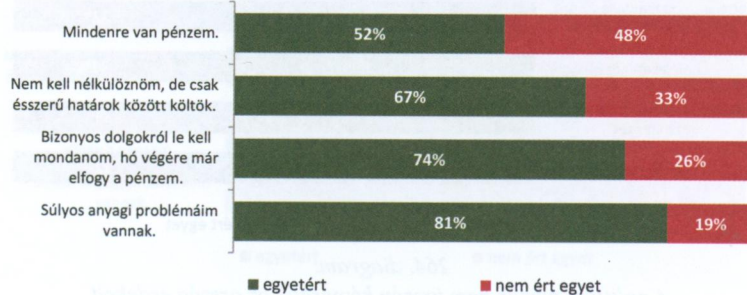

265. diagram:

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit
és a településtípus összefüggése⁴⁰¹

A magukat a legjobb anyagi helyzetben tudók között találjuk a legnagyobb arányban azokat, akik szerint a pártok megfelelően képviselik az ország érdekeit, és az anyagi helyzet szubjektív percepciójának romlásával ezek aránya csökken.

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit

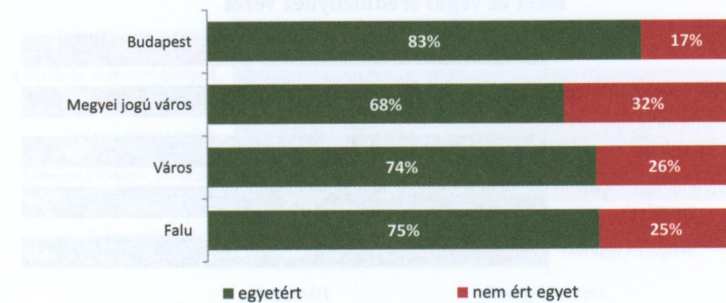
266. diagram:

A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit
és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴⁰²

A szavazás értelmét a leginkább a fővárosban lakó válaszadók látják, a kisebb településeken az így vélekedők aránya alacsonyabb és közel azonos.

401 $\chi^2=0,100$ $p=0,003$ 402 $\chi^2=0,093$ $p=0,008$

Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre

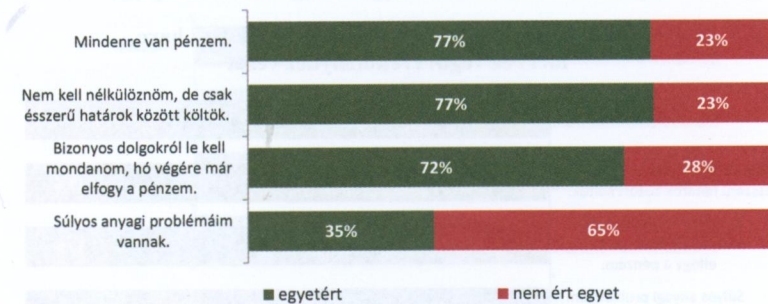

267. diagram:

Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre
és a településtípus összefüggése⁴⁰³

A súlyos anyagi problémákkal küzdők között a legalacsonyabb azok aránya, akik szerint érdemes elmenni szavazni, míg a többi csoportban ezek aránya 70% feletti.

Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre

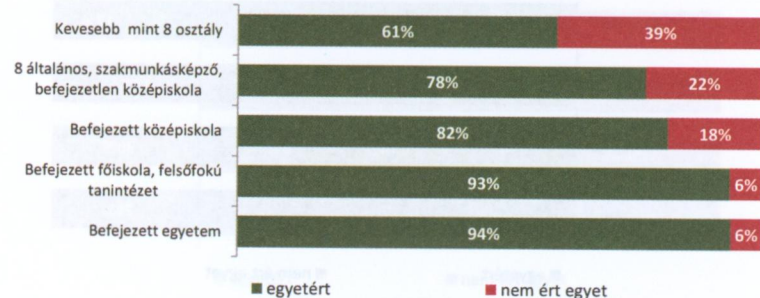
268. diagram:

Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre
és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴⁰⁴

A korrupció elleni harc szükségességéről az iskolai végzettség növekedésével egyre nagyobb arányban vannak meggyőződve a megkérdezettek.

403 $\chi^2=0,081$ $p=0,041$ 404 $\chi^2=0,122$ $p=0,000$

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet

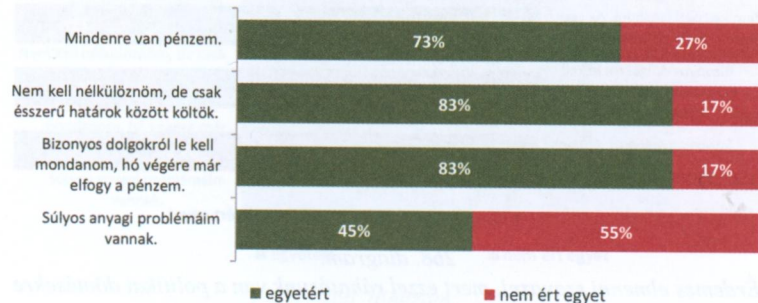

269. diagram:

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet és az iskolai végzettség összefüggése⁴⁰⁵

A nehéz anyagi helyzet jelentősen befolyásolja azt, hogy hogyan ítélik meg a korrupció visszaszorításának szükségességét. A legrosszabb anyagi helyzetben élők nem bíznak az erre irányuló erőfeszítések eredményességében még hosszú távon sem.

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet

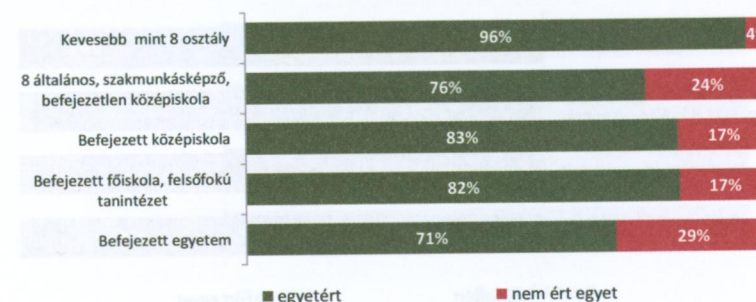
270. diagram:

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴⁰⁶

Egy erőskezü politikusra leginkább a legalacsonyabb iskolai végzettségűek számítanak, és ezek aránya az iskolai végzettség növekedésével egyre csökken.

405 $\chi^2 = 0,128$ $p = 0,000$ 406 $\chi^2 = 0,126$ $p = 0,000$

Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit

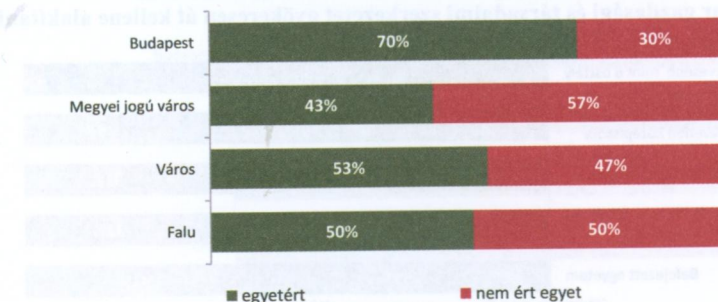

271. diagram:

Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit és az iskolai végzettség összefüggése⁴⁰⁷

A magyar társadalom tisztességéről a budapestiek vannak meggyőződve a legnagyobb, míg a megyei jogú városokban élők a legkisebb arányban.

Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes

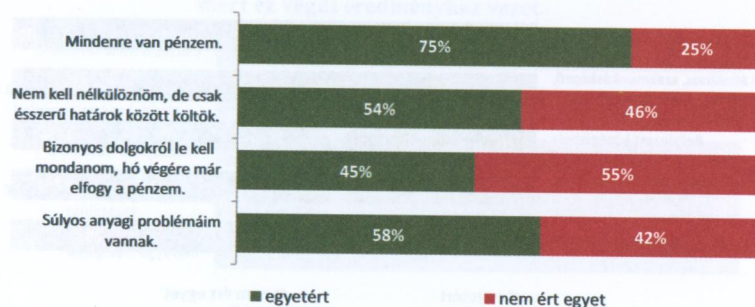
272. diagram:

Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes és a településtípus összefüggése⁴⁰⁸

Érdekes, hogy a magyar társadalom tisztességességéről a jobb anyagi körülmények között élők vannak nagyobb arányban meggyőződve, és ez csökken az anyagi körülmények romlásával, de a legrosszabb helyzetben lévők között ismét nő.

407 $\chi^2 = 0,100$ $p = 0,010$ 408 $\chi^2 = 0,175$ $p = 0,000$

Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes

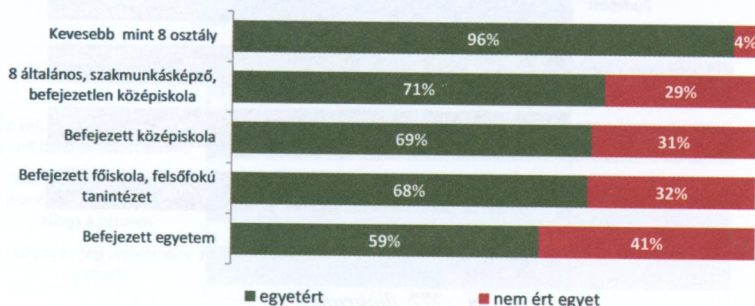

273. diagram:

Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴⁰⁹

A gazdaság és a társadalom átalakítását a legalacsonyabb iskolai végzettségűek tartják a legnagyobb arányban elengedhetetlennek, és ez az iskolai végzettség növekedésével egyre csökken.

A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani

274. diagram:

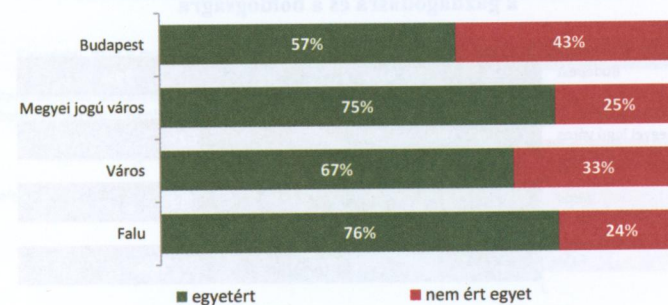
A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani és az iskolai végzettség összefüggése⁴¹⁰

A gyökeres társadalmi változásokat a megyei jogú városokban és a falvakban támogatják nagyobb arányban, a fővárosban és városokban kevésbé.

409 $\chi^2 = 0,130$ $p = 0,001$

410 $\chi^2 = 0,100$ $p = 0,040$

A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani

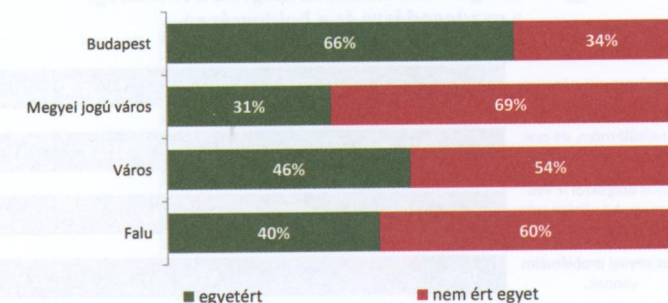

275. diagram:

A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani és a településtípus összefüggése⁴¹¹

A Budapesten élők kétharmada gondolja, hogy a politikai döntések a közjót szolgálják, a többi településtípuson ezek aránya lényegesen alacsonyabb.

A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja

276. diagram:

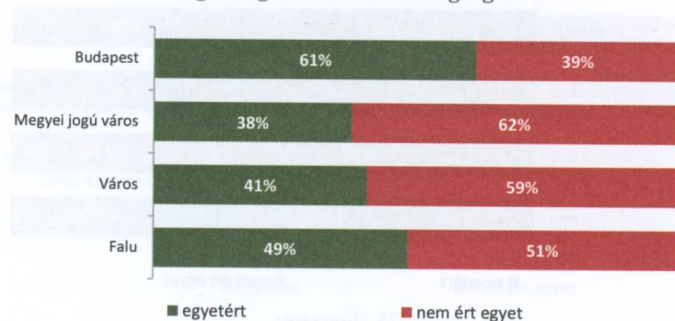
A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja és a településtípus összefüggése⁴¹²

A lehetőségek megítélése a fővárosban legpozitívabb, a többi településtípusokon élők között nincs jelentős eltérés.

411 $\chi^2 = 0,156$ $p = 0,000$

412 $\chi^2 = 0,224$ $p = 0,000$

Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra

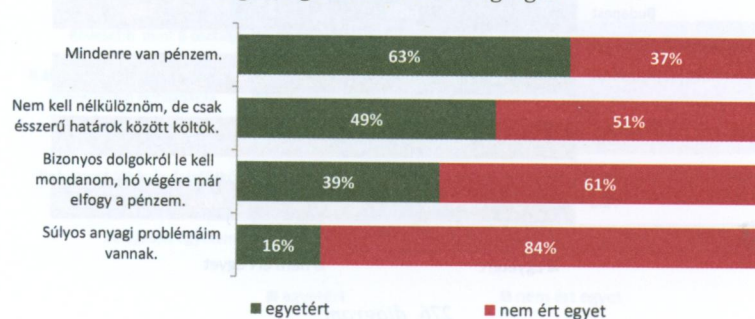

277. diagram:

Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra és a településtípus összefüggése⁴¹³

A jobb anyagi helyzetben élők jobbnak ítélik meg a boldogulási lehetőségeket, és ez a válaszadók anyagi körülményeinek romlásával egyre rosszabb.

Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra

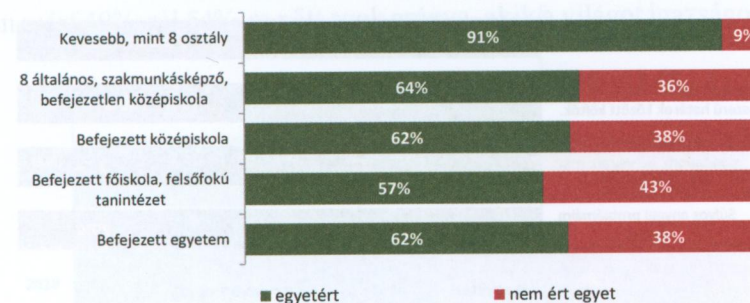
278. diagram:

Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴¹⁴

A társadalom állapotának romlását legnagyobb arányban a legalacsonyabb iskolai végzettségűek látják, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező csoportokban arányuk közel azonos.

413 $\chi^2=0,163$ $p=0,000$ 414 $\chi^2=0,162$ $p=0,000$

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb

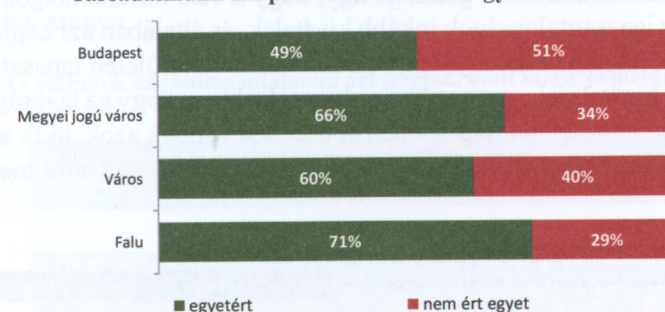

279. diagram:

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb és az iskolai végzettség összefüggése⁴¹⁵

A társadalom állapotának romlását nagyobb arányban érzékelik a megyei jogú városokban és a falvakban.

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb

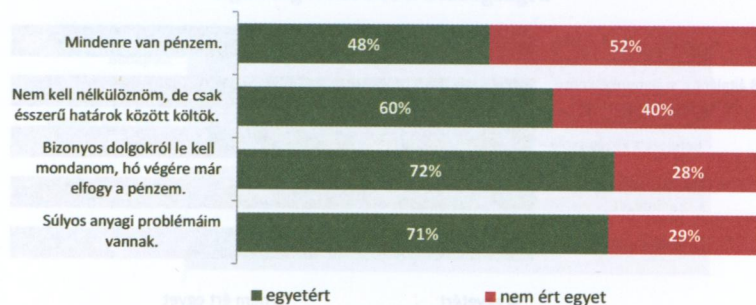
280. diagram:

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb és a településtípus összefüggése⁴¹⁶

A szubjektív anyagi helyzet személyes megítélésének romlásával nő azoknak az aránya, akik egyetértenek egyet azzal, hogy a társadalom helyzete évről évre romlik.

415 $\chi^2=0,099$ $p=0,044$ 416 $\chi^2=0,158$ $p=0,000$

Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb

281. diagram:

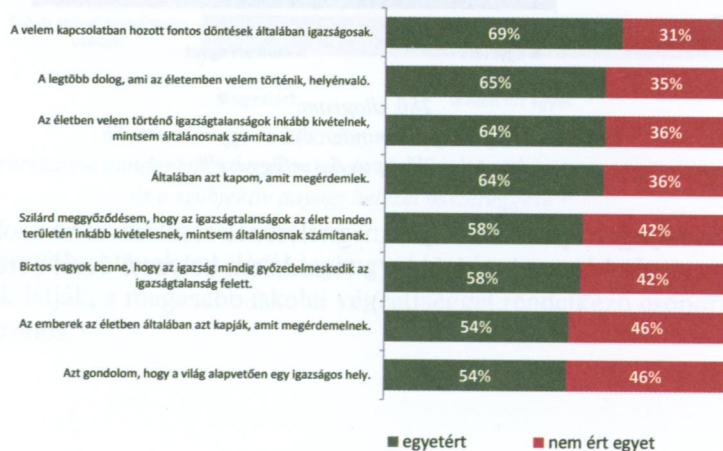
Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴¹⁷

4.6.2. Igazságos világba vetett hit

4.6.2.1. A 2018-AS ADATFELVÉTEL EREDMÉNYE

A válaszadók közel kétharmada gondolja úgy, hogy a vele történő dolgok igazságosak, helyénvalóak, az igazságtalanságok inkább kivételek, és általában azt kapják, amit megérdemelnek. 58%-uk gondolja úgy, hogy az élet bármely területén tapasztalt igazságtalanságok inkább kivételesek, ugyanennyien hisznek abban, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett. Többségben vannak azok, akik a világot igazságosnak gondolják, és úgy vélekednek, hogy mindenki azt kapja amit megérdemel.

Igazságos világba vetett hit

282. diagram:

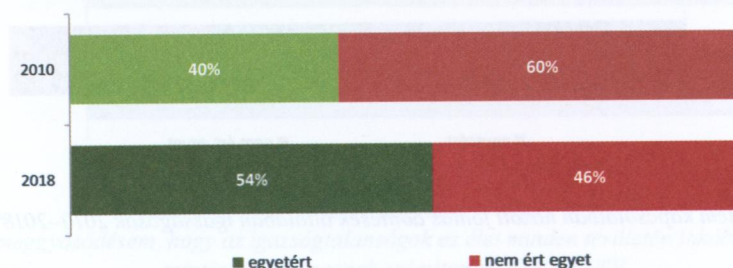
Igazságos világba vetett hit

417 $\chi^2=0,131$ $p=0,001$

4.6.2.2. VÁLTOZÁSOK A 2010-ES ADATFELVÉTELHEZ KÉPEST

A 2010-ben mért 40%-ról 54%-ra nőtt azok aránya, akik a világot igazságosnak látják.

Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely

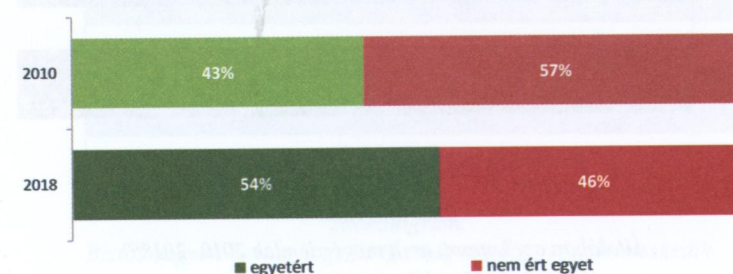

283. diagram:

Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely 2010–2018⁴¹⁸

Közel hasonló arányban nőtt azoknak az aránya, akik úgy gondolják, hogy az emberek azt kapják az életben, amit megérdemelnek. A korábban mért 43%-ról 54%-ra nőtt az így vélekedők aránya.

Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek

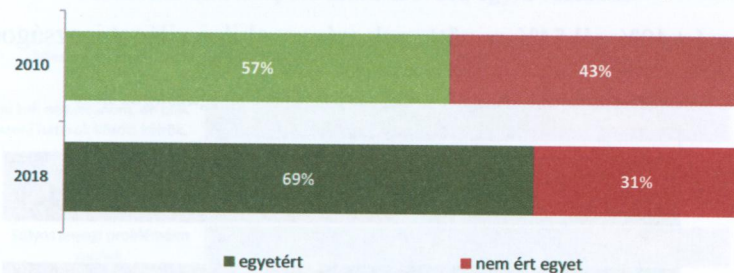
284. diagram:

Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek 2010–2018⁴¹⁹

57% volt 2010-ben azok aránya, akik úgy vélekedtek, hogy a velük kapcsolatos fontos döntések általában igazságosak. Ez az arány 2018-ra 69%-ra nőtt.

418 $\chi^2=0,138$ $p=0,000$ 419 $\chi^2=0,111$ $p=0,000$

A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak

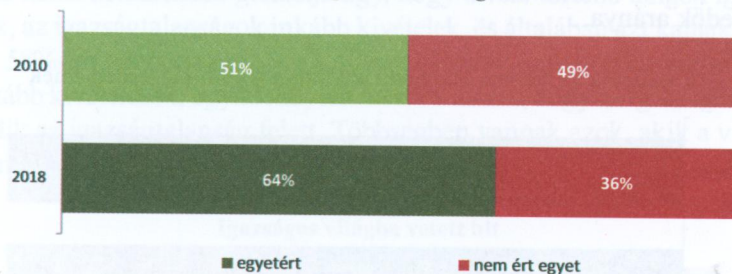

285. diagram:

A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak 2010–2018⁴²⁰

Míg 2010-ben még megosztott volt a magyar társadalom abban kérdésben, hogy az emberek azt kapják-e, amit megérdemelnek, ez 2018-ra gyökeresen megváltozott, hiszen közel kétharmada a válaszadóknak úgy vélekedik, hogy érdemei szerint részesül a javakból.

Általában azt kapom, amit megérdemlek

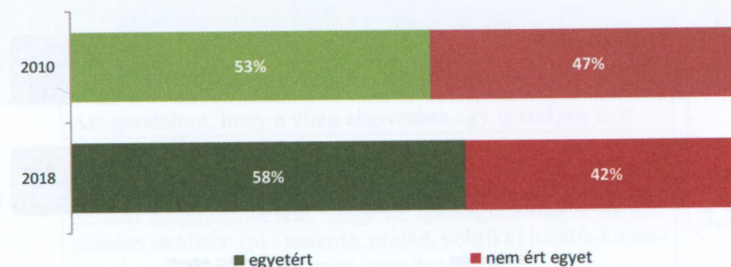
286. diagram:

Általában azt kapom, amit megérdemlek 2010–2018⁴²¹

Enyhén (58%-ra) nőtt azok aránya, akik az igazságtalanságokat inkább kivételesnek tartják életükben.

420 $\chi^2 = 0,129$ $p = 0,000$ 421 $\chi^2 = 0,132$ $p = 0,000$

Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak

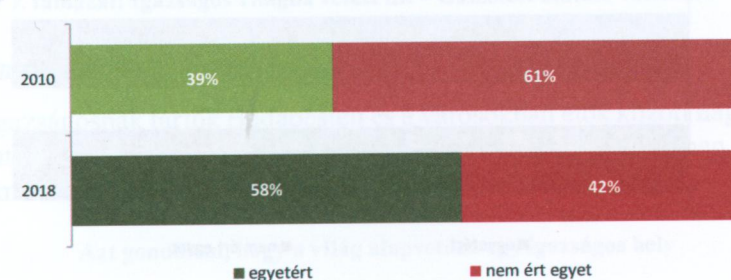

287. diagram:

Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak 2010–2018⁴²²

Jelentősen, 39%-ról 58%-ra nőtt azok aránya, akik úgy vélekednek, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett.

Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett

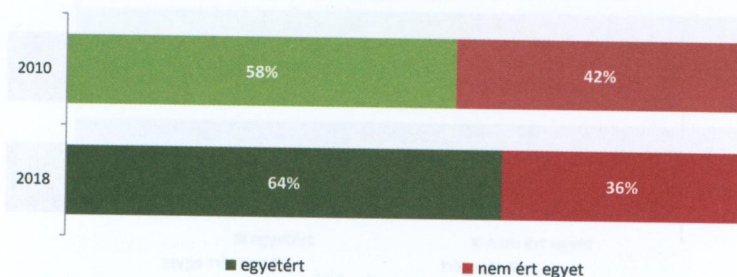
288. diagram:

Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett 2010–2018⁴²³

Már 2010-ben is többségben voltak azok, akik a velük történő igazságtalanságokat kivételesnek tartották, azonban ez az arány tovább nőtt, és 2018-ban már a megkérdezettek 64%-a gondolkodik így.

422 $\chi^2 = 0,050$ $p = 0,024$ 423 $\chi^2 = 0,188$ $p = 0,024$

Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak

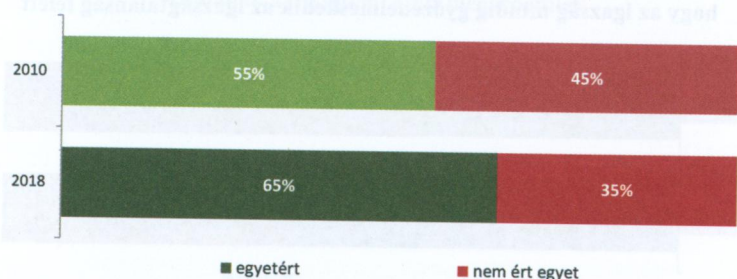

289. diagram:

Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak 2010–2018⁴²⁴

Helyénvalónak tartja az életben vele történő dolgokat a 2018-ban válaszadók 65%-a, ami 10 százalékpontos növekedést jelent a 2010-es 55%-hoz képest.

A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló

290. diagram:

A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló 2010–2018⁴²⁵

Az igazságos világba vetett hit a korábbi adatfelvételhez képest nőtt. Mind a két mutató – melyek az általános és a személyes dimenziót vizsgálják – átlagértéke nőtt. Az általános dimenzió értéke 2,35-ről 2,58-ra, míg a személyes dimenzió korábbi magasabb értéke (2,53) tovább nőtt és 2018-ban 2,71-es átlagértéket ért el.

⁴²⁴ $\chi^2 = 0,071$ $p = 0,002$

⁴²⁵ $\chi^2 = 0,095$ $p = 0,000$

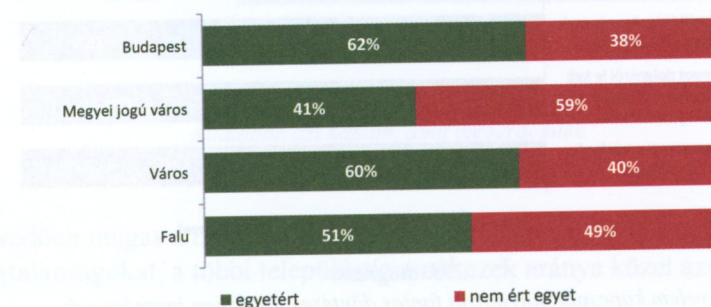
MUTATÓ	ÁLLÍTÁS	ÁTLAG	
		1-4 fokozatú Lickert-skálán	
		2010	2018
Igazságos világba vetett hit – Általános	Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely.	2,35	2,58
	Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnének.		
	Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén (pl.: szakma, család, politika) inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak.		
	Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett.		
Igazságos világba vetett hit – Személyes	A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak.	2,53	2,71
	Általában azt kapom, amit megérdemlek.		
	Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak.		
	A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló.		

7. táblázat: Igazságos világba vetett hit – Összetett mutató változó⁴²⁶

4.6.2.3. TÖBBDIMENZIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEK

A világot igazságosnak tartók Budapesten és a városokban élők között nagyobb arányban találhatók. A legalacsonyabb arányban a megyei jogú városokban élők osztják ezt az optimista felfogást.

Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely

291. diagram:

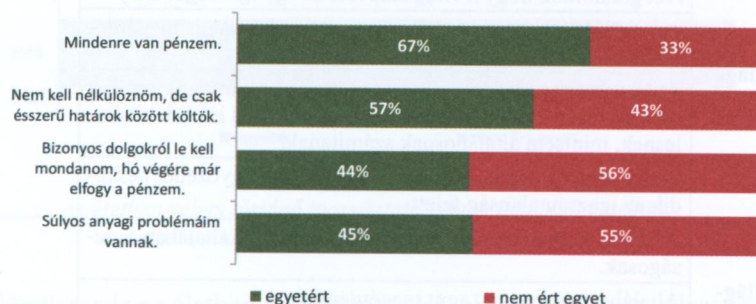
Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely és a településtípus összefüggése⁴²⁷

⁴²⁶ A különbségek szignifikanciáját az SPSS homogenitás vizsgálata alapján állapítottuk meg.

⁴²⁷ $\chi^2 = 0,157$ $p = 0,000$

Az anyagi helyzet erősen befolyásolja a világ igazságosságába vetett hitet, hiszen a magukat jobb anyagi helyzetben érzők nagyobb arányban gondolják igazságosnak a világot.

Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely

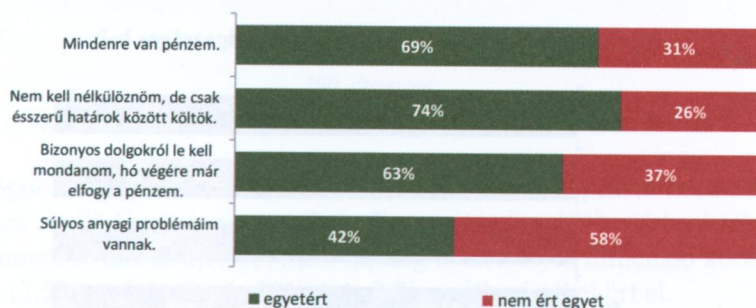

292. diagram:

Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴²⁸

A meghozott döntések igazságosságában a jobb anyagi helyzetben lévők hisznek nagyobb arányban, és az anyagi körülmények romlásával csökken ezek aránya, sőt a legnehezebb anyagi helyzetben lévők között többségbe kerülnek azok, akik a döntéseket általában igazságtalannak érzik.

A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak

293. diagram:

A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴²⁹

A budapestiek gondolják leginkább, hogy azt kapják, amit megérdemelnek, míg a megyei jogú városokban élők a legalacsonyabb arányban.

428 $\chi^2 = 0,127$ $p = 0,001$

429 $\chi^2 = 0,149$ $p = 0,001$

Általában azt kapom, amit megérdemlek

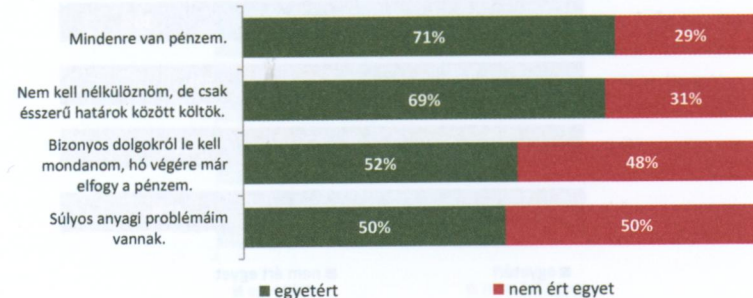

294. diagram:

Általában azt kapom, amit megérdemlek és a településtípus összefüggése⁴³⁰

Az anyagi helyzet a korábbiakhoz hasonlóan osztja meg ebben a kérdésben a társadalmat: a jobb anyagi helyzetben élők nagyobb arányban gondolják úgy, hogy azt kapják, amit megérdemelnek, míg ahogy haladunk a legrosszabb anyagi státuszú csoport felé, egyre nagyobb arányban találunk olyanokat, akiknek kétségei vannak efelől.

Általában azt kapom, amit megérdemlek

295. diagram:

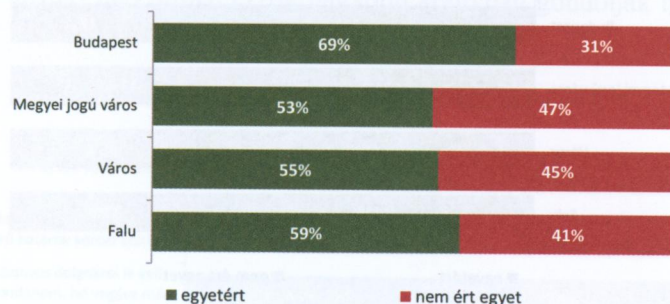
Általában azt kapom, amit megérdemlek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴³¹

Kiemelkedően magas a budapestiek körében azok aránya, akik kivételesnek tartják az igazságtalanságokat, a többi településtípusnál ezek aránya közel azonos.

430 $\chi^2 = 0,149$ $p = 0,001$

431 $\chi^2 = 0,165$ $p = 0,001$

Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak

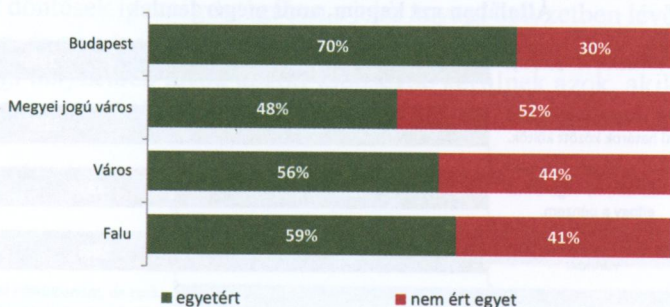

296. diagram:

Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak és a településtípus összefüggése⁴³²

Az igazság győzedelmeskedésében a fővárosban élők hisznek a legnagyobb, a megyei jogú városok lakói a legalacsonyabb arányban.

Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett

297. diagram:

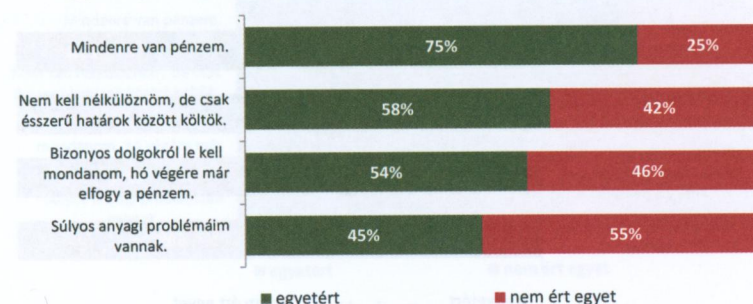
Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett és a településtípus összefüggése⁴³³

A jobb anyagi helyzet érzete azt eredményezi, hogy nagyobb arányban hisznek az igazság győzelmében, míg a magukat a legrosszabb helyzetben tudók körében kisebbségbe kerülnek ezek.

432 $\chi^2 = 0,110$ $p = 0,007$

433 $\chi^2 = 0,144$ $p = 0,007$

Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett

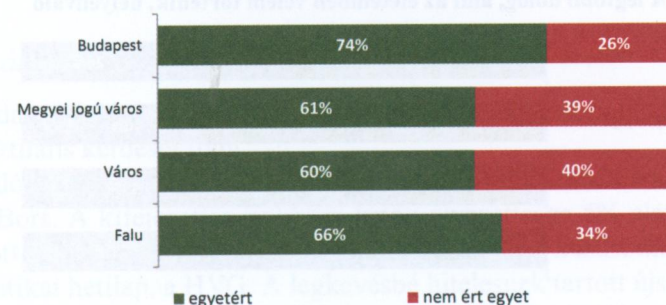

298. diagram:

Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴³⁴

A budapestiek 74%-a gondolja kivételesnek a vele történő igazságtalanságot, ez az arány a többi településtípuson élők körében alacsonyabb.

Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak

299. diagram:

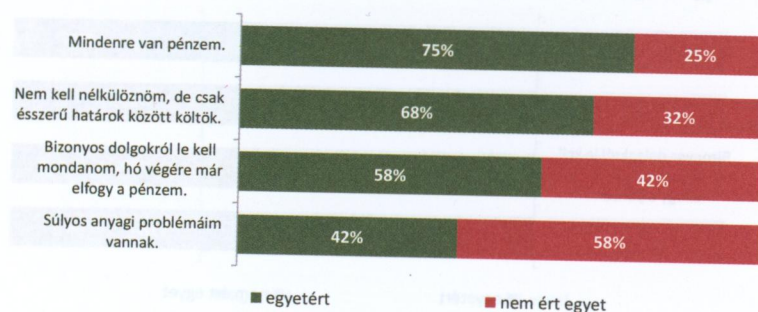
Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak és a településtípus összefüggése⁴³⁵

Ahogy korábban is láttuk, a jövedelmi helyzet szubjektív értékelése erősen befolyásolja, miként ítéli meg valaki az életben történő igazságtalanságokat. A magukat nagyobb anyagi biztonságban érzők nagyobb arányban gondolják ezeket kivételesnek, míg a legkiszolgáltatottabbak között ezek már kisebbségbe kerülnek.

434 $\chi^2 = 0,100$ $p = 0,018$

435 $\chi^2 = 0,105$ $p = 0,012$

Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak

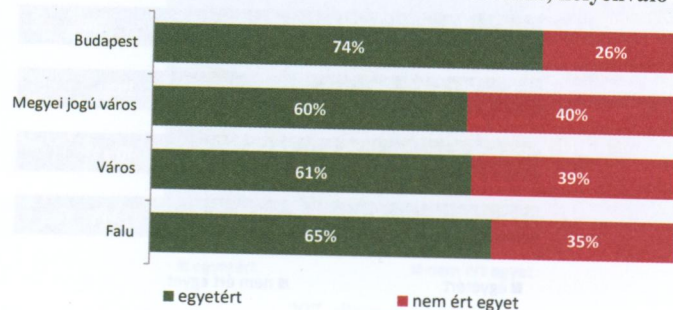

300. diagram:

Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴³⁶

Az életesemények megítélése a budapestiek körében a legjobb. A többi településtípuson is magas, de a budapestieknél alacsonyabb, 60% körüli azok aránya, akik helyénvalónak látják a velük történeteket.

A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló

301. diagram:

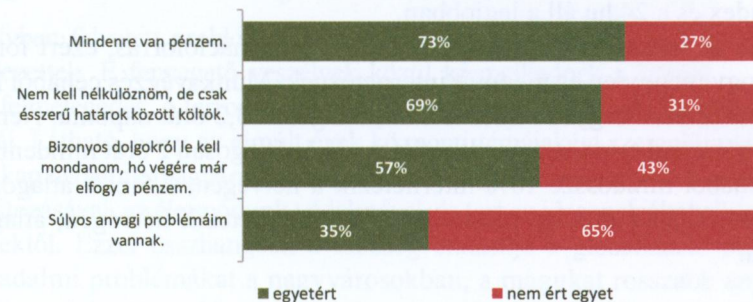
A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló és a településtípus összefüggése⁴³⁷

Az anyagi helyzet ebben a kérdésben is a korábban látható tendenciákat mutatja. A státuszukat kedvezőbben értékelők nagyobb arányban tartják helyénvalónak a velük történő dolgokat.

436 $\chi^2 = 0,131$ $p = 0,001$

437 $\chi^2 = 0,103$ $p = 0,014$

A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló

302. diagram:

A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése⁴³⁸

4.7. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Ebben a fejezetben összefoglalásra kerülnek a kutatás főbb eredményei, valamint összehasonlítjuk a korábbi, 2010-es kutatás eredményeire képest történt változásokat és az egyes vizsgált dimenziók közötti összefüggéseket.

4.7.1. Informálódás

Közel a társadalom kétharmada érdeklődik valamilyen szinten a közélet eseményei, a társadalom aktuális kérdései iránt.

Az informálódás vezető médiumai a sajtótermékek esetében a bulvárlapok: a Blikk, a Story és a Bors. A kifejezetten politikai lapok olvasottsága 5% alatti. A leghitelesebbnek tartott sajtótermék a legolvasottabb Blikk, azonban a második helyen megjelenik egy politikai hetilap, a HVG. A legkevésbé hitelesnek tartott újság ugyancsak a Blikk. Ez azt jelzi, hogy a nyomtatott sajtótermékek piacán a Blikk meghatározó szerepe megkérdőjelezhetetlen. A hitelességi mutatót vizsgálva megállapítható, hogy ebben a vonatkozásban a politikai lapok megítélése lényegesen jobb, és ebben vezető a HVG, a Népszava, a Szabad Föld és a Magyar Hírlap.

A híradók tekintetében elmondható, hogy a két nagy kereskedelmi adó híradója a legnézettebb. Vezet az RTL hírműsora, amit a TV2 Tények műsora követ. Ezeket a közszolgálati adók műsorai követik. Leghitelesebbnek az M1 adását tartják, míg a legkevésbé hitelesnek az RTL híradóját. A hitelességi mutató alapján az M1, Hír Tv és az RTL a három leghitelesebbnek értékelt csatorna.

Az internetes portálok közül a kiemelkedik az Index.hu és az Origo.hu olvasottsága. Ezt a két portált tartják a leghitelesebbnek, bár a legkevésbé hitelesek között is előkelő helyet foglalnak el. Ebben a „versenyben” a 888.hu vezet, ezt a portált tartják a legtöbb-

438 $\chi^2 = 0,157$ $p = 0,000$

ben a legkevésbé hitelesnek. A hitelességi mutatót vizsgálva a HVG online kiadása, az Origo, az Index és a 24.hu áll a legjobban.

Korunkban az internet az egyik legfontosabb információforrás, ezért fontos megvizsgálni, hogy mennyien és mennyit interneteznek. Munkavégzés céljából hétköznapiaként a társadalom negyede internetezik, átlagosan 3,2 órát naponta. Nem munkavégzés céljából közel minden második válaszadó és átlagosan 2 órát mindennap. Munkavégzés céljából mindössze 10% internetezik a hétvégén, 2,5 órát átlagosan. Nem munkavégzés céljából minden második ember internetezik hétvégén, átlagosan 2,6 órát naponta.

4.7.2. Pártpreferencia

A pártok között továbbra is a Fidesz-KDNP pártszövetség a legnépszerűbb, őket a Jobbik, az MSZP és DK követi. Érdekes, hogy a legmagasabb arányban elutasított párt is a Fidesz-KDNP, és a többi párt szintén követi a pártpreferencia sorrendjét ebben a mutatóban is. Ez jól mutatja a mai magyar társadalom megosztottságát a pártpreferenciák mentén.

4.7.3. Egyén és társadalom – elosztás, életkilátások

A válaszok alapján a magyar társadalom nagyobb része támogatna egy teljesítményhez igazodó jövedelemelosztást, progresszív adózási formával. Azonban a képet jelentősen árnyalja, hogy a javak egyenlő elosztásának és az átalányadózásnak is jelentős a támogatottsága.

Ezt egészíti ki az, hogy jelentős azoknak az aránya, akik úgy érzik, hogy egyre rosszabbul megy a többségnek, és egyedül kell megküzdenie az életben adódó nehézségekkel – sem másokra, sem a közhivatalokra nem számíthat ebben –, annak ellenére, hogy a nagy többség szerint könnyű barátokat találni. Ebbe világképbe illeszkedik, hogy a válaszadók közel 40%-a nem tartaná tisztességesnek gyermeket világra hozni ilyen körülmények közé.

Az átalányadózás (talán meglepő módon) híveinek a fővárosban, a progresszív adózásának a megyei jogú városokban van a legnagyobb tábor. A társadalmi folyamatok befolyásolásának lehetőségétől leginkább a legrosszabb anyagi helyzetben lévők, a kistérségeken élők és az alacsony iskolai végzettségűek érzik magukat a leginkább távol. Az életminőséget meghatározó tényezők alapján deprimált csoportok (jövedelmi helyzet, iskolai végzettség és települési méret alapján) az egyén kilátásait, jövőbeni lehetőségeit és érdekérvényesítő képességét is rosszabbnak látják. Ezek egyrészt rosszabb helyzetükből, másrészt tapasztalataikból táplálkozhat. Tehát az egyébként is rosszabb helyzetben lévők csoportjai tapasztalataik és világlátásuk miatt sem képesek helyzetükön javítani, így az ezekből következő társadalmi távolságok folyamatosan nőnek. Ezt mutatja, hogy ezeknek a csoportoknak szinte egésze úgy érzi, hogy az átlagemberek helyzete egyre rosszabb, és a napról napra élés a mindennapok törvényévé válik körükben.

4.7.4. Egyén és társadalom – globalizációs hatások

A kérdőívben felvetett problémák mindegyikét igen nagy arányban látják súlyosnak a megkérdezettek. E fenyegető veszélyek közül kiemelkednek a környezetszennyezés, a globális felmelegedés, a terrorizmus, a társadalmi távolságok növekedése és a migráció problémái. Látható, hogy az elmúlt évek központi témájaként szereplő migráció jelentős szerepet kap napjaink magyar társadalmában. A nagy többség egyetért az idegenek jogainak korlátozásával, az életmódunk védelmével, és tart az idegenek által elkövetett bűncselekményektől. Ezzel összhangban a többség elutasítja a globalizáció pozitív hatásait.

A társadalmi problémákat a nagyvárosokban, a magukat rosszabb anyagi helyzetben érzők tartják súlyosabbnak. Természetesen vannak olyan problémák, melyek hatásai nem közvetlenek, nem azonnaliak (környezetszennyezés), melyek súlyosságát inkább a magasabb iskolai végzettségűek érzékelik.

Az idegen kultúráktól való félelem jellemzőbb a fővárosban, a legkisebb településeken, a legalacsonyabb iskolai végzettségűek és a legrosszabb anyagi helyzetben élők között. Ezzel szemben a más kultúrák iránti nyitottság a magasabb iskolai végzettségűekre, a legfiatalabbakra és a megyei jogú városokban élőkre jellemző.

4.7.5. Egyén és társadalom – önjellemzés

A magyar társadalom tagjai igen megosztottak a saját jellemzésükkel kapcsolatban. Az önjellemzést erősen befolyásolja (igaz, nem meglepő módon) az anyagi helyzet és az iskolai végzettség. Ahogy korábban láttuk, a deprimáltság ténye erősen hat az egyén magáról alkotott képére, a lehetőségeivel kapcsolatos kilátásaira és az önbizalmára, ami viszont erősen befolyásolja az egyes szituációkban tanúsított cselekedeteit is. Az alacsony önértékelés (önattribúció) jelentősen hat a tényleges egyéni érvényesülésre, hiszen aki eleve nem érzi képesnek magát arra, hogy bizonyos szituációkat megfelelően kezeljen, sőt kifejezetten kerüli a komplex megoldásokat igénylő helyzeteket, annak lehetősége sem nyílik a társadalmi helyzetéből való kitörésre, vagy akár annak javítására sem. Ez a fajta „tanult tehetetlenség” hozzájárul a fennálló társadalmi különbségek konzerválásához. A válaszok alapján jól látható, hogy a magyar társadalom közel ötödének deprimált státuszából következően erősen negatív az önértékelése, és az élete is kudarcokkal teli.

4.7.6. Jog, bűnözés, igazságszolgáltatás

A korábbi adatfelvételhez képest csökkent a halálbüntetés visszaállítását szorgalmazók aránya, ahogy a súlyosabb bírósági ítéletek bűnözést visszatartó erejébe vetett hit is csökkent. Ezek mellett nőtt a szociális támogatások növelésének a kriminalitás csökkentése szempontjából vett pozitív hatásába vetett bizalom. Az összetett változókat vizsgálva az a kép rajzolódik ki, hogy a tiltással, büntetéssel való fenyegetés támogatottsága csökkent 2010-hez képest, ezzel egy időben a támogatás és a legalizáció irányába történő lépések támogatottsága nőtt.

A társadalmi csoportok közötti véleményeltérések vegyes képet mutatnak, de megállapítható, hogy a jogalkotással, jogalkalmazással kapcsolatban a támogatás és a liberalizáció támogatói a megyei jogú városokban élők, a magasabb iskolai végzettségűek és a fiatalok körében találhatók, míg a szigorítást pártolókat inkább a férfiak, a rosszabb anyagi helyzetben élők és alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében.

Bűnmegelőzés vonatkozásában látható, hogy csökkent a munkanélküliség megszűnésével kapcsolatos várakozás, noha még mindig a társadalom kétharmada gondolja úgy, hogy ez a bűnözés csökkenéséhez vezetne. Az e tényezővel kapcsolatos remények gyengülését okozhatja, hogy 2010 óta csökkent a munkanélküliség, amit azonban a kriminalitás csökkenése nem követett. A szigorúbb iskolai nevelés, a súlyosabb büntetések, az elrettentő büntető törvénykönyv és a szorosabb emberi közösségek bűnözésre gyakorolt hatásának elismerése is csökkent, miközben csak a szociális támogatások növelésének szerepe értékelődött fel minimálisan. Ezek alapján nem meglepő, hogy az összetett változók is ilyen irányú változást mutatnak. A körülmények javításának bűnmegelőzésre gyakorolt pozitív hatásában ma kevesebben bíznak, miként a szigorításban és az elrettentésben is – ráadásul az előzőeknél nagyobb mérvű bizalomcsökkenést tapasztaltunk ez utóbbiak a vonatkozásában –, ami arra enged következtetni, hogy a magyar társadalom egyre kevésbé hisz abban, hogy a bűnözés jelenlegi mértékét egyáltalán csökkenteni lehetne.

A bűnözés megfékezését a szociális támogatások növelése révén elképzelők leginkább a fővárosban és városokban, valamint a legjobb és a legrosszabb anyagi helyzetben élők között találhatjuk. Érdekesség, hogy a szigorítás is ezekben a rétegekben a legnépszerűbb visszatartó intézkedésforma. Ez jelentheti azt, hogy ezekben a csoportokban tartják úgy, hogy a bűnözéssel mindenképpen intézkedésekkel kell foglalkozni, míg ma a többi csoportban nagyobb arányban találhatók az alternatív megoldásokat támogatók. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ez utóbbi csoportok a felsorolt eszközöket nem tartják legitim megoldásnak, csak azt, hogy kevésbé gondolják ezeket megfelelőnek.

A bűnözővé válás okai tekintetében nőtt a pszichés tényezők szerepének fontosságát hangsúlyozók aránya. Már 2010-ben is ezen okoknak tulajdonították a legnagyobb szerepet a válaszadók, de ez a különbség tovább nőtt, hiszen a másik két dimenzió megítélése nem változott, maradt a külső kontroll a második és a harmadik helyen a társadalmi ok.

A bűnözési okok értékelésében leginkább a különböző településtípusok és a nemek szerint mutatkoznak eltérések. A Budapesten és a falvakban élők hasonlóan gondolkodnak, kevésbé tulajdonítanak szerepet a társadalmi tényezőknek, míg a nők a lelki okoknak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a férfiak.

Bűncselekmény áldozata volt a válaszadók 13%-a, legnagyobb arányban lopás áldozataivá váltak. Harmaduk a válaszadóknak tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válnak és ebben a körben is a lopástól tartanak leginkább, amit a rablás követ. Csökkent a korábbi adatfelvételhez képest azok aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy voltak, illetve tartanak attól, hogy bűncselekmény áldozatává válnak.

Az igazságszolgáltatásba vetett bizalom továbbra is gyenge. Így sokan vélik úgy, hogy az átlagemberekre másképp vonatkoznak a jogszabályok, mint a befolyásos emberekre; az igazságosság és a jog elválhat egymástól; az ítéletek szempontjából és a bíró személye fontosabb, mint a jog, vagy hogy a pereskedés hiábavaló. Az eredmények fényében a magyar igazságszolgáltatásról kialakuló kép igen negatív, még ha valamivel pozitívabb, mint a 2010-es, amit az összetett változó átlagértékének szignifikáns növekedése is mutat.

Az igazságszolgáltatásra vonatkozó kritikus attitűd leginkább a megyei jogú városokban, és kiemelten a falvakban mutatkozik meg. Emellett az alacsonyabb iskolai végzettség és rosszabb anyagi helyzet is ebbe az irányba hat.

4.7.7. Rendszerkritika és világgép

A társadalom többsége szükségesnek tartja a korrupció elleni harcot, amit egy erőskező vezetőre bízna. A szavazást fontosnak tartják a magyarok, annak ellenére, hogy úgy vélik, a demokrácia még évtizedek múlva sem fog megfelelően működni. Emellett jelentős a kiábrándultság a politikai pártokkal kapcsolatban. Mindezek ellenére Magyarországot a legszebb helynek tartják a világon, még úgy is, hogy a többség súlyos problémákat lát a társadalom szerkezetében, és a társadalom állapotát is évről évre rosszabbnak gondolják. Ez a negatív kép azonban még mindig sokkal kedvezőbb, mint a 2010-ben tapasztalt hasonló társadalmi helyzetértékelés. A rendszerkritikát mérő összetett változó átlagértéke csökkent, míg a rendszerigazolás hasonló mutatója szignifikánsan javult a 8 évvel korábbi értékhez képest.

A demokrácia és a magyar társadalom megítélése a legalacsonyabb iskolai végzettségűek, a legrosszabb anyagi helyzetűek, a megyei jogú városokban és falvakban élők között rosszabb az átlagnál. Úgy tűnik, ezek a csoportok (kivételt jelenthet a megyei jogú városokban élők) az élethelyzetükből fakadó nehézségeket a társadalom működésére is kivetítik, sőt részben ebben látják nehéz helyzetük okát.

Az igazságos világba vetett hit szinte minden általunk vizsgált attribútuma nőtt az elmúlt 8 évben. Az összetett változók átlagértékei mind az általános, mind a személyes dimenzióban szignifikánsan nőttek. Ez összhangban áll a rendszerkritika és rendszerigazolás esetében tapasztalt változásokkal.

Miként azt az imént is láttuk, ebben a kérdésben is a rosszabb anyagi helyzetben lévők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a megyei jogú városokban, valamint a falvakban élők ítélik meg negatívabban a világ igazságosságával kapcsolatos kérdéseket.

4.7.8. Jog, bűnözés, igazságszolgáltatás, rendszer, igazságos világ összefüggései és ezek változása

Az egyes összetett változók közötti korreláció megmutatja, hogy a különböző témakörökben kialakított attitűdök milyen összefüggésben állnak egymással, milyen attitűdök járnak együtt, valamint ezek időbeli változásának vizsgálatára is mód nyílik.

A rendszerkritika negatív összefüggésben áll az igazságszolgáltatás elfogadásával, azaz, aki rendszerkritikus, az kevésbé fogadja el az igazságszolgáltatást, ráadásul ez az összefüggés tovább erősödött. Hasonló összefüggés látható a rendszerkritika és az igazságos világba vetett hit mindkét dimenziója között. Azaz a rendszerkritikusok kevésbé hisznek az igazságos világban, ennek az összefüggésnek az erőssége azonban nem változott. Erősödött ellenben a negatív irányú összefüggés a rendszerigazolással, azaz a rendszerkritikusok erősebben bírálják a rendszert.

Ahogy 2010-ben, most is pozitív összefüggés mutatkozik jogalkotás tiltó, büntető dimenziója és a bűnelkövetést a körülmények javításával elképzelők attitűdjei között, és ennek mértéke nem változott a két adatfelvétel között.

Hasonló összefüggés tapasztalható a jogalkotás támogató, legalizáló attitűdje és a bűnmegelőzés szigorítás és elrettentő dimenziója között. Ahogy az imént, úgy itt sem változott ennek erőssége.

Az igazságszolgáltatás elfogadottsága pozitívan függ össze az igazságos világba vetett hit mindkét – társadalmi és személyes – dimenziójával, bár a szociális aspektus erőssége csökkent, így 2018-ban mindkettő erőssége azonos. Emellett erős, pozitív összefüggés mutatkozik az igazságszolgáltatás elfogadása és a rendszerigazolás között.

A bűnözővé válás pszichés oka pozitívan és erősen összefügg a másik két dimenzióval, azaz aki pszichés tényezők szerepét elfogadja, az a társadalmi és a külső kontroll okaival is egyetért. Emellett megjelenik egy, a korábbi adatfelvételben nem tapasztalt összefüggés, mely a bűnmegelőzés szigorító, elrettentő dimenzióját méri. Így elmondható, hogy akik lelki okokra vezetnek vissza a bűnelkövetést, azok azt elrettentéssel vagy szigorítással kívánják megelőzni.

A társadalmi okok értékelése összefügg a külső kontrollal, és ez a korreláció is erősödött a korábbi adatfelvételhez képest. Továbbá ez a dimenzió összefüggést mutat a bűnmegelőzést külső körülmények javításával célzó felfogás dimenziójával, ami logikus összefüggés, hiszen a társadalmi hatásokat a körülmények javításával akarja kezelni.

A külső kontroll jelentőségébe vetett hit esetében is egy új összefüggés jelenik meg, ami a körülmények javításának vonatkozásában mutatkozik, és 2010-ben még nem volt tapasztalható. Emellett ez a dimenzió összefügg a bűnmegelőzés szigorító, elrettentő dimenziójával, mely reláció már korábban is fennállt.

Azok, akik a bűnmegelőzést a körülmények javításával képzelik el, valószínűbb, hogy a szigorítással és elrettentéssel is egyetértenek. Ez az összefüggés ugyanilyen erősséggel és iránnyal fennállt 2010-ben is.

Az igazságos világba vetett hit általános dimenziója összefügg a személyes dimenzióval és a rendszerigazolással. Azaz, aki hisz az igazságos világban általánosságban, az a vele történeteket is igazságosnak gondolja, valamint igazolja a jelenlegi rendszert is, és ez a korreláció sem változott a legutóbbi adatfelvételhez képest.

Az igazságos világba vetett hit a rendszerigazolással is pozitív irányú összefüggésben áll, ami azonban erősödött 2010-hez képest.

Pearson Correlations	Rendszerkritika	Jogalkotás-kritika – tiltani, büntetni kell	Jogalkotás-kritika – támogatni, legalizálni kell	Igazságszolgáltatás elfogadása	Bűnözővé válási okok – Pszichés	Bűnözővé válási okok – Társadalmi	Bűnözővé válási okok – Külső kontroll	Bűnmegelőzés – körülmények javításával	Bűnmegelőzés – szigorítás, elrettentéssel	Igazságos világba vetett hit – Általános	Igazságos világba vetett hit – Személyes	Rendszerigazolás
Rendszerkritika	1											
Jogalkotás-kritika – tiltani, büntetni kell	-0,017 0,045	1										
Jogalkotás-kritika – támogatni, legalizálni kell	0,141 0,040	0,117 0,127	1									
Igazságszolgáltatás elfogadása	-0,331 -0,499	-0,046 -0,085	-0,141 0,029	1								
Bűnözővé válási okok – Pszichés	0,056 0,009	-0,024 0,021	0,013 0,113	-0,016 -0,043	1							
Bűnözővé válási okok – Társadalmi	0,024 0,135	0,037 0,121	0,031 -0,035	-0,008 -0,070	0,424 0,623	1						
Bűnözővé válási okok – Külső kontroll	0,014 0,131	0,057 0,026	0,097 -0,022	-0,119 -0,138	0,472 0,611	0,347 0,667	1					
Bűnmegelőzés – körülmények javításával	0,052 -0,017	0,017 -0,078	0,226 0,292	-0,092 0,117	0,261 0,272	0,291 0,213	0,167 0,216	1				
Bűnmegelőzés – szigorítás, elrettentéssel	0,052 -0,017	0,017 -0,078	0,226 0,292	-0,092 0,117	0,261 0,272	0,291 0,213	0,167 0,216	1	1			
Igazságos világba vetett hit – Általános	-0,293 -0,323	0,020 -0,045	0,326 0,292	-0,114 0,061	0,190 0,353	0,198 0,151	0,218 0,275	0,231 0,299	0,026 -0,003	1		
Igazságos világba vetett hit – Személyes	-0,232 -0,287	-0,018 -0,118	-0,051 0,060	0,387 0,337	0,094 0,112	0,078 0,021	-0,031 0,031	0,026 -0,003	0,023 0,145	0,614 0,703	1	
Rendszerigazolás	-0,336 -0,528	-0,019 -0,119	-0,128 0,119	0,469 0,576	-0,032 0,049	-0,044 -0,112	-0,043 -0,107	-0,108 0,150	0,398 0,455	0,487 0,534	0,398 0,455	1

8. táblázat Korrelációs összefüggések a képzett változók között⁴³⁹

5. MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

5.1. számú melléklet	Kérdőív	233
5.2. számú melléklet	A képzett skálák kialakításának pontosítása	245

5.1. SZÁMÚ MELLÉKLET – KÉRDŐÍV

Kérdőív sorszáma:		Kérdező kódja:	
-------------------	--	----------------	--

1. Melyik megyében lakik?

Budapest	1	Csongrád	6	Jász-Nagykun-Szolnok	11	Somogy	16
Bács-Kiskun	2	Fejér	7	Komárom-Esztergom	12	Tolna	17
Baranya	3	Győr-Moson-Sopron	8	Nógrád	13	Vas	18
Békés	4	Hajdú-Bihar	9	Pest	14	Veszprém	19
Borsod-Abaúj-Zemplén	5	Heves	10	Szabolcs-Szatmár-Bereg	15	Zala	20

2. A település jellege, ahol lakik?

Budapest	1
Megyei jogú város	2
Város	3
Falu	4

3. Az Ön neme:

Férfi	1
Nő	2

4. Az Ön életkora:

Pontos életkor:		Éves
-----------------	--	------

18–19 év között	1
20–29 év között	2
30–39 év között	3
40–49 év között	4
50–59 év között	5
60–69 év között	6
70–79 év között	7

5. Milyen iskolai végzettséggel rendelkezik?

kevesebb mint 8 osztály (1–3 polgári)	1
8 általános, szakmunkásképző, befejezetlen középiskola	2
befejezett középiskola (befejezetlen felsőfokú tanintézet)	3
befejezett főiskola, felsőfokú tanintézet (BA, BSc)	4
befejezett egyetem (MA, MSc)	5
NT/NV	6

6. Ha egyetemi végzettséggel rendelkezik, milyen területen szerzett egyetemi diplomát? (Több válasz lehetséges!)

Műszaki	1
Természettudományi	2
Bölcsész	3
Jog	4
Közgazdaság	5
Orvos	6
Informatika	7
Agrár	8
Egyéb	9

7. Mennyire érdekli a társadalom aktuális kérdései iránt? (Kártya)

Egyáltalán nem érdekel	Inkább <u>nem</u> érdekel	Inkább <u>érdekel</u>	Határozottan <u>érdekel</u>
1	2	3	4

8.1. Melyik sajtóterméket olvassa rendszeresen? (Több válasz is lehetséges!)

8.2. Melyiket tartja a leghitelesebbnek? Említhet olyat is, amit nem olvas rendszeresen. (Egy válasz!)

8.3. Melyiket tartja a legkevésbé hitelesnek? Említhet olyat is, amit nem olvas rendszeresen. (Egy válasz!)

	Olvassa	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
Blikk	1	1	1
Bors	2	2	2
Magyar Demokrata	3	3	3
HVG (Heti Világgazdaság)	4	4	4
Magyar Hírlap	5	5	5
Lokál	6	6	6
Magyar idők	7	7	7
Magyar Narancs	8	8	8
Népszava	9	9	9
Story	10	10	10
Szabad Föld	11	11	11
Egyéb	12	12	12
Nem olvasok újságot/magazint	13	13	13

9.1. Hol néz híradót vagy politikai műsorokat rendszeresen? (Több válasz is lehetséges!)

9.2. Melyiket tartja a leghitelesebbnek? Említhet olyat is, amit nem néz rendszeresen. (Egy válasz!)

9.3. Melyiket tartja a legkevésbé hitelesnek? Említhet olyat is, amit nem néz rendszeresen. (Egy válasz!)

	Nézi	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
MTV1 / M1	1	1	1
MTV2 / M2	2	2	2
RTL Klub	3	3	3
TV2	4	4	4
Duna TV	5	5	5
ATV	6	6	6
CNN	7	7	7
BBC World	8	8	8
Echo TV	9	9	9
Hír TV	10	10	10
Egyéb	11	11	11
Ilyen célból nem tévézek	12	12	12

10.1. Melyik internetes portált olvassa rendszeresen? (Több válasz is lehetséges!)

10.2. Melyiket tartja a leghitelesebbnek? Említhet olyat is, amit nem olvas rendszeresen. (Egy válasz!)

10.3. Melyiket tartja a legkevésbé hitelesnek? Említhet olyat is, amit nem olvas rendszeresen. (Egy válasz!)

	Olvassa	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
ATV.hu	1	1	1
Figyelő.hu	2	2	2
888.hu	3	3	3
Hír Tv.hu	4	4	4
Híradó.hu	5	5	5
Hírtart.hu	6	6	6
Magyar idők.hu	7	7	7
HVG.hu	8	8	8
Index.hu	9	9	9
Kuruc.info	10	10	10
Pestis rációk.hu	11	11	11
Napi gazdaság.hu	12	12	12
444.hu	13	13	13
Origo.hu	14	14	14
Portfolio.hu	15	15	15

	Olvassa	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
Mandiner.hu	16	16	16
Story online.hu	17	17	17
Alfahír.hu	18	18	18
24.hu	19	19	19
Egyéb	20	20	20
Nem olvasok hírportált	21	21	21

11. Mennyire ért egyet a magyar társadalommal kapcsolatos állításokkal? (Kártya2)

	A magyar társadalommal kapcsolatos állítások:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyvetért</u>	Határozottan <u>egyvetért</u>
1.	Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene.	1	2	3	4
2.	Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családunkkal és barátainkkal törődünk.	1	2	3	4
3.	Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt.	1	2	3	4
4.	Az átlagembernek ráhatása van a közéletre.	1	2	3	4
5.	A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit.	1	2	3	4
6.	Érdemes elmentni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre.	1	2	3	4
7.	Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet.	1	2	3	4
8.	Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit.	1	2	3	4

12.1. Mennyire ért egyet a következő jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatos állításokkal? (Kártya2)

	A jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatos állítások:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyvetért</u>	Határozottan <u>egyvetért</u>
1.	A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést.	1	2	3	4
2.	Az abortuszt be kellene tiltani.	1	2	3	4
3.	A halálbüntetést vissza kellene állítani.	1	2	3	4
4.	A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét.	1	2	3	4
5.	A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának.	1	2	3	4
6.	Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene.	1	2	3	4

12.2. Most a halálbüntetéssel kapcsolatban olvasok fel állításokat. Kérem válassza ki azt, amelyik a leginkább közel áll az Ön véleményéhez? (Csak egy válasz!)

A halálbüntetés értelmetlen, mert nincs visszatartó hatása.	1
A halálbüntetés elfogadhatatlan, mert az államnak nincs joga megölni valakit.	2
A halálbüntetést érdemes lenne visszaállítani, mert a legsúlyosabb bűncselekményeknek ez lenne az igazságos büntetése.	3
A halálbüntetést érdemes lenne visszaállítani, mert megvédené a társadalmat a javíthatatlan bűnözőktől.	4
NT/NV	5

13. Mennyire ért egyet a következő igazságszolgáltatásra vonatkozó állításokkal? (Kártya2)

	Az igazságszolgáltatással kapcsolatos állítások:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyvetért</u>	Határozottan <u>egyvetért</u>
1.	A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre.	1	2	3	4
2.	A magyar igazságszolgáltatás független a politikától.	1	2	3	4
3.	Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ.	1	2	3	4
4.	A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül.	1	2	3	4
5.	Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni.	1	2	3	4
6.	Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez.	1	2	3	4
7.	A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom.	1	2	3	4
8.	A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválnak egymástól.	1	2	3	4

14.1. Egy adott személy bűnözővé válása során mennyire számítanak az alábbi okok? (Kártya3)

14.2. Az alábbiak közül melyik a legfontosabb ok? És melyik a második? És melyik a harmadik? (Kártya4)

	Bűnözési okok:	Egyáltalán <u>nem</u> számít	Inkább <u>nem</u> számít	Inkább <u>számít</u>	Nagyon <u>számít</u>	Első három ok
1.	nehéz gyerekkor, korai családi problémák	1	2	3	4	
2.	mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok	1	2	3	4	
3.	szegénység, megélhetési nehézségek	1	2	3	4	
4.	hirtelen felindultság, bosszú	1	2	3	4	
5.	nevelési problémák	1	2	3	4	
6.	agresszivitás, erőszakos természet	1	2	3	4	
7.	nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya	1	2	3	4	

Bűnözési okok:	Egy- általán <u>nem</u> számít	Inkább <u>nem</u> számít	Inkább számít	Nagyon számít	Első három ok
8. szenvedélybetegségek	1	2	3	4	
9. társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek	1	2	3	4	
10. gondatlanság, felelőtlenség	1	2	3	4	
11. csoport negatív befolyása	1	2	3	4	
12. az erőszak gyakori megjelenése a médiában	1	2	3	4	

15.1. Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat? (Kártya5)

Egyáltalán <u>nem</u> tartok	Inkább <u>nem</u> tartok	Inkább <u>tartok</u>	Határozottan <u>tartok</u>
1	2	3	4

15.2. Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekményektől tart? (Több válasz is lehetséges!)

testi sértés	1
rágalmazás	2
zaklatás	3
cserbenhagyás	4
nemi erőszak	5
lopás	6
rablás	7
csalás	8
számítógépes alapú (pl.: bankkártya, adatlo- pás, internet)	9
egyéb (vagy NV)	10

16. Mi vezethetne Ön szerint a bűnözés csökkenéséhez? (Kártya2)

Bűnözés csökkenéséhez vezetne:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egyetért</u>
1. munkanélküliség megszűnése	1	2	3	4
2. szigorúbb iskolai nevelés	1	2	3	4
3. szorosabb emberi közösségek	1	2	3	4
4. megnövelt mértékű szociális támogatások	1	2	3	4
5. súlyosabb bírósági ítéletek	1	2	3	4
6. elrettentő büntető törvények	1	2	3	4

17. Mennyire ért egyet a következő – a világba vetett hitre vonatkozó kijelentésekkel? (Kártya2)

A világba vetett hitre vonatkozó kijelentések:	Határo- zottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határo- zottan <u>egyetért</u>
1. Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely.	1	2	3	4
2. Az emberek az életben általában azt kapják, amit meg- érdemelnek.	1	2	3	4
3. A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak.	1	2	3	4
4. Általában azt kapom, amit megérdemlek.	1	2	3	4
5. Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén (pl.: szakma, család, politika) inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak.	1	2	3	4
6. Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győze- delmeskedik az igazságtalanság felett.	1	2	3	4
7. Az életben <u>velem</u> történő igazságtalanságok inkább ki- vételnek, mintsem általánosnak számítanak.	1	2	3	4
8. A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, he- lyénvaló.	1	2	3	4

18. Kérem, hogy a magyar társadalommal kapcsolatos kijelentéseket értékelje aszerint, hogy mennyire ért egyet velük! (Kártya2)

A magyar társadalomra vonatkozó kijelentések:	Határo- zottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határo- zottan <u>egyetért</u>
1. Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes.	1	2	3	4
2. A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyöker- esen át kellene alakítani.	1	2	3	4
3. Számomra „...a világ legszébb helye, Magyarország.”	1	2	3	4
4. A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja.	1	2	3	4
5. Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra.	1	2	3	4
6. Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb	1	2	3	4

19. Értékelje az alábbi elosztási elveket aszerint, hogy mennyire ért egyet velük! (Kártya2)

Elosztási elvek:	Határo- zottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határo- zottan <u>egyetért</u>
1. Olyan társadalomban szeretnék élni, ahol a jövedel- mek a teljesítményhez igazodnak.	1	2	3	4
2. Az átalányadózást támogatom, amely során mindenki ugyanazt a százalékos mértékű adót fizeti.	1	2	3	4

	Bűnözési okok:	Egy- általán <u>nem</u> számít	Inkább <u>nem</u> számít	Inkább <u>számít</u>	Nagyon <u>számít</u>	Első három ok
8.	szenvedélybetegségek	1	2	3	4	
9.	társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek	1	2	3	4	
10.	gondatlanság, felelőtlenség	1	2	3	4	
11.	csoport negatív befolyása	1	2	3	4	
12.	az erőszak gyakori megjelenése a médiában	1	2	3	4	

15.1. Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat? (Kártya5)

Egyáltalán <u>nem</u> tartok	Inkább <u>nem</u> tartok	Inkább <u>tartok</u>	Határozottan <u>tartok</u>
1	2	3	4

15.2. Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekményektől tart? (Több válasz is lehetséges!)

testi sértés	1
rágalmazás	2
zaklatás	3
cserbenhagyás	4
nemi erőszak	5
lopás	6
rablás	7
csalás	8
számítógépes alapú (pl.: bankkártya, adatlo- pás, internet)	9
egyéb (vagy NV)	10

16. Mi vezethetne Ön szerint a bűnözés csökkenéséhez? (Kártya2)

	Bűnözés csökkenéséhez vezetne:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egyetért</u>
1.	munkanélküliség megszűnése	1	2	3	4
2.	szigorúbb iskolai nevelés	1	2	3	4
3.	szorosabb emberi közösségek	1	2	3	4
4.	megnövelt mértékű szociális támogatások	1	2	3	4
5.	súlyosabb bírósági ítéletek	1	2	3	4
6.	elrettentő büntetőtörvények	1	2	3	4

17. Mennyire ért egyet a következő – a világba vetett hitre vonatkozó kijelentésekkel? (Kártya2)

	A világba vetett hitre vonatkozó kijelentések:	Határo- zottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határo- zottan <u>egyetért</u>
1.	Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely.	1	2	3	4
2.	Az emberek az életben általában azt kapják, amit meg- érdemelnek.	1	2	3	4
3.	A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak.	1	2	3	4
4.	Általában azt kapom, amit megérdemlek.	1	2	3	4
5.	Szilárd meggyőződésem, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén (pl.: szakma, család, politika) inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak.	1	2	3	4
6.	Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győze- delmeskedik az igazságtalanság felett.	1	2	3	4
7.	Az életben velem történő igazságtalanságok inkább ki- vételnek, mintsem általánosnak számítanak.	1	2	3	4
8.	A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, he- lyénvaló.	1	2	3	4

18. Kérem, hogy a magyar társadalommal kapcsolatos kijelentéseket értékelje aszerint, hogy mennyire ért egyet velük! (Kártya2)

	A magyar társadalomra vonatkozó kijelentések:	Határo- zottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határo- zottan <u>egyetért</u>
1.	Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes.	1	2	3	4
2.	A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyöke- resen át kellene alakítani.	1	2	3	4
3.	Számomra „...a világon legszebb hely, Magyarország.”	1	2	3	4
4.	A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja.	1	2	3	4
5.	Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra.	1	2	3	4
6.	Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb	1	2	3	4

19. Értékelje az alábbi elosztási elveket aszerint, hogy mennyire ért egyet velük! (Kártya2)

	Elosztási elvek:	Határo- zottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határo- zottan <u>egyetért</u>
1.	Olyan társadalomban szeretnék élni, ahol a jövedel- mek a teljesítményhez igazodnak.	1	2	3	4
2.	Az átalányadóztatást támogatom, amely során mindenki ugyanazt a százalékos mértékű adót fizeti.	1	2	3	4

	Elosztási elvek:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozottan <u>egyetért</u>
3.	Egy igazságos társadalomban a javak egyenlő elosztását kell célul kitűzni, függetlenül az egyéni ráfordítástól.	1	2	3	4
4.	A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek.	1	2	3	4

20.1. Hogyan látja a világot – mennyire ért egyet a következőkkel? (Kártya2)

	A világot így látja:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozottan <u>egyetért</u>
1.	Az egyén úgysem tudja befolyásolni a világ dolgait.	1	2	3	4
2.	Az életnek valójában nincs értelme.	1	2	3	4
3.	„A cél szentesíti az eszközt.”	1	2	3	4
4.	Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni.	1	2	3	4
5.	Sokszor egyedül érzem magam a világban.	1	2	3	4

20.2. Mit gondol – mennyire ért egyet a következőkkel? (Kártya2)

	Mit gondol:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozottan <u>egyetért</u>
1.	Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy.	1	2	3	4
2.	Ahogy a jövő kinéz, nem valami tisztességes dolog gyermeket hozni a világra.	1	2	3	4
3.	Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy.	1	2	3	4
4.	Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat.	1	2	3	4
5.	Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem igazán érdekli őket.	1	2	3	4

21. Mennyire súlyosak a következő környezeti és társadalmi problémák? (Kártya6)

	Környezeti és társadalmi problémák:	Határozottan <u>nem</u> súlyos	Inkább <u>nem</u> súlyos	Inkább <u>súlyos</u>	Határozottan <u>súlyos</u>
1.	globális felmelegedés	1	2	3	4
2.	új fertőző betegségek terjedése	1	2	3	4
3.	terrorizmus	1	2	3	4
4.	környezetszennyezés	1	2	3	4

	Környezeti és társadalmi problémák:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Határozottan <u>egyetért</u>	Határozottan <u>egyetért</u>
5.	a szegények és gazdagok közötti különbség növekedése	1	2	3	4
6.	háborús bűnösök felelősségre vonása	1	2	3	4
7.	különböző kultúrák ütközése	1	2	3	4
8.	migráció	1	2	3	4

22. Mennyire fontosak a következő közösségek illetve kapcsolatok az Ön számára? (Kártya7)

	Közösségek:	Határozottan <u>nem</u> fontos	Inkább <u>nem</u> fontos	Inkább <u>fontos</u>	Határozottan <u>fontos</u>
1.	Család	1	2	3	4
2.	Lakóközösség	1	2	3	4
3.	Munkahelyi közösség	1	2	3	4
4.	Magyarország	1	2	3	4
5.	Európai Unió	1	2	3	4

23. Mennyire ért egyet a globalizáció életünkre gyakorolt hatásával kapcsolatos véleményekkel? (Kártya2)

	Globalizációs hatások:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozottan <u>egyetért</u>
1.	Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól.	1	2	3	4
2.	Színesebbé teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett.	1	2	3	4
3.	Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni.	1	2	3	4
4.	Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak.	1	2	3	4
5.	A külföldiek betelepülése nagymértékben növeli a bűncselekmények elkövetésének kockázatát.	1	2	3	4
6.	A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik.	1	2	3	4

24. Kérem, hogy mindegyik állítást értékelje aszerint, hogy az mennyire jellemzi Önt! (Kártya8)

	Jellemző állítások:	Határozottan <u>nem</u> jellemző	Inkább <u>nem</u> jellemző	Inkább <u>jellemző</u>	Határozottan <u>jellemző</u>
1.	Összességében elégedett vagyok magammal.	1	2	3	4
2.	Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke.	1	2	3	4
3.	Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam.	1	2	3	4
4.	Soha nem bántottam meg senkit szándékosan.	1	2	3	4
5.	Bárcsak többre értékelném magamat.	1	2	3	4
6.	Előfordul, hogy irigylek másokat.	1	2	3	4

25. Mennyire jellemzik Önt a következő gondolkodási módok? (Kártya8)

Gondolkodási módok:	Határozottan nem jellemző	Inkább nem jellemző	Inkább jellemző	Határozottan jellemző
1. Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket.	1	2	3	4
2. Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára.	1	2	3	4
3. Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni.	1	2	3	4
4. Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan.	1	2	3	4
5. Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem.	1	2	3	4

26. Milyen embernek látja magát? Értékelje, hogy mennyire jellemzőek Önre az alábbi állítások! (Kártya8)

Milyen embernek látja magát?	Határozottan nem jellemző	Inkább nem jellemző	Inkább jellemző	Határozottan jellemző
1. Nem szeretem a bizonytalan szituációkat.	1	2	3	4
2. Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem.	1	2	3	4
3. Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról.	1	2	3	4
4. Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet.	1	2	3	4
5. Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket.	1	2	3	4
6. Soha nem sértettem meg mások érzéseit.	1	2	3	4

27. Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel? (Kártya2)

Emberek természetével kapcsolatos kijelentések:	Határozottan nem ért egyet	Inkább nem ért egyet	Inkább egyetért	Határozottan egyetért
1. Fontos, hogy az ember tudjon engedelmeskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá.	1	2	3	4
2. Az életben mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye, ki van felette és ki van alatta.	1	2	3	4
3. Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem.	1	2	3	4
4. Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre.	1	2	3	4
5. Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk.	1	2	3	4
6. Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben.	1	2	3	4

28. Mennyire jellemzik Önt az alábbi személyiségvonások? (Kártya8)

Olyannak látom magam, mint aki:	Határozottan nem jellemző	Inkább nem jellemző	Inkább jellemző	Határozottan jellemző
1. extravertált, lelkes (kifelé forduló)	1	2	3	4
2. kritikus, civakodó	1	2	3	4
3. megbízható, fegyelmezett	1	2	3	4
4. ideges, könnyen megbántódó	1	2	3	4
5. nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség	1	2	3	4
6. visszafogott, csendes	1	2	3	4
7. együttérző, melegszívű	1	2	3	4
8. széteső, gondatlan	1	2	3	4
9. nyugodt, érzelmileg stabil	1	2	3	4
10. hagyománytisztelő, kevésbé kreatív	1	2	3	4

29. Az Ön családi állapota:

Egyedülálló	1
Házas	2
Élettárs	3
Elvált	4
Özvegy	5

30.1. Mi az Ön státusza, dolgozik-e, milyen formában? (Kártya9)

Az alábbi kérdést csak akkor kérdezd, ha van házastársa, élettársa (29 kérdés 2-es vagy 3-as kód).

30.2. Mi az Ön házastársának, élettársának státusza, dolgozik-e, milyen formában? (Kártya9)

	Kérdezett	Házastárs
Felső vezetés, igazgató vagy top menedzsment 6 vagy több beosztottal	1	1
Felső vezetés, igazgató vagy top menedzsment 5 vagy kevesebb beosztottal	2	2
Önálló értelmiségi	3	3
Alkalmazott értelmiségi	4	4
Középmenedzsment, más menedzsmentfunkció 6 vagy több beosztottal	5	5
Középmenedzsment, más menedzsmentfunkció 5 vagy kevesebb beosztottal	6	6
Gazdasági társaság (rész)tulajdonosa, vállalkozó 6 vagy több beosztottal	7	7
Gazdasági társaság (rész)tulajdonosa, vállalkozó 5 vagy kevesebb beosztottal	8	8
Irodai alkalmazott	9	9
Utazó vagy szolgáltató jellegű munkát végző, nem fizikai vagy szellemi alkalmazott	10	10
Mezőgazdasági termelő, halász	11	11
Képzett szakmunkás, munkafelügyelő	12	12
Szakképzetlen fizikai munkás, kisegítő háztartási alkalmazott	13	13
Háztartásbeli	14	14
Tanuló	15	15
Nyugdíjas, életjáradékos	16	16
Munkanélküli	17	17

31. Mennyi az Ön háztartásában az **egy főre jutó nettó havi** jövedelem – beleértve munkabért, támogatást, segélyt és egyéb juttatásokat is? (Kártya10)

Kevesebb, mint 100 000 Ft	1
100 001–200 000 Ft	2
200 001–300 000 Ft	3
300 001–450 000 Ft	4
450 001–600 000 Ft	5
600 001–850 000 Ft	6
850 001–1 200 000 Ft	7
1 200 000 felett	8
NT/NV	9

32. Az állítások közül melyik fejezi ki leginkább az Ön jelenlegi anyagi helyzetét! (Kártya11)

Mindenre van pénzem.	1
Nem kell nélkülözöm, de csak észszerű határok között költök.	2
Bizonyos dolgokról le kell mondanom, hó végére már elfogy a pénzem.	3
Súlyos anyagi problémáim vannak.	4

33. Átlagosan hány órát tölt a számítógép előtt munkavégzés vagy más célból, miközben az internetet használja?

Internet használata	munkavégzés céljából	nem munkavégzés céljából
hétköznap (napi átlag)	óra/nap	óra/nap
hétvégén (napi átlag)	óra/nap	óra/nap

34.1. Volt-e már bűncselekmény áldozata?

igen	1
nem	2

34.2 Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekmény? (Több válasz is lehetséges!)

testi sértés	1
rágalmazás	2
zaklatás	3
cserbenhagyás	4
nemi erőszak	5
lopás	6
rablás	7
csalás	8
számítógépes alapú (pl.: bankkártya, adatlopás, internet)	9
egyéb (vagy NV)	10

35.1 Ha a legközelebbi vasárnapon választás lenne, Ön melyik pártra szavazna? (Kártya12)

35.2 És melyikre biztosan nem? (Kártya12)

35.3 Melyik pártra szavazott legutóbb? (Kártya12)

	Most erre szavazna	Most erre biztosan nem	Legutóbb erre szavazott
Fidesz-KDNP	1	1	1
Jobbik (Jobbik Magyarországért Mozgalom)	2	2	2
Mi Hazánk (Mi Hazánk Mozgalom)	3	3	3
LMP (Lehet Más a Politika)	4	4	4
MKKP (Magyar Kétfarkú Kutya Párt)	5	5	5
MSZP (Magyar Szocialista Párt)	6	6	6
MLP (Magyar Liberális Párt)	7	7	7
DK (Demokratikus Koalíció)	8	8	8
Párbeszéd	9	9	9
Egyéb párt	10	10	10
Nem mondja meg	11	11	11
Nem tudja	12	12	12

Köszönjük, hogy válaszaival elősegítette munkánkat!

Kérdezőbiztos:	
Dátum:	2018
Település:	

5.2. SZÁMÚ MELLÉKLET – A KÉPZETT SKÁLÁK KIALAKÍTÁSÁNAK PONTOSÍTÁSA

A következőkben átlagolás és kategorizálás műveletekkel képzett mutatók képzése szerepel.

A 'k' betűvel kezdődő nevek egyértelműen utalnak a kérdőív eredeti kérdésére.

A 'q' kezdőbetűvel az egy kérdéscsoportból átlagolással keletkezett alskálák vannak jelölve.

A táblázatokban 'rq' kezdőbetűvel azok a változók vannak jelölve, amelyek az 'rq' után jelölt változók kvartilisei alapján négy kategóriára lettek átkódolva. Egy sorszámmal jelzett kérdéscsoportból több alskála is képződhet, ezek a fő kérdésszámtól alulvonással elkülönített számokkal vannak megkülönböztetve.

A satírozott kérdéssorszámok arra utalnak, hogy az a kérdés az aktuális skála képzésekor fordított skálával szerepel.

Minden mutató úgy lett elnevezve, hogy a magasabb érték erősebben vonatkozzon a mutató nevének tartalmára, mint az alacsonyabb érték.

q11 „Rendszerkritika”

átlag(k11_1, k11_2, k11_3, k11_4, k11_5, k11_6, k11_7, k11_8)

q12 „Jogalkotás-kritika”

átlag(k12_1, k12_2, k12_3, k12_4, k12_5, k12_6)

q12_1 „Jogalkotás-kritika – tiltani, büntetni kell”

átlag(k12_1, k12_4, k12_6)

q12_2 „Jogalkotás-kritika – támogatni, legalizálni kell”

átlag(k12_2, k12_3, k12_5)

- q13 „Igazságszolgáltatás elfogadása”
 átlag(k13_1, k13_2, k13_3, k13_4, k13_5, k13_6, k13_7, k13_8)
 q14_1 „Bűnözővé válási ok – Pszichés”
 átlag(k14.1_2, k14.1_4, k14.1_6, k14.1_8)
 q14_2 „Bűnözővé válási ok – Társadalmi”
 átlag(k14.1_1, k14.1_3, k14.1_5, k14.1_9)
 q14_3 „Bűnözővé válási ok – Külső kontroll”
 átlag(k14.1_7, k14.1_10, k14.1_11, k14.1_12)
 q16 „Bűnmegelőzés lehetősége”
 átlag(k16_1, k16_2, k16_3, k16_4, k16_5, k16_6)
 q16_1 „Bűnmegelőzés – körülmények javításával”
 átlag(k16_1, k16_3, k16_4)
 q16_2 „Bűnmegelőzés – szigorítással, elrettentéssel”
 átlag(k16_2, k16_5, k16_6)
 q17 „Igazságos világba vetett hit”
 átlag(k17_1, k17_2, k17_3, k17_4, k17_5, k17_6, k17_7, k17_8)
 q17_1 „Igazságos világba vetett hit – Általános”
 átlag(k17_1, k17_2, k17_5, k17_6)
 q17_2 „Igazságos világba vetett hit – Személyes”
 átlag(k17_3, k17_4, k17_7, k17_8)
 q18 „Rendszerigazolás”
 átlag(k18_1, k18_2, k18_3, k18_4, k18_5, k18_6)
 q19 „Egyenlőség (kontra méltányosság)”
 átlag(k19_1, k19_2, k19_3, k19_4)
 q19_1 „Méltányosság”
 átlag(k19_1, k19_2)
 q19_2 „Egyenlőség”
 átlag(k19_3, k19_4)
 q19_3 „Egyenlőség az elosztásban”
 átlag(k19_1, k19_3)
 q19_4 „Egyenlőség az adózásban”
 átlag(k19_2, k19_4)
 q20 „Elidegenedés”
 átlag(k20_1, k20_2, k20_3, k20_4, k20_5)
 q20_1 „Elidegenedés – Kiszolgáltatottság”
 (k20_1)
 q20_2 „Elidegenedés – Normavesztés”
 átlag(k20_2, k20_3)
 q20_3 „Elidegenedés – Izoláció”
 átlag(k20_4, k20_5)
 q21 „Globalizációs problémák súlyossága”
 átlag(k21_1, k21_2, k21_3, k21_4, k21_5, k21_6)
 q21_1 „Globalizációs problémák – Környezeti”
 átlag(k21_1, k21_2, k21_4)
 q21_2 „Globalizációs problémák – Társadalmi”
 átlag(k21_3, k21_5, k21_6)
 q23 „Globalizációs hatások”
 átlag(k23_1, k23_2, k23_3, k23_4, k23_5, k23_6)
 q23_1 „Globalizációs hatások – antiparokialista”
 átlag(k23_1, k23_3, k23_5)
 q23_2 „Globalizációs hatások – színesebb, jobb, kedvezőbb”
 átlag(k23_2, k23_4, k23_6)
 q24 „Önbecsülés”
 átlag(k24_1, k24_2, k24_3, k24_5)
 q25 „Gondolkodás absztraktsága”
 átlag(k25_1, k25_2, k25_3, k25_4, k25_5)

- q26 „Gondolkodás zártsága”
 átlag(k26_1, k26_2, k26_4, k26_5)
 q27 „Tekintélyelvűség”
 átlag(k27_1, k27_2, k27_3, k27_4, k27_5, k27_6)
 q28 „TIPI Személyiségteszt összetett mutatója”
 átlag(k28_1, k28_2, k28_3, k28_4, k28_5, k28_6, k28_7, k28_8, k28_9, k28_10)
 q28_1 „Extraverzió”
 átlag(k28_1, k28_6)
 q28_2 „Érzelmi stabilitás”
 átlag(k28_4, k28_9)
 q28_3 „Lelkiismeretesség”
 átlag(k28_3, k28_8)
 q28_4 „Kellemesség”
 átlag(k28_2, k28_7)
 q28_5 „Élményekre nyitottság”
 átlag(k28_5, k28_10)
 t1 „Hazugságskála”
 átlag(k24_4, k24_6, k26_3, k26_6)

DIAGRAMOK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. diagram: A minta nemek szerinti megoszlása	61
2. diagram: A minta kor szerinti megoszlása	61
3. diagram: A minta iskolai végzettség szerinti megoszlása	62
4. diagram: A minta településtípus szerinti megoszlása	62
5. diagram: A minta anyagi helyzet szerinti megoszlása	63
6. diagram: A minta szubjektív anyagi helyzet szerinti megoszlása	63
7. diagram: A társadalom aktuális kérdései iránti érdeklődés	64
8. diagram: Sajtótermékek olvasottsága	65
9. diagram: Leghitelesebb sajtótermék	65
10. diagram: Legkevésbé hiteles sajtótermék	66
11. diagram: Hitelességi mutató (sajtótermékek)	67
12. diagram: Híradók nézettsége	67
13. diagram: Leghitelesebb híradó	68
14. diagram: Legkevésbé hiteles híradó	68
15. diagram: Hitelességi mutató (híradók)	69
16. diagram: Internetes portálok olvasottsága	70
17. diagram: Leghitelesebb internetes portál	71
18. diagram: Legkevésbé hiteles internetes portál	72
19. diagram: Hitelességi mutató (internetes portál)	73
20. diagram: Internet hétköznapi, munkavégzés céljából	74
21. diagram: Internet hétköznapi, nem munkavégzés céljából	74
22. diagram: Internet hétvégén, munkavégzés céljából	74
23. diagram: Internet hétvégén, nem munkavégzés céljából	75
24. diagram: Pártpreferencia	75
25. diagram: Korábbi pártpreferencia	76
26. diagram: Pártok elutasíthatósága	76
27. diagram: Elosztási elvek	77
28. diagram: A világgal kapcsolatos általános attitűdök	78
29. diagram: Olyan társadalomban szeretnék élni, ahol a jövedelmek a teljesítményhez igazodnak és a településtípus összefüggése	78
30. diagram: Az átalányadózást támogatom, amely során mindenki ugyanazt a százalékos mértékű adót fizeti és a településtípus összefüggése	79
31. diagram: A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek és a településtípus összefüggése	79
32. diagram: A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	80
33. diagram: Az egyén úgysem tudja befolyásolni a világ dolgait és az iskolai végzettség összefüggése	80
34. diagram: Az egyén úgysem tudja befolyásolni a világ dolgait és a településtípus összefüggése	81
35. diagram: Az egyén úgysem tudja befolyásolni a világ dolgait és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	81
36. diagram: Az életnek valójában nincs értelme és az iskolai végzettség összefüggése	82
37. diagram: Az életnek valójában nincs értelme és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	82
38. diagram: „A cél szentesíti az eszközt” és az iskolai végzettség összefüggése	83
39. diagram: „A cél szentesíti az eszközt” és a településtípus összefüggése	83
40. diagram: Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni és az iskolai végzettség összefüggése	84
41. diagram: Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	84
42. diagram: Sokszor egyedül érzem magam a világban és a kor összefüggése	85

43. diagram: Sokszor egyedül érzem magam a világban és az iskolai végzettség összefüggése	85
44. diagram: Sokszor egyedül érzem magam a világban és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	86
45. diagram: Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy és az iskolai végzettség összefüggése	86
46. diagram: Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy és a településtípus összefüggése	87
47. diagram: Mondjanak bármit, az átlagemberek zömének egyre rosszabbul megy és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	87
48. diagram: Ahogy a jövő kinéz, nem valami tisztességes dolog gyermekeket hozni a világra és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	88
49. diagram: Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy és az iskolai végzettség összefüggése	88
50. diagram: Ma jobb, ha az ember a mának él, aztán majd csak lesz valahogy és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	89
51. diagram: Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat és a településtípus összefüggése	89
52. diagram: Mostanában nemigen tudja az ember, hogy kire számíthat és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	90
53. diagram: Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket és az iskolai végzettség összefüggése	90
54. diagram: Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket és a településtípus összefüggése	91
55. diagram: Nincs sok értelme a közhivatalokhoz fordulni, az átlagember baja nem érdekli őket és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	91
56. diagram: Környezeti és társadalmi problémák	92
57. diagram: Globalizációs hatások	92
58. diagram: Új fertőző betegségek terjedése és a településtípus összefüggése	93
59. diagram: Új fertőző betegségek terjedése és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	93
60. diagram: Terrorizmus és a településtípus összefüggése	94
61. diagram: Terrorizmus és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	94
62. diagram: Környezetszennyezés és az iskolai végzettség összefüggése	95
63. diagram: A szegények és gazdagok közötti különbség növekedése és a településtípus összefüggése	95
64. diagram: Háborús bűnösök felelősségre vonása és a településtípus összefüggése	96
65. diagram: Különböző kultúrák ütközése és a településtípus összefüggése	96
66. diagram: Migráció és a településtípus összefüggése	97
67. diagram: Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól és az iskolai végzettség összefüggése	97
68. diagram: Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatásoktól és a településtípus összefüggése	98
69. diagram: Színesebb teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett és a kor összefüggése	98
70. diagram: Színesebb teszi az életet, ha sok, különféle ember él egymás mellett és a településtípus összefüggése	99
71. diagram: Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni és az iskolai végzettség összefüggése	99
72. diagram: Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni és a településtípus összefüggése	100
73. diagram: Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak és az iskolai végzettség összefüggése	100
74. diagram: Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonódnak és a településtípus összefüggése	101

75. diagram: A külföldiek betelepülése nagymértékben növeli a bűncselekmények elkövetésének kockázatát és a településtípus összefüggése	101
76. diagram: A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik és az iskolai végzettség összefüggése	102
77. diagram: A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válik és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	102
78. diagram: Önmagával kapcsolatos attitűdök	103
79. diagram: Gondolkodási módok	103
80. diagram: Önjellemzés	104
81. diagram: Személyiségvonások	105
82. diagram: Összességében elégedett vagyok magammal és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	105
83. diagram: Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke és az iskolai végzettség összefüggése	106
84. diagram: Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büszke és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	106
85. diagram: Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam és az iskolai végzettség összefüggése	107
86. diagram: Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	107
87. diagram: Soha nem bántottam meg senkit szándékosan és a nem összefüggése	108
88. diagram: Soha nem bántottam meg senkit szándékosan és a településtípus összefüggése	108
89. diagram: Soha nem bántottam meg senkit szándékosan és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	109
90. diagram: Bárcsak többre értékelném magamat és az iskolai végzettség összefüggése	109
91. diagram: Bárcsak többre értékelném magamat és a településtípus összefüggése	110
92. diagram: Bárcsak többre értékelném magamat és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	110
93. diagram: Bárcsak többre értékelném magamat és a kor összefüggése	111
94. diagram: Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket és az iskolai végzettség összefüggése	111
95. diagram: Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	112
96. diagram: Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és a nem összefüggése	112
97. diagram: Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és az iskolai végzettség összefüggése	113
98. diagram: Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és a településtípus összefüggése	113
99. diagram: Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	114
100. diagram: Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni és a kor összefüggése	114
101. diagram: Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni és az iskolai végzettség összefüggése	115
102. diagram: Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan és a nem összefüggése	115
103. diagram: Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan és az iskolai végzettség összefüggése	116
104. diagram: Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	116
105. diagram: Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek és az iskolai végzettség összefüggése	117
106. diagram: Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	117
107. diagram: Nem szeretem a bizonytalan szituációkat és a nem összefüggése	118

108. diagram: Nem szeretem a bizonytalan szituációkat és a kor összefüggése	118
109. diagram: Nem szeretem a bizonytalan szituációkat és a településtípus összefüggése	119
110. diagram: Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem és az iskolai végzettség összefüggése	119
111. diagram: Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem és a településtípus összefüggése	120
112. diagram: Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	120
113. diagram: Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról és a kor összefüggése	121
114. diagram: Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet és a nem összefüggése	121
115. diagram: Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet és a kor összefüggése	122
116. diagram: Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet és a településtípus összefüggése	122
117. diagram: Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket és a nem összefüggése	123
118. diagram: Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket és a kor összefüggése	123
119. diagram: Soha nem sértettem meg mások érzéseit és a kor összefüggése	124
120. diagram: Extravertált, lelkes és a kor összefüggése	124
121. diagram: Extravertált, lelkes és az iskolai végzettség összefüggése	125
122. diagram: Extravertált, lelkes és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	125
123. diagram: Kritikus, civakodó és a nem összefüggése	126
124. diagram: Kritikus, civakodó és a településtípus összefüggése	126
125. diagram: Megbízható, fegyelmezett és a nem összefüggése	127
126. diagram: Megbízható, fegyelmezett és a kor összefüggése	127
127. diagram: Megbízható, fegyelmezett és az iskolai végzettség összefüggése	128
128. diagram: Megbízható, fegyelmezett és a településtípus összefüggése	128
129. diagram: Megbízható, fegyelmezett és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	129
130. diagram: Ideges, könnyen megbántódó és a településtípus összefüggése	129
131. diagram: Ideges, könnyen megbántódó és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	130
132. diagram: Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség és a kor összefüggése	130
133. diagram: Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség és az iskolai végzettség összefüggése	131
134. diagram: Nyitott az új élményekre, kiteljesedett személyiség és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	131
135. diagram: Visszafogott, csendes és a kor összefüggése	132
136. diagram: Nyugodt, érzelmileg stabil és a településtípus összefüggése	132
137. diagram: Nyugodt, érzelmileg stabil és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	133
138. diagram: Hagyománytisztelő, kevésbé kreatív és a kor összefüggése	133
139. diagram: Hagyománytisztelő, kevésbé kreatív és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	134
140. diagram: Emberek természetének megítélése	135
141. diagram: Közösségek fontossága	135
142. diagram: Fontos, hogy az ember tudjon engedelmeskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	136
143. diagram: Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és az iskolai végzettség összefüggése	136
144. diagram: Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és a településtípus összefüggése	137
145. diagram: Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	137
146. diagram: Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem és a településtípus összefüggése	138

147. diagram: Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben és a nem összefüggése	138
148. diagram: Család fontossága és a kor összefüggése	139
149. diagram: Család fontossága és a településtípus összefüggése	139
150. diagram: Lakóközösség fontossága és a településtípus összefüggése	140
151. diagram: Lakóközösség fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	140
152. diagram: Munkahelyi közösség fontossága és a kor összefüggése	141
153. diagram: Munkahelyi közösség fontossága és a településtípus összefüggése	141
154. diagram: Munkahelyi közösség fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	142
155. diagram: Magyarország fontossága és a településtípus összefüggése	142
156. diagram: Magyarország fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	143
157. diagram: Európai unió fontossága és az iskolai végzettség összefüggése	143
158. diagram: Európai unió fontossága és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	144
159. diagram: Jogalkotással, jogalkalmazással kapcsolatos attitűdök	145
160. diagram: Halálbüntetéssel kapcsolatos attitűd	146
161. diagram: Bűnözéshez vezető okok	146
162. diagram: A halálbüntetést vissza kellene állítani 2010–2018	147
163. diagram: A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét 2010–2018	147
164. diagram: A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírának 2010–2018	148
1. táblázat: Jogalkotás-kritika – összetett mutatók változása	148
165. diagram: Munkanélküliség megszűnése 2010–2018	149
166. diagram: Szigorúbb iskolai nevelés 2010–2018	149
167. diagram: Szorosabb emberi közösségek 2010–2018	150
168. diagram: Megnövelt mértékű szociális támogatások 2010–2018	150
169. diagram: Súlyosabb bírósági ítéletek 2010–2018	151
170. diagram: Elrettentő büntetőtvények 2010–2018	151
2. táblázat: Bűnmegelőzés – Összetett mutatók változása	152
171. diagram: A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét és a településtípus összefüggése	152
172. diagram: A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírának és a településtípus összefüggése	153
173. diagram: Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene és a nem összefüggése	153
174. diagram: Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene és a kor összefüggése	154
175. diagram: Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene és a településtípus összefüggése	154
176. diagram: A halálbüntetést vissza kellene állítani és a nem összefüggése	155
177. diagram: A halálbüntetést vissza kellene állítani és az iskolai végzettség összefüggése	155
178. diagram: A halálbüntetést vissza kellene állítani és a lakóhely összefüggése	156
179. diagram: A halálbüntetést vissza kellene állítani és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	156
180. diagram: A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a nem összefüggése	157
181. diagram: A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és az iskolai végzettség összefüggése	157
182. diagram: A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a településtípus összefüggése	158
183. diagram: A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	159
184. diagram: Munkanélküliség megszűnése és a településtípus összefüggése	159
185. diagram: Megnövelt mértékű szociális támogatások és a településtípus összefüggése	160
186. diagram: Megnövelt mértékű szociális támogatások és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	160
187. diagram: Súlyosabb bírósági ítéletek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	161
188. diagram: Elrettentő büntetőtvények és a településtípus összefüggése	161
189. diagram: Elrettentő büntetőtvények és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	162

190. diagram: Bűnözővé válás okai	163
191. diagram: A három legfontosabb ok a bűnözővé válásban	164
192. diagram: Szegénység, megélhetési nehézségek 2010–2018	165
193. diagram: Hirtelen felindultság, bosszú 2010–2018	165
194. diagram: Agresszivitás, erőszakos természet 2010–2018	166
195. diagram: Szenvedélybetegségek 2010–2018	166
196. diagram: Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek 2010–2018	167
197. diagram: Az erőszak gyakori megjelenése a médiában 2010–2018	167
3. táblázat: Bűnözővé válási ok – Összetett mutatók változása	168
198. diagram: Legfontosabb okok a bűnözővé válás során 2010–2018	169
199. diagram: Mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok és a nem összefüggése	170
200. diagram: Szegénység, megélhetési nehézségek és a településtípus összefüggése	170
201. diagram: Hirtelen felindultság, bosszú és a nem összefüggése	171
202. diagram: Hirtelen felindultság, bosszú és az iskolai végzettség összefüggése	171
203. diagram: Hirtelen felindultság, bosszú és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	172
204. diagram: Nevelési problémák és az iskolai végzettség összefüggése	172
205. diagram: Nevelési problémák és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	173
206. diagram: Szenvedélybetegségek és a településtípus összefüggése	173
207. diagram: Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek és a településtípus összefüggése	174
208. diagram: Az erőszak gyakori megjelenése a médiában és a nem összefüggése	174
209. diagram: Volt már bűncselekmény áldozata?	175
210. diagram: Milyen bűncselekmény áldozata volt?	175
211. diagram: Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?	176
212. diagram: Milyen bűncselekménytől tart?	176
213. diagram: Volt már bűncselekmény áldozata? 2010–2018	177
214. diagram: Milyen bűncselekmény áldozata volt? 2010–2018	177
215. diagram: Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik? 2010–2018	178
216. diagram: Milyen bűncselekménytől tart? 2010–2018	179
217. diagram: Volt-e már bűncselekmény áldozata és az iskolai végzettség összefüggése	180
218. diagram: Volt-e már bűncselekmény áldozata és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	180
219. diagram: Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik és a nem összefüggése	181
220. diagram: Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	181
221. diagram: Igazságszolgáltatással kapcsolatos állítások	182
222. diagram: A magyar igazságszolgáltatás független a politikától	182
223. diagram: A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül	183
224. diagram: Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni	183
225. diagram: Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez	184
226. diagram: A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom	184
227. diagram: A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválik egymástól	185
4. táblázat: Igazságszolgáltatás elfogadása – összetett mutató változása	185
228. diagram: A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre és az iskolai végzettség összefüggése	186
229. diagram: A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre és a településtípus összefüggése	186
230. diagram: A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	187
231. diagram: A magyar igazságszolgáltatás független a politikától és a településtípus összefüggése	187
232. diagram: Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ és a településtípus összefüggése	188
233. diagram: A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül és a településtípus összefüggése	188

234. diagram: Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni és a településtípus összefüggése	189
235. diagram: Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez és az iskolai végzettség összefüggése	189
236. diagram: Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez és a településtípus összefüggése	190
237. diagram: Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	190
238. diagram: A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom és a településtípus összefüggése	191
239. diagram: A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól és a településtípus összefüggése	191
240. diagram: A magyar társadalom megítélése	192
241. diagram: Magyarországgal kapcsolatos attitűdök	193
242. diagram: Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene 2010–2018.	193
243. diagram: Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt 2010–2018	194
244. diagram: Az átlagembernek ráhatása van a közéletre 2010–2018	194
245. diagram: A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit 2010–2018.	195
246. diagram: Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet 2010–2018.	195
247. diagram: Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit 2010–2018	196
248. diagram: Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes 2010–2018	196
249. diagram: A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani 2010–2018	197
250. diagram: A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja 2010–2018.	197
251. diagram: Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra 2010–2018	198
252. diagram: Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb 2010–2018.	198
5. táblázat: Rendszerkritika – Összetett mutató változása.	199
6. táblázat: Rendszerigazolás – Összetett mutató változása.	199
253. diagram: Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene és az iskolai végzettség összefüggése	200
254. diagram: Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene és a településtípus összefüggése	200
255. diagram: Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	201
256. diagram: Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családukkal és barátainkkal törődünk és a kor összefüggése	201
257. diagram: Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családukkal és barátainkkal törődünk és az iskolai végzettség összefüggése	202
258. diagram: Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családukkal és barátainkkal törődünk és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	202
259. diagram: Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és a kor összefüggése	203
260. diagram: Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és az iskolai végzettség összefüggése	203
261. diagram: Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és a településtípus összefüggése	204
262. diagram: Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	204
263. diagram: Az átlagembernek ráhatása van a közéletre és a településtípus összefüggése	205
264. diagram: A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit és az iskolai végzettség összefüggése	205

265. diagram: A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit és a településtípus összefüggése	206
266. diagram: A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	206
267. diagram: Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre és a településtípus összefüggése	207
268. diagram: Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	207
269. diagram: Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet és az iskolai végzettség összefüggése	208
270. diagram: Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	208
271. diagram: Egy erőskezü politikai vezetőre van szükség, hogy megoldja az ország problémáit és az iskolai végzettség összefüggése	209
272. diagram: Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes és a településtípus összefüggése	209
273. diagram: Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	210
274. diagram: A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani és az iskolai végzettség összefüggése	210
275. diagram: A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani és a településtípus összefüggése	211
276. diagram: A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja és a településtípus összefüggése	211
277. diagram: Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra és a településtípus összefüggése	212
278. diagram: Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	212
279. diagram: Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb és az iskolai végzettség összefüggése	213
280. diagram: Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb és a településtípus összefüggése	213
281. diagram: Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	214
282. diagram: Igazságos világba vetett hit	214
283. diagram: Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely 2010–2018	215
284. diagram: Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek 2010–2018.	215
285. diagram: A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak 2010–2018	216
286. diagram: Általában azt kapom, amit megérdemlek 2010–2018.	216
287. diagram: Szilárd meggyőződése, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak 2010–2018	217
288. diagram: Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett 2010–2018	217
289. diagram: Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak 2010–2018	218
290. diagram: A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló 2010–2018.	218
7. táblázat: Igazságos világba vetett hit – Összetett mutató változása	219
291. diagram: Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely és a településtípus összefüggése	219
292. diagram: Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	220
293. diagram: A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	220
294. diagram: Általában azt kapom, amit megérdemlek és a településtípus összefüggése	221

295. diagram: Általában azt kapom, amit megérdemlek és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	221
296. diagram: Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak és a településtípus összefüggése.	222
297. diagram: Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett és a településtípus összefüggése.	222
298. diagram: Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	223
299. diagram: Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak és a településtípus összefüggése	223
300. diagram: Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	224
301. diagram: A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló és a településtípus összefüggése	224
302. diagram: A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló és a szubjektív anyagi helyzet összefüggése	225
8. táblázat: Korrelációs összefüggések a képzett változók között	231

Az empirikus társadalomkutatás eredményeit bemutató művek általában nem túl könnyű olvasmányok, ezért gyakran megesik, hogy olvasótáboruk leszűkül az elméleti kérdések és a bonyolult statisztikai elemzési módszerek titkaiba beavatott tudósok körére.

A jelen kötet esetében két tényező növeli a valószínűségét annak, hogy ez talán másként fog történni. Az egyik, hogy a szerzők – szem előtt tartva a tudományos hitelesség követelményeit – az ilyesfajta vállalkozások lehetőségei és korlátai között igyekeztek mindent megtenni azért, hogy megkönnyítsék az ismertetett tényanyag befogadását és értelmezését. Közel háromszáz diagram segíti az olvasókat az arányok könnyebb érzékelésében, számos táblázatba foglalt mutató teszi világossá a változások irányait, a kutatásban használt fogalmakat és elméleti összefüggéseket egymásra épülő, fokozatosan mélyülő elemzések kísérelik meg érthetően, sokoldalúan kifejtetni.

A másik tényező a kutatás tárgyában rejlik. A magyar társadalom tagjainak a jogra, az igazságszolgáltatásra, a jog értékelésével is összefüggő, politikailag érzékeny társadalmi problémákra vonatkozó véleményének alakulása a vizsgált 2010 és 2018 közötti, majd' egy évtizednyi periódusban, olyan téma, amely méltán tart igényt közérdeklődésre. Hiszen e – sok vonatkozásban elmentmondásos, s néha kifejezetten aggasztó – vélekedések megismerése hozzásegíthet bennünket politikai identitásunk jobb megértéséhez.

Mindennek ellenére mégiscsak a szakemberek – elsősorban szociológusok, jogszociológusok és a társaslélektan művelői – figyelmére tartunk számot a leginkább. E várakozást az is alátámasztja, hogy a bemutatott kutatási eredmények alapjául szolgáló elektronikus adatbázis a kötet megjelenésével egy időben szabadon hozzáférhetővé válik, megnyitva a további másodelemzések lehetőségét. Bízunk abban, hogy – miként az a Kelemen László által szervezett és vezetett, 2007-től zajló kutatássorozat korábbi szakaszaiban is történt – a jelen kötet megjelenése termékeny szakmai viták és eszmecserék kiindulópontja lesz.

H. SZILÁGYI ISTVÁN
KELEMEN LÁSZLÓ

MIKÉNT VÉLEKEDÜNK A JOGRÓL?

SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KUTATÁS 2018

„A VILÁGOT NEM ÚGY LÁTJUK, AHOGY AZ VAN,
HANEM ÚGY, AHOGYAN MI VAGYUNK.”

(EPIKTÉTOSZ)

„SEM A JÖVŐ, SEM A MÚLT NEM NEHEZEDIK
RÁD, HANEM MINDIG CSAK A JELEN.”

(MARCUS AURELIUS)

hvgorac